

Albert Csilla

Aranyősz

Albert Csilla

Aranyősz

Regényes családtörténet

Szerkesztette: Cseke Gábor

A címlap a szerző ötlete alapján

Tartalom

Az átköltöztetett halott
Életek hossza
Ha jön a fekete autó
A túlvilág nyelvén
Búcsú Párizstól
Az élet Csurgón
Panni és a szerelem
Hamu a herendi vázában
Rabláncra vert királyok
Más is volt a táskában
Az Úr adta, az Úr elvette
Pereg az aranypor
A lélek szemantikája
Hol vannak az árnyak?
Az olajkályha
Vonatozás
„Majd jövőnk még!”
Placebo
„Józsai fiatalúr”
Shakespeare és Puskin
Antré
Esküvő
Karácsony
Józsika
Dimenziók
Csillapodás
Gyógyulás
„Mozidélután”
Öcsi bácsi hazalátogat
A tank
Cica a tejfölből
Anyu után
Magdi
Ebéd a Gőzmalom utcában
Új szereposztás
Lenni mint a nap
Lázad az élet
Náci bácsi szép estéje
Elvesztett összhang
Lázás hajnali tévénécek
Látogatóban
Aranyősz

Az átköltöztetett halott

Apám anyai dédszülei Németországból kerültek Bajára, és otthon nem beszéltek magyarul.

Ükapám vasútépítő mérnök volt, és mondják: halálosan beleszeretett Amáliába, aki a képek alapján minden bizonnyal a személyiségével hatott ilyen elementárisan.

Amália szülei szép türelmesen végighallgatták a leánykérőbe érkező fiatalembert, aki előtt egyelőre igen bizonytalan jövő állt, s ő maga is állandóan mozgásban volt, ahogy az általa (is) épített vasút. Megköszönték, hogy a lányukra gondolt, és arra kérték, ne gondoljon többet rá.

Amália a szüleire csukta az ajtót, amikor el akarták neki magyarázni, miért is kell ennek így lennie, és ettől kezdve összeszorított ajakkal hímzett az ablak előtti kis asztalnál, ahová a legtöbb fény esett. Makacsul hallgatott. Anyja gyakran mesélt neki gyerekkori barátnőiről, és arról, milyen szép esküvőjük volt. De hiába kutatta a fényben meglehetősen előnytelenül ható, fakó arcon az irigység vagy a pánik jeleit. Amáliát lekötötte a hímzés és az igyekezet, hogy mindennap megváltoztassa az ükapámtól titokban kapott levelek helyét.

Egy idő után nyomasztóvá kezdett válni kézimunkázó alakja az asztalnál, és apja egyre többször érezte azt: jobb szeretné, ha Amáliát nem találná ott a nappaliban, valahányszor benyit.

Amikor lánya barátnőinek jó része már szoptatott, s neki kedve lett volna szétszaggatni az Amália ölében nyugvó terítőt, megkérdezte a lányát, hallott-e azóta valamit arról a bizonyos mérnökről.

Amália letette a hímzést, és nem is vette fel többet.

Az apja úgy megkönnyebbült, amikor lánya elmondta neki: a mérnöktől rendszeresen kap leveleket, akinek a szándékai továbbra is komolyak, hogy elfelejtett megsértődni azon, amiért mindez a háta mögött történt.

Az anya azonban megsértődött helyette is, és kijelentette, hogy csak a testén át...

Az apa egykedvűen vállat vont, mert tudta, hogy ezeknek a szavaknak semmi értelmük, viszont annak igen, hogy a nappaliban végre nyugodtan az asztal felé tud nézni. Volt néhány érzelmes, viharos jelenet, ami áthallatszott Amália szobájába is, aki szabadra eresztve elfojtott szenvedélyét, 8-10 oldalas leveleket írt a vőlegényének.

Kis időbe telt, amíg Ewald szabadságot kapott és Stuttgartba ért – a vasút akkoriban már Magyarorszáig jutott. Amália nem bánta, hogy annyit kellett várnia jövőre férjére, mert így is csak nehezen tudta befejezni azt, aminek dühödt elszántsággal nekiállt: újrakészíteni a családi kelengyét. Visszaemlékezve a nappali asztalkája mellett elhímzett reményvesztett napokra, kibontotta minden egyes zsebkendőből, hálóingből, alsóneműből, szalvétából, pruszlikból leánykori monogramját, és a Melber szimmetrikusan domborodó M-je helyett behímmezte Ewald Brock B betűjét.

A mérsékelt eredménnyel belévert gyermeki tisztelet csupán arra volt elegendő, hogy mindezt már ne a nappaliban, hanem a saját szobájában cselekedje, de befejezve, többször megingott, és majdnem megmutatta, mit végzett. Leginkább a házassága fölötti elégedetlenségét továbbra is nehezen titkoló anyjának szeretete volna orra alá tenni a masszívan cövekelő B betűk diadalmas kis félköreit, és azt kívánta kézimunkába oltott bosszúhadjárata közben, bárcsak rányitna egyszer az anyja. De hiába nem zárta kulcsra az ajtaját, egyszer sem nyitott be hozzá. Túlságosan meg volt bántva, amiért nem csupán a lánya, hanem a férje is oly elégedett ezzel a ki tudja merre tartó s mire való mérnökkel.

Ewald Brock egyébként éppen Magyarországra tartott, amúgy meg egy kivételesen boldog és rövid házasság felé.

Amikor a stuttgarti állomáson vonatra szálltak, Amália nem hajolt ki az ablakon, hogy a peronon álló szüleinek még egyszer integessen, s miután elindultak, és a helyette is integető Ewald elhelyezkedett vele szemben, kijelentette:

– Soha többé nem akarom látni Stuttgartot!

És sírni kezdett.

Akkor éppen Baja környékéig jutott el a vasút, és a házas emberré váló Ewald le is telepedett ebben a csendes, halvány bájú városkában, amelynek főtere még ma is olyan, mintha örökre megállt volna benne az idő. A temető mellett vettek házat, és bepótolták az elvesztegetett éveket, fikarcnyit sem törődve – vagy talán épp azért – a Kálvária temető köveinek elsőprő bizonyosságával.

Klári unokatestvéremmel egy decemberi, ködöt szitáló délután megkerestük azt a házat, ahol valaha a dédszüleink, majd gyermekeik, köztük a nagymamánk is lakott.

Ritka szép a temető, a város szívében, házakkal körbevéve. Már ez önmagában megkülönbözteti a szokásos temetőktől, amelyeknek úgy hasítanak ki helyet a legtöbb településen, hogy szemérmesen elkerítsék a jelen áradásától. Az ember, ha arra sétál, csak úgy véletlenül tekint rá, merthogy éppen ott van, és mivel nem készül rá, oly természetességgel fogadja a látványát, ahogyan talán a halál tényét is el kéne könyvelnie majd egyszer egy bölcsebb civilizációnak.

Mielőtt a ház felfedezésére indultunk volna, először Ewald Brock ükapánk sírját próbáltuk meglelni, és meglepően könnyen rá is bukkantunk. A sírkő kicsit megdőlt, de jól ki lehetett betűzni a feliratot – magukra jobban adó mesteremberek korában készült. Meglepett, hogy Amália nevét nem találtuk a kövön. Nagyanyám mintha nem említette volna, hol van „Brock ópapa” imádott felesége eltemetve, de logikusnak tetszett, hogy egy férfi, aki annyi hévvel őrizte felesége emlékét, mellette kíván nyugodni.

Szerencsére Klári nálam sokkal módszeresebben közelítette meg a családi múltat – szekrénye egyik fiókjában régi levelek, táviratok, esküvői meghívók és gyászjelentések lapultak, és az ezekből kicsomózható tényeket egy füzetbe vezette. Ükanyánk Stuttgartban van eltemetve, erősködött. Ezt nem értettem, hiszen úgy tudtam, sosem akart visszamenni Németországba, ezt nagymama gyakran elmesélte. Száraz hangú, rövid, kemény németiséggel pattogó, tárgy-szerű leveleket írt – egyre ritkábban –, a szüleinek, egy idő után pedig ahhoz se volt kedve, hogy elmondja, mennyire boldog ezzel a férfival. Már nem izgatta, érdekli-e vagy bosszantja a szüleit az ő boldogsága, amelyből drága éveket vettek el tőle, miközben – ezt érezte – már nem sok ilyen éve maradt hátra. Magyarul ugyan sosem tanult meg rendesen, és így kissé izoláltan élt a Kálvária temető melankolikus háttérében, de valahányszor kinézett az ablakon, azt az utcát látta, amelynek a sarkán mindennap befordult egy férfi, akinek a látványától gyorsabban vert a szíve... Lehet, hogy a városnak nem sok köze volt hozzá, de neki a városhoz annál inkább. Egy pillanatra sem kínoztta a honvágy.

Ewald Brockot, a férjet viszont annál inkább, tudtam meg Kláritól, miközben a fagyos gazokat ráncigáltuk ki ükapánk sírja mellől. Amikor felesége meghalt, ő pedig kifordult a szobából, ahol még egyszer végigsimított a szoborfehér arcon és testen, ami életében annyi gyönyörűséget nyújtott neki, leült egy székre a szobájában, és próbált nem gondolni arra, milyen rettenetesen hosszú lesz még az élet. A sorsként rázuhanó férfigagány súlyát – úgy érezte – képtelen lesz a magyar kisvárosban mindvégig érzett nyelvi, habitusbeli és kulturális magánnyal tetézve elviselni. Kibámult a sötétbe a temető kápolnájának körvonalaira, és sehogy sem talált vigaszt a feltámadásban.

Hallotta, ahogy a folyosón Annuska izgatottan suttog, s szinte maga előtt látta a kislányt, ahogy ott toporog a kis Oszkárral az ajtaja előtt, azon tanakodva, mit is csinálhat odabent a papa. „Mi lesz velük?” – töprengett kétségbeesetten, mert szerette a gyermekeit, de nem tudta, mit kezdjen velük. Aztán eszébe jutott korábban megözvegyült stuttgarti nénje, Anna, aki már felnevelt két fiút. Jó volt hirtelen arra gondolni, hogy hazaköltözik, és a testvére a nők született tehetségével megpróbálja majd pótolni a pótolhatatlant, a drága Amáliát – ha nem is a maga, de legalább a gyerekek számára. Egy pillanatra már-már könnyebbedett a szorítás a szíven: úgy van, hazamegy Stuttgartba a gyerekekkel. Csakhogy Amália akkor nem nyugodhat Baján, egy olyan földben, ahol majd a kellő időben nem tud elegyedni a porhüvelyük.

A sötét szoba mélyén Ewald Brock úgy döntött, hogy Amáliát Stuttgartban kell eltemetni, s így majd ő is melléje kerülhet. Az áthelyezését pedig a temetés után el kell kezdeni intéznie, és persze beszélni kell Annával is.

Így temették el Amália Brockot végül Stuttgartban, és a férje már a temetés után egy nappal tudta, hogy ez hiba volt. Az esküvőjük óta nem járt a szülővárosában, és amikor leszállt a vonatról, egy ismeretlen város peronján találta magát. A régi barátok vagy eltűntek, vagy szemüveges, enyhén hájas idegenek lettek. Anna nővére sem volt olyan odaadóan együttérző, és sokat panaszkodott arra, mennyi a dolga. A legtöbb bánatot és őszinteséget Amália szüleinek arcán látta, és Ewald Brock azt hazudta nekik, hogy feleségének nagyon hiányoztak.

Ő viszont csöppet sem hiányzott Stuttgartnak, és most már azt is tudta, hogy neki sem hiányzott a város. Jó volt a távoli Bajára gondolnia, és amikor elutazása előtt kilátogatott a friss sírhoz, gondolatban hosszan kérte Amália bocsánatát azért, amiért visszahozta őt, s fogadkozott, hogy halála után ő is visszajön ide, pontosabban melléje. De az Amália nélküli életet képtelen lenne elviselni azok nélkül az utcák nélkül, ahol annyi emléke van róla.

Haláláig járkált fel s alá ezek között az emlékek között, miközben szép lassan abba is beletanult, hogyan kell a gyermekeivel sétálni. Fia, Oszkár anyja különös, vonzó, kalandos lelkét örökölte, ezért aztán Ewald képtelen volt kicsit léha, felelőtlen természetét megfékezni, ez a feladat az Oszkárnál idősebb Annuskára maradt, aki hamar átvállalta a női szerepet a családban. Oszkárnak amolyan helyes kis pótmamája lett, és ahogy nőtt, egyre inkább édesapja gondoskodó gazdasszonya is.

Ewald Brock esténként, gondolatban sokat beszélgetett a feleségével a szobájában és elmondta neki, hogy a gyerekek felől ne aggódjon: egészségesek, értelmesek, többnyire kezelhetőek is. Igyekszik őket egyformán szeretni, de megvallja, ez nem mindig sikerül. Oszkár szemében túlságosan felismeri Amália tekintetének független, kicsit csúfondáros csillogását.

Amália ilyenkor – úgy tűnt –, megcsóválta főköttös fejét, figyelmeztetvén férjét, hogy sokkal jobban kellene értékelnie Annácska felelősségteljes viselkedését. „Tudom!”, sóhajtotta Ewald büntudatosan, és suttogva megígérte, hogy megpróbálja. De erre csak élete utolsó szakaszában került sor – márpedig az élete hosszúra nyúlt.

Életek hossza

1.

Hosszú életű Ewald Brock ükapám – konstatáltuk a sírja előtt – az örökkévalóságot végül nem az ő Amáliájával, hanem Ottó nevű unokájával osztotta meg.

Ez az Ottó – illetve Ottó bácsi, ahogyan nagymama emlegette előttünk a bátyját – fiatalon halt meg, és valahányszor az udvari játéktól felhevülten berontottunk nagyszüleim hűvös konyhájába egy málnaszörpért, Ottó bácsi tragikus halálesetét felemlítve ragadta ki a kezünkől a hideg málnaszörpös poharat. Szomjasan, türelmetlenül hallgattuk végig újra és újra a „*Memento mori*” távoli morajlását az unos-untig ismert történetben, amely arról szólt, miként ivott meg egy korsó jéghideg vizet Ottó bácsi egy nyári délután, kimelegedve, hogyan esett ágynak, és halt meg fiatalon, tüdőgyulladásban. Elképzelhetetlennek tetszett, hogy ilyesmi velünk is megessen. Klári, a kis lázadó és okoska, érvelni próbált: ma már amúgy is vannak erre gyógyszerek. Nagyanyám, aki az iskolában kémiát tanított, és mélyen hitt az emberi tudomány erejében, csak annyit szögezett le, hogy az sem tud mindig segíteni, amúgy meg miért kell kísértetni a sorsot, és egyáltalán addig eljutni, hogy gyógyszert szedjünk, amikor egyszerűen kiülhetünk a kerti asztal mellé, ahová odatűz a nap, és beleállítjuk a fénybe néhány percre a poharakat, amitől a málnaszörp meglangyosodik.

Ez elég nagy és értelmetlen próbatételnek tűnt a számunkra, de nagyanyánkkal szemben esélyünk se lehetett. Egyébként jókat nevetgélünk, amíg vártuk, hogy megmelegedjen a szörp, és elmondhatatlanul felségesnek találtuk, amikor végre megkaptuk rá a nagyszülői engedélyt...

Klári unokatestvérem nem tudott választ adni, mért nem Stuttgartban temették el ükapánkat, miközben minden vágya az volt, hogy haló porai a feleségével valaha egyesüljenek... Próbáltunk okokat találni – túl a sorsszerűség kézenfekvő evidenciáján. A sírkőre vésett évszámokból kiderült, hogy Ewald Brock túlélte Ottó nevű unokáját. 62 éves volt, mikor őt is eltemette, Amália akkor már negyed százada porladt Stuttgart földjében. Ewald Brock 25 éve, minden este elbeszélgetett vele lefekvés előtt, és már nem nagyon tudta elképzelni, miért ne Baján, hanem Stuttgartban keresse majd, ha meghal.

Meg aztán, ahogy elnézte Ottó unokája láztól forró, izzadt arcát, nagyon fiatalnak találta ezt a sovány fiút az örök magányra. Így képzeltük mi, legalább is Klárral, a sírkő előtt álldogálva. De számos praktikus ok is adódhatott: Anna lánya számára talán túl nagy feladatnak bizonyult Stuttgartba szállítani apját, és meglehet, hogy pénze sem volt rá, lévén, hogy addigra már ő is megözvegyült. Hosszú életében Ewald Brock a felesége, unokája mellett ugyanis szeretett lánya férjét is eltemette...

2.

Azt tudtuk, hogy nagymamánk édesapja viszonylag korán és váratlanul halt meg gyomorvérzésben, de az ő sírkövére bukkanva, meglepett minket, hogy halálakor Szoyka József még az ötvenet se töltötte be.

Állatorvos volt, a Kálvária temető környéki házakba rendszeresen járt ellenőrizni a lábasjóságot. Ükszüleim udvarán ilyesmi nem tartózkodott, volt viszont egy Rézi nevű, vörös kuttyájuk, dédapám „Roth”-nak hívta, Amália pedig erre minduntalan felvonta a szemöldökét,

és kijavította Rézire. Felesége halála után Ewald Brock leszokott a „Roth”-ról, s attól kezdve minden kutyáját Rézinek hívta. A legutolsót maga Szoyka József oltotta be. Szlovákiából érkezett Bajára, és az oltás után a házigazda beinvitálta az ebédlőbe egy pohár borra. Anna lánya hozta be a tálcán a poharakat, és Szoyka József rögtön látta, a lány milyen odaadó szeretettel és türelemmel szolgálja a magányos életbe belekeseredett, nehéz természetű apját. Szíven ütötte a mozdulatait átható csendes heroizmus, és abban a reménykedett, hogy tovább marad az ildomosnál, hátha a lány még egyszer benyit valamiért az ebédlőbe. E reményében ugyan csatlakozott, de vendéglátója, akinek próbára tette a türelmét az ott ragadt vendég, kicsit nyersen búcsúzott, értelmetlen ürügyet motyogva arra vonatkozólag, miért nem tudja a kapuig kísérni.

Végül Anna lett a kikísérő.

Később Ewald Brocknak módja volt eldönteni, fatális hibaként vagy a sors szerencsés sugallataként könyvelje-e ezt el, és hajlok arra, hogy az utóbbi mellett döntött, mert Szoyka József ritka kellemes embernek és vőnek bizonyult.

Kellemes embernek ajánlatos is volt lenni, mert a családi felállás más esetben igencsak próbára tette volna a Szoyka Józsefénél legendásabb szerelmet is. Erre Anna maga figyelmeztette a férfit, amikor az szerelmet vallott neki. Elmagyarázta, hogy ha valóban szándékában áll összekötni vele az életét, s kitartani mellette jóban és rosszban egyaránt, bizonyosan része lesz mindkettőben, mert arról szó sem lehet, hogy ő az apját magára hagyja. Oszkár fivére Bécsben él, még karácsonyra sem jár haza, ha levelet ír, abban elsősorban pénzt kér – az apja őrá nem számíthat.

Azt is megvallotta Anna, hogy apja nem fog lemondani a családfői szerepről, s neki nem nagy kedve van tisztázni az erőviszonyok módosulását, remélvén: ehhez József sem ragaszkodik.

József okos, tehetséges ember volt, azt viszont nem értette, miért foglalkoztatják az embereket annyira az olyan szavak, mint például tekintély. Sietett megnyugtatni Annát, hogy személy szerint fütyül rá, hol eszi majd meg az asztalnál az ebédjét, amit ez a drága kis kéz készít neki, és ezzel szerelmesen belecsókolt jövőendő felesége tenyerébe.

Anna elpirult, aztán tovább folytatta: apja nem igazán könnyű természet. Azon kívül eléggé teátrális tud lenni. Fel kell készülnie rá, hogy legalább egy héten egyszer megemlíti majd Lear királyt. (József iskolázott volt, de nem sokat olvasott, úgyhogy Annának ezt bővebben is el kellett magyaráznia...)

Az elárult apai szeretet emlegetése Ewald Brock patetikus nagyjeleneteinek visszatérő motívuma volt, és Anna hiába tudta az eszével, hogy teljességgel öncélú az egész, minden alkalommal felzaklatta az a mélységes igazságtalanság, ahogyan apja a szerepébe egyre jobban belehevülve, hálátlan Gonerilnek nevezte őt.

Miután tisztázta vőlegényével, mire is utalt Lear király emlegetésével, azt is megígértette vele, hogy a továbbiakban olvasni fog, s még hozzátette:

– Azért ne gondold azt, hogy nem jó ember. Csak nagyon hiányzik neki az édesanyánk. Néha egyszerűen elveszti az egyensúlyát, ennyi az egész. De olyankor nehéz vele, nagyon nehéz...

Sebaj, mosolyodott el Szoyka József, mi majd könnyítünk rajta. Azt mondod, jóban-rosszban? Nos, hát, ez lesz a rossz, értem én. A jó pedig az, hogy elnézhetem, ahogyan segítesz apádnak túljutni a nehéz napjain.

Mert Szoyka József csak még szerelmesebb lett attól, hogy Brock Anna szemében a sajnálat forró könnyeit látta gyülekezni, ahogy az őt gyakran igaztalanul kínzó, boldogtalan apjáról beszélt.

Ewald Brock a későbbiekben számos alkalmat adott vejének, hogy felesége rendíthetetlen gyermeki szeretetében gyönyörködhesse. Bár Szoyka József igyekezett mindenben a kedvére tenni, apósát zavarta szokatlan nagyvonalúsága, emiatt örökké gyanakodva méregette. Mérget vett volna rá, hogy a fiatalok egyszer csak beállítanak a szobájába és felkérlik, költözzön egy kisebbbe, vagy hogy Anna lánya elfelejti a mentatáját elkészíteni éjszakára...

Valahányszor veje leült melléje a diófa alá szieszta idején, hogy politizáljanak, esetleg elmeséljen egy-két furcsa históriát állatorvosi körútjairól, ő bizalmatlanul hallgatta. Biztos volt benne, hogy csak „puhítja”, „előkészíti” valamit, és rövid időn belül tisztázza vele, kit is illet meg Anna figyelme kettejük közül. Hosszú éveknek kellett eltelniük, mire belátta, hogy Szoyka József kedveli őt, egyrészt mert Anna apja, másrészt mert különben is ez az alaptermészete.

A hosszú évek alatt Ewald Brock egy-egy ártatlan mondat kapcsán gyakran hallott bele olyasmit is a szavakba, amiknek azokban nyomuk se volt. Ha veje felpattant és kicipelte helyette a nehéz, faragott székeket a pipatóriumba, magában rögtön azt gondolta: már erre sem tartják alkalmasnak... Ha Anna arról beszélt, hogy találkozott Terus nénivel, aki szegény már nagyon nehezen mozog, apja felcsattant: nem kell ám célozgatni! Tudja ő is, milyen szármalások az öregek, van hozzá tükre! Annácska nyilván nagy örömmel akasztotta a falra, hogy ő minden reggel szembesülhessen azzal, mit rombolt rajta az idő. Anna elsápadt a sanda célzástól és dadogva védekezett, apja testében pedig sötéten végigviharzott a boldogtalanság, Szoyka József csendesen megszólalt: „Ugyan már, Ewald bátyám”. És bár apósa maga hatalmazta fel, hogy ekként szólítsa őt, ezúttal kikérte magának a „lekezelést”. „Hát akkor hogyan szólítsalak?” – mosolygott rendületlenül a veje, és e mosolytól, amiben nyomát sem látta semmilyen képmutatásnak, Ewald Brock teljesen elvesztette a fejét. „Szóval ott tartunk, hogy nyíltan kinevettek? Hát idáig jutottunk!” – suttozta, kezét a mellére szorítva, és Szoyka József akkor végre megértette, milyen is lehetett az a bizonyos Lear király. Anna egyre pirosabb arccal védekezett, Ewald Brock pedig kifelé indult. Szoyka József gyorsan az útját állta: „Ugyan már, hogy is nevetnénk ki téged, akinek Anna mindent köszönhet?” – ejtette ki azokat a varázsszavakat, amiket felesége sosem talált meg ilyen esetben. Ewald Brock mind erőtlenebbül tiltakozott, és boldogan hagyta magát meggyőzni tévedéséről...

3.

Szoyka Józsefnek és Brock Annának a könnyelműen hideget és ezzel halált ivó Ottón kívül két lánya is született: Jolán – a nagymamánk – és Nusika. A hosszú életű ópapa királydrámából polgári színműre váltó nagyjeleneteinek akaratlanul ők is gyakran tanúi voltak. Amúgy egyik kislány sem vette túlságosan a szívére a természetes nagypapa ódon zengésű dörgedelmeit, legfeljebb jószívű mamájuk könnyes, zaklatott arca hatott rájuk, ahogy a zsebkendőt szemére szorítva becsukta az ajtót előttük, hogy magában sírdogáljon. Nusika olykor kis puha ökleivel megpüfölte az ópapa combját, teli torokból kiabálva: „Ne bánts a mamát!” Az ópapa, akit tökéletesen kielégített annak a látványa, hogy még mindig ilyen heves bánatot tud kiváltani imádott lányából, lecsillapodva felemelte a kipirult arcú kislányt, és megkérdezte, szereti-e még a kakasos nyalókát. Nusika habozott, majd úgy döntött, hagyja magát megvesztegetni, és visszanevetett.

Jolánka kevésbé látványosan, ám megbízhatóbban neheztelt a nagyapjára, de amikor egy komolyabb családi cirkusz után apja észrevette, hogy az asztalnál nem válaszol az ópapa kérdéseire, a gyerekszobában térdére ültette a kislányt.

– Emlékszel, amikor kiabáltam veled, mert leverted azt a vázát? – kérdezte Jolánt.

A kislány bólintott.

– Hát nem kellett volna veled kiabálnom – magyarázta Szoyka József –, de fáj a gyomrom.

A kislány aggódva megkérdezte, fáj-e most is a papának.

– Nem... De amikor fáj, nem mindig tudok veletek ilyen szépen beszélgetni, mint most. Ezt megérted?

– Hát persze – ragyogott fel Jolánka értelmes arca.

– Azért még szerettelek akkor is, amikor kiabáltam veled, ugye tudod? – folytatta Szoyka József.

Jolánka ismét bólogatott. Erre az apja maga elé állította és megfogta az állát.

– Tudod, hogy ezt most miért kérdeztem tőled?

Jolánka újra bólintott, és elfordította a fejét.

– Akkor beszélgetni fogsz legközelebb az ópapával az asztalnál? – így az apja.

Jolán bólintott, belefúrta a fejét apja ölébe, majd sikeresen kikecmergett a pillanat érzelmi zűrzavarából azzal a praktikus kérdéssel, hogy az ópapának miért fáj olyan gyakran a gyomra...

Attól kezdve Jolán lelkesen teljesítette apjának tett ígéretét, elvégre amúgy is beszédes természet volt. Apja el-elnézte a kislányt, amint hosszan mesélt valamit az ópapának, aki ugyan meghökkenve méregette hirtelen cserfessé váló unokáját, de mivel az már akkor komoly tehetséget árult el a társalgás művészetében, lassan megenyhült az arca, és Jolánka gyakran még meg is neveltette.

Szoyka József tekintete ellágyultan időzött el a kislányán, aki annyira komolyan vette a dolgát, és úgy találta, nagyon hasonlít az ő jószívű Annájára, csak nem olyan mimóza. Ez megnyugtatta, mert sokat fáj a gyomra, és sejtette, hogy előbb fog meghalni, mint a felesége. Jó volt arra gondolnia, hogy Annával jók lesznek majd az ő virgonc gyerekei...

Ha jön a fekete autó

Valójában nem sokat tudok a dédszüleimről; Ewald Brockról, az ükapámról jóval élményszerűbb a képem. Gyakran tapasztalom, hogy „a jóság, a kedvesség, a normalitás” nem hír- és emlékértékű, azokról nem lehet „sztorizni”. Mi elmesélni való van azon, hogy betakarták az embert, és nem erőltették, hogy sötétben aludjon, hogy mindig vasalt volt a sok-sok ingecskéje, ki volt hegyezve a ceruzája, megfújva forró levese, lecserélve a vizes borogatás lázas homlokán? A magából következő szeretet ezer és ezer tettét elmossa az emlékezet, beépül nyugodt alvásunkba, rendesen hordott ruhánkba, a papírt könnyedén szántó ceruzánkba, soha meg nem égetett ínyünkbe, hosszas betegség után visszanyert erőnkbe.

Az élhető élet az emléke azoknak az embereknek, akik mellettünk és mögöttünk álltak... és nem volt hajlamuk a „kunsztokra”...

Más okát nem látom annak, hogy a múltat módszeresen átadni kívánó nagyanyám miért ne mesélt többet a szüleiről, vagy miért nem ragadt meg több bennem.

Nagyanyám páratlan személyisége 89 évig dicsérte és idézte meg dédszüleimet, de azért keveset tudok róluk. Pár felidézett mondatukkal olykor még rám köszönnek – s ezeket is a lányuktól hallok vissza.

Ha esténként végigdőlök a díványon, és szinte megfoghatóan érzem a fizikai és lelki megkönnyebbülést, a nyugalom perceinek megunhatatlanul édes pillanatait, rendszerint eszembe jut, ahogy nagyanyám az ő édesanyját idézte nekem, miközben betakart az ágyban: „Az est a nap koronája.”

Brock Anna mindezt németül mondhatta, és annyiszor, hogy a lányának évtizedek múlva is szinte minden este az eszébe jutott, elvégre az anyja az átlagosnál is jobban értékelte az esti pihenés szerény fényűzését.

Amíg Szoyka József meg nem halt, viszonylagos kényelemben és jólétben élt a család, s a fényképeken a „boldog békeidők” számunkra végképp elveszett, ráérős ritmusa pulzál. Fűzőbe szorított, kissé már megvastagodott derékkaul ül dédanyám, és kellemes, szabályos arcvonásaival nagyon emlékeztet a mögötte álló két férfi közül az idősebbre, aki szinte dühödten mered a fényképezőgép lencséjébe. Próbálom elképzelni azt a nyári (tavaszi?) napot, amikor a család a kertbe vonult, nekikészülve a képnek. A fényképész nyilván a szokásos tanácsokat osztogatva („Itt repül a kismadár!”) igyekezett a kellő pózokba és mosolyokba rendezni a társaságot. Szoyka József, aki az ópapa mellett állt, és már-már érezte, miként feszül meg apósa és készül neki valami meggondolatlanul goromba mondatnak, elérkezettnek látta az időt, hogy megszólaljon. Valami olyasmit mondhatott: nem kell mindenáron a kismadarat emlegetni, amely elrepül, mert az ópapa egyénisége talán éppen így természetes – súlyosan, mosolyok nélkül.

A fényképész gyanakodva felkapta a fejét, ránézett az állatorvos úrra, aki bizonyára ironizál vele, az egyszerű iparossal. De Szoyka József pontosan azzal az egynemű, rendíthetetlen mosolyával nézett vissza rá, ahogy az „Ugyan már, Ewald bátyám”-mal az apósát szokta leszerelni... A fotó így minden skandalum nélkül elkészülhetett, Ewald Brock önbizalmában megerősödve, bőszen nem mosolyog, cingár veje viszont helyette is. Előttük az asszony, akit mindketten imádnak, kis széken ülve, hogy ne takarja a felmenőket, a három gyerek: Ottó, Jolán és Nusika.

A gyerekeket és a kertet egyébiránt az örökkévalóságnak sokkal inkább tetsző módon megörökítette dédszüleim egykori lakója, a később szakmai berkekben komoly respektust

szerző csíki festőművész, Nagy István is. Ma külön múzeum őrzi az emlékét Baján, szobrot is állítottak neki, a dédszülői házat pedig, pontosabban azt, ami a helyén áll, azért tudtuk később olyan könnyen megtalálni, mert azon is áll egy emléktábla, miszerint ott lakott...

A tehetséges, jeles festő rendkívül szegény volt. Egy kisebb lakrészt bérelt, amely dédszüleim nagy háza mellett állt; pénz helyett képekkel fizetett, melyek nagy részét az ötvenes években elhordták, amíg nagyanyámék hortobágyi kitelepítésük kilátástalan napjait morzsolták. A Szoyka-gyerekek Pista bácsinak hívták a festőt, s úgy emlékeztek rá, mint aki ritkán volt vidám, komorságát pedig rávitte képei összetéveszthetetlen színvilágára is. Nem tudom, megérte-e valaha az elismerés édesítő pillanatait, de dédanyám bizonyosan elégedetten gondolt arra, különösen megözvegyülvén, hogy van mit hagynia gyermekeire, ha már így magára maradt.

Szoyka Józsefet a negyvenes évei végén elvitte mindig is érzékeny gyomra, s bár nagyok voltak a gyerekek, de azért még el kellett indítani őket az életben, ami nem kis feladatot rótt Brock Annára, mert ott volt számára a negyedik, a legnyűgösebb gyerek: öreg édesapja is.

Ez lehetett az a fordulópont, amikor a muszáj is mozgatta cselekedeteit, és egyre nagyobb sóhajjal szakadt ki belőle esténként németül „Az est a nap koronája” liturgikus mondata.

Amikor aztán a fél oldalára lebénult, s az apja már halott volt, ő a nagyobbik lányával, Jolánnal lakott. A felpolcozott párnákon végigolvasta az összes klasszikus szerzőt, akikre korábban nem volt ideje, és ha elfáradt, gyakran simított végig még eleven jobbájával az érzéketlen, görcsbe meredt bal kézen. „Ó, de sokat szolgáltatok!” – suttozta.

Persze, ezt is mind a nagyanyámtól tudom, aki odaadóan ápolta őt, addig a napig, amíg meg nem állt az ötvenes évek hírhedt fekete autója a nemzetközi osztályharcban kapcsolatban aggasztóan apatikus, elegáns kabátjai okán amúgy is gyanús járásbíró férje háza előtt. Félórát kaptak arra, hogy a legszükségesebbeket összecsomagolják, s Szoyka Jolán elfulladt hangú kérdésére, hogy akkor mi lesz az ő béna édesanyjával, nem kívántak válaszolni.

Végül egy percet kapott, hogy elbúcsúzzon az anyjától, és amikor belépett a szobába, még Brock Anna tekintetének páni rémülete sem lazította meg arca merevségét. Hat kis papírlapot hagyott a lakás különböző pontjain Ilikének, aki időnként átjárt hozzájuk segíteni, rajta Nusika címével és a kéréssel: értesítsék valahogy a húgát, de addig is viselje gondját az édesanyjának.

Az egyik ilyen cédulát az anyja ép kezébe nyomta, és ahogy odahajolt, Brock Anna azt suttozta neki: „Cuncókám, meglátod, a jóisten megsegít”. Szoyka Jolán nem tudta eldönteni, hogy ezt magára vagy pedig rájuk érti, de látta, hogy édesanyja szeméből eltűnt a rémület, és úgy simogatta őt végig a tekintetével, ahogy egy szülő teszi riadt gyermekével. „Már nincs időm, hogy tisztába tegyelek” – mondta, és a könnyei Brock Anna hálóingére hullottak. „Nem baj, Cuncókám... Majd jön Ilike” – nyugtatta az anyja.” Ne sírj. Ezeknek ne” – tette még hozzá, és ép kezével a cédulát szorítva, letörölte lánya nedves arcát. Nusika címe elmázolódt. Dörömböltek az ajtón. Szoyka Jolán felegyenesedett, és két tenyerével heves mozdulatokkal szárazra dörzsölte az arcát. Aztán csak nézte az anyját, aki balfelén kicsit eldeformálódott arccal, könnyes torokkal elmosolyodott. Ép keze megrebbe a takarón...

...Brock Anna hallotta, hogyan csapódik a kocsi ajtaja, utána olyan hatalmas csend lett a házban, hogy alig kapott tőle levegőt. A torkát feszítő sírás átszakította a gátat. A jobb oldalán lévő kis asztalkára Joli odakészített pár zsebkendőt, azok hamar átnevesedtek. Utána a párnahuzatba törölte csurgó könnyeit, ügyetlen félmozdulataitól pedig valahogy lesodródott a párna az ágyról. Így csak vízszintesen tudott feküdni, és a mennyezetre bámult.

Május volt, az ablak előtti gyümölcsfák leveleit langyos szél lengette. Ahogy a levelek árnyjátékát figyelte a plafonon, hirtelen arra gondolt, milyen hatalmas az élet. És ha van ennek a hatalmas életnek hűséges gyermeke, hát az ő lánya az. Ettől kicsit megnyugodott.

A levelekről aztán eszébe jutott egy nyári reggel, amikor nyitott ablak mellett feküdt az ágyban a férjével, és beszélgettek. Már megszületett Ottóka, és éppen Jolikát várták. Szoyka József kezét a felesége domborodó hasára helyezte, szemüvegét feltolta az orrán, azzal a mozdulattal, amit az asszony annyira kedvelt... Brock Anna, mindezt felidézve, sehogy sem értette, mit keresett a férfin szemüveg az ágyban. Talán olvasott előtte vagy épp olvasáshoz készülődött... De mielőtt mindezt végiggondolta volna, a férfi arcára rávetült az ablak előtti virágzó barackfa emléke, arról meg az jutott az eszébe, ahogyan az apja nyaranta a lehullott és sérült barackokat szedegette egy hordóba, cefrének. Büszke volt a tiszta pálinkájára, és arra is, hogy ő maga sosem ivott belőle. Egyszer azonban Nusika megleste, hogy titokban felhajtott két kupicával, és rögtön elszaladt hozzá elújságotlani. Leszidta a kislányt, hogy ne leskelődjön, ám este az ágyban a férjével jól mulattak a dolgon...

Ezen az emléken a béna asszony még el is mosolyodott, és elaludt.

Így talált rá fél óra múlva Ilike, és amikor meglátta balra húzó szája szélén a kis mosolyt, arcán pedig a még fel nem száradt könnyeket, törni-zúzni lett volna kedve.

A túlvilág nyelvén

Brock Anna kinyitotta a szemét, észrevette, mennyire megrendült Ilike, és a félelem újra a gyomrába mart.

Ilike tisztába rakta, megmosdatta, miközben suttogva szidta a rendszert. A könnytől nedves, gyűrött párnahuzatot lecserélte, kiszellőztetett, s az ágy szélére ült. "Átkozottak" – mondta ótestamentumi komorsággal. Brock Anna nem akarta, hogy ezt a csöpp asszonyt agyonnyomja a kapaszkodásával, de hát nem tudott mit tenni – Ilike meg elbírta. Amit nehezen viselt, az az a gondolat volt, hogy mindez megtörténhetett. Simogatta Brock Anna haját, és isten malmait emlegette. Brock Anna arra gondolt, hogy neki a földi életben nem nagyon lesz már dolga velük... de Joli miatt azért igyekezett őket számításba venni.

Ilike még aznap megbízta a fiát, aki teherautósóför volt, és gyakran járt Pestre, keresse fel Szoykáné lányát, Nusikát, de így is majd félévbe telt, mire Brock Anna hozzájuk kerülhetett, és ezt a pillanatot senki sem várta. Brock Anna azért nem, mert nem ismerte Nusika vejét, akivel később egy fedél alatt kellett élnie, Nusika meg azért nem, mert túlságosan jól ismerte.

Szoyka Anna – Nusika – akkor költözött össze a lányával és annak családjával, amikor végleg lemondott arról, hogy Ottó fia valaha is bekopogtat hozzá.

A fiút 17 évesen vagonírozták be katonának, az utolsók között, hogy ott vérezzen el a második világháború valamelyik csatájában. Ő azonban egy alkalommal, amikor vonata a vágányon vesztegelt, lelépett, hogy megmozgassa a tagjait. Soha többet nem látta senki, és Nusika úgy döntött, hogy nem pereli ezért az Úristent, inkább beengedi eladdig független, ateista lelkébe.

Mindig az volt az érzésem, hogy a Jóisten nem kívánja azt az állandó, üdvözült mosolyt, amellyel Annus néni – mi így hívtuk – járt-kelt a világban, de ha arra gondolok, ami még várt rá, tulajdonképpen jól döntött. Mindenesetre amikor Évi, a lánya megszülte egyszobás panellakásukba a harmadik gyermekét is, belátta, hogy praktikusabb összeköltözniük, hiszen ő egy belvárosi, 90 nm-es polgári lakásban élt egyedül. Csapodár férje ki tudja, éppen kit csalt, de már nem őt, mert fiatalon elváltak.

Annus néni lánya tanárnő volt, a gimnáziumban ismerkedett meg a férjével, akitől rettegtek a diákok, és ő ezt komoly szakmai sikerként könyvelte el. Történelmet tanított, és leginkább azokat a történelmi személyiségeket csodálta, akik erőből és nem diplomáciai eszközökkel érveltek. Maga is úgy tett a családjában, és a felesége három gyerek után már csupán azt a lehetőséget látta maga előtt, hogy minél kevesebbszer ébressze fel az alvó oroszánt.

Annus néni rögtön átlátta a helyzetet, ám diplomáciájával kudarcot vallott. A vő egy darabig kivárt, majd eljött az a pillanat, amikor anyósával szemben is erőből érvelt, mint nagy példaképei, s Annus nénit csak a lánya tudta nagy nehezen lebeszélni arról, hogy láttelepet vétesse fel az orvosi rendelőben.

Ekkor történt, hogy bekopogtatott hozzájuk Ilike sóför fia. Dél előtt lévén, csak Annus nénit találta otthon, aki már magától a hírtől lerogyott egy székre, hogy testvérét, Cuncót elvitte a hatóság, de amikor megértette, hogy ezzel béna anyjának gondja is az ő nyakába szakadt, már fel se tudott állni. Őszinte aggodalommal gondolt nővérére, akit szívből szeretett, és derék férjéért, kényelmes életéért titokban mindig is irigyelt. Cuncó volt számára a biztos kikötő, amire mindig jó volt gondolnia agresszív hajlamú veje mellett.

Ilike fia elment, és Szoyka Anna farkasszemet nézett élete első kategorikus imperatívuszával. A Jóisten, akit olyan üdvözült mosollyal hordozott magában, és akinek a kezébe letette terheit, most hirtelen mit sem törődve az ő üdvözült nyugalmával, újabb terheket rakott rá, amit nem várt volna tőle azután, hogy Ottókája nem jött vissza.

Negyed egyet mutatott az óra: ideje volt összeszednie magát, mert lánya és veje kettőkor óramű pontossággal érkeznek. Az iskola menzájáról hozták haza az ebédet, mert Annus néni világéletében végtelen könnyel viseltetett a konyhai dolgok iránt. Amúgy is nemtörődő természetének reflexszerű reakcióját – „Majd lesz valahogy!” – elnyomva, arra kényszerítette magát, hogy átgondolja, miként is lesz tovább.

Beleszédült.

Már attól le se fel járt a gyomra, ha elképzelte, amint az anyját mosdatja, forgatja, öltözteti (azt, hogy miként fogja tisztába tenni, rábízta a jó öreg „Majd lesz valahogy”-ra). Anyját a maga módján szerette, de ritkán gondolt rá, és még ritkábban látogatta. Ha Cuncókáéknál belépett a beteg szobájába, öt percen belül kifogytak a témából. De az, hogy az anyjától eltávolodott, és ezután össze kell majd szokniuk, még a legkisebb gondnak tűnt a többi közt.

A saját szobáját kell megosztania vele, mást nem is tehet, s ha már így esett, ez a legjobb megoldás. Tulajdonképpen a konyha mellé ragasztott kis cselédszoba volt valaha, szinte külön kis lakrésznek tekintette, ha a vacsora után a konyha ajtaját a lányáék becsukták, és ő a dunyha melegébe veszve rádiót hallgathatott, elképzelve a menyei találkozást Ottókájával.

Be kell szereznie egy fül dugót a mamának, ötlött az eszébe, s az, hogy ilyen praktikus elhárította az esti rádiózásai elé gördülő akadályt, fellelkesítette, és találékonnyá tette.

A legnagyobb gond – nyilván – Géza, a vő lesz.

Géza alaphból tiltakozni fog, öregotthont, kórházat emleget majd, és Évi, a felesége, aki gyűlöli a feszültséget, nem száll vele szembe. A három gyerekre fognak hivatkozni, hogy nekik nyugodt háttér kell a tanuláshoz, meg arra, mennyit gürcölnek, és legalább itthon várjon rájuk viszonylagos béke. Különben már így is sokan vannak... Annus néni felállt, mert szinte hallotta, miként ordítózik majd a veje, és eszébe jutott, hogy hangoskodását a szobájából is lehet hallani. Lázasan gondolkodott, mivel szerelhetné le ezt a vadbarmot. Erőt kért a Jóistentől, ha már méltónak tartotta őt egy újabb keresztre. Kétségbeesetten idézte fel, ahogy egyszer a szekrényhez szorította a veje, és utána egy hétig véraláfutásos volt a szeme... Ezen a ponton a Jóisten közbelépett, és olyan tanácsot adott neki, amiről rögtön tudta, hogy működni fog. Nem kérte az Úr bocsánatát, hogy hazugságon keresztül teljesítheti be az ő akaratát. Csak felhívta Rózsikát, a körzeti orvosa asszisztensét, aki jó barátnője volt. Aztán megterített, és majdnem hogy harcra készen nézte a bejárati ajtót.

Különös örömét lelte abban, hogy veje amúgy masszív étvágyát sikerült aznap elvennie, és érintetlenül tette a hűtőbe a pörkölt csőtesztjét. Géza az első mondatnál, amelyben Annus néni kérdő hangsúlyokat mellőzve csak kijelentett, letette a kanalat, és felhúzta a szemöldökét. A maga módján nem okozott csalódást anyósának: pontosan olyan hitványul viselkedett, ahogy szokott. Annus néni neki viszont keserves csalódást okozott. Amint felneszelt az asszony hangjának különös függetlenségére, megemelte a sajátját, hogy éreztesse az erőviszonyokat. Annus néni azonban nem hátrált meg, hanem leült vele szemben, és üdvözült mosolyát magán hagyva, kijelentette:

– Édes fiam, ha még egyszer felemeled a hangodat, beviszem az iskolába a látóleletet, amit készíttettem. Talán meg tudnám lepni vele az igazgatódat annyira, hogy többet nem engedne gyerekek közelébe, mint ahogy nem is vagy oda való. Persze, emberek közé sem...

Géza dühtől eltorzult arccal és villámló szemekkel nézett feleségére, aki félelmében ezt nyöszörögte:

– Anya, de hát megígérted...

– Meggondoltam magam. Hogy te kiszolgáltatod magad ennek az alaknak a kényére-kedvére, az a te ügyed. Én úgy döntöttem, nem teszem, és ha nem bánod, ehhez nem kértem a gyerekem engedélyét.

– Mutassa – mondta elbizonytalanodva Géza. Nagyon elvékonyodott a hangja, és Annus néni ekkor értette meg, hogy már régen megfékezhetette volna a vejét, akár hazugság nélkül is, csupán azzal, ha bátrabb. Géza ugyanis, mint az agresszív emberek általában, valójában gyáva volt.

– Csak nem gondolod, hogy itthon tartom? – mosolygott továbbra is búbájosan. – Nincs olyan fiók, amit te fel ne törnél.

– Hazudik – szólt Géza erőtlenül. – Hazudik.

De az ételt eltolta magától, és rágyújtott egy cigarettára.

– Hát persze – bólintott Annus néni furcsa derűvel az arcán. – Azt nem tudom egyelőre megakadályozni, hogy ne pofozd az unokáimat és a feleségedet, és ne gyújts rá a lakásomban, ahol rajtad kívül soha senki nem tenné ezt anélkül, hogy ne kérne rá engedélyt, de azt igenis meg fogom, hogy anyám utolsó hónapjait vagy éveit megkeserítsd... Természetesen megérdeklődheted az orvosi rendelőben, igazat mondtam-e.

Géza elég ostoba volt ahhoz, hogy egy fél percre valóban eltűnjön ezen a lehetőségen, majd Annus néni arcába fújta a füstöt, és felállt.

– Csináljon, amit akar, maga vén boszorkány – mondta, és a csikket a csontoknak odakészített kistányéron nyomta el. Évi felkapta a tányért, kidobta a csikket a szemetesbe, a tányérra pedig vizet csorgatott a mosogatóban, hol az anyjára, hol meg férjére meredve.

Anyja megsajnálta, és ahogy Géza kifelé vonult, úgy döntött, nem végez félmunkát.

– Majd elfelejtettem mondani. Ha esetleg nem lenne magától értetődő, természetesen nagy örömmel mutatom meg a láttelelet akkor is, ha még egyszer bántod a lányomat...

Brock Annát egy kora decemberi napon Ilike fia hozta el Pestre teherautóval, és a karjában vitte fel Annus néni harmadik emeleti lakásába. Sajnos, a nagy forgalom miatt délután kettő jócskán elmúlt már, mire befutottak, s Géza az újságjával már ott terpeszkedett a hallban, amin keresztül az elgyötört asszonyt Annus néni szobájába cipelték.

Akkor már három hónapja nem beszélt az anyósával, és csak verbálisan merte terrorizálni a feleségét...

Szoyka Anna döbbenetesen konstata, milyen sovány és megtört az anyja, és végigsöpört a lelkén az az odaadás, amit eladdig a jelentős mennyiségű napi ima sem volt képes előhívni. Hosszan igazgatta a végre ágyba került béna asszony körül az ágyneműt, és arra gondolt, hogy természetesen nem fog füldugót venni a mamának. Szinte dühösen nézte a szekrényén álló rádiót, és arra az időre, amíg Brock Anna nála lesz – ezt eldöntötte –, ki sem fogja nyitni esténként.

Ilike fia eközben ellátta egy-két praktikus tanáccsal, elmagyarázta, mi van a táskában, a pelenkákat is beleértve, és Szoyka Anna sehogy sem találta lelkében azt a szűkülő félelmet, amit korábban ez a szó kiváltott belőle. Most nem felejtette el Ilike fiát kávéval megkínálni, és azt mondta neki:

– Az isten áldja meg magukat.

Arcáról a valódi megindultság letörölte az üdvözült mosolyt, és a Jóisten először volt hajlandó leülni Szoyka Anna konyhaszékére.

Brock Anna kora estig aludt, akkor Annus bevitt két nagy lavór meleg vizet, megmosdatta, tisztába tette, az elhasználódott pelenkát hypós vízbe áztatta, és meg sem hallotta a vejét, aki utálkozva kerülgette a fürdőszobában a vödröt.

Anyja nehezen tért magához az otthonából való kimozdítás sokkjából, de megérezte kissé mindig felületes gyermeke egész viselkedésében az oly gyakran hiányolt mélységet.

– Szép itt nálatok – jegyezte meg.

– Ugyan – mosolygott Annus fanyarul és megfogta anyja ép kezét. – Cuncóéknál jobb helyed volt, tudom. De talán itt se lesz rossz... Ne aggódj.

– Tudom, Nusikám – mondta Brock Anna. – Nem aggódom, egy cseppet sem. Magam miatt nem.

– Miatta se aggódj – értette el a lánya. – Jolán vissza fog jönni, meglátod.

Brock Anna abban már eléggé biztos volt, hogy ő Jolánt nem fogja meglátni, de abban tényleg bízott, hogy Nusika igen. És bólintott.

Próbált hozzászokni új helyzetéhez, és csendben figyelt.

Abból, hogy Évi unokája és a dédunokák csak akkor jöttek be hozzá, ha Évi férje nem volt otthon, gyorsan összerakta az igazságot, bár a brutális részletek felismeréséig nem jutott el. Esténként Nusika felolvasott neki a Bibliából, és érezte, hogy egyre folyékonyabban beszéli a túlvilág nyelvét.

Karácsony előtt Brock Anna kórházba került. Legyengült szervezete nem bírta el a család életének feszült bizonytalanságát.

Hatan voltak a kórteremben, mindannyian Charon ladikjára vártak. Karácsony este habos kakaót itattak velük a nővérek, akiknek szakszerű mozdulatain és hangján mintha kicsit átszüremlett volna az ünnep.

Nusika ott ült az anyja ágya mellett, de nem olvashatott fel a Bibliából, mert nem zavarhatta a többi beteget. Suttogva beszélgettek. Nusi késő este ment el, amikor Brock Anna elaludt. Álmában Melber Amáliát látta, bár mindössze tizenegy éves volt, amikor az anyja meghalt. Stuttgartban sétálgattak, ahol pedig sosem járt, és beléptek egy kávéházba. A pincér habos kakaót hozott a tálcán, de mielőtt letette volna az asztalukra, valaki kitárta a kávézó ajtaját, s a beözönlő fény mindent elvakított...

Szoyka Anna este tizenegy körül ért haza a kórházból. A konyhában várták a karácsonyi vacsora romjai. Elmosogatott.

Reggel 8-kor jött a távirat a kórházból. Eltelt még néhány hét, amíg újra kinyitotta rádiót..

Búcsú Párizstól

Apám édesanyja rajongó volt és realista, és ennek a tökéletes keveréknek a vegyértékeit csak ő ismerte.

Rajongásának forrása a szüntelen izgalmakat csobogtató valóság volt. Mélységes csodálatát a természet minden apró részletére kierjesztette. Komoly energiákat fektetett például abba, hogy megértesse velünk, miért nem kell félnünk egy hernyótól. Békésen tartotta a tenyerében, mi meg sikítoztunk, miközben ihletetten érvelt: ugyanúgy van szeme, ugyanúgy eszik, érzi a napfényt és nem szereti, ha bántják, mint bármelyik élőlény – egyszóval kedves ismerősünk is lehetne, ha éppen így akarnánk. Mi viszont úgy gondoltuk, bőven elég, ha az ő kedves ismerőse, sőt, még az is sok, s gyanakodva figyeltük, vajon megmossa-e a kezét, miután leengedte tenyeréből a kis undormányt a nyári kert talajára. Megmosta... Mint már említettem, józan álmodozó volt...

Mihelyst reggel felébredt, eszébe jutott, milyen elképesztően érdekes a világ, és amíg el nem aludt, azt csodálta egyre: munkával, szavakkal, tanítással, újságolvasással, és még ezerféle módon. Felelősnek érezte magát az idejéért, amit kapott; és nem csupán a jelenért. Egyetlen bánata a halála előtti hetekben is az volt, hogy a jövő feltételezhetően páratlan felfedezései már önelkülö fognak végbemenni. De ha már így esett, a másik két időt nem szalasztotta el. Bevallotta: azért mesél nekünk annyit a nagyszüleiről és szüleiről, hogy ne felejtsük el őket, és majd tovább meséljük...

Rosszcsont húga mellett amolyan bezzeg gyerek lehetett, de kíváncsi, független szelleme, amit mindig csodáltam benne, minden bizonnyal megővta a „kis stréber” unalmas szerepétől. A bajai ház nyugalmas életritmusában, amit csak néha akasztottak meg Brock ópapa nagy-jelenetei, észrevétlenül cseperedett értelmes, nyitott, harmonikus fiatal nővé. Bár édesapja akkor már nem élt, bizonyára nem valamilyen egzisztenciális meggondolás készítette arra, hogy tanítónői diplomát szerezzen. Komoly súlyfölsége ellenére maga is könnyűszerrel bevitorlázhatott volna egy elfogadható partival ama hagyományos kikötőbe, amelyben Nusika akkor már lehorgonyzott (bár választottja szerette időről-időre eloldani a maga horgonyait), Joli azonban helyett tanult, diplomája megszerzése után pedig éppen arra készült, hogy Franciaországba megy a nyelvet gyakorolni, amikor egy napon arra ért haza, hogy a házuk küszöbén vékony, ismeretlen fiú néz fel rá.

Albert Józsefnek hívták, két hónapja érkezett vissza Szibériából, ahol három évet töltött hadifogságban. Amúgy Jolika egyik barátnőjének a rokona volt, a barátnő odabent kávézott Brock Annával. Azalatt Józsi kiült elszívni egy cigarettát. Szibériában ugyanis rászokott...

Hogy még mi minden történt vele Szibériában, azt Joli záporozó kérdéseire szép lassan sikerült is felidéznie, bár jobb szerette volna elfelejteni. De az alig megismert lány mellett, akinek érdeklődését nem tudta leszerelni, mert olyan vonzónak és hitelesnek tartotta, kénytelen volt megszegnie fogadalmát, amit akkor tett, amikor vonata átlépte a határt, és amikor eldöntötte, hogy azokról az évekről, melyek elrabolták az ifjúságát, jókedvét és egészségét, nem fog mesélni senkinek.

Társalgásuk közben Jolán maga is tapasztalta, hogy a huszonkét éves fiú valahogy másként beszél, mint általában a fiatalok, de hajlamos volt ezt annak betudni, hogy egyszerűen csak komoly természetű. Később megértette, hogy ez valami mentális hiánybetegség, amit csak az ő életszeretete tudott ideig-óráig tünetmentessé tenni.

Albert József nem gondolta, hogy valaki mellett valaha is felszabadultan fog még nevetni, és amikor ez mégis bekövetkezett, jobban megnézte magának Szoyka Jolánt. Akit maga előtt látott, nem igazán hasonlított a divatlapok sugallta nőideálhoz, de hát mit számított ez? Ő sosem forgatott divatlapokat. Odahaza, a vaskúti család asztalán legfeljebb kis papírfecnik heverték, azokon pedig kimutatások arról, hogyan alakul a bevétel-kiadás.

Szülei igyekvő, bigott parasztemberek voltak, a sváb szorgalom és zárkózottság sötét aurája követte őket mindenhová. Józsi fiukat is csak az első világháború forgószele szippantotta ki belőle. Szerencséjére, szinte azonnal fogságba esett. Ő maga ahhoz a jeges szelektől süvöltő három évhez, a világ vacogtató messzeségében nem nagyon tudta hozzákapcsolni a szerencse szót. Csak akkor gondolt először arra, hogy talán kedvezőnek is tekintheti a sorsát, amikor a temetőben sétálva annyi osztálytársa nevét látta viszont a sírköveken. De leginkább akkor jutott az eszébe, hogy talán még megbocsátja valaha Szibériát az ő szigorú fegyelemmel tisztelt Istenének, amikor Szoyka Jolánt először alaposabban szemügyre vette a bajai ház nappalijában.

Acélké szeme, kellemes arcú lányt látott, aki sokat nevetett és a jelek szerint elég sokat evett is. Mindkettőt teljesen fesztelenül. A fiú elbűvölve nézte, mennyire kerek neki a világ. Találkozott már olyan emberekkel, akik ilyen irigylésre méltó módon szerették az életet és benne magukat, de olyannal még nem, aki magán kívül másokat is ennyire őszintén komolyan vett volna. Szoyka Jolánnak már akkor megvolt a képessége arra, hogy másokra figyelve meg tudjon feledkezni magáról. Ez tetszett és hízelgett is a fiúnak, s tartózkodása boldogan megingott. Ráadásul nem szerette a sovány lányokat. A soványság örökre összekapcsolódott benne a szibériai foglyok kiálló lapockáival, a fogságot pedig örökre el akarta felejteni. Szoyka Jolán viselkedésében és megjelenésében is maga volt a hiányt nem ismerő élet, Albert József pedig vőlegényként határozottan arra kérte, ne fogyókúrázzon, bár a lány nagyon nem bánta volna, ha kicsit elegánsabban fest esküvői ruhájában.

A bajai nappaliban persze még nem volt szó esküvőről: addig jutottak csak, hogy a sápkórós sváb fiú újra tanulta a nevetést, és óvatosan ő is kérdezzetni kezdte a lányt. Kiderült, hogy Joli szeptemberben Franciaországba készül, amitől Albert József sápadt arca még halványabb lett.

Április volt.

Úgy sétált haza a vendégségből unokatestvérével, hogy alig tudott a szavaira figyelni; lázasan járt az agya, mit is kellene tennie, hogy Jolit valami módon itthon tartsa. Hazaérve előkereste az értesítést arról, hogy a hadifogság miatt éveket elszalasztó fiataloknak az állam gyorsított eljárásban lehetővé teszi vizsgáik letételét.

Kiült a kapu előtti kis padra, hogy terveit közölje a szüleivel. A katonaság előtt a szülők elvárták, hogy fiuk átvegye az egyébként szépen gyarapodó gazdaságot, továbbá sváb lányt vegyen feleségül, mélyen vallásos nevelésben részesítse születendő gyerekeit, majd egy csöndes, fizikai munkában és komolyságban letudott élet után a sváb temetéseket jellemző végtelenül nyomasztó siratással eresszék le koporsóját a földbe... Szibéria után viszont, s ezt a szülei is belátták, ez az elképzelés semmivé lett. A harcmezők valósága, Szibéria fagyos pusztái szétszaggatták az öröklött sors eltéphetetlennek tűnő rostjait. Józsi fiuk aggasztóan idegenül és szabadon tért haza. Szülei nem olyanfajta emberek voltak, akik harcolnak a nyilvánvaló ellen és elfogadták ezt a változást. A fekete fejkendő asszony így aztán ellenvetés nélkül hallgatta, mit tervez ez a számára ismeretlen fiatal férfi, akinek arcvonásai mégis csak megegyeztek az ő valamikori engedelmes Józsijával.

A terve így hangzott: két hónap alatt leteszi az érettségit, és gyorsított iramban, fele idő alatt, persze állami engedéllyel, megszerzi a jogi diplomát. „Ahogy gondolod, fiam” – mondta halkan az anyja, aki felét sem értette a grandiózus tervnek, csupán annyit tudott, hogy a

továbbiakban bérest kell majd keresniük. Szorongva nézett a férjére, mennyire romlott el annak a kedve, de az a kalapját a szemébe húzva, a távolt fürkészte. Pipára gyújtott, és csak annyit jegyzett meg, hogy hát akkor bizony nagyon kell igyekezni...

Merthogy június végén vannak az érettségi vizsgák.

A fiú olyan iramban kezdett el tanulni, amit csak az egyre mélyülő szerelem és egy igazán eleven elme tett elviselhetővé. Gyakran ment látogatóba Szoyka Jolánékhoz, és amikor letette a lány elé az érettségi bizonyítványát és az értesítőt arról, hogy szeptemberben megkezdheti jogi tanulmányait, melyet két év alatt el is végezhet, a lány elismerően nézett rá. Mindig hatottak rá a szellem teljesítményei, és homályosan érezte, hogy ehhez most részben neki is köze van, bár még egyetlen szó sem esett köztük szerelemről.

– Nagyon elszánt – mosolygott a még mindig túlságosan sápadt fiúra.

– Megvan rá az okom – mondta az, és várakozón fürkészte a lányt. Nagyon remélte, hogy megkérdezi, mi az. Joli nem is okozott csalódást:

– Elárulja nekem, mi az?

– Hát maga – vágta rá, és hirtelen erős szívdobogása lett.

Joli hallgatott, bár sejtette, hogy Józsi valami ilyesmit fog mondani. Lázasan járt az agya, mit feleljen erre a talányos vallomásra, amiben benne volt ugyan az összes délutáni látogatás ki nem mondott üzenete, de azért...

– Ezt meg hogy érti? – kérdezett rá.

Albert József nem volt a szavak embere, de tudta, hogy ez az egyetlen esélye arra, hogy Joli ne szálljon fel szeptemberben a Párizsba tartó vonatra.

– Ahogy mondtam: mindent magáért csinálok. Magáért tanulok, magáért kelek fel reggel az ágyból és fekszem le este, magáért beszélek és hallgatok.

„Főleg hallgat” – gondolta fanyarul Joli.

– Magáért élek, mert egyébként nem lenne nagy kedvem hozzá – folytatta a fiú. – Maga nélkül az egésznek semmi értelme. Kérem, ne menjen el Franciaországba...

Szoyka Jolán tudatában volt annak, mekkora erő kellett ahhoz, hogy e fiúnak az egyébként legtöbbször tárgyyszerű, okos szavai ekkora bizalomig melegegjenek. Hízelt neki, hogy ő volt az, aki ezt az erőt képes volt benne felszabadítani, és vonzó is volt számára a kicsit keleties, csöppet sem svábos arca. Amit Józsi tőle kért, az igazából nem lepte meg, legfeljebb azon csodálkozott, hogy mennyire nem. Újabban, ha Párizsra gondolt, már nem érezte azt a régebbi lelkesedést. Valahányszor anyja valami praktikus intézni való okán szóba hozta a tervezett utazást, majdhogynem ingerült lett, igyekezvén másra terelni a szót. Pedig már szállás, vonatjegy, program – minden! – el volt intézve. E csendben elhadart vallomás után már biztosan tudta, miért hunyt ki élénk érdeklődése Franciaország iránt.

De azért még megkérdezte:

– Mégis, mit mondjak az édesanyámnak, miért nem megyek most egyszerre ki Párizsba?

– Mert menyasszony – vágta rá gyorsan Albert József, finom félmosollyal.

A merészen burkolt leánykérés levette a lábáról Szoyka Jolánt.

– Maga most megkérte a kezemet? – kérdezte némileg magához térve.

– Igen – mosolygott a fiú továbbra is. – És ha igent mond, akkor szerintem térjünk át a tegeződésre...

A lány lassan visszanyerte az egyensúlyát és játékos kedvét.

– Hát jó – dőlt hátra a széken. – Nem bánom, tegeződjünk... Persze... – állt fel a székről – azért édesanyámat is megkérdezem, nem bánja-e.

Brock Anna pedig nem bánta. Joli arcából, amely rá nem jellemző módon megfeszült, ha a párizsi útjáról beszélt vele, már régen kitalálta azt, amit a lány csak most tudott magában összerakni. Emellett tetszett neki a fiú elszántsága, amivel Joliért küzdött. Azt azért tisztázta vele, hogy Jolit csak a jogi diploma megszerzése után veheti őt feleségül.

Szoyka Jolán és Albert József két évig jártak jegyben. A fiú negyedévenként elsajátította egy teljes év anyagát – színjelessel, és első útja a vizsgák után rögtön a bajai házba vezetett, ahol azonnal letette bizonyítványát az asztalra, és miközben megebédeltek, elmesélte, milyen vizsgakérdéseket kapott. Utána – ha jó idő volt – a kerti padon kávéztak.

Albert József ekkor már nem gyújtott rá: leszokott a dohányzásról.

Az élet Csurgón

Nem tudom, vajon a hosszas jegyesség kényelmes, de a szokottnál tétlenebb időszakában megfordult-e Szoyka Jolán fejében, hogy ezzel az erővel akár Párizsban is lehetne, vagy tovább fejleszthetné jelentékeny muzikális tehetségét. A jómódú jogászfelenség státusza biztosan tetszett neki; könnyen bele is talált a későbbiekben, de azért valamilyen lappangó veszteségérzetet hordozhatott magában, mert gyakran szóba hozta mások előtt, miért nem tanult meg tökéletesen zongorázni és franciául.

Németül ellenben folyékonyan beszélt, és amikor Albert József bemutatta őt a szüleinek, alkalmá is volt használni.

Anyja, Brock Anna annyira büszke volt a tökéletes magyarságára, hogy jobban szeretett Jolival is magyarul beszélni. Jövendő anyósa, apósa viszont komor sváb németiséggel tették fel feszes, udvarias kérdéseiket. Joli eldöntötte, hogy mindenáron megnyeri őket. Nyíltan, kedvesen felelgetett, számos kis gesztussal jelezte, mennyire nagyra tartja őket, amiért ilyen igyekvők, komolyak – és persze, amiért a Józsi szülei.

Az anya azon kapta magát, hogy előveszi a családi fényképeket, amiket pedig még a nővérének sem szokott megmutatni, a papa pedig végigvezette jövendő menyét a kertjén, s az komoly érdeklődéssel hallgatta, milyen termést ígérnek a fák.

Amikor néhány találkozás után Józsi úgy látta, szüleinek valóban felderül az arca Joli láttán, maga is elmosolyodott. Jó volt arra gondolnia, hogy ennek a lánynak a kedvéért majd neki is ki fogják nyitni az ajtókat azok, akikhez ő nem tudna bekopogtatni.

1925 áprilisában házasodtak össze.

Szoyka Jolán, Albert József kérésére, egy kilót sem adott le. Nagy szerencséjére, a divat kedvezett a túlsúlyos nőknek. Csípőnél elvágott, bő redőzésű, modern ruhát viselt, és egyelőre félrerakta önállósodási elképzeléseit. Hangsúlyozottan csak egyelőre. Nagyanyám ugyanis sosem lett a szó szokványos értelmében eltartott, háztartásbeli vagy ilyesmi. Élénk szellemével, férjét messze meghaladó társalgási készségével, átlagon felüli műveltségével, olvasottságával Albert József gyorsan felfelé ívelő jogászi karrierjének egyik tartópillére lett.

A jómód nem tudta két vállra fektetni ágaskodó, vibráló egyéniségét – számos dologban megmutatkozott, hogy a feleség és anya háttért biztosító hagyományos szerepére ő csak részben alkalmas, ebben nem tud és nem is kíván kiteljesedni. Alig érdekelte például a konyha – kivéve a süteményeket, bár ott is elsősorban a kuriózumnak számító ínycsiklásokkal szeretett kísérletezni. Gyerekei születése után rögtön vad fogyókúrába kezdett, és a képek tanúsága szerint évei növekvő számával egyenes arányban olvadtak le róla a kilók, s vált egyre csinosabbá. Edzőterem híján itt is találékonyságára volt bízva – abból pedig épp eleget juttatott neki a Teremtő. Gyufásdobozokkal kezdte: tartalmukat szétszórta a lakásban, és mire felszedegette őket, már fájtak a hasizmai. Amikor divatba jött a rövid haj, az elsők között ment el a fodrászhoz, és nem tartotta fontosnak, hogy ezt megbeszélje a férjével. Albert József a hivatalból hazaérve szórakozottan ült le az ebédhez, és csak a második fogásnál vette észre, hogy felesége nem hord már kontyot. Letette a kanalat és magára zárta a szobáját. Két hétig szó nélkül kerülgették egymást a házban, és Joli igazából még bírta volna egy kis ideig, mert mindig is küzdő természet volt. Amit nehezen viselt, az Brock Anna növekvő nyugtalansága volt: anyja szinte belebetegedett a házat elborító csönd feszülttségébe.

Este bekopogtatott a férjéhez, aki a győztes alig titkolt elégtételével engedte be. Szoyka Jolán vizsgálódva körülnézett, és két cigarettacsikket látott az évek óta nem használt üveg-hamutartóban. Szárazon megjegyezte, hogy mindig is ostobaságnak tartotta a dohányzást, és kinyitotta az ablakot. Majd megfordult, és csendesen azt mondta:

– Dönts el, Józsi, miért vettél el feleségül. Én semmiképpen sem azért mentem hozzád, hogy becsukd előttem az ajtót, és két hétig ne beszélj velem. Tudd meg, jobban érzem magam rövid hajjal. Sose kértem, hogy növessz meg a szakálladat, habár szerintem jól állna. Ezután sem fogom. Hogy minden nyáron kopaszra borotváltatod a fejedet a nyaralásunk előtt, szintén elviselem, bár nem tetszik. De tetszik az, ahogy beszélgetsz velem esténként a munkádról, és szeretem, hogy az anyámnak könyveket vásárolsz. Próbállak érteni, és ha elég oknak találok a végső elnémulásra azt, hogy nincs hosszú hajam, akkor azt is megértem, és vele együtt azt is, hogy nem jól ítélek meg...

A férj nem számított ilyen csendes, őszinte és végleges mondatokra – ennyire azért nem volt fontos ez az egész, a némaság állóháborújában is igazából csak benne ragadt és már belefáradt. Az, hogy a felesége most egyáltalán nem mutatott harci kedvet, csak szomorúságot, megijesztette. Odament hozzá és végigsimított dauerolt haján:

– Kétségtelenül még így is több, mint az enyém... – Aztán, mivel Joli csak nem mosolyodott el, még hozzátett: – Kérj bocsánatot, hogy megbántottalak.

Ez mindig hatni szokott, mert egyszerre két dolgot is beismert vele: 1. Tudom, hogy mi, férfiak nem vagyunk képesek bocsánatot kérni; 2. Én most a magam módján mégis megpróbálok.

De Joli arca még mindig nem rezdült. Rutinnál itt most egy kicsit többre volt szükség. Albert József megfogta felesége kezét, és a szemébe nézett:

– Azt nem tudom megígérni, hogy nem borotváltatom a fejem néha kopaszra. De ha te megígérnéd, az azért megnyugtatóna.

Az asszony végre elmosolyodott.

– Jó... Te pedig ne szokj vissza a dohányzásra.

A férfi megígérte, aztán megkönnyebbülten elszívott egy cigarettát a verandán, amíg a felesége teát vitt be az anyjának, és elújságolta: kibékültek.

...Úgy mesélte nekünk el nagyanyánk ezt az összezőrdülésüket, mint az elsőt és egyetlen hosszú házasságuk történetében. Két hét ijesztően hosszú lehetett hadiállapotnak, s bizonyára ez az ijedtség emelte ki a feledésből. Az egyetlen következménye az lett, hogy nagyapám ettől kezdve alkalmasszerűen rá-rágyújtott, habár azért igyekezett figyelni az egészségére, lévén, hogy azt Szibéria nagyon meggyengítette... Volt egy-két rendíthetetlen elképzelése: például, hogy egyszer egy évben kopaszra kell nyíratnia a fejét („Hogy pihenjen és szellőzzön a fej”) és minden évszakban egy hetet böjtölnie kell („Hogy pihenjen és tisztuljon a test”). A rituálékban amúgy is örömet lelte... A spontaneitást rábízta kezdeményező szellemű feleségére, és élvezettel szemlélte, vagy – ha zavarta – igyekezett nem észrevenni.

Egyszóval jól éltek – a szó anyagi értelmében is. Csurgón – ahová Bajáról elköltöztek – tágas, elegáns házban laktak, s az asztalon nem voltak kimutatások bevételekről és kiadásokról. Soha nem beszéltek otthon a pénzről, és ilyen elegáns közönnyel akkor sem könnyű hozzá viszonyulni, ha van belőle elég. Szoyka Jolánt azonban valóban nem foglalkoztatta, férjének meg épp elég idejét elvette, hogy megkeresse, a többit rábízta az asszonyra. Ha jobban ráért volna, ő talán néha kiszámolja, mennyibe kerülnek azok a függönyök, asztaldekorációk, kristálypokarak, kerámialámpák, díszpárnák, amelyek az erőlködés nélküli jólét díszleteiként

megjelentek vagy kicserélődtek, de hát ehhez, hazaérve, már nem érzett semmi készletét. Ezeket a finom, minőségi tárgyakat legfeljebb sváb szülei pásztázó tekintete váltotta át – szerintük egyébként feleslegesen kidobott – forintokra, ha nagy néha meglátogatták „fontos emberré” vált fiukat, aki még mindig kezét csókolt az anyjának. A spórolás prózai elszántságában megkeményedő arcukra rögtön kiült a zsigeri ellenkezés, ha menyük azt ajánlotta, menjenek el ebédelni egy étterembe. Szerették Jolit, de az, hogy elfogadjanak egy ilyen meghívást, amely nyilvánvalóan számos forinttal rövidíti meg a fiukat, felért volna az öntagadással. Nem is értették, mit akar ezzel, mikor ráadásul remek szakácsnője volt. Mellesleg arról is megvolt a véleményük, hogy a menyük szakácsnőt tart, de semmiképpen sem gondolták, hogy joguk van ezt kinyilvánítani Józsi fiuk előtt, aki társadalmilag oly mértékig fölöttük állt. Joli látta, hogy hiába magyarázná el, miért szerette volna őket étterembe vinni azon a praktikus szemponton kívül, hogy kényelmesebb. Ő apósa, anyósa feketén gubbasztó, elfogódott alakját elnézve arra gondolt, kicsit kinyitja azt a világot, amit ők az igyekvés vasfegyelmébe zártak. De hamar rájött, hogy nincs ajtó ezen a világon – és nem azért nincs, mert ezt mérte ki a sors, hanem mert nem akarnak rajta kilépni.

Így aztán beírta azzal, hogy a szakácsnővel különleges ételeket készíttetett. Anyósa zavartan piszkálta a mandulás, ananászos pulykamellet és a rafinált ízű szósz, apósa pedig a torkát köszörülte minden falat előtt. Szoyka Jolán nagyot sóhajtott, és meghagyta a konyhán: másnap pörkölt legyen galuskával és uborkasalátával, majd megkérte anyósát, hogy mondja el Mártának, a szakácsnőnek, hogyan is készíti ő azt a finom foszlós kalácsot...

Voltak persze olyanok is, akik nagyobb elismeréssel fogadták a nagyvonalú vendéglátást – ilyen volt Nusika, Jolán Pesten élő húga. A két testvér kapcsolata, bár egymástól távol éltek, s mindkettőjüknek volt már férje, gyereke, kivételesen szoros és meghitt maradt. Mióta az eszébe jutott, ott ugrabugrált, kacszózott, botladozott mellette megbízhatatlan húgocskája, akit össze kellett időnként szedni a földről, de olyan bájosan és büntudatosan tudott ilyenkor vállat vonni, hogy stabilabb nővére egyenletesebben csörgedező ereiben forrón felbuzgott a részvét. Azonkívül egyvalamiben kétségtelenül hiteles volt – mégpedig Joli iránti ragaszkodásában. Ezt egyébként Albert József sem vitatta, csak fanyarul annyit gondolt hozzá, hogy ez vastagon megéri neki, pláne hogy olyan vacak otthon a helyzete.

Nusika jóképű férje állandóan félrelépett, és erre egy idő után még ő sem tudott vállat vonni. Gyakran leutazott Bajára, majd Csurgóra a nővéréhez, hogy kicsit egyensúlyba kerüljön, meg hogy ráébressze férjét a távollétével, mit is jelent neki a felesége meg a családja. Sajnos ráébresztette, és Nusika Pestről olyan leveleket kapott a barátnőitől, amik után Jolinak hosszú órákig kellett lelket vernie a hűgába, aztán elvitte egy cukrászdába krémest enni, hogy kicsit kárpótolja a galád sógor miatti szívfájdalomért. Albert József bánatosan nézett utánuk, és az volt a határozott benyomása, hogy túl sokszor és túl nagy odaadással emeli fel a földről a felesége a hűgát, aki így végleg elveszíti az esélyt arra, hogy azt saját magától is meg tudja tenni. De ezt csak egyszer hozta szóba a hálósobában, amikor lefekvéshez készülődtek. Joli épp a haját fésülte, ami továbbra is rövid volt, de már rég tetszett a férfinak. Az asszony kezében megállt a fésű, és amikor arcát férje felé fordította, könnyek voltak a szemében:

– Józsi, de hát ő a testvérem!

Ezzel a kijelentéssel a férfi nem tudott mit kezdeni. Elbírt – ha nem is elbánt – volna felesége szokásos, racionális érveivel, de ezt az észszerűséget nélkülöző kijelentést nem volt hova mozdítani. Aztán meg nagyon szépen látta a feleségét, amint ott állt előtte selyemhálóingben, kifésült hajjal és ragyogó szemmel... Albert József megindult az asszony felé. Így esett, hogy végül is Nusikának köszönhetette élete egyik legszebb éjszakáját...

Nusika a maga gyakori és hosszú nyúló rokonlátogatásaira rendszerint két gyermekét is magával hozta, Ottókát és Évit. Albert Józsefnek is két gyermekük volt: a kislány, Panni

volt az idősebb, Józsika két évvel rá született. Állítólag amikor nagymamám az édesapámat várta, kétéves kislánya komoly májbetegséget kapott, és majd elemésztette az anyját a bánat és az aggodalom. Később nagymamám annak az okát kutatva, miért is rettegett apám olyan túlzottan a betegségektől, úgy vélte, hogy már az anyaméhben együtt kellett rettegnie a kislányát féltő anyjával.

A csurgói házban ennek azonban még legfeljebb csak az előjeleit fedezhette fel az élesebb tekintet, mert a gyerekek legtöbbször önfeledten hancúrozva belakták (-nevették, -szaladták) a nagy szobákat. Nyaranta a család elutazott a tengerre, és Albert József a fia fejét is leborotváltatta, ami nagyon nyilvánvalóvá tette, mennyire hasonlít a kisfiú Brock ópárára.

Panni arcán szerencsésen keveredett anyja acélkék szeme apja álmos, kicsit egzotikus vonásaival, finom szépséggé egyesülve. Apám – az öccse – e szépségből csak annyit érzékelt, hogy az iskolában a felette járó fiúk arról faggatták, van-e képe Panniról. Sajnos, nem volt, viszont fogadkozott, hogy szerez tőle aláírást. Pannit nem nagyon lehetett kétes dolgokba belerángatni. Valamilyen ürüggyel mégis sikerült rávenni, hogy egy papírlapra legalább hússzor leírja a nevét, és másnap az iskolai szünetekben a Pannit vágyakozva néző fiúknak – szerinte nyomott áron – eladta az aláírásokat. Panni ezt valahogy megtudta, és megvetően csak annyit mondott este az öccsének, hogy kis pisis, aki semmit nem tud a szerelemről, és jobban tenné, ha a tanulásba fektetne ennyi energiát. Apám vállat vont, és színes üveggolyókat vett magának. Amikor megmutatta Panninak, az szemrehányón megjegyezte, hogy ő is érdemelt volna valamit, hiszen ha úgy vesszük, valójában ő kereste meg neki a pénzt. Józsi ezzel messze nem értett egyet, szerinte ilyen briliáns ötlet Panninak, a jó kislánynak sose jutott volna eszébe.

„Ki a szerelemhez ért, ki a pénzcsináláshoz, nem igaz?” – vigyorgott a nővére.

Panni és a szerelem

Panni nem tudott sokkal többet a szerelemről az öccsénél, aki gyakran ébredt nedves nadrággal reggelente. A fiúk, akik nagylelkűen még a zsebpénzükből is áldoztak, hogy közelebb férközzenek a lányhoz, nem nagyon érdekelték. Gyerekként egyetlen férfi volt az életében, akinek tetszeni akart – az apja –, és ez sem akkor, sem később nem bizonyult könnyű feladatnak.

Panni volt Albert József gyengéje – észszerűsége épülő életéből sarjadt sudár, gyönyörűséges virágszál, akire minden észszerűségen túli féltéssel nézett és vigyázott. Az egyre gyakrabban felbukkanó udvarlókat rendszerint már első alkalommal elijesztette mogorva viselkedésével, ellenséges pillantásaival. Ha ez mégsem sikerült, Panninál biztosan célt ért. Elég volt csendesen megjegyeznie, hogy nem kellene annyit beszélnie a fiúnak a családjáról, vagy épp ellenkezőleg, talán arról is illett volna beszélnie. Ha ezzel nem érte el a kívánt hatást, akkor a sapkáját tartotta nevetségesnek, vagy satnyának a vizitbe hozott virágot, nevetségesnek a feleségének adott kézcsókot, ostobának a válaszait, értelmetlen erőlködésnek a jókedvét. Külön elbírálásban részesült még a jelölt felekezeti hovatartozása, mert Albert József bigott katolicizmusát a szibériai fogság apokaliptikus jelenetei sem ingatták meg. Minden egyéb kifogás ürügy volt csak, amit lehetett volna kezelni, ha Panni igazán szerelmes, nem katolikusnak lenni azonban jóvátehetetlen ösbűnnek számított az apa szemében, és a sors természetesen gondoskodott arról, hogy Panni nagy szerelme, Ernő történetesen reformátusként nőjön fel, és kapjon légszomjat, amikor először meglátta a lányt.

Ez 1946-ban történt; Panni akkor 18 éves volt, és jól látszottak a bombázások nyomai a csurgói utcákon. A régi életformát hamarosan drasztikus erővel elsöprő politikai változások szele egyelőre nem érte még el ezeket az utcákat, de Albert József több évtized alatt visszaszerzett biztonságerzéte már odalett, és ha lehet, még erősebben kapaszkodott a vallásba. A háborút viszonylag könnyen megúszták, néhány óvóhelyen töltött órával. A légiriadók alatt a korosodó férfi visszafojtott lélegzettel ült, leküzdhetetlen félelemmel szorította Joli alig remegő kezét, és megértette, hogy Szibéria örökre gyávává tette, mert neki a hátszágban élők képzelőerejét jóval meghaladó emlékei voltak az emberi aljasságról...

A légiriadó után hosszan olvasott fel a Bibliából a nappaliban. A fia végtelenül unta, Joli pedig gyorsan talált valami intézni valót, ami miatt fel kellett állnia, egyedül Panni hallgatta komolyan, csendben s megállapította, hogy öccse és anyja nem elég lojálisak az apjával.

Amikor Ernő megpillantotta őt az utcán, és közös barátjuk később bemutatta neki, anélkül elegyedett vele beszélgetésbe, majd számára is váratlanul rátörő szerelembe, hogy tisztázta volna a hithez való viszonyát. Apja ellenben nem mulasztotta el, hogy így tegyen, döbbsen fedezvén fel, hogy Panni szerelmes. Nem hozakodott elő a szokásos kifogásokkal – a kivirult arcú lány talán meg sem hallotta volna, vagy ha igen, elengedi a füle mellett.

Ernő fogorvosnak készült, és erre Albert József magában azt dünnyögte: „Mondjuk...” Jobb lett volna persze, ha jogot tanul, de hát így is doktor lesz, és fogorvosra is mindig szükség lesz, akárcsak jogászra. A fiú apja is az volt, szinte egész Csurgó hozzá járt a fájós fogaival.

Albert József is.

Kezelés előtt vagy után váltottak olykor egy-két privát szót a gyerekekről, szó volt hát Ernőkeről is, bár természetesen azt nem kalkulálta be, hogy ez a kisgyerek egyszer csak felnő, és megdobogtatja az ő Pannikája szívét.

De így esett, és maga számára is meglepő módon nem talált a fiún szinte semmi kifogásolnivalót, kivéve, hogy más templomban dicséri vasárnaponként az urat. Ezt viszont muszáj volt rögtön szóvá tennie a lányának, aki apjától eltérően nem tartotta lényegesnek, mennyire van kicicomázva vagy éppen lecsupaszítva az a hűvös, rejtélyes illatú és levegőjű szakrális épület. Nem volt hitetlen, de hite nem kötődött külsőségekhez. Nem számított... viszont azt tudta, hogy az apjának nagyon is.

Amikor Ernő, aki az utolsó évét végezte az egyetemen, és a diploma megszerzése után feleségül akarta venni Pannit, hivatalosan is megkérte a lány kezét, Albert József azt az egy feltételt szabta a számára, hogy jövőre veje a katolikus egyház szertartásának keretében esküdjön örök hűséget, és ebben a hitben neveljék fel unokáit. Panni szerelmese ezt kerek perec megtagadta.

– Hát nem szeretsz? – kérdezte a lány megrendülve, mert hát nő volt. A csurgói parkban ültek, és Ernő a kavicsokat rugdosta a pad előtt.

– Mi köze egyiknek a másikhoz? – kérdezte kedvetlenül, mert ő meg férfi volt.

– Akkor viszont... – szólalt meg Panni egy kis szünet után. – Nem mindegy?

– Az nem mindegy, hogy ennyire beleszóljanak az életembe.

– Ennyi áldozatot szerintem meghozhatnál értem – jegyezte meg a lány csüggedten.

– És ha én mondanám ugyanezt? Te is megtehetnéd, hogy mellém álljál...

Panni a csalódás könnyeit nyelte. Egyébként Ernőnek nem volt ez olyan fontos, mint ahogy mutatta. Egyszerűen csak bosszantotta az, hogy Albert József azt hiszi, joga van bármilyen feltételt is szabnia.

Pannit nagyon szerette, tudta, hogy a lány is ugyanúgy érez iránta, és biztos volt benne, hogy meg fogja őt érteni. Mostani értetlensége viszont belehajszolta őt a hitéhez ragaszkodó férfiú idejétmúlt szerepébe. Túl fiatalok voltak ahhoz, hogy felismerjék: egy jelentéktelen presztízsuügyben épp most véreztetik el a szerelmüket, miközben ha valami el tud rontani egy életet, az az, ha egy olyan szerelem emlékét kell cipelni, ami véget ért, mielőtt vége lett volna... Sajnos, a dolgok már kicsúsztak a kezükből.

Panni kiszáradt torokkal azt mondta:

– Nem hiszem, hogy ilyen választás elé kellene állítanod azt, akit szeretsz. Én sosem kérném, hogy köztem és az apád között válassz.

– Épp az imént tetted – vágta rá Ernő. Vadul vert a szíve, és érezte, hogy jóvátehetetlenül el fognak mindent rontani – a semmiért. És ezt a semmit mégsem tudta megállítani.

– Akkor nem is tartalak fel – állt fel Panni, és Ernő görcsbe rándult gyomorral nézett sápadt, drága arcába. Még mindig lett volna egy-két perc, utána szaladni és helyrehozni a dolgokat.

Későbbi, számos nőkapcsolatot hozó életében – divatos sztárfogorvos lett Pesten – úgy gondolta, abban a néhány percben szúrta el az életét.

Panni is ekként vélekedett a saját életéről, de nem magát, hanem apját és Ernőt okolta miatta. Miközben továbbra is szerette mindkettőjüket.

Apja érezte, hogy Panni valahogy megváltozott az irányában, de tehetetlen volt. Joli anyai szíve a női empátia finomabb műszerével kiolvasta Panni rezdüléseinek valódi jelentését, és ő is megharagudott egy kicsit makacs, bigott férjére – így aztán nem voltak ezek könnyű idők a férfi számára.

Amúgy sem jártak könnyű idők akkoriban. Ami eladdig biztos háttére volt a családnak – Albert József bírói státusza, előkelőnek számító társadalmi pozíciója –, az lassan odalett és egyre gyakrabban kapcsolódtak hozzá olyan ijesztően furcsa kifejezések, mint osztályidegen, kollaboráns. Már sokan nem is köszöntek Albert Józsefnek az utcán, esténként pedig azon gondolkodott lefekvéskor, hogy ügyvédnek kellett volna mennie, mert bíróként óhatatlanul sok ellenséget szerzett – jogilag egyébként kifogásolhatatlan – ítéleteivel. Firtatni kezdték a vallási meggyőződését is, túl nagynak találták a házát, még úgy is, hogy befogadta nagybeteg, lebénult anyósát. Próbált ő minél észrevétlenebb maradni – a munkahelyi értekezleteken hallgatott, úgy szavazott, ahogy a többség, s nem elegyedett párbeszédbe fiatal, szerinte túl rámenős jogászkollégáival – az egy Jamrich Zoltánt kivéve.

A pártosság lázában égő új világ emiatt aztán közömbösen félretolta, hagyván neki egy kis időt, mielőtt végleg leszámolna vele, mert előbb azok kerültek sorra, akik úgy nyitották ki a szájukat, hogy abban nem volt köszönet.

Mellőzöttségében Albert Józsefnek jólesett Jamrich ügyész úr kedves érdeklődése, akit hangosan persze elvtársnak szólított. A fiatal, tehetséges jogász jó családból származott, apja szintén ügyész, fia pedig eléggé ügyes volt ahhoz, hogy intelligenciája ne tűnjön veszélyesnek az új rendszer számára. Sajnálta a nyugdíj felé közeledő, nagy szaktekintélynek számító, kirekesztett bírót, és el-elkísérte munka után az otthonáig. Egy idő után Albert József beinvitálta, bemutatta neki a családját, és attól kezdve Jamrich Zoltán igyekezett minél gyakrabban módot találni arra, hogy munka után idős, depresszióba süllyedt kollégájához csatlakozzon. Hamar kiderült, hogy Zoltán azon nyomban elveszti egyébként folyékony, kellemes társalgási képességét, mihelyt Panni megjelenik; arca sötétpirosra gyúlt, és nagyon idétlennek érezte magát.

Panni nem találta őt idétlennek, de különösebben vonzónak sem. Az Ernő-féle szerelem ejtette seb behagedt ugyan, de tovább sajgott. Addigra már titkárnőként dolgozott egy irodán, anyja nagy bánatára, aki szerette volna, ha a lány egyetemre megy. Panninak esze is lett volna hozzá, de mindegy volt számára, mit csinál, és az irodai munka kevesebb erőfeszítésbe került. Az Ernővel való szakítás után úgy tűnt, menekült a túl sok befektetéssel járó dolgoktól. A hivatalból hazaérve levetette magát egy ágyra, és klasszikus angol regényeket olvasott. Anyja kötelességének érezte, hogy felrázza, beszélgessen vele; Panni ilyenkor megadóan lerakta a könyvet.

Készségesen válaszolt mindenre, de nem jutott eszébe semmi, amiről beszélgethettek volna. Az a Panni, aki régebben, esténként felhúzott lábakkal az iskoláról meg a fiúkról mesélt anyjának, odalett.

Úgy határozott, hogy a továbbiakban felesleges érzelmi bonyodalmak nélkül, kényelmesen kíván élni, és amikor észrevette, hogy Jamrich Zoltán szerelmes belé, azt gondolta, vele mindkét terve sikerülni fog. Zoltán okos, komoly, finom modorú férfi volt, szeretett – bár kissé óvatoskodóbban a kelleténél – ironizálni. Láthatóan nem volt sok tapasztalata nő-ügyekben, függetlenül attól, hogy jó partinak számított. Gyakran megbotlott a székekben, viszont olvasta Az üvöltő szeleket – ez Panni egyik kedvenc könyve volt –, bár azt gondolta, hogy egy olyan férfi, mint Jamrich Zoltán, nem sokat érthet a történet komoran áradó szenvedélyéből.

Amikor aztán Zoltán ügyetlenül, a szavakat keresgélve megkérte a kezét, rögtön igent mondott. Azt hitte, a szülei rendkívül meg lesznek elégedve, és nem értette, mért olyan nyomasztó a csend a nappaliban, miután kikísérte a férfit. Tanácstalanul toporgott, aztán megkérdezte az anyját, segítsen-e valamit elpakolni a konyhában. Már régen nem volt sem szakácsnőjük, sem más cselédjük – öccse nagy megkönnyebbülésére, aki a maga plebejus természetével ezt mindig is szégyellte. Panni nem szégyellte, de azt sem bánta, hogy most nincsen, mint ahogy nem

nagyon bánt semmit sem. Az viszont zavarta, hogy a szülei mintha nem örülnének kellőképpen a Jamrich Zoltánnak adott igen-nek, akit pedig apja is, anyja is őszintén kedvelt.

Anyja, aki az asztalon lévő csészéket rakta egy tálcára, azt válaszolta: ha van kedve, segíthetne mosogatni, és kiment a konyhába a tálcával.

Mielőtt Panni követte volna, még megállt apja széke mögött, és fölé hajolt, mert apja közben kinyitott egy könyvet.

– Mit olvasol? – kérdezte.

– Valami útikönyv – sóhajtott a férfi, szinte szomorúan. A földrajz mindig nagy szenvedélye volt.

– Értem – jegyezte meg Panni tanácstalanul. Aztán rá egyáltalán nem jellemző érdeklődéssel egy képre mutatott:

– Nézd, milyen fura sapkában vannak.

– Igen – tette le apja a könyvet maga mellé, de mielőtt bármit mondhatott volna, Panni felegyenesedett, gyorsan megszorította a vállát, és anyja után sietett. Anyjával viszont nem tudta kikerülni a beszélgetést a lánykérésről. Miközben az elmosott edényeket törölte, Szoyka Jolán megkérdezte:

– Úgy érzed, jól döntöttél, drágám?

– Ezt meg miért kérdezed? – játszotta Panni az értetlent. – Azt hittem, kedvelitek.

– Nem az a kérdés, mit érzünk mi iránta, hanem az, hogy TE kedveled-e.

– Szerinted egyébként igent mondtam volna? – kérdezett vissza Panni feszengve.

Nagyon szeretett volna már a szobájában olvasni...

Anyja ránézett, és Panni nem tudta félreérteni anyja tekintetét, hiába próbálta kerülni a bonyodalmakat. Ez az aggódó, kicsit megrendült tekintet azt mondta: igen kislányom, szerintem te igent mondtál úgy, hogy valójában nem is kedveled ehhez eléggé ezt a jóra való fiatalembert, aki valóban jobbra való, minthogy egy „jobb híján” kompromisszum legyen. És te is jobbra való vagy, még ha ezt most nem is hiszed el, és én nem mondhatom ki, mert úgy nézel rám azokkal az átszakíthatatlan függönyökkel a szemedben, hogy tudom, nincs olyan szavam, amely elhúzhatná őket, hogy újra beereszd a napfényt...

A hirtelen beállt csöndben a lány szeme rebbent egyet, a függönyök meglebbentek, és Szoyka Jolán utoljára még vethetett egy pillantást az ő igazi Pannijára, aki hitetlenül rázta a fejét, talpig bánatban... Aztán Panni behúzta a függönyöket, és azt mondta:

– Képzeld, Zoltán azt ajánlotta, hogy hagyjam ott a hivatalt, és végezzem el a magyar szakot. Persze, levelezőn. Szerinted?

Anyja tudta, hogy a perc, amiben még bármilyen hatása lehetett lánya életére, odalett, hát igyekezett lelkesedni. A hír némileg meg is nyugtatta. Aggasztóan tétlenné és érdektelenné vált lányát talán kimozdítja ebből az állapotból a rendszeres tanulás. Azt is sejtette, hogy alóluk hamarosan valamilyen formában kicsúszik majd a talaj, és már nem segíthetik lányukat. Jamrich Zoltán előtt pedig fényes karrier állt...

Amikor Panni végre magára csukhatta a szobája ajtaját, és elővette olvasmányát, Szoyka Jolán a konyhaasztalnál teát ivott, és azon tűnődött, vajon a lánya tudja-e már, amit ő két napja hallott az egyik barátnőjétől, vagyis hogy Ernő Pesten feleségül vett egy orvosnőt.

Tudta...

Hamu a herendi vázában

Jamrich Zoltán, aki feleségét a tenyerén hordozta, egyre gyakrabban jött haza komoran a bíróságról, és mind rosszabbul aludt. Éjszaka az ügyiratokat tanulmányozta, telefüstölte a szobát, fel-alá járkált, sóhajtozott, Panni pedig nem tudott nyugodtan olvasni. A férfi arca egyre nyúzottabb és tűnődőbb lett, alig tudott figyelni, ha vacsora közben beszélgettek. Aztán egy este csendesen leült, a kabátját le se vetette, és azt mondta:

– Mától nem dolgozom a bíróságon.

Pannit, bár a magyar szakba belekezdett, és elég nagy örömét lelte a tanulásban, továbbra is csak kevés dolog érdekelte. De a férfi megkínzott, furcsa arca most felkeltette az érdeklődését.

– Mi történt? Kiraktak? Nem bírod tovább energiával?

– Legfőképp gyomorral. Van, ami már semmiért sem éri meg...

Szavaiból a bátorság szabad illata áradt Panni felé, aki először találta igazán vonzónak a férjét. Főzött egy erős teát, Jamrich Zoltán pedig részletesen beszámolt neki a koncepciók perekről, amelyekhez ügyészként asszisztálnia kellett... volna.

1950-et írtak, és Jamrich Zoltán a feleségével nemsokára Siófokra költözött; jogtanácsos lett egy vállalatnál. A hatalom mélységesen csalódott benne. Külön megbocsáthatatlan volt, hogy nem találtak rajta fogást. Jó ürügyet találhatott kibújni az ügyési munka gyomorforgató elvárásai alól, ráadásul törvényileg feddhetetlent, mert nem vitte el utána a fekete autót, „csak” jogási karrierjén bicsaklott meg.

A fekete autót elvitte viszont a nagyszüleit, még ugyanabban az évben, nem sokkal azután, hogy Panniek elköltöztek Csurgóról. Tudták, mi lesz a sorsuk, már várták, mégsem hitték igazán, hogy ez megeshet velük is, hiába volt Albert József természeténél fogva inkább pesszimista, Szoyka Jolán pedig realista – így aztán mindkettejüket sokkolóan meglepte az a pillanat, amikor az ÁVÓ az ajtajukon dörömbölt. Túl voltak már az ötvenen, bár az asszonyon alig rombolt valamit az idő, és a bátorságát sem vette el, mint a férjének. De amikor a gumicsizmás férfiak, félrelökve őt, kivágták a nappali ajtaját, elszibbadt mindkét karja és lába, és kevés hiányzott ahhoz, hogy össze ne essen. Megizzadó tenyerét gépiesen törölgette a szoknyájába, és nézte, miként hamuzik bele az egyik ávos az asztalon álló herendi vázába.

Ketten voltak, bőrkabátot viseltek, a lábukat feltették a tonettszékekre. Ez egyébként nem számított – az asszony nem kötődött sosem a tárgyakhoz. Tudta, nincs értelme sem kérdezni, sem tiltakozni. Mégis bízott benne, hogy nem azt fogja hallani, amit aztán egyikőjük, szenvtelen arccal feléje fordulva mondott:

– Na, kapkodják magukat, elvtársnő. Egy időre próbálják ki, milyen az, ha nem ilyen puccos házban laknak. Jó sok proletárt kellett ahhoz kizsákmányolniuk, hogy így éljenek. Félórát kapnak...

– Mire? – préselte ki Szoyka Jolán magából, aki hirtelen teljesen berekedt.

– Itt mi kérdezzünk – mondta a másik, és karját keresztbe fonta a mellén. Tömpe ujjai sehogy sem illettek a fényes, barna bőrkabáthoz. – Pakoljon inkább, mert ketyeg az óra.

– Anyám a szomszéd szobában fekszik, bénán. Vele mi lesz? – suttogta az asszony.

– Őt nem vesszük – szögezte le a férfi, és a csikket eltaposta a szőnyegen..

Szoyka Jolán gépiesen, remegő kézzel előkotort egy bőrdöböt az egyik ágy alól, amelybe gondolkodás nélkül dobálta a kinyitott szekrényekből elővett holmikat. Arra gondolt, milyen

hiteltelennek tűntek a szemében azok a filmjelenetek, melyekben csalódástól hirtelen felindult emberek hajigáltak így a táskájukba mindent, amit csak értek. Mindig úgy gondolta, ilyen fejtellenül nem pakol az ember, mert ennek még felindulva sincs semmi értelme. Arca lángolt, miközben ide-oda rohangált a szobák között, el-elsuhanva férje mellett, aki dermedten ült a konyhaszéken. Nem volt ereje beszélni hozzá, és nem törődött azzal, hogy segít-e neki vagy sem. Képtelen volt az agya kellő egyensúlyt találni a csomagoláshoz. Így számos feleslegesnek tetsző dolog került a bőröndbe, amiről később úgy hitte, hogy nem véletlenül estek a keze ügyébe. A francia kisszótár például kedvenc időtöltése lett reggelente, amikor a többiek még aludtak. A hajnal már halványan megvilágította a Hortobágy kopár horizontját, de neki mindig akadt egy-két kellemes perce, mielőtt a nap elvakította volna Párizs fényeit.

Pedig amikor a zoknik, alsóneműk, harisnyák, cipők, nadrágtartók, ingek, szoknyák, törülközők, zsebkendők kétségbeesett, kusza egyvelegébe behajított néhány könyvet, köztük a francia szótárt, azt sem tudta, megéri-e még a következő napfelkeltét. Lázás, vak száguldozása közben férje egyszer csak megfogta a karját, és megállította. Joli üres, égő, majdnem örült tekintettel nézett rá.

– Tedd el a Bibliát is – mondta a férfi.

– Ezt most... én nem... – suttogta az asszony, és úgy érezte, szétfeszül. – Be kell mennem anyámhoz. Keresd meg te...

– Én képtelen vagyok rá... – ingatta a fejét a férfi.

Szoyka Jolán nem tudott mit kezdeni a válasszal, mert sürgősen be kellett mennie a béna anyjához, és úgy elbúcsúznia tőle, hogy érdemes legyen még élni utána is – ha hagyják.

Ahogy benyitott, anyja kissé eldeformálódott arcát igyekezett felé fordítani, és szemeiben leplezetlen rémület ült. Szoyka Jolán remegő kézzel, de olvashatóan felírta több kis papírlapra Ilikének, aki az ebédet hozta a bíróság étkezdéjéből és besegített nekik, hogy keresse meg Nusit. Az ágyhoz lépett, hogy anyja ép kezébe is beletegyen egy ilyen papírlapot. Ahogy odahajolt, sírni kezdett. Anyja ép kezével végigsimított lánya arcán.

Szoyka Jolán igyekezett nem gondolni arra, mi lesz, ha elmegy, de képtelen volt elűzni a gondolatot, hogy anyja magára hagyva, tehetetlenül fog itt feküdni, míg el nem jön az ebédidő, és az még legalább két óra.

„Már nincs időm, hogy tisztába tegyelek” – zokogta bele a párnába. Anyja megsimogatta a haját, és azt mondta: „Nem baj, Cuncókám. Majd jön Ilike.” Aztán ép kezével törölni kezdte lánya könnyeit. A tenyerébe csúsztatott kis papírlap érdesen súrlódott a nedves bőrön...

Dörömböltek az ajtón, meglódult a vér a gyomrában, és felegyenesedett. Annyi mindent kellett volna elmondania ebben a fél pillanatban ennek a fehér hajú asszonynak, aki szinte mindig szelídséggel fogadta a nehézségeket, beleértve a legnagyobb keresztet, a lebénulását is.

Nézte anyját, aki megpróbált bátorítóan mosolyogni. Félszeg, gyötrelmes zűrzavart okozott ez az erőfeszítés félig béna arcán. De épp ez könnyítette meg Szoyka Jolán dolgát: most kell innen kimennie, amíg anyja arca elbír ezzel a mosollyal.

Tudta, hogy utoljára látja ezt az asszonyt, akinek annyit köszönhet, és aki annyi kezet tartott a kezében az utolsó pillanatban. Csak remélni tudta, hogy ha már ő nem teheti, lesz, aki majd az anyja kezét fogja.

„Még látjuk egymást, édesanyám” – mondta színtelen hangon, és szinte feltépte az ajtót. Kint jó lett volna megállni az ajtó előtt, de már ordította az egyik férfi, hogy lent berreg az autó. Szélsebesen beviharzott még a vécébe, aztán felkapta a bőröndöt, felrángatta a férjét a konyhaszékről, és vonszolta át a szobákon az ajtóig.

Útközben a bőrönddel leverte az egyik polcra egy könyvet. A Biblia volt. Felvette, férje kezébe nyomta...

Kint a májusi szél az arcukba csapott. Tudta, hogy az összehúzott ablakok mögött a szemközti ház lakói őket figyelik, ahogy ők is tették korábban, nemegyszer. Remélte, hogy mihelyst elindul az autó, lesz, aki elszaladjon Ilkéhez a bíróság konyhájára.

A volán mögé lezökkenő két bőrkabátos azonnal rágyújtott, s az asszony látta, amint férje a kezét görcsösen a szájára szorítva próbálja visszagyömöszölni a torkába a füsttől feltörő köhögést. Kinyújtotta a karját, megszorította a férfi kezét, miközben a visszafojtott köhögés mély robajjal kirobbant az ülésbe süppedt, csüggedt testből. Kevés hiányzott ahhoz, hogy hörgő, csukló, irányíthatatlan zokogásba ne váltszon, de az asszony – tekintetét a férfira szegezve – ugyanazt parancsolta, amit az anyja neki: „Ne sírj. Ezeknek ne. „

Albert József a zsebkendőt a szája elé tartva, pontosan olvasott felesége tekintetéből, az egyetlenből, amely Szibéria után el tudta vele hitetni, hogy érdemes élni. Jolán keze száraz és meleg volt, mint az élet, és a férfi hideg, nyirkos tenyerét önkéntelenül is beletörölte a műbőrülésbe. A homályban is látta, hogy az asszony meglepően fiatal, és TUDTA, hogy akárhová viszi is őket ez a kocs, ezzel a nővel ő az életbe tart.

Szoyka Jolán keze felitta a férfi bőrének rémült verítékét, és közben a függöny résén át a csurgói házakat nézte, a hétköznapi utcákat és embereket. Arra gondolt, milyen különleges, sosem felejthető és rettenetességében is fontos ez a délelőtti az életében, miközben a buszmegállóban mások rádióműsorokról beszélgetnek. Hány ember fájdalma suhanhatott el ugyanígy az ő gyanútlan, vak szíve mellett az elmúlt években, hány emberi szem kétségbeesett sugara pattanhatott vissza róla, amint az élet lényegesnek tetsző dolgaival elfoglaltan ugyanígy ment az utcán, meg se látva (vagy meg sem akarva látni?) a nagy, sötét autót, „a velem ez úgysem fordulhat elő” örök tévedésével ámitva magát. Majdhogynem megrendülten nyugodt volt a felismeréstől, hogy ezentúl már nem csaphat le rá a sors ennyire készületlenül, mert ő már TUDJA... Ahogy az autó elsiklott az iskola előtt, ahová a gyerekei jártak, gondolatban hálát adott, amiért felnőtt a lánya és a fia annyira, hogy már nem éltek velük. Rakott szoknyás kislányok keltek át a zebrán, a kocsi megállt, s ő elnézte a nevetgélő, táskájukat lóbáló gyerekeket. Pannira gondolt, arra, hogy milyen mesze van már a lánya a valamikori cserfes, a dolgait rettentő komolyan vevő diáklánytól, meg arra, hogy hálaistennek, most konkrétan is messze van – s vélhetően biztonságban Siófokon.

Józsi, a fia meg... Pesten, a tervezett angol helyett épp most kezdett el orosz nyelvet tanulni a bölcsészkaron, és ez remélhetőleg elég jó pont lesz a számára ahhoz, hogy békén hagyják. Fia amúgy is elfogadóbb ezzel az új világgal, amit bizonyára értékelni fognak. A férje ugyan vigasztalhatatlan volt, hogy Józsi egy olyan nyelvet fog tanulni, aminek hallatán ő még mindig látja, hogy a hóra hulló vér miként fagyott meg szinte azonnal, de a fia ezt már nem fogja látni, gondolta. Neki ez Puskin nyelve, és lelkesedik érte. Talán igaza is van – Puskin és Sztálin is oroszok, ahogy Mozart és Hitler osztrákok, és ők meg, ez a két füstöt eregető, fokhagymaszagú férfi – magyarok.

Az autó egy hortobágyi tanyára tartott velük, ahol az alatt a két év alatt, amíg nagyszülei a földeken dogoztak a sokszor sivataginak tetsző égbolt kíméletlen fényében, számos hasonló sorsú kitelepített családdal találkoztak. El kellett telnie vagy két hónapnak, hogy ne ébredjenek azzal a torokszorító félelemmel, vajon a teherautó valóban a földekre, és nem egy börtönépületbe, vagy egy betonnal körülvett udvarra szállítja őket, ahol minden olyan hirtelen és érthetetlenül ér véget, akárcsak a régi életük.

Nagyapám ezekről az évekről szóló, ránk maradt leveleiből mintha úgy tetszene, ő már nem tanult meg újra mosolyogni. De ez talán nem is várható el egy, a hatvanhoz közeledő férfitől, akit nem csupán társadalmilag zúztak össze, hanem a fizikai gyötrelmek, az öregedés és egy

kellemetlen, látványában is méltatlan bőrbetegség is porig alázott. Kórházból írt levelei tele vannak a testi tünetek miatti aggodalommal, s emellett magányra, pokróc viselkedésű orvosokra, gyógyszerhiányra panaszkodik, meg hogy nem tud egy igazán jó borotvát beszerezni. Óvatos, idegen szemek szelektáló jelenlétét is feltételező sorainak visszafogott kedvetlenségén is átszívárog a legnagyobb hiány – Joli, az ő erős és erőt adó asszonya, aki addigra már kisebb iskolát szervezett a kitelepítettek gyerekeinek, és akivel a bőrkabátos férfiak is szívesen beszélgettek.

Nagyanyám német-, ének- és rajzórákat „adott” rendszeresen egy hortobágyi pajtában – és ezen meg sem nagyon lepődöm, különösen, ha arra gondolok, hogy nyolcvannyolc éves korában is ezt tette. Ha valamin csodálkozom, az az, hogy ő, a „Nagy Továbbadó”, erről is és az egész két esztendőről hallgatott. Talán azért, mert amikor ezekről az évekről nekünk, unokáknak beszélhetett volna, az talán nem tűnt a számára észszerűnek.

A hatvanas/hetvenes évek fordulóján jártunk: mi akkoriban november hetedikén és május elsején felvonulásokat néztünk, kisdobosok és úttörők voltunk, s jómagam komolyan hittem abban, hogy minden kommunista – s ha orosz, úgy pláne – csakis jót akar nekünk.

Emlékszem, édesanyámmal egyszer a fehérvári virágóra környékén sétáltunkban arról beszélgettünk, hogyan is halt meg Petőfi Sándor.

Anyám egy gimnáziumban tanított, nekem pedig az általános iskolában az aktuális tanár néni éppen Petőfi életéről beszélt. Roppant elvarázsolt ennek a költőnek a romantikus forradalmisága, az egész életét úgy képzeltem el, hogy lobogó hajjal és zászlókkal rohan lobogó zászlók felé, kiragadja az ellenséges zászlónyeleket a gonosz kezekből, és utolsó leheletével is a hazát és a világszabadságot éltetve, a leghősiesebb módon terül el egy hatalmas csatatéren.

Bár a tanárnő nem részletezte, úgy képzeltem továbbá, hogy az ellenség katonái megrendülten nézik a véres testet, amint a szabadság zászlói között fekszik, és ennyi hősiességtől meg-szégyenülve, szó nélkül leteszik a fegyvert.

Ha meg nagyon elkapott a hév, még azt is hozzáképzelttem az előbbiekhöz, hogy az ellenséges sereg táborában mély megvetéstől sújtva bolyong, majd végez magával az az osztrák katona, aki kioltotta ezt a nagyszerű életet. Amikor anyám kiigazított ott a virágóra előtt, és közölte, hogy a katona nem osztrák, hanem orosz – kozák – volt, elakadt a lélegzetem.

„De hát az oroszok jók” – érveltem csípőből, és nagyon reménykedtem anyám válaszában. Anyám az oroszokra vonatkozó kategorikus kijelentésemet nem kívánta vitatni, ám ismerte a tényeket. „Tudod, ez egy kicsit annál bonyolultabb. Akkor éppen ellenünk harcoltak, és az ellenséget a háborúban nem kímélik.”

Ez egyelőre túl sok volt nekem, annyi forradalmi jelenetet elképzelő, boldog fantáziálással a hátam mögött. Lázasan, hangosan gondolkodtam: „Jó, de ez már régen volt, igaz? Most már teljesen más a helyzet, nem?” – s némi döbrent hallgatás után, csupa remény szememet anyám megrembenő, fanyar villanású szemeibe akasztottam, ő pedig szeretett annyira, hogy inkább nem válaszolt, csak arra kért, hogy húzzam fel a lecsúszott térdzoknit a lábamon.

És ha ő felmérte, akkor nála jóval racionálisabb anyósa valószínűleg még inkább felmérte: az a bizonyos világtörténelmi helyzet most nem alkalmas arra, hogy Hortobágy emlékével megzavarja gyermekkorunk egynemű képét a helyes világrendről. Egyelőre – gondolhatta talán, s aztán valahogy a világtörténelem aktuális állása halála napjáig sem sürgette eléggé azt, hogy mégis valljon arról a két évről.

Pedig akkor már jócskán felnőttünk, és sejtettem, hogy – ha volt esze – Petőfi épp úgy életben akart maradni egy csatatéren, mint mindenki más.

Rabláncra vert királyok

A hortobágyi földek csataterén végül odahurcolt nagyszüleim nem estek el, habár gyakorlatlan civilekként sorozták be őket, hogy szolgálják a proletariátus osztályharcát – na, nem a közmunkájukkal, hiszen abban komolyabb népgazdasági hasznót nem igazán produkáltak. Az ő stratégiai szerepük az elégtétel szolgáltatása volt: megtört, alázatos, elbizonytalanodó alakjuk a repedezett hortobágyi föld felett görnyedve, s beszívva annak száraz, fűporos levegőjét, izmosította azok öntudatát, akikbe túlságosan beleivódott volna a származás s a századok óta hozzá kapcsolódó előjogok tisztelete. A cél mindenképp az utolsó független és bátor mozdulat, gondolat és tekintet elvéreztetése volt, a betakarítandó kukorica csak jóval ezután következett.

A bőrkabátosok vagy a környékbeli parasztok gyakran megálltak és messziről nézték őket – az embernek olyan érzése támadt, mintha rómaiak néznék egy diadalmenetben a méltóságtól megfosztott, rabláncra vert germán és gall királyokat. A szerszámok és növények nap nap után felsebezték ezeknek az ügyetlen földmunkásoknak a kezét, s a kiserkenő vér mintha kárörvendően azt sugallta volna: no lám, ugye látjátok, hogy ez is piros, nem pedig kék?

Ezt ugyanis mindenképpen tudatosítani kellett a csendben vergődő, néha bosszantóan hallgatag emberekben, akik örülhettek, hogy a vér színének demokratikus igazságát nem brutálisabb módon tisztázták velük egyszer és mindenkorra. Hogy az együttérzés gyökeret vert-e néha azokban, akik nézték őket, ki tudja – de teret engedni ennek nem volt tanácsos, ezért ezt csak nagyon ritkán és közvetetten tették, ha tették.

Amikor aztán a bőrkabátosok először kínálták meg dohánnyal a férfiakat, mindenki felfigyelt megváltozott hangjukban a túlságosan is nyilvánvaló igyekezetre. Már tudták, bár rádiót nem hallgathattak, hogy Sztálin meghalt. Nekik is vigyázzban és némán kellett öt percig állniuk és emlékezni rá, s magukban meg is fogadták, hogy sosem felejtik el, amit ez a távoli, kegyetlen ember nekik megtanított – sorsról, hatalomról és arról, hogy milyen nagy és főleg, hogy milyen parányi az ember.

Március volt, s a nyár már a közelgő – viszonylagos – szabadság ígéretétől volt édes.

Szeptemberben nagyanyámékat Kutasra költöztették, s nagyapám pénztáros lett a helyi takarékszövetkezetben. Klári unokatestvérem örzi a róla készült munkahelyi jellemzést, amelyben megbízható, munkáját tisztességgel végző, csendes és lelkiismeretes hivatalnoknak írják le. Szívem szorul, elképzelve, hogy nagy múltú jogásznagyapám mily nagyon igyekezhetett megfelelni a regnáló hatalom elvárásainak, miközben leszámolta a bankókat a pénztárablak előtt álló embereknek.

Úgy képezem, a munkaidő kezdetétől addig a pillanatig, amíg hazaérve bele nem huppant saját fotelébe, egyetlen cél vezérelte – csak nem hibázni! Sem számlákkal, sem szavakkal, sem viselkedéssel, sem egy szemöldökrándulással. Túlságosan megtörték ahhoz, hogy lássa: jelentősen változott a helyzet, és ha vizslatják is kutató tekintetek néha, inkább az eltelt két év nyomait próbálják meglesni, illetve azt, mennyire akarná emlékeit másokkal megosztani.

Valójában nem akarta, és ezzel így volt a felesége is. Mással volt elfoglalva: meg kellett szervezniük új életüket, mert férje energiáit teljesen elszívta a „nem hibázni” görcsös igyekezete.

Amint Kutason lepakoltak a kis szoba-konyhás, számukra kiutalt lakrészben, az asszony Csurgóra utazott, hogy elhozza az ott hagyott bútorokat és értéktárgyakat. Ilike – akivel kapcsolatba lépett – már megkérte sofőr fiát, hogy segítsen, Szoyka Jolán pedig a kevéske hortobágyi keresményükből vásárolt egy szép bőrpénztárcát a fiúnak, megköszönve a fuvart s a cipekedést.

A házukban ekkor már mások laktak, a bútorok nagy része eltűnt. A Nagy István-képeknek hűlt helye volt, s Ilike csak annyi biztatót tudott mondani, hogy Nusika egyszer leutazott, és akkor, hogy ne kerüljön idegen kezekbe, sok mindent magával vitt. Néhány holmit leraktak Ilike fiának garázsában – egy kis komódot, egy szép tölgyfaíróasztalt, egy ruhásszekrényt, meg az ebédlőasztalt a tonettszékekkel –, ezeket el tudták vinni Kutasra.

Indulás előtt még megebédelték Ilike konyhájában, és Szoyka Jolán az édesanyjáról kérdezett, aki akkor már több, mint egy éve halott volt. Ilike nem tartotta fontosnak elmondani, milyen nagyon szorongott Brock Anna attól, hogy Pestre menjen, és azt a véleményét is megtartotta magának, hogy szerinte még most is élne, ha Jolánnal, a nagyobbik lányával maradhat.

„Szép halála volt, elaludt” – ezt mondta inkább, és Szoyka Jolán szája körül a keserű mosoly pontosan úgy húzódott meg, ahogy béna anyja szája körül, valahányszor Ilike azzal vigasztalta: látni fogja még nagyobbik gyermekét.

Ilike aztán a bíró úrról, egykori munkatársáról kérdezett, és Szoyka Jolán ironikusan kijavította „elvtárs”-ra, hozzátéve: „Ilike, higgye el nekem, jobb, ha ezt tőlem tanulja meg, és nem kap olyan hathatós leckét a helyes szóhasználatból, mint mi.”

„Nem áll rá a szám” – ingatta a fejét Ilike. – „Nekem ő mindig bíró úr marad”.

Szoyka Jolánnak eszébe jutott, hogy a minap, amikor beugrott valamiért a kutasi takarékszövetkezetbe, mennyire megdöbbenett annak a hajlott hátú, buzgó kishivatalnoknak a látványa, aki a pénztárban ült, s aki a férje volt.

Jó lett volna az Ilike szemével látni a férjét, de nem áltatta magát. Megsimogatta a nő kezét, és csendesen megjegyezte: „Maga, Ilike, mit sem változott. De mi igen.”

„Fogok én még kávéfőzni a bíró úrnak” – fogadkozott Ilike, aki annak idején a csurgói bíróságon valóban gyakran főzött kávéfőzést a jogász uraknak. „Az meglehet” – hagyta rá Szoyka Jolán mosolyogva. – „Ha majd eljövünk ide, látogatóba.”

Még megkérdezte, hogy a húga, Nusika vajon az ő Józsi fiával jött-e le a képekért meg a holmikért. Logikusnak tűnt, ugyanis egyetemista fia akkor már egy éve a hűgánál lakott. Ilike azt felelte, hogy Nusika Évivel, a lányával jött le, aki nagyon nyüzögőnek tűnt, de hát a három gyermeke meg a tanítás mellett ez nem is csoda. A férje, az a Géza sem lehet valami nagy grállovag, hogy le sem jött segíteni. Józsit nem látta azóta Csurgón, hogy elment Pestre, pedig szívesen megsütötte volna neki azt a kapros-túróst, amit úgy szeretett kiskorában. De azt a bíró úr is nagyon szerette, úgyhogy ha nem baj...

Szoyka Jolán tovább érdeklődött: mi újság a csurgói bíróságon. „Lapulnak” – suttogta Ilike megvetően, és legyintett. – „A sok bólogató János. Szinte már senki sincs ott a régiek közül. Nem is értem, mit keresek még ott. El kellene mennem nyugdíjba. Csak még azt szeretném kívánni, hogy a bíró úr visszajöjjön.”

Szoyka Jolán felállt: „Arra ne várjon, Ilike. Menjen csak szépen nyugdíjba. Rászolgált.”

A teherautó előtt búcsúzkodva Ilike még megkérdezte: a tekintetes asszony mihez kezd ott, Kutason. „Joli a nevem, Ilike” – mondta szelíd határozottsággal Szoyka Jolán. – „Beiskoláztak valami tanfolyamra, ahol tudományos szocializmust fogok tanulni. Aztán, ha azt elvégeztem, taníthatok, elvégre tanítónő vagyok...”

Ilike beszaladt a házba, mert a süteményes tálca majdnem lemaradt. Útközben Szoyka Jolán próbált végleg búcsút venni a csurgói utcáktól, ami nehezen ment, mert Ilike sofőr fia arról mesélt, milyen nehéz lakáshoz jutni, pedig épp nősülni készül. Az asszony ekkor hátat fordított végleg a csurgói házaknak. Elköszönte azok tőle már régen, gondolta később...

Kutason a férje azzal az újonnan felvett, érdektelen hallgatásával fogadta, amitől az asszony néha annyira ingerült és lehangolt lett, hogy már-már kedve támadt megrázni a férfit.

Albert József megjegyzés nélkül hagyta a hírt, hogy elhordták a tárgyaikat. Mintha még az otthonában sem mert volna véleményt nyilvánítani. Szótlanul tologatták ide-oda a maradék bútort a parányi helyen: az ovális ebédlőasztal nem fért be a zsebkendőnyi konyhába, mire a szoba közepére állították, ami szinte meg is telt vele. Még beerőltették a komódot meg a ruhásszekrényt, de az íróasztalnak már csak az előszobasarokban találtak helyet. Ott viszont örökös huzat volt, így nem sok esélyt láttak arra, hogy valaha is használni fogják.

Késő őszi volt, és csak a szobában fűtöttek. Az asszony megpróbálta elrendezni a komóban a kevés megmaradt aprócska tárgyat, és azon töprengett, mit fog venni a boltban, ami jól mutatna majd a vitrinben. Óvatosan, fokozatosan átadta magát a tervezgetés teljesen elfelejtett érzésének. Férje az ovális ebédlőasztalnál a túrós-kapros lepényt majszolta. „Józsik nem volt lent Nusival” – fordult feléje Szoyka Jolán.

A férfi hallgatott.

Szoyka Jolán kezében megállt a törülköző. Lerakta a kis üvegvezét. Az októberi fakó délutáni fény a férfi öregedő arcára esett. Fültövére és az ingből kicsúszó csuklónál a bőrbetegségére használt lila színű folyadék halvány nyomai rózsáztak. Mohón evett, ahogy korábban soha. Szemüvege lecsúszott az orrán, nadrágzsebéből nagy zsebkendő kandikált ki. Az asszonynak összeszorult a szíve. Kiment konyhába, felhajtott egy pohár vizet, és a férje elé is letett egy pohárral. A férfi felnézett, a dioptria felnagyította gyenge, kék szemét, és a bennük tanyázó reménytelenséget.

– Majd kialakul – mondta az asszony.

– Ki.

– Csak... nem csüggedni... Hiszen te mondtad ezt mindig, emlékszel?

A férfi nagy kortyokban itta a vizet, majd hátradőlt a széken, és – végre! – fanyarul elmosolyodott:

– Valami rémlik... Tényleg ilyen bölcsességeket tudtam én régen? Igazából már teljesen elfelejtettem őket.

– Majd újra megtanulod – szorította meg a karját a felesége.

– Nem tudom... – suttogta a férfi a poharat forgatva.

– De én igen – vágta rá az asszony, és hirtelen elhatározással előhúzta a szatyra mélyéből Ilike házi pálinkáját.

– Egyelőre csak vizespoharunk van, de sebj – mondta, s lecsavarta a kupakot.

– Nem túl erős? – aggályoskodott a férfi.

– De – mosolygott vissza a felesége elszántan. Albert József kurtán, szárazon felnevetett. Levette a szemüvegét, megtörölgette a zsebkendővel, és először gondolt arra hosszú idő után, hogy talán még sincs vége mindennek.

– Ide vele! Mire iszunk? – tette hozzá azon a régi hangon, amit csak Joli ismert, ha nagy néha bele tudta vinni valami kevésbé észszerűbe és bolondosba merevebb természetű férjét.

– Az életre?

– Valami megbízhatóbbra, könyörgöm. Mondjuk, vaníliafagylalt?

– Hát jó... – egyezett bele boldogan az asszony.

Koccintottak. Szoyka Jolán megkérdezte:

– De miért pont vaníliafagylalt? Nem is szereted...

– Én nem, de Pannika nagyon szerette, és a csurgói cukrászdában remekül csinálták. Talán vihetnénk neki, ha megyünk...

– Ugyan, elolvadna útközben – mondta az asszony, kicsit elkedvetlenedve.

Panni terhes volt, nehezen viselte állapotát, és már két hete készülődtek meglátogatni. Úgy beszéltek meg, Józsi fiuk is leutazik Panniék zamárdi villájába, ami elég nagy volt egy ilyen népes és minden bizonnyal nevezetes találkozáshoz. De Szoyka Jolán, aki annyszor elképzelte azt a semmihez sem hasonlítható boldogságot, amikor újra láthatja a gyermekeit, most valahogy inkább szorongást érzett.

– Mi van? – kérdezte a férje, aki visszazökkent korábbi hangulatába.

– Az élet néha annyira bonyolult – sóhajtotta a felesége.

– Hát nem ezt mondtam épp az előbb?

– Te azt mondtad, hogy megbízhatatlan.

– ...és bonyolult. De most éppen mitől is?

– Hagyjuk – legyintett az asszony, és felhajtott még egy kupicával.

– Holnap fájni fog a fejed – figyelmeztette a férje.

Másnap mindketten pokoli fejfájással ébredtek. Szoyka Jolán látta, hogyan öregszik vissza a férje egyetlen nap alatt, de akkor már tudta, hogy az ellenkező irányba is képes még mozogni. Egyelőre ennyit elég is volt tudnia. Elkezdte felkészíteni a lelkét a gyerekeivel való találkozásra.

Jó két éve, hogy nem látta őket. A kezdeti kényszerhallgatás után rendszertelen időközökben levelek kezdtek jövedgetni a hortobágyi kitelepítettekhez, és mindkét gyermeke viszonylag rendszeresen beszámolt magáról a szüleinek.

Józsi elkezdte az orosz szakot az egyetemen, beköltözött Nusikához – a kamrát alakították át a számára, s egy kempingágyat kapott belé. Lelkesen tanulta az ószláv nyelvtörténetet. Némely levelében vesetáji sajtásra panaszkodott, és ebből Szoyka Jolán tudta, hogy a fia alapvetően semmit sem változott. Nem tartotta célszerűnek beavatni az országépítés lázától lelkesülő fiát kitelepítésük megalázó részleteibe, ezért inkább ő érdeklődött a fia pesti életéről, és arról, hogyan fér meg a nagynénjével és annak családjával. „Géza egy barom” – jött Józsi lakonikus válasza. De amúgy semmi gond: ő maga ritkán tartózkodik otthon, az alváshoz pedig bőven elég a kempingágy. Annus néni minden este elrágcsál egy fokhagymát, aztán hajnalig hallgatja a rádiót, ami áthallatszik a kamrába. De nem érdekes... Egyszer azért lehet, hogy vesz neki egy fülhallgatót. Egyelőre azonban nem nagyon tud költeni.

Panni lányától gyöngybetűkkel írt, hosszú leveleket kapott, minden kis apróságról hosszan és lelkiismeretesen beszámolt... Megtudhatta tőle például, hogy Siófokon betonozzák a járdát, a Balaton nagyon hínáros azon a részen, ahol bemennek a vízbe; hogy barackfőzéskor megégette az ínyét, továbbá Zoltán rászokott arra, hogy Zamárdiból jár be dolgozni Siófokra, hogy kicserélték a nagy fotel kárpitját, és hogy megtanult zserbót sütni a szomszéd nénitől...

Közben, elvértve, néhány szó esett a magyar szakról is, amit Panni már majdnem elvégzett, színjelessel. Amikor terhes lett, szülei még a kitelepítés utolsó heteit morzsolták, így arról is beszámolt egyik utolsó oda címzett levelében, hogy naponta kihányja a reggelit, és kízóan kívánja a gesztenyemasszát, amit nem lehet kapni a zamárdi boltban, Zoltán viszont mindig elfelejt hozni Siófokról.

Szoyka Jolán emlékezett rá, hogy Jamrich Zoltán soha semmit nem felejtett el, pláne ha egy nő, főleg egy terhes nő kívánságáról van szó; ám ha mégis így esett, akkor vagy Panni nem osztja meg ezt a kízó vágyat a férjével, vagy a férjben kopik meg lassan a figyelmesség.

Más is volt a táskában

November első vasárnapján utaztak le Zamárdiba.

Az évszakhoz képest szokatlanul meleg, verőfényes nap volt – a vonat ablaka mellett elsuhanó táj a késő őszi színes, érett káprázatában ragyogott. Nézték ki az ablakon, és Szoyka Jolán érezte: remeg a gyomra. Nem igazán értette, miért, de szinte szeretne volna elodáznia a megérkezést. Amikor aztán leszálltak, és a peronon meglátta nyolcadik hónapban lévő lányát Jamrich Zoltán mellett, megértette, miért.

Úgy álltak ott, mint két idegen, a nehezen mozgó Panni válláról fájdalmasan és mégis logikusan – és úgy tetszett, véglegesen – hiányzott a férfikéz. Ezt Szoyka Jolán már akkor is sejtette, amikor Panni szerelem nélkül férjhez ment, ám mégis jobb lett volna nem látni most, ebben a pillanatban, amelyben végre teret engedhetett a benne lévő kikezddhetetlen szeretetnek, miközben még csak nyomát sem látta valami hasonlóknak a házastársak között.

Igyekezett a helyzet jelentősége szerint megindultan mosolyogva közeledni a két fiatal, magányos ember felé, miközben Jamrich Zoltán ismeretlenül felhős és figyelmetlen arca fokozatosan talált vissza a régi kedvességbe és figyelmességbe.

Panni hosszan ölelte apja nyakát, de nem sírt, anyja pedig Zoltánnal az útról beszélgetett.

Veje kissé meghízott, s ez nem tett jót az arcának. Egyébként ugyanolyan jómodorú és jóindulatú volt, hangja vele született jóságát csak Pannihoz szólva tompította le valami ösztönszerű reménytelenség.

A zamárdi villa öt percnyi sétát jelentett a vasútállomástól, Panni haladt elől az apjával, így Szoyka Jolán mégis csak láthatott lánya vállán egy minden szempontból elfogult férfit.

Józsi egy későbbi vonattal érkezett, és Panni az anyjával sétált ki az állomásra eléje.

Albert Józsefet alaposan elfárasztotta az utazás, a verandán kávét ivott vejével, és jogászbeszélgetésbe merültek.

A vonat késése, a korai kelés, a kétszeri séta, az idegi feszültség együttesen sok volt a terhes asszonynak – Panni kimerülten leült a peronon egy padra. Anyja végigsimított a pocakján.

– Mozgolódik?

– Elég sokat. Bár most éppen nem... – mondta Panni, de nem nézett az anyjára, s még kevésbé saját domborodó hasára.

Hallgatni szeretett volna.

A hangosbemondó megszólalt, a távolban felvillant a mozdony füstös feje. Felálltak.

– Aludni tudsz? – kérdezte Szoyka Jolán.

– Persze – válasz közben lánya a közelgő vonatot nézte. Az anyának hirtelen úgy tűnt, jó lenne őt elhúznia a sínek közeléből, de Panni már magától hátralépett.

Fiatalférfi ugrott le a vonatról, s Szoyka Jolán egy pillanatra elgyönyörködött a fiában, mielőtt az a karjába futott volna a rá jellemző hevesességgel. Hosszú haját hátrasimította még teljesen ráncatlan, magas homlokából. Kockás, kicsit fakó, de frissen vasalt ingét begyűrte vékony derekába, drapp ballonkabátja szinte a földre ért. Láthatólag jól megtömött aktatáskát lóbált a kezében, a kabát nagy zsebéből szegfüfejek kandikáltak ki. Ahogy meglátta anyját, elmosolyodva húzta elő a kis szegfücsöket a zsebéből, de mire az asszonyhoz ért, szemei megteltek könnyel. Szoyka Jolán megállapította, hogy mióta nem látta, a fiatal fiúból férfi

lett, és először zúgott fel benne Hortobágy miatt a már rég értelmetlennek ítélt és elnyomott harag. Magához szorította nála jó másfél fejjel magasabb fiát, majd hagyta, hadd ölelje át egymást a két testvér.

Panni addig szenvtelen arca megszínesedett a szeretettől, elégedetten nézte magas, jóképű öccsét.

– Anya, lefogytál – állapította meg Józsi. Majd, kissé kaján villanással, nővére felé fordulva: – De te nem...

Felnevettek. Panni megkérdezte:

– Mi van abban a táskában? Jól megpakoltad.

– Szovjet irodalom jegyeztek. Referátumot kell írnom Majakovszkijról.

– Csak nem akarsz itt is tanulni?

– Nem itt, a vonaton...

Egyébként más is volt a táskában: jelentéktelen, ám egy pénztelen egyetemista fiútól megható apró ajándékok; fésű az anyjának, kis csörgő Panniék gyerekének, egy doboz illatos cigaretta Zoltánnak, és egy töltőtoll apjának.

Szoyka Jolán felmelegítette a Kutason előre megfőzött töltött káposztát és megsütötte a férfiak kedvencét, az aranygaluskát. Sodóval ették – bent a házban –, a novemberi, kora délutáni napnak már nem volt ereje a kinti üldögéléshez. Józsival az anyja megbeszélte, hogy felmennek majd hozzá Pestre látogatóba. Nusikával is találkozni kellene már.

Albert József közbeszólt, lehet, hogy ő majd máskor megy. Hadd beszélgesse ki magát a felesége a húgával. Aztán Józsi az egyetemről mesélt, s Panninak is eszébe jutott egy történet arról, miként szigorlatozott le egyik csoporttársa valami legendásan rettegett tanárnál. Albert József aludt egy órát az egyik szobában, ahol a spalettákkal Panni előzőleg besötétített.

Mielőtt a lány kiment volna, apja, aki már az ágyon feküdt, megfogta a kezét, és nézte lánya terhességtől kicsit megnyúlt, szívének oly kedves arcát a még nyitott szobaajtóból beszűrődő fényben.

Zoltán figyelmes, odaadó házigazda volt: kávéfőzött, mosogatott, kínált. Indulás előtt megegyeztek: ha Panni megszül, Szoyka Jolán pár hétre lejön segíteni.

Délután öt körül mentek ki az állomásra – a szülők a kutasi, Józsi a pesti vonathoz. A pesti jött meg előbb, és Józsi a vonatablából hosszasan integetett. Rakoncátlan haja mindegyre a homlokába hullott.

Nemsokára befutott Albert Józsefék vonata is. Az ablakból kihajolva Szoyka Jolán ellátta még néhány aggodalmas és praktikus tanáccsal láthatólag elfáradt, elkedvetlenedett lányát, és kitartóan integetett, míg a házaspár két kis ponttá nem vált a távolban.

Csak akkor érezte, mennyire kimerült, amikor végre ő is nyugodtan elhelyezkedett.

Nem beszélgettek az úton. Egyetlen szó sem esett egész nap a Hortobágyról; jól van így, gondolták. Igaz, van, ami nincs jól, de azzal meg nincs mit kezdeni.

Novemberben Szoyka Jolán felutazott meglátogatni a fiát, és találkozott oly régen nem látott húgával. Nehezen egyeztetett időpontot Nusival, aki próbálta úgy intézni a dolgot, hogy a látogatáskor Géza ne legyen otthon. Nyugodtan akart beszélni a testvérével. Szerencsére, egy történelem verseny az iskolában az egyik szombaton nemcsak Gézának, hanem Évikének is egész napos programot jelentett. Nusi igyekezett rendbe tenni a lakást, és rakott krumplit

főzött, amihez elfelejtett kolbászt venni – Józsi nagy bánatára, aki Pesten ritkán evett igazán kedvére valót. Azzal vigasztalta magát, hogy anyja biztosan hoz magával némi süteményt.

Szoyka Jolán, ismervén a húgát, nemcsak süteményt hozott, hanem hideg sültet is, továbbá kisebb ajándékokat Évike gyerekeinek. Rögtön feltűnt neki, hogy Nusi a nagy lakás tágas nappalija helyett a konyha-ebédlő, a Józsinak átalakított kamra és a valamikori kis cseléd-szoba háromszögére korlátozta mozgásterüket, és ebből azt olvasta ki, hogy húga saját lakásának elhanyagolható, sötétebb hányadában már-már száműzetésben él.

Boldogan ölelte magához testvérét, aki nem sokat változott, beleértve üdvözült mosolyát, ami viszont épp oly hiteltelen volt Jolinak, mint máskor, de mivel Nusika öltötte magára, az ő nehéz sorsú, szeles Nusija, hát ez is a kedvére való volt. Berakta a sültet a hűtőbe, és látta, hogy ételes edények sorakoznak a polcokon, az alsó régióban pedig Nusika elmaradhatatlan kefirjei mellett néhány, már romlásnak indult parizerszelet.

Nusi tehát továbbra sem főz...

Húga szobájában először a két ágyra nézett, és megkérdezte, melyikben feküdt az anyjuk. Nusi megmutatta:

– De hát még egy hónapig sem tartott...

Joli nézte a szűk szoba ablakán keresztül, hogyan áztatja a hideg novemberi eső a háztetőket, és arra gondolt, anélkül, hogy kimondta volna: „Talán így van jól!”

Ezt Nusi mondta ki helyette, ha nem is teljesen ezekkel a szavakkal...

– Ha arra gondolok, mi várt volna rá esetleg, ha huzamosabb ideig itt él, néha szinte nem is bánom.

És elmondta az ő sötét titkát Évike férjéről, aki őt már nem, de Évit még mindig veri, hiába tagadja a lánya, és használ erős, ám rossz minőségű púdereket.

Szoyka Jolánnak összeszorult a szíve és az ökle. Egyik a szájalomtól, másik a haragtól, ám türelemre intette a húgát, és megígérte, hogy a férjével majd megbeszéli, mit is lehetne tenni jogilag az ügyben.

Nyilván ki kellene rakni, ingatta a fejét Nusika szomorú mosollyal. De hát hogyan is tehetné ennek ki az unokáit? Akik már nagyok és van két szemük... Riadtak, félnek az apjuktól... Évi viszont szereti ezt a vadbarmot. Úgyhogy...

Nusika sóhajtott és nekiállt kávé főzni.

Szoyka Jolán csak a látogatása végén merte megkérdezni, hol vannak a képek és azok az értéktárgyak, amiket a húga elhozott Csurgóról. Nusi hirtelen vörössé váló arcáról leolvashatta, hogy a többség ilyen-olyan úton elvándorolt azóta, a képek viszont ott voltak a kamra nagy diófaszekrénye mögött...

A legkézenfekvőbb megoldás a helyzetre az lett volna, ami régen már gyakorlattá vált közöttük: elhívni őt a maguk nyugodalmasabb, szeretetteli otthonába, csak hogy az egyelőre nem létezett. Szoyka Jolánban valami homályos bánat sajgott meg erre a gondolatra, de most inkább Nusiban gyönyörködött, aki felületesen terített meg, elsózta a rakott krumplit és szokás szerint ezen nagyon meglepődött.

A temetőbe már csak Józsival villamosozott ki, a húga ezalatt templomba ment. A szinte egymásba érő sírok között – úgy érezte – nincsen jó helyen az ő mindig csendet kedvelő, vidéki lelkű anyja... Szitálni kezdett a köd, ahogy az állomásra tartva a villamost várták, és látta, hogy a fia szeretne valamit mondani.

– Valami baj van? – kérdezte.

– Nem, csak vár ott valaki... majd a Déliben, ha odaérünk.

– Értem... És ki az?

– Az az Ida, akiről...

– Szép neve van – jegyezte meg Szoyka Jolán.

– Nemcsak a neve szép – mondta Józsi halkán, és az anya érezte fia hangjában a visszafojtott vágyat, hogy beszéljen neki erről a lányról. Nehéz szívvel állt ott, képtelen volt megkérdezni, mit is kell tudnia erről a bizonyos Idáról, s csak annyit bírt kinyögni:

– Képzelem.

De valójában egyedül szeretett volna lenni a fiával a búcsú pillanataiban. Lehangozta, hogy egy ismeretlen lány vár rájuk a Déliben, s belegázol ebbe a pillanatba.

A váróteremben ülő lány belépésükkor, könyvet olvasott. Vékony, finom mosollyal tekintett szerelme édesanyjára, és némi zavarral a hangjában mutatkozott be. Szoyka Jolán a padra ejtett könyvre sandított – Renner Ida töltőtollal húzogatót benne alá sorokat. Diáklányos volt az egész külseje. A váróterem melegében kigombolta a kabátját, nyakán meglazította a sálát, a svájci sapkát viszont nem vette le hullámos, gesztenyebarna hajáról.

Egy ismerősénél járt Budán, magyarázta, és Szoyka Jolán kis, fájdalmas ütéssel a szívében arra gondolt a megható külsejű, majdnem gyereklányt nézve, hogy nagyon megkeményedett a szíve ott a Hortobágyon... Lenyelve az ettől rátörő szomorúság könnyeit, kezét nyújtotta. A lány kicsit elpirulva mutatta tintafoltos ujjait:

– Úgy sajnálom, ereszt a tollam...

– Nem baj – vágta rá mosolyogva Szoyka Jolán, megragadta a vékony, tintapacás kezét, és melegen megszorította. Majd elment jegyet váltani, és útközben zsebkendőjével csak a könnyeit törölte le, a tintafoltot a kezéről nem. Visszaúton belesett a váróterem ablakán, és látta, hogy Józsi és Ida a könyv fölé hajolva beszélgetnek. A lány magyarázott valamit komolyan, fia pedig igyekvően, rajongva nézte...

Szoyka Jolán alig kapott levegőt. Gyorsan megfordult, visszament az állomás bejáratához, és vásárolt három adag sült gesztenyét, hogy legyen mivel megköszönnie és elrejténie azt a furcsa megrendültséget, ami váratlanul átviharzott.

Józsi sziszegve hántotta le a forró héjat, a lány tenyerébe téve a gesztenyét, aki kicsit labdázott a sárgás, illatos, még mindig túl meleg golyócskákkal, mielőtt a szájába vette volna. Az egyik ráncos gesztenyécske leesett a pad mellé, a fiatalok egyszerre hajoltak le érte, fejük összekoccant. Felnevettek... Szoyka Jolánnak nagyokat kellett nyelnie, hogy féken tartsa a torkát feszítő boldogságot. Doboló szívvel ült, alig hallotta, amit a fia mondott neki.

Szeretett volna már egyedül lenni az újra megtalált élettel.

Amikor végre elindult vele a vonat, a kabátja mögé bújva, alvást mímelve végre csendben elsírhatta azt a sok könnyet, amit az elmúlt napokban magában tartott. Arra gondolt, vajon mikor lesz újra otthonuk.

Erre 1959-ig kellett várnia, amikor a férjét rehabilitálták és kinevezték a lengyeltóti bíróság elnökévé.

Lengyeltóti lett életük utolsó állomása, s számomra örökre sötétzöld növények erős és hűvös illatában él. Azóta már elmozdult abból a termékeny, ráérős pulzálásból, ami valamikor annyira a sajátja volt, s ha nagy ritkán – általában egyszer egy évben, halottak napján – még

átlépem a határait, a Balatonboglártól Lengyeltótiig tartó út változatlanul gyomrot kavarázó hullámvasútja után egy idegen kisváros provinciális forgalmába érek.

Nagyszüleim háza helyén évek óta beépítetlen telek tátong. Ezt meg kéne már bocsátanom az időnek. Egyelőre nem megy... Érthetetlen ballépésként porzik szemembe az üresség ott, ahol valaha a tágas, sötét ház állt, melynek falai tele voltak salétromfoltokkal és a gyerekkor kikezdhetséges bűbájával. Nagy, buja kert vette körül, bár ma azt gondolom, nem is annyira buja, mint egyszerűen csak gondozatlan volt: elszabadultak benne a színek, a virágzások és illatok, mert nagyszüleim már fáradtak voltak ahhoz, hogy a kertészkedésbe beletanuljanak, a nagyanyám által felfogadott emberek órábérben pedig csak ímmel-ámmal vágtak látható ösvényeket az indák, kacsok rengetegében, hogy még időben odaérjenek a konyhába az ebédhez és „Joli néni” legendás meggyboráchoz.

Mert a valamikori tekintetes asszonyból, a járásbíró elegáns feleségéből a falu „Joli nénije” lett, és ő ezt cseppet sem bánta. Miután sikeresen és az életről vallott felfogását fikarcnyit sem érintő módon végigülte a tudományos szocializmus szemináriumokat, majd rezzenéstelen arccal eldarálta a vizsgákon azokat a tételeket, amikhez semmilyen módon nem volt köze, alkalmasnak találtatott arra, hogy a lengyeltóti általános iskolában kémiát tanítson és énekkart szervezzon. Ezenkívül a falu lakosai hamarosan felfedezték, hogy Joli néni folyékonyan beszél a németet. Amikor már vagy az ötödik szülő környékezte meg, Szoyka Jolán felmérte, hányan férnek el a tonettasztala mellett. Ettől kezdve hetente kétszer, kisebb csoportokban változó életkorú gyerekek érkeztek a házba, és pakolták ki a füzetet, tolltartót az asztalra. Az asztalfőn Joli néni vigyázta, kormányozta a német kultúra és nyelv felé törekvő, billegő kis hajóikat, s változóan dagadó vitorlájukat lelkes és következetes tanításának egyenletesen lengedező szelébe fogta be. Karácsony előtt elénekelték az „O, Tannenbaum”-ot, s a kamaszfiúk boldog vigyorral kieresztett hangjának elszabadulni kész zűrzavarát mindig visszarántotta a szétesés széléről a tanár néni szenvedélyig szaladó, szép, erős szopránja. Félévente vizsgázni kellett, ilyenkor fehér ingben jelentek meg a gyerekek, és nagyanyám nem mulasztotta el megjegyezni, ha valamelyik fiú nem kötött nyakkendőt, vagy valamelyik kislány szoknyáján lecsúszott a cipzár. Vizsga után süteménnyel és málnaszörppel kínálta a megszeppent nebulókat, akik szép lassan magukhoz tértek a vizsgadrukkból, és büszkén nézegették a vizsga emlékére kapott kis könyvjelzőket, amelyeken a gyöngybetűkkel oda-kanyarított német közmondásokat többnyire nem értették.

Nagyanyám nagy élvezettel lefordította nekik azokat, hozzáfűzve, mért is épp azt a bölcsességet választotta az illető delikvensnek.

Ha ilyenkor éppen Lengyeltótiiban voltam, alig vártam, hogy a gyerekek elmenjenek, és én is ehessek a maradék sütitől.

Általában csalódnom kellett: mindent felfaltak a nagy megkönnyebbülésben.

Nálam csak nagyapám várta jobban, hogy becsukódjon az utolsó, köszönetet makogó gyerek mögött is az ajtó, és ő kijöhessen a feleségéhez a szobájából, ahová számunkra végleg áthatolhatatlan magányával egyre inkább befalazódott. A későn érkező jóvátétel önmaga iránti becsüléséből elég sokat, a világ iránti megbecsüléséből azonban már semmit sem tudott visszaadni. Kedv és szakmai tervek nélkül ereszkedett bele a bírói székbe, és őszintén csodálkozott, hogy nem állította fel senki belőle. A kollégái szerették – visszafogott, csendes magatartásában páratlan szerénységének bizonyítékát látták, bár valójában csak óvatos volt. Az első adandó alkalommal nyugdíjba vonult, és úgy döntött, hogy ezentúl csak a feleségével és a Jóistennel áll a szóba. Ami a feleségét illeti, ebben továbbra is sok örömet lelte, s a munkában kiteljesedő asszonnyal folytatott beszélgetéseken keresztül elég élénk társadalmi életet élt a fonott karosszékeiben is. Ami az úristennel folytatott beszélgetéseit illeti, azok kevésbé voltak élvezetesek, gyakran akadoztak is, mert egyre többször jutottak az eszébe

olyan kérdések, amikre esélye sem volt választ kapni a Mindenhatótól. Szaporodó unokáival hosszabb diskurzusokat már nem folytatott, viszont derengő mosollyal hallgatta, ha felesége ezt tette. Panninak és Józsinak is két lánya született, és ő nem szomorkodott azon, hogy ezek szerint az Albert nevet nem fogja senki továbbvinni. Az efféle ambíciókról rég leszokott és lemondott, s mintha mindaz, amit elengedett magából szándékban, akaratban, tervben, Joliba áramlott volna át. Ő a maga részéről lezárta személyes belefolyását a dolgokba, és néha azt is fárasztónak találta, hogy nézze, amint a felesége teszi ezt. Ha várt valamit, az a július volt, amikor a feketelibizli beérett a kusza-buja kert egy kiemelten rendben tartott szögletében, és különös íze szétcsorgott a szájában.

Az Úr adta, az Úr elvette

Nagyanyám nem próbálta erőszakkal belecibálni a számára újra áradó életbe a férjét, talán ideje sem volt rá. A tanítás megunthatatlan öröme mellett igyekezett jó háziasszony is lenni, s dolga éppen volt elég a házzal. Az összenyitott, napfényt szinte soha nem kapó szobák félhomályos terében nyaranta ott viharzott a négy unoka – a játék hevületében nagyanyánk szigorú, következetes szeretetének metronómja tévedhetetlenül verte hozzá a taktust. Sosem korlátozott, csak fékezett, sosem volt megtorló, csak figyelmeztető, sosem szónokolt, hanem beszélgetett, sosem önmagáért tett igazságot, hanem az igazságért, és így végső soron értünk – így aztán sosem féltünk tőle, csak éppen mindig számításba vettük, mint ahogy ő is mindig komolyan vett minket. Ha az ember vele beszélgetett, soha nem volt az az érzése, hogy a másik nem figyel eléggé rá, vagy hogy nyilván jelentéktelen apróság az, amit mond. Ha nem is értett mindig egyet velünk, akkor is értett minket.

Értette a gyermekeit is – és néha tűnődve elüldögélt a ház egy homályos sarkában. Pannira gondolt, aki gyakran volt ideges – kérdéseire felcsattant és bezárult. Rossz házassága nyílt titok volt, de érinteni a témát nem lehetett. Hangját csak kislányai lágyították meg, de hasonló gyengédséget hiába próbált Szoyka Jolán kihallani lányának a férjéhez intézett szavaiból. Gyakran eldiskurált Jamrich Zoltánnal, akinek jogász karrierje ugyan megtört, de jogtanácsosként megbecsült szakember volt – és Panniék látogatásai után hosszan elbeszélgetett a férjével is. Néha már a nyelvén volt, hogy szemére hányja ostoba bigottságát, amivel annak idején elüldözte Ernőt. De az már régen volt, és nem volt hajlandó – még lánya kedvéért sem – azt gondolni, hogy egy rossz házasságért a két, házasságban élő emberen kívül bárki mást is felelősség terhelne. Nem tudta, meddig tarthat ez így, és azt sem, hogy akarja-e azt, hogy tartson egyáltalán.

Azon kívül, hogy szeretettel fogadta őket, csöndben lenyelte a kérdéseit és elgyönyörködött a két kislányban, egyebet nem igazán volt mit tennie.

Fia, Józsi végül elvette Renner Idát, aki elragadtatással fedezte fel anyósa kivételes intelligenciáját, és feltétlen rajongója lett. Sajnos, anyám túl fiatalon halt meg ahhoz, hogy ezt maga mesélhette volna el nekem, de nagyanyám gyakran elmondta, hogy egy alkalommal, amikor anyám a gimnáziumuk tanárijában a többi kolléganőjével az anyósokról beszélgetett, arra a kérdésre, mi a helyzet az ő anyósával, azt válaszolta: „Nekem nincs anyósom.” Még évtizedek múlva is párás lett a szemüvege nagyanyámnak ehhez a mondathoz érve...

De ha a menyé miatt nem is kellett aggódnia, a fia miatt annál inkább. Józsi igazgató lett egy fehérvári gimnáziumban, és időről időre annyira kimerült idegileg, hogy aggasztó depresszióba süllyedt; s ilyenkor egyetlen dolgot látott csak, de azt túlságosan is élesen – hogy végső soron úgyis meg kell halni. Szoyka Jolán erre nem tudott neki semmi megnyugtatót mondani, azon kívül, hogy a levelek ugyan lehullanak a fáról, ám addig ott ragyoghatnak a napfényben, és fürödhetnek az őszi esők mélabújában... Józsi ezt viszont nem találta elég jó ajánlatnak az elmúláshoz képest. Mindenesetre Renner Ida mellett, akit nem foglalkoztatott elméleti szinten a halál, bár törekeny fizikumával jóval közelebb állt hozzá, mint labilis idegzetű férje, Józsi legtöbbször azért tartotta magát.

Mindezen eltűnődve, Szoyka Jolán ott, a homályos sarokban, közel a hatvanhoz csendesen felsóhajtott, és eszébe jutott Maupassant egy mondata, amit nagyon is találónak vélt erre a megunthatatlan, visszakapott életre: „Az élet nem is olyan jó, de nem is olyan rossz, mint amilyennek gondoljuk.”

Hallotta, ahogy unokái lázasan sugdolóznak a konyhában. Málnából vertek habot „meglepetésként” a nagyinak, ő pedig örömmel készült meglepődni. Férje a kert árnyékos részében újságot olvasott. Agyondolgozott, fáradt gyerekei a hűvös szobában aludtak, a menyé kint napozott mindig rátapadó, nagyobbik kislányával, Ancsával. Szoyka Jolán úgy találta, ez most a nem is olyan rossz élet. Bár ahhoz túl realista volt, hogy azt gondolja: mindig így marad.

És persze igaza volt... Nusikával kezdődtek el a bajok. Pontosabban Évivel, aki egy orvosi műhiba következtében hirtelen belehalt egy vakbélgyulladásba. Halála könnyebb és problémamentesebb volt, mint egyre kuszább élete, amelyet a férje szinte már teljesen beárnyékol, és ebben az örökös lelki és identitásbeli félhomályban talán maga Évi intézte úgy, hogy végre kiszabadulhasson az elvesztett fénybe. Géza, a vő számára mélyütés volt ez a sorstól, és ő – követve fejvesztett zsigerei hívó szavát – hamarosan behelyezte azt anyósa állkapcsa alá. Évi évekig fékezte le férje agresszivitását azzal, hogy ott volt kéznél, a férfi rajta vezethette le dühét. Ő volt az egyetlen ok, amiért Annus néni eltűrte Géza közelségét, és amiért Géza eltűrte, hogy az anyósával való alig-kommunikáció során össze kelljen szorítania az öklét lendítés helyett. A gyerekek már oly mértékig elvadultak az apjuktól, hogy semmiféle hidat nem képeztek a lakás-csatamező kiélesedő frontvonalai között, egyértelműen nagyanyjuk lövészárkáiba ugrottak, mihelyst hazasétáltak a temetőből anyjuk temetése után. Így nem csupán Géza, hanem Annus néni sem érzett már fékeket, és megkérte Gézát, csomagoljon össze. A gyerekek miatt ne aggódjon, hiszen eddig se tette, mert akkor nyilván legalább a kedvükért nem változtatta volna pokollá az édesanyjuk életét, aki bizonyosan jobb helyen van most, mint a férje mellett volt valaha is.

Géza ráncigálni kezdte a legkisebb gyereke kezét, azt ordítva, hogy: de bizony, viszi a nagy semmire őket is, és majd meglátja az anyósa, ehhez mit fog szólni a bíróság. Ottóka – így hívták a kisebbik fiút, amitől még vadabb szeretet lángolt Annus néniben – zokogva próbálta kiszabadítani a kezét apja vasmarkából. Amikor az asszony a segítségére sietett, Géza behúzott neki, és az asszony állkapcsa hallhatóan megreccsent. A hangtól egy másodpercre kijózanodott a dühödt férfi, és elengedte Ottóka kezét. Annus néni villámgyorsan behúzta a kisfiút a szobájába, és kulcsra zárta az ajtaját. A díványon, ahol valaha Brock Anna álmodott a múltba vesző életéről, ott sírdogált a három ijedt gyerek, és dédanyjuk bizonyára büszke lett volna az ő kis szeles Nusijára, aki szétzúzott állkapoccsal, de azzal a bizonyos elszánt bátorsággal, amit nem lehet megtörni, igyekezett megnyugtatni a kicsinyeket. Géza dörömbölt, rúgta az ajtót, de addigra már csöngettek a nagy cirkuszt hallva aggódni kezdő szomszédok. Géza azonnal elcsendesedett, és csak annyit súgott át az ajtón: – Azt lesheti, hogy innen kiköltözöm.

Egész éjszaka bent szorongtak a szobában, még szerencse, hogy az ágy alatt állt egy bili. 7. 20-kor Géza elment az iskolába, akkor a gyerekek kirohantak a vécére. Annus néninek kegyetlenül fájt az állkapcsa. A gyerekeket elvitte az egyik barátnőjéhez, az felhívott egy harmadikat, aki elkísérte a kórházba. Ott látteleket vettek fel, és Annus néni talán eltűnődött azon, hogy a kegyes hazugságok útja az igazság felé vezet, mert amit annak idején csak kitalált, azt most megtette, és a láttelettel felkereste azt a gimnáziumot, ahol Géza tanított, és amelynek bejárata fölött még ott lengett a lánya miatt kitűzött gyászlobogó. Géza többet nem jelent meg a lakásban, a holmijaiért egy rakodómunkás külsejű, mogorva férfi jött el, és a következő héttől más tanította a történelmet a gimnáziumban. Géza vidékre költözött, egy általános iskolában kapott napközis állást, alkoholistá lett. A három gyerek gyámságát – bonyodalmas jogi eljárások során, amelyeken Géza soha nem jelent meg – Annus néni kapta meg. Hogy eszébe jutott-e az asszonynak „az Úr adta, az Úr elvette” mondat, pontosabban annak fordítottja, miszerint az Úr elvette két gyermekét, de lám, adott helyette hármat – ki tudja...

Igencsak rá volt hát szorulva a támogatás minden formájára, s attól remélte és kapta ezt meg, akitől mindig is: az ő Cuncókájától. Ha tehette – és gyakran tehette – Nusika újra megjelent a nővérénél, elfoglalt egy-két szobát a gyerekekkel, nyaranta átjárt Cuncóval a boglári strandra, vagy szóval tartotta a konyhában, miközben ebédet főzött neki és helyette. El-elcsípett egy-két németórára érkező gyereket, és a bennfentesek fölényes mosolyával istenről beszélt nekik, miközben azok kínosan toporogtak Estefelé, már a hatvanas évek közepén, amikor az unokái önjárók lettek, és nem mentek le vele Tótiba, betelepedett tévét nézni a nagyszobába. Minden este elropogtatott egy fej fokhagymát – sógora gyomra viszont felfordult a nappalit megülő fokhagymaszagtól. Miközben Albert József azt latolgatta, miként tegye szóvá a feleségének, hogy ezzel valamit tenni kellene, Joli már túl is volt a beszélgetésen, és Nusika sugárzó mosollyal jelezte, hogy természetesen érti, hogy inkább majd tévé után, legfeljebb azt nem érti, neki ez miért nem jutott az eszébe.

Nővére megnyugodva helyezkedett hát el a következő nap a fotelban, hogy Maigret felügyelő kalandjait végignézzze, amikor Nusi a székébe ült, a szokott fokhagyma-kondenzcsíkot húzva maga után. Szoyka Jolán nem tudta eldönteni, hogy a sok fokhagymaevéstől a húga „úgy maradt”, és már nem számít, eszik-e több gerezdet, vagy a rá jellemző megbízhatatlansággal éppoly gyorsan megfelejte az ígéretéről, mint ahogy azt tette. Hátranézett férjére, aki fanyar grimaszt vágott, és megkérte Nusikát, hogy nyissa meg egy kicsit az ablakot, amit az készséges mosollyal meg is tett. Szoyka Jolánnak másodszor már nem volt szíve szólni, amúgy is volt elég baja a húgának, és arra gondolt, neki meg ez legyen a legnagyobb.

Ebben is igaza lett. 1969-ben egy novemberi napon távirat jött Fehérvárról. Renner Ida, aki mind soványabb lett, és egyre többet vert félre a szíve, hirtelen meghalt – magára hagyva amúgy is labilis idegzetű férjét és két, épp kamaszkorba érő kislányát.

Szoyka Jolán a távirattal a kezében lerogyott egy konyhai hokedlire, és hosszan nézett maga elé, majd reszketni kezdett a hidegtől. Felállt, gépiesen összehajtotta a táviratot, betette a családi iratok közé, majd bement a férjéhez.

– Ida meghalt – mondta.

Férje hosszan hallgatott, majd:

– Nem ő lett volna soros... – és Hortobágy óta először volt könnyes a szeme.

– Ebbe Józsi belehal – mondta, pedig ritkán hagyta el a száját patetikus mondat.

– Az ember annyi mindent kibír. Erősnek kell lennie. Muszáj...

– Ő még normális helyzetben sem tud az lenni, hiszen ismered... – ingatta a fejét az asszony.

– Nincs más választása. És majd te segítesz neki.

Fehérváron egy teljesen összetört férfit talált, aki rá nem jellemző önfegyelemmel próbált úrrá lenni kétségbeesésén. Szoyka Jolán hosszan beszélgetett a fiával a temetés estéjén, miután a kislányokat lefektette. Ancsa befúrta a fejét a párnába, a kisebbik, a hallgatagabb viszont csak egyre fecsegett, talán félt elaludni. Most az egyszer Szoyka Jolán levetkőzte a szigorú nagymama szerepét, és csak akkor jött ki a szobából, amikor már mindkét gyerek egyenletesen szuszogott.

– Én nem tudok egyedül élni – mondta a fia.

– Tudom – válaszolta az anyja. – Majd segítünk.

– Őt nem tudjátok pótolni.

– Igaz... Csak segíteni tudunk. Aztán majd... majd kialakul. Mert nem lehet máshogy.

Fia ingatta a fejét, megivott egy fél üveg konyakot, majd nyugtalan, fejfájós álomba merült. Az asszony két hétig maradt mellette. De várta otthon a férje, akitől majdhogynem emberfölötti teljesítmény volt ennyi ideig nélkülöznie őt.

Ida szülei felváltották és a közelgő tél idejére beköltöztek a családhoz. A többit rá kellett bízni a sorsra.

A tavasz aztán elvitte azt, aki valóban soros volt – a férjét. Nagyanyám mindig inkább egyfajta szép misztériumként, mint tragikus emlékként emlékezett arra a májusi napra. Zongoráorán ültem, amikor apám benyitott, és halkán csak annyit kért, hogy óra után menjek el anyám hűgához, Lilihezh, mert le kell mennie Tótiba. Majd két óra volt a kis kék Trabanttal, az első kocsinkkal az út, és még Pannit is fel tudta venni idejében Siófokon. Ez egy olyan „rendes” halál volt, amikor mindenre van idő – búcsúzásra, fontos szavakra, majd szavaktól már mentes, közös hallgatásra, távolodásra és végső elengedésre. Nagyapámon kívül senki sem halt meg így a környezetemben, és azt gondolom, nem hiába tartott ki – néha talán lázongva, de mégis annyira tisztességesen – az ő istene mellett.

Már rég készülhetett rá, többször beszélgetett arról a feleségével, hogyan is legyen *azután*, mert abban nem kételkedett, hogy Szoyka Jolán túléli őt. Aggasztotta, hogy majd egyedül kénytelen aludni abban a nagy házban, ezért már jó előre kinézte a faluban lakó vénkisasszony Paulát, aki nővérként dolgozott nyugdíjba vonulásig a fonyódi kórházban, és kicsit bogaras, de elég intelligens volt ahhoz, hogy éjszakai társa és beszélgetőpartnere legyen az ő Jolijának. 20 évig tartott ez a „viszony” – nappal két független, más helyszínbe ágyazott élet, amely este ért össze, közös beszélgetéssel, tévézéssel és gyakran imával. Külön szobában aludtak, amit nagyanyám összenyitott, úgy fordítva a tévét, hogy mind a ketten láthassák az ágyukból. Paula néni azonban jobban szeretett a tévé előtti fotelban ülni. A tévé megunhatatlan szerelem volt a számára, és nagyanyámat is rabul ejtette, aki egyébként is minden újdonságért odavolt.

Igazi „furcsa párt” alkottak: Paula néni kicsit beszűkül, bár néha meglepően éles elméjű megjegyzésekkel kommentálta a faluban történeteket és a filmeket, s nagyanyám azon kísérleteit, amelyekkel mindezt némi absztrakcióba próbálta helyezni, süket csönddel verte vissza...

Apám az anyám halála után egy évvel elvette Magdit, aki majd húsz évvel fiatalabb volt. Nagyanyámat aggasztotta a nagy kor- és habitusbeli különbség, ami a fiatal nő és Renner Ida között volt, de látta, hogy az új feleség mennyire imádja a fiát, és hogy a fia túl kétségbeesett ahhoz, hogy tovább vigye a magány és a két lány terhét.

Számos jó tulajdonsága volt Magdinak – praktikus, gyakorlatias, megbízható, energikus volt – emellett csinos is, és az egészségügyben dolgozott, így korát meghazudtoló bölcsességgel és biztonsággal kezelte apám egyre aggasztóbb hipochondrikus rohamait.

Ezen felül volt egy lefegyverzően kedves édesanyja, aki jó érzéssel bánt velünk, kislányokkal. Szoyka Jolán úgy találta, fia valójában sajátos bigámiát vállalt magára – van egy felesége, akivel az ágyát és a maga személyes életét, és van egy anyósa, akivel meg a gyerekei nevelésének feladatát osztja meg. Jobb lett volna, ha nem hasadnak ennyire szét a szerepek, de hát Magdi csak 22 éves volt, és nagyanyám respektálta, hogy egészben tartja fia széthullásnak indult lelkét, amíg csak lehet.

Ami végleg és nem sokkal férje halála után valóban szét is hullott, az a Panni szerencsétlen házassága volt, s ezzel be is fejeződött az idős korában rázúduló komolyabb balszerencsék sorozata. (Elég is volt, mellest, ennyi.)

Az történt, hogy Panni egy augusztusi reggel felszállt a gyerekeivel a vonatra, és Bicskén szállt le. A nyár folyamán már többször járt ott egyedül, a bicskei gimnázium igazgatójával folytatott egyeztetés során állást és szolgálati lakást is kapott, és ezt az utolsó pillanatig mindenki előtt titkolta. Aztán odaállt tinédzser lányai elé, és elmondta, hogy nem bír tovább az apjukkal élni, és szeretné, ha vele mennének az új életbe. A gyerekek kétségbeesettek voltak a drasztikus és azonnali változás gondolatától, barátaikra és a szobájukra gondoltak, és az apjukra, aki mindig jó volt velük, és akit most mégis el kell hagyniuk, mert valami megkérdőjelezhetetlen szolidaritás már régen az anyjuk oldalára állította őket, bár szüleik ellenségeskedésének természetét és igazi okát nehéz lett volna kibogozniuk. Egyébként talán nem is volt az olyan nehéz, nagyon is egyszerű volt, csak éppen nem könnyen kimondható. Ezt még a boldogtalan élettől végleg elszánttá váló Panni is érezte, és ahelyett, hogy azt írta volna a konyhaasztalon hagyott levélben a férjének, ami az igazság volt – azaz hogy sosem szerette eléggé –, kapcsolatuk megromlására hivatkozott, meg arra, hogy még egyikőjük sem annyira öreg, hogy ne kezdhetne bele egy új, talán jobb életbe. Ő mindenesetre ezt teszi, és ezt tanácsolja férjének is. A gyerekek vele akartak jönni, de persze velük kedve szerint tarthatja a kapcsolatot...

Jamrich Zoltán, akinek a végtagjaiból minden vér kifutott a levelet olvasva az iszonyatosan csendes síófoki lakásban, az első sokkból ocsúdva úgy döntött, tovább nem lesz úriember, és minden módon akadályozni fogja a válást, mert ha Panni elvesztésébe valahogy bele is törődött, a gyermekeibe, akiket mélyen szeretett, nem tudott. A család együttérzéssel nézte, de vigaszt nem tudott nyújtani – s Szoyka Jolán is legfeljebb némi megkönnyebbülést kínálhatott fel azzal, hogy elbeszélgetett a vejével, aki mindig is nagyra tartotta az anyósát.

Panni nehezen fogadta el, hogy anyja továbbra is ápolja a kapcsolatot a férjével, mert úgy gondolta, nem elég lojális. Szoyka Jolán erről másként gondolkozott – legfőbb kötelességének az igazság iránti lojalitást tartotta, az pedig szerinte az volt, hogy Panni és Zoltán a legelején elhibázta, megfizettek érte, és fizetnek most is – mindketten. Ettől persze még szerette, szánta, sőt értette is a lányát, s a maga módján igyekezett segíteni Pannin.

Aztán lassan elült a botrány, Jamrich Zoltán is beleegyezett, pontosabban beletörődött a helyzetbe: beadták a válópert. Panni közben Bicskéről Fehérvárra került, Józsi gimnáziumába, aki összeköttetései révén segített neki egy tanácsi lakáshoz jutnia. Panni igyekezett új életet kezdeni, s megkérte a családot, hogy ezentúl Annának és ne Panninak szólítsák.

Ami a fiát illeti, egyre sűrűbben tört rá a depresszió. Nem szerette Tótit, a kicsit dohos ház régi fényképekkel díszített, sötét szobái túl egyértelműen suttozták a múlt idő elkerülhetetlen, komor üzenetét. Gyakran felhívta az anyját, de ritkán szánta rá magát, hogy lejöjjön, inkább anyját vitte fel Fehérvárra időről időre – de ott meg szűkös volt a hely.

Szoyka Jolán elfogadta, hogy gyermekei lelki bánatán nem tud segíteni. Az egyiknek nem tudja azt mondani, hogy nem fog meghalni, a másiknak pedig azt, hogy vissza tudja adni szeretetlenségben szétzúzott, jobbra érdemes fiatal éveit. Ítékezés nélküli, kicsit nyilalló-fájó-értő szeretettel ott volt hát, ha kellett, de egyéb feladatot már nem vállalt gyermekei kisiklott életéből. Arra kérte a Jóistent, adjon elég erőt neki ahhoz, hogy magában élhessen, és ne legyen rászorulva senkire. És jól imádkozhatott, mert aktív, teljes élet adatott meg neki még a nyolcvanon túl is: tanította a falubeli gyerekeket németre, mindennap becsöngetett egy-két ismerős beszélgetni, élvezettel olvasta az Élet és Tudományt, nem szűnt meg ámuldozni az emberi ész korlátain és korlátatlanságán, és esténként jókat derült Paulán, aki a TV-tornára töretlen lelkesedéssel mozgatta szűzi érintetlenségben hibernálódott tagjait... Testi-lelki egyensúly és boldogság tekintetében egyik gyermeke sem vehette fel vele a versenyt... De ha Józsi és Panni el is fordult az élettől, ő nem tette. Azok felé fordult, akik számára az ő lehetőre építő szeretete nagyon is sokat jelentett: lassan felnőtté váló unokái felé. Mindannyian – én a

nővéremmel, Ancsával és unokatestvéreim – Klári és Márti is – eléggé magunkra maradtunk, mert szüleink nem értek ránk a rájuk zuhanó – tán genetikusan is kódolt – állandósuló mélabúban. Mindketten az életet siratták váltakozó intenzitással – apám azt, hogy el fogja veszteni, Panni/Anna meg azt, amit elvesztett belőle végleg. Túlságosan el voltak ezzel foglalva ahhoz, hogy lássák a jövő és múlt árnyaitól bilincsbe verve, hogy embertelen bánatuk rácsain túl ott suhan az a csodálatos és határtalan, amiről azt hitték, hogy lehetetlen elérni.

De mi el akartuk, és ezen az úton szüleink helyett nagyanyánk kísért el. Ő kérdezett ki minket a nagy konyha félhomályában tervekről, félelmekről, barátokról, szerelmekről. Lassan elmúltak azok az idők, amikor betartandó szabályokra figyelmeztetett, vagy ha igen, az már a morál magasabb szintű régióira, nem a „my castle, my rules” praktikus igazságára vonatkozott. Felnőttünk, és ha biztonságra vágytunk, őrá gondoltunk, miközben kicsit mindig aggódva, szorongva lelkileg labilisabb szüleinkre. Hozzá – ezt biztosan tudtuk – a nap bármely percében becsöngethettünk, bejelentés nélkül. Nem volt kétséges: a felvillanó öröm mosolya fényesítette meg az arcát, ha ajtónyitás után meglátott minket a küszöbön. (Fogalmam sincs, hová veszhettek az ilyen ajtónyitások és mosolyok...)

„Csillukám, te vagy az?” – hallom ma is meleg, kicsit fátyolos hangját, és már lépek is be az emlékek elkophatatlan küszöbén a házba, hogy a nappaliban lévő zöld fotelbe vessem magam, és beszélgessek azzal az asszonnyal, akinek azóta sem lelem párját, mert soha senki nem volt azóta olyan őszintén kíváncsi arra, amit mondtam, vagy ha igen, nem tudta elérni, hogy úgy is érezzem. Ha az ember egy forró nyári délután a balatoni nyaralásból egy napot kikanyarítva lezötykölődött a helyközin hozzá, úgy érezte a vakító és kegyetlen napfényből a házba lépve, hogy az „az élet dolgainak” lármás, perzselő prózájából lép be egy békebelibb, jobb világ barlangi hűvösébe. A kinti élet izzadsága gyorsan felszáradt, félóra után már kardigánt kértünk, elnéztük a végleg elszabadult kert sűrű, kusza zöldjében gyermekkorunk bukolikus emlékeit, aztán nagyanyám meggyborát kortyolva beszélgetni kezdtünk. Néha óvatosan, remény nélkül kérdezett gyermekeiről is – és mi gyakran panaszkodtunk rájuk, amit nem vett zokon, csupán az okokat sorolta fel hosszadalmasan, hogy tárgyilagosabbá és megértőbbé tegyen minket. Izgatta a tudományos robbanások naponként felhangzó robaja, ámulat szegezte a székhez, amikor először hallott a számítógépről, és fájdalom nélkül ingatta a fejét: milyen kár, hogy már annyi mindent nem láthat majd ebből. Mert az évek robogtak, és bár szellemén nem látszott, alakja egyre kisebb lett. „Csillukám, az élet úgy suhan el, mint egy sóhajtas” – mondta nekem egyszer a konyhában, miközben arra vártunk, hogy a víz megmelegedjen a mosogatáshoz. Kezét a nyomaték kedvéért a karomra tette – s néha még ma is érzem öregségtől kicsit már göcsörtös ujjainak édes melegét.

Számolt a halállal, de addig, úgy gondolta, az életre szavaz, és ezt az élet igencsak méltányolta. A dolgok ugyan fokozatosan búcsúztak tőle: egy idő után szédülései miatt nem járt biciklivel, később homályosodott a látása, majd megkért minket, hogyha jövőnk, mi főzzük meg az ebédet, és takarítónőt fogadott, mert túl nagy volt már a ház ahhoz, hogy ő tartsa rendben. A takarítót a németórákból fizette, s mind a négy egyetemista unokájának havonta 500-500 forintot küldött, ami nagy segítség volt akkor, hiszen a kezdő fizetés 2-3 ezer forint között mozgott. Néha csomag is érkezett tőle a kollégiumba: rajta kívül csomagot mástól sosem kaptam. Kikísérletezett valami „csudakrémet” májpástétomból, vajból meg fűszerekből, s kimosott tejfölös dobozokba adagolva, expressz postázta. Általában még a fogyasztóhatóság határán érkeztek meg, de minket a szavatosság kérdése cseppet sem izgatott, és hatalmasat kajáltunk belőle. Egyenletes, szálkás betűivel szorgalmasan szántotta a levélpapírt minden unokájának, két gyerekének és számos barátjának.

Pereg az aranypor

A nyolcvanon túl Szoyka Jolán elkezdte szétosztani a tárgyait, és akárhányszor nála jártam, mindig rám akart tukmálni egy-egy vázát, étkészletet, egy szép könyvet... „Ugyan, ne beszélj arról, hogy meghalsz – mondtam neki –, ahhoz túl jól nézel ki.”

„Csillukám – hajtogatta konokul –, ne áltassuk magunkat. Hidd el, nem is kell, mert ez a dolgok rendje. Elmúltam nyolcvanöt.”

„Na és?” – vontam vállat.

„Tudod, drágám, nem hinném, hogy én fogom megnyitni az örökéletűek sorát” – mosolyodott el, és hosszú, élvezetes elmélkedésbe kezdett az általa olvasott tudományos teóriákról.

Tudtuk, hogy már többet élt, mint a legtöbb ember, mégis nehéz volt elképzelni az életet nélküle, annyira hozzá tartozott – nem a miénkhez csak, hanem általában az élethez. De ő makacsul kitartott amellett, hogy egyszer meg kell halnia, és mivel még nem csapott be minket, muszáj volt számolnunk azzal, hogy most is igaza van. Mégsem voltunk felkészülve – hiába járt már nyolcvankilencedik évében – arra, amikor megtudtuk, hogy a kályhát rakva megszédült, majd hang nélkül összerogyott. Szerencsére mellette volt Paula néni, bár csekély fizikai ereje nem volt elég arra, hogy nagyanyám elnehezedett testét egyedül ráemelje az ágyra. Ezt a kihívott mentősök tették meg, és az orvos azt mondta, hogy Joli nénit (nagyanyám neki is jó ismerőse volt) be kellene vinni a helyi ápolási osztályra.

Az ápolási osztály eufémisztikus neve volt egy „elfekvő”-nek, amely Tóti egy fenyvesekkel körbevett, kastélyszerű épületében volt kialakítva az idősek számára. Kívülről XIX. századi romantika, belülről a sóhajok hídjára...

Paula néni felhívta Józsi és Pannit, akik hamarjában nem tudtak mit mondani azon kívül, hogy a lehető leggyorsabban indulnak. A többit majd átgondolják, ha itt lesznek. Addig nem lehet várni, ingatta a fejét az orvos, hacsak nincs Tótiban valaki, aki... mert Paula néni ehhez kevés. Paula néni hallgatott. Szóval nincs, sóhajtott az orvos. Akkor... mondta Paula néni remegő gyomorral, és a mentősök nagyanyámat beemelték a kocsiba.

Egy alkalomra – az utolsóra – Paula néni egyedül aludt abban a házban, ahol egy magányosan és a vénkisasszony státusz fakuló szégyenében eltöltött élet után társa akadt, aki éjszakai irgalmatlan csendjéből megváltotta. Most hát vége volt, ezt tudta. Holnap itt lesznek a gyerekek, ő pedig csakis Jolin keresztül élvezett bármilyen tartózkodási engedélyt ebben a házban. Kibíratatlan szorongással gondolt arra a szűk szolgálati szobácskára, ahová be kell raknia – az egyébként egy kis bőröndben elférő – dolgait, aztán tv nélkül, nyitott szemmel odafeküdni a magány mohón kinyúló, sötétlő karjaiba... Már itt is volt – Paula néni érezte, hogyan kémleli őt a sötétben – és megértette, hogy mindig is itt volt, s azt leste, mikor szoríthatja újra ölmos ölelésébe. Joliért nem aggódott – tudta, hogy már nem jön vissza. Ha visszavárta volna, talán nem az az első dolga másnap reggel, hogy áthurcolkodjon, s Joli gyerekeit már olyan emberként várja, aki átadja nekik az ideiglenesen rábízott kulcsokat.

A ház másnap, a januári fakó fényben, Joli nélkül majdnem hogy idegennek tetszett, és valószínűtlen múlttá vált a sok beszélgetéssel, tévézéssel eltöltött este. A jelen – a Skodával befutó Józsi és Magdi, majd később a busszal érkező Panni/Anna – azonnal szétaposott mindent, s a nyugtalan, elégedetlen lelkek feszültségét hozták be a lakásba. Paula néni elnézte őket, ahogy rendezték, pakolták, szervezték a ház dolgait – és látta, hogy amint hozzáérnek a tárgyakhoz, máris leperreg róluk az aranypor.

Úgy érezte, ehhez hiába van joguk, még sincsen, mint ahogy közük sincs, miközben ő, akinek mindehhez valóban köze van, itt ül végleg, jogfosztottan. Persze nem volt mit tenni, és nem is akart már maradni sem, s maga is meglepődött, mennyire könnyű lélekkel lépett ki ebből az új, végleg megszürkült és üressé váló házból, bár Józsi és Panni igazán őszintén marasztalta.

Nappal azért Joli kedvéért még meg-megjelent, mert ha elkezdte volna rögtön a maga független életét, az olyan lett volna, mintha idő előtt lemond Joliról, aki derekasan küzdött az ápolási részleg egyik rossz szagú kórtermében. Tudta ugyan, hogy eldől minden, de fent kellett tartania a látszatot, amíg ez a „minden” a látható dimenzióban is bekövetkezik, és felkészült rá, hogy akkor viszont úgy csukja be maga mögött az ajtót, hogy hátra sem néz.

Két hétig tartott, míg nagyanyám végre „elindult”. Az első napok valamelyikén sikerült leutaznom meglátogatni őt. Maradni viszont nem tudtam. De nem is bántam: akitől minden ragyogást kapott valaha, most egy olyan kórteremben feküdt, amely fölött ott úszott a reménynélküliség dantei sóhaja...

Ahogy beléptem, kialudt szemek, örök ernyedtségbe és csendbe süppedt testek vizelet- és izzadságpárája kísért az ágyig, ahol az az asszony feküdt, aki mindig is a példaképem volt. Nem volt szerencsém: éppen nem volt magánál, furcsa, üres mosollyal nézett rám, szája széle görcsbe merevedett. Kezeivel a kétes tisztaságú lepedőt markolászta, egyik lába kényszeresen rángatózott. Hálóinge nem volt jól gombolva – a reggeli mosdatáskor-öltöztetéskor siethettek az ápolók – és majdnem kibukott sovány, aszott melle. Gyorsan átgomboltam a hálóinget, és fölé hajolva megcsapott a beteg, tessék-lássék tisztán tartott, öreg test pállott nyomorúsága. Semmi köze nem volt ennek a kiszolgáltatott, megalázott helyzetben lévő, zavaros mondatokat suttogó asszonynak az én ragyogó eszű nagymamámhoz, és arra gondoltam – bárcsak minél hamarabb kibújna ebből a kalodából, s a haldoklás fizikai szégyenébe zárt szelleme kiszabadulhatna, mint egy bábjából előröppenő pillangó.

Hamar eljöttem: nem találtam ott azt, akiért mentem...

Mihelyst kiléptem az épület ajtaján, eleredtek a könnyeim, és csak folytak megállíthatatlanul az utcákon, ahol gyerekként annyit csatangoltam nagyanyám erős kezét fogva. Szinte gyűlöltem a házban ülő, ebédet főző és beszélgető rokonságot – homályosan úgy éreztem, ők is tehetnek arról, hogy ez a nyomorúság megtörténhetett, ha másért nem, hát azért mindenképpen, mert ők az a generáció, amelynek át kell adni a helyet.

Apám rám nézett, én könnytől ázott arccal csak annyit mondtam, hogy nem ismert meg nagyanyám, aztán befeküdtem Paula néni valamikori ágyába, és magamra húztam a takarót. A sok sírástól, a korai keléstől elcsigázva elaludtam, és mikor kipattant a szemem, a félig nyitott ajtón át hallottam, hogy a többiek ebédelnek, beszélgetnek. Apám alakja hirtelen eltakarta az ajtó fényes csíkját, benézett hozzám. Megigazította a szemüvegét, és a mozdulat nagyon emlékeztetett arra, ahogy ezt nagyanyám tette. Már ő sem volt éppen fiatal. Második házasságában leszokott a tevékeny otthoni életről, mert Magdi feltétlen imádatlással szolgálta ki, és ettől, valamint anyósa hagyományos konyhájától pocakot eresztett. Magas, impozáns jelenség volt még így is, nagyanyám mindig büszkén nézett fel két fejjel nagyobb fiára, és „kisfiamnak” szólította, ami inkább megható volt, mint mókás. Elnéztem az ajtóban álló apámat, és arra gondoltam, hogy már soha nem fogja senki így szólítani. Felültem az ágyon, megkérdeztem, hány óra van. Örültem, hogy alig maradt időm a vonatindulásig. Míg aludtam, mondta apám, ő is bent volt nagyanyámnál. És ne bánkódjak, mert igenis megismert. Azt mondta neki, hogy itt járt a „kis Andaxin”. (Nagyanyám tréfásan gyakran nevezett így, merthogy szerinte én voltam az egyetlen nyugodt természetű és nyugalmat sugárzó rokona.) Bólintottam, és nem kérdeztem semmit. Nem akartam újra sírva fakadni. És nem akartam többet látni ezt a házat sem.

Nem is láttam, csak egyszer még – nagyanyám temetésén. Furcsán éreztem magam mindig. Legszívesebben jelen se lettem volna, és ha megkérdezik, miért, valószínűleg azt válaszolom, amit állítólag Arthur Miller mondott, amikor megkérdezték tőle, miért nem megy el volt felesége, Marilyn Monroe temetésére: „Mert nem lesz ott”.

Én sem leltem nagyanyámat sehol-sem a poétikus fekvésű temetőben, sem a jól ismert, fényét vesztett szobákban. Keringtem a házban céltalanul – sehol se volt...

Egy éven belül megvette a házat a helyi szövetkezet, s gyorsan ledózerolta salétromos falait azzal a szándékkal, hogy közért épül a helyére. Azóta sem épült oda semmi. Hajlamos vagyok ezt a hely szívós ellenállásának tudni be.

El kellett fogadnom, hogy nem tudok már becsöngetni senkihez, aki örömmel fogadjon, aki mindig figyeljen rám, és mindig elég erősnek tartson az igazsághoz anélkül, hogy kegyetlen lenne. Ugyanakkor, az értelem dolgokat összerendező hídján sétálgatva mégiscsak látott valami káprázatos, értetlen túli ígéretet a távolban – és én, aki sokkal kevésbé otthonosan közlekedek ezen a hídon, de többször nézek abba a távolba, azt remélem, egyszer ott még megtalálom őt.

A lélek szemantikája

Tízéves voltam, amikor édesanyám váratlanul meghalt; számomra akkor ő „anyu” volt. A halála utáni évek törékeny szóhasználatában „anyuka”.

Most ötvenéves vagyok, és ő az „édesanyám.”

Nem értem, miért nem lehet másképp, de a lélek szemantikája csalhatatlan.

Megdöbbsent, milyen keveset tudok anyám gyermekkoráról.

Az édesanyjáéről jóval többet.

Nem is csoda: 95 évesen halt meg, s még akkor is tiszta égszínkék szemével csodálkozva nézett rám a kórházi ágyon...

Gyakran ültünk együtt a hajmáskéri ház verandáján, és hosszasan idézte élete eseményeit. Erős érzéke volt a hatásos előadáshoz, élesebben emlékezett 50 évvel korábbi esetekre, mint az előző óra történéseire. Gyakran megcsuklott a hangja, s szíve szakadt újra, vagy felfortyant régi sérelmeken, még flörtölt is újra jóképű nagyapámmal, akit neki kellett a bálban felkérnie, hogy végre észrevegye.

A ház mögötti kis dombon szorgalmas tankok gyakorlatoztak, de ő meg sem hallotta már. Hajmáskéren működött a legnagyobb szovjet katonai bázis, ezért aztán még az expresszvonat is megállt ott.

Amikor nagyanyámék idekerültek, még nem volt így. Az volt, ami ma is lenne, ha a szovjetek kivonulása után nem válik fokozatosan Veszprém agglomerációjává: poros, reménytelen, egyutcsás kis falu.

Nagyanyám kalandvágyó, könnyelmű apja idehozta a családját, abban a reményben, hogy itt boltot nyitva meggazdagszik.

Nagymamám gyakran felidézte azt az estét, amikor az anyja a gyerekekkel megérkezett (férje előreutazott, hogy – úgymond – előkészítse az otthont), és lerakta csomagjait a dohos, sötét kis odú közepén. „Hová hoztál minket, te szerencsétlen?” – kérdezte. A férj persze tele volt tervekkel, nagy ívű koncepciókkal. A család nem hitt bennük, de azért mentek vele és a tervei után, és nem ez volt az első eset, hogy bőrdöngő felett elhangzott ez a mondat. Viszont ez volt az utolsó, mert a falu sara nemcsak a nagy terveket nyelte el, hanem dédapám életerejét és kedvét is.

Félév múlva halott volt, és a hajók nélküle vágtak át a tengereken ama földek felé, amelyekre annyira vágyott. Neki ennek a kis, csöndesen hallgató falunak a kövecses földje maradt, nyughatatlan szíve abban porladt el.

Dédanyám akkor összeszedte magát, és megcsinálta azt a boltot, ami élhetetlen, ábrándozó férjének nem sikerült. Magas, egyenes derékkal állt a pult mögött, és odafigyelt arra is, amit közben a vásárlók el akartak neki mondani. Nem sok köze volt e bizalmas szavaknak az árukhoz – családi feszültségek, rendszeres fejfájások, ételreceptek, galádul viselkedő vők, családi kirándulások, hivatali packázások történetei keringtek a levegőben. Dédanyám türelmesen figyelt, és hallgatott. Tanácsot nem adott, de a falu verbális korlátai között vergődő lakói újra meg újra megnyíltak előtte. Mialatt a magas, kék szemű asszony a lisztet mérte, nagyot sóhajtott, mert Bodriné férje mindig kiette a májat a levesből, hiába ült az asztalnál sóvár szemmel a kisunoka is. Nem árulta el egyetlen arcizma sem, hogy az ő levesükbe egyelőre nem is igen kerül hús.

Négy gyermeke volt, két fiú és két lány, s a legidősebb – Lilla – kivételével valamennyien órá hasonlítottak.

Lilla apja szerb nevét igazolva villantotta a világra barna arcából sötét szemeit, míg húga – az én nagymamám – és öccsei kényes fehér bőrükkel komoly kockázattal mehetek csak ki a napra, áttetsző kék tekintetükről pedig még idős korukban is rögtön tudni lehetett, hogy rokonok.

Négy gyerekes dédnagyanyám tehát feltűrt ruhaujjal küzdött, s úgy képzelem, jókora humorérzékre volt szüksége ahhoz, hogy ne mártíromságnak, hanem feladatnak élje meg a rá szabott sorsot. Ezt egyébként nagyra tartottam később nagymamámban is, aki beleveszvéen egy nehéz, nyomasztó vagy éppen kilátástalan élethelyzet felidézésébe, hirtelen megragadott egy személyes élményt, embert, pillanatot, és menten megédesedett tőle az amúgy keserű pohár.

Dédanyámnak sok ideje nem is volt értelmeznie helyzetét, iparkodnia kellett erősen, hogy megtartsa a család egyensúlyát. A kenyérgondokkal felhőzött élet alapelvárásai közé egyébiránt – úgy hiszem – a takaros megjelenés igénye is hozzá tartozott. Ki mástól örökölte volna nagyanyám azt az átható, professzionális tekintetet, amellyel végigkamerázta, tapogatta, minősítette ruhánk esését, a részletek, színek összhangját, a hajunkat, a kiegészítőket – táskát, övet, ékszereket – elfogadhatósági szintjét? Gyermekkorunkban nem tudtunk úgy a szeme elé kerülni, hogy az első percek szívbéli öröme után máris ne melegítette volna a vizet, hogy lavórba nyomva fejünket, a maga felfogása szerint valóban illendő frizurát bodorítson ez irányban nála sokkal kevésbé tudatos kobakunkra; amíg aztán a kamaszkor engedetlen szabadsága ki nem lökte végleg a kezéből azt a lavort.

Ha elhaladt mellettünk, ritkán állta meg, hogy ne igazítson el valamit a szoknyánkon, nadrágunkon, ne érdeklődjék ártatlan arccal akkor, amikor már nem adhatta ránk a ruhát, hogy tényleg nem fázunk-e abban a bő kardigánban, mert a szekrényben lóg egy helyes pepita kiskabát is. Fiatalságának részletek és rend iránti fogékonyságát a padláson halomra álló *Úrinő* című újság tanulságos kis történetei is táplálhatták, amelyekből kettő élénken él bennem.

Az elsőben egy férfiú – minő hajmeresztő és arcátlan ötlet! – arra kéri kiszemelt hölgyismerősét, hogy jöjjön át hozzá egy teára. A hölgy vállalkozó természetű, és bizony-bizony nem látja át, hogy ezt a vizitet neki – az úrinőnek – csak elutasítania szabad. Fogalmam sincs, hogy úrinőként miért is nem gondol erre, de tény, hogy harisnyát húz, és biciklire ül. A szerző itt kivár, hosszasan ecseteli a gondosan kiválasztott ruha selymét, színét, a sál lengedezését a szellőben. És ekkor – ó, jaj! – egy óvatlan mozdulat, a finom harisnya beleakad valamibe, és felfut a szem. A hölgy megáll és visszafordul: így nem mehet sehová, szíve férjéhez meg a legkevésbé. Otthon már nincs kedve újabb öltözködésbe belevágni, meg hát el is késett, és egy úrinő legyen pontos és ép-harisnyás...

Másnap szól a csengő, s a bánattól fátyolos tekintetű nő már kifogástalan harisnyában lép az ajtóhoz. Az ajtóban ott áll Ő, aki hiába melegítette a teavizet. Tekintetük összetalálkozik, és úgy is marad az esküvőig. A nászéjszaka előtt, amelynek szexuális fülledtségét teljesen ki-söpri az édes-bús stíl, a férj töredelmes vallomást tesz, miközben az ártatlanság fehér tülljeiben mellette ülő feleség kezét szorongatja. Vajon, miféle gyalázatos titkot fog megvallani? Hat-hét szeretőjét, hogy el van adósodva, hogy tudja, merre van a nyilvánosház? Nem... a férj egyszerűen azt mondja el rajongó tekintettel, hogy ha azon a bizonyos délutánon arája történetesen mégis átment volna hozzá teázni, soha nem jut eszébe feleségül venni. Az asszony halványan somolyog... Nohát!

A másik történetben a nősülő korba ért fiatalember kellő tisztelettel érkezik, kalapját hanyagul a hall (nem előszoba!) gardróbjának (nem szekrény!) tetejére helyezi, és miután kellőképpen lekádereztek, ő meg tetőtől talpig felmérte a lányt, valamint a hozzávalókat, távozik. Mivel a felmérés eredménye pozitív, következhet a visszatérő csúcsmotívum: az esküvő. Újra itt az aszexuális nászi ágy pereme. Újabb ifjúférfi vallomás, újabb aggasztó előérzetek, mielőtt elhangzik a katarzisszerű igazság: ha a férj első vizitje után úgy vette volna vissza a gardrób tetejére tett kalapját, hogy azon akár egy komolyabb porszem is találtatott volna, most nem szorongatná itt ezt a kedves kis kacsót, a törvényesen engedélyezett szeretkezés paradicsomi kapuja előtt...

Gondolom, aki ilyen történeteken nő fel, az komoly biztatást kap a mindennapokhoz, mert nem létezik olyan bútor, amelyre ne férne rá akár minden pillanatban a porolgatás, és mindig lehet valamit igazítani azon a vacak harisnyán.

Nagymamám sosem láttam tétlenül, és csakis frissen mosdva és makulátlanul felöltözve tudom felidézni az alakját. Az élet semmiképpen nem szerveződhetett meg úgy, hogy félreálljon egy szalag vagy le legyen szakadva valahol egy gomb. Biztos vagyok benne, hogy nagymamám mindezt alapvetően mégsem az Úrinő történeteinek keresztül, hanem mindenek előtt édesanyjától tanulta s örökölte gyermekeire, akik aztán a huszadik század második felének hagyományokat oszlató szélverésében valahogy már képtelenek voltak ezt továbbadni nekünk.

Édesanyám viszont magával hozta gyermekkorából ezt az érzéket, és még akkor is, amikor első leveleit írta 1956 után Svédországba menekült, s ott végre újra felbukkanó öccsének, a legkomolyabb információk között dicsekszik el vele, hogy „apu nagyon elegáns volt”, hogy Lili húgának átszabatták a kiskabátot kosztümkabáttá, és sikerült hozzá egy nagyon „tüchtig” cipőt szerezni, meg hogy a fizetésből egyik hónapban ki lehetett szorítani egy kétsoros télikabátot. Olyan szavakat használt, mint „komplé”, fiútestvérének meg azt a tanácsot adta levélben: „Ha ruhaneműt veszel, mindenből csak a legfinomabbat vedd!”, hogy aztán az ötvenes évek pénztelenségének és hiánygazdálkodásának a rendszerváltásig nagyjából kinyúló árnyéka sötétítse be a folytatást: „Én is rájöttem már, hogy nem érdemes olcsó dolgokat venni, de hát nemigen bír mást a pénztár. F-váron most nyílt egy modellház a sportbolttal szemben. Elég rendes dolgok vannak benne, csak borzasztó drága.”

Nagymamám pedig, aki azzal kezdi egyik levelét, hogy majd eszét vesztette, mert 9 hétig nem kapott hírt a kisfiáról, s a levél vége felé az Úristen kegyelmét kéri rá, az egyébként teljesen hiteles anyai aggodás és vágyakozás súlyos szavait a rá jellemző arányérzékkel oldja fel ilyen kitérőkkel: „Lilike most kapott Csöpike-től (ő édesanyám) egy szép kis tavaszi kabátot. Nagy kockás pepita. Nagyon helyes, jól áll Lilkómnak, 950 forint volt. Gondolhatod, milyen nagy Lilike öröme. Majd kap egy szép barna félcipőt is, és kész a húsvéti elegancia (!). Apunak is vettünk egy szép nyári ruhát, csak át kell szabtatni. Így most mindenkinek van egy kis rendes ruhája”

Az már külön talány, hogy bennünket, egy slendrián kor slendrián gyermekeit mért nem zavart sohasem nagymamánk múlhatatlan izgalmak a ruhánk, a külsőnk és a tárgyaink iránt, melyeket fejlett kritikai érzékkel és töretlen lelkesedéssel minősített. Talán több volt bennünk erre a hajlam, mint amennyit a kor hagyott megnyilvánulni? Vagy tán az igazító mozdulaton átsugárzó szeretet fosztotta meg azokat minden ellenérzéstől? Az is lehet, hogy egyszerűen csak nem emlékszem már arra, amikor mindez idegesített is engem.

Az viszont ma is eszembe jut, mennyire bevonta mindezt a komikum bája. Egy alkalommal – valamikor a hetvenes években –, amikor kivonatoztam hozzá, úgy engedett haza, hogy előhozott a belső szoba kincsei közül egy régimódi retikült.

– Olasz – mondta. – Tiszta bőr. Öcsi hozta, vidd csak el...

Öcsi bácsi édesanyám nyugatra disszidált öccse volt, a Fa-szappanok és kordnadrágok paradicsomi világából...

Nem voltam lázadó természetű, és magasról tettem arra, vajon furcsállják-e az én csenevész kamasz-karomon ezt a sötétbarna retikült. Ha ő így akarja, mért ne? Otthon majd lerakom.

– Csillukám – mondta még a kapuban nagymamám –, aztán a vonaton vigyázz rá, kérlek. És ha valaki megkérdezi, honnan való ez a finom kis darab, csak nyugodtan mondd meg, hogy Olaszországból.

Ráhagytam. Mi értelmé lett volna ellenkezni? Tényleg el kellene magyaráznom az én örömtől kigyúló arcú nagymamámnak, hogy már mennyire nem nézik az emberek a részleteket, és nem használják azt a kifejezést, hogy „finom kis darab?”

Láttam, tökéletesen hisz abban, hogy valaki majd emésztő irigységgel fogja szemlélni a kifogástalan varrásszélet, és bizsergető vágyat fog érezni a tenyerében, hogy megérintse, simogassa a „finom kis” táska anyagát, majd hosszú oldalpillantások után nem állja meg kérdezés nélkül: „Elnézést, honnan való ez finom kis darab?”...

Az ő lánykorában valószínű, hogy az ilyen kérdések sokkal gyakrabban elhangzottak, és édesanyjának fontos volt, hogy az ő gyermekei ne csak a kérdésfeltevők között maradjanak.

Ezért is koptatta a tenyerét az egyre bővülő boltban, miközben nőttek a csemeték, és időről időre fényképek készültek róluk, finom kis darabokba öltözöttek...

Hol vannak az árnyak?

Ahol fény van, ott van árnyék is – de abból a messzeségből, ahonnan az én mindig derűs nagymamám idősödő arcából, egyenes derekú, de a romlás jeleit hordozó testéből vissza próbálom gyúrni azt a lányt, aki egykor volt, abból a messzeségből csak TUDOM, de nem látom az árnyakat.

Régi fényképeket látok – redők, szalagok, hajtincsek tökéletes egyensúlya ragyog. Az életút kijelölve, és az a fiatal lány a képen egy csöppet sem kesereg azon, hogy majd nem tudja megvalósítani önmagát a tűzhely mellett. Feje csak úgy zsong az otthon csinosításának apró ötleteitől, és fogalma sincs arról, mit jelent a szó: szüfraszett. Ezt egyébként később sem tanulja meg, akkor sem, amikor kibombázzák az otthonából, és akkor sem, amikor a háború végén, idegen földön, menekülés közben szül, már túl a negyvenen, de még akkor sem, amikor izmos, feltűrt ingujjú munkásnő-karok vaskos, nyomasztó romantikája tör utat a fényképeken.

Ugrik, bukácsol, szökell a változó kor ormótlan szikláin, s mint egy kecses tornászlány a színes szalagot, feje fölött tartja-menti-lengeti fiatalságában összerakott ideálját a női szerepről.

Jó arra gondolnom, hogy sosem kívánt egyenlő lenni a férfiakkal (sem) – ezt a felvetést talán meg sem értette volna –; hogy elmondhatatlanul érdektelen volt számára az érvényesülés feminista értelmezése, és hogy legfőbb vállalásában tökéletes karriert futott be.

Nagyanyám ugyan soha nem akart szüfraszett lenni, de egy virgoncabb, boldogabb sorsra szánt Tatjánát (á la Puskin) azért bevállalt, ha éppen szemrevaló volt a fiatalember. Nagypám pedig az volt, s talán még a flegmája is hasonlóan szívdöglesztően hatott, mint Anyeginé. Ám a különbség is tetemes volt az irodalmi hősökhöz képest. Nagymamám – habár cukros-híg történeteken (is) nevelkedett – soha nem tévesztette össze azt, amit olvasott, a valósággal. Pontosan látta azon a bizonyos bálon, hogy a vékony, elegáns fiatalember, bár úgy tesz, mint aki halálosan unatkozik, nyilvánvalóan nem lenne ott, ha nem akarna valamit. És kezdeményezésre ugyan láthatólag nem adja fejét, de azért az csak úgy van, hogy a „megközelíthetetlen” szó szavatossági ideje a megközelítés aktusáig tart. (És abba sem kell belehalni, ha mégsem.) Ennek ellenére, valószínűleg az *Úrinő* aktuális száma helytelenítő kommentárokkal informálta volna a nagyérdeműt arról az esetről, hogy az enyingi bálban Miletics Ida oda-perdült egy ismeretlen fiatalember elé, szóba elegyedett vele, s annak udvarias, kurta kis mosolyain egyensúlyozott mindaddig, amíg szeles, kipirult arcocskájától végül a kurta mosolyú férfiú vesztette el az egyensúlyát, olyannyira, hogy akarata ellenére megkérdezte: „Felkérhetem egy táncra? „

Ahogy mondani szokták, a többi már történelem. Részleteit nem tudom. Az eredményét ismertem – a négy szép, jól nevelt gyereket, köztük az én édesanyámat. S bár számomra nagypám végérvényesen öregként él, de ebben a csökönyös, különc férfiban nagy ritkán megláttam azt a hajdanit is, akivel egy fiatal nő táncolni kívánt.

Igaz, inkább csak akkor, ha a belső szoba díványán enyhe borzongással forgattam a fényképeket, összevetve a keményített inggallér fölötti öntudatos férfifej vonzerejét a gangon ülő öregember hasonló, de már szétesőben lévő vonásaival.

Az a férfi, akit én ismertem, könnyen elsírta magát, és mindig várt valakit. Hallgatagsága az évek során, ahogy a gyermekei rendre elhagyták a házat, őt pedig az ifjúsága, szabályos életformává vált. Nem emlékszem rá, hogy valaha is, nagy családi összejöveteleken a szó

klasszikus értelmében társalogni hallottam volna. Váratlan, heves figyelmeztetéseket tett arra nézvést, hogy az egyik unoka mindjárt leesik a lépcsőről, vagy hogy a másiknak ki kéne fújni az orrát... Sokat veszekedett, nem tetszett neki ez a „rongyos élet”, a túlságosan hígra sikerült tejbegríz és a túl hideg pad a gangon, a rossz irányból támadó szél, a rosszul szelelő kályha... Általában az volt a benyomásom, hogy nem nagyon tetszenek neki a körülötte lévő emberek – a gyerekeket kivéve.

Mellettünk, a közelünkben lemállott róla a kelletlenség álarca, és mögötte ott állt egy férfi, aki még élénken emlékezett a gyerekkorára.

Kiskoromban, esténként gyakran benyitott hozzám, és a fülembe súgta, hogy reggel feltétlenül nézzek majd a párnám alá. A titokzatos ember ugyanis majd besurran hozzám, meglesi, jó kislány vagyok-e, olyan, aki rendesen és szép nyugodtan alszik, és amennyiben elégedett velem, feltétlenül becsusszant oda valami ajándékot. És rólam, a lelkes kis stréberről, aki rettentően azon volt, hogy megfelelően aludjon és viselkedjen, a titokzatos ember sosem felejtkezett meg. A fura csak az volt, hogy akkor is ott járt nálam, ha történetesen fölsírtam álmomban, és mégis csak átmaceráltam az édesanyámat. Ha valaki, hát a nagyapám bizonyosan tudta, milyen fontos lenne beteg, egyre soványabb asszonylánynak pihennie, mégse állította meg a küszöbömnél azt a férfit, hogy felvilágosítsa arról: renitens éjszakai sírdogálóként most aztán tényleg nem érdemlem meg a párna alá csúsztatott kakasos nyalókat, nyuszis naptárt vagy a szépséges képeslapot.

Egyéb szédítő varázslatokat is tudott.

Nyápic kis unokák voltunk, talán csak az egy nővéremet kivéve, aki kidagadt azzal a helyes durcás kis arcával az összes fodros babaruhából. Én és két fiú unokatestvérem reménytelenül véznák voltunk, csak piszkálgattuk az ennivalót, nem annyira a finnyasság, inkább az étkezés iránti végtelen közöny távolságtartásával. Kis testünkben még nem robbantak a hormonok. Én királylányokról olvastam a díványon, Attila és Zoli, az unokatestvéreim békákat ugrattak a kertben, és ha le is ültünk az asztal mellé, inainkban ott feszült a vágy minél hamarabb visszajutni a díványhoz és a kert békákkal teli dzsungeléhez.

Csapnivalóan rossz evők voltunk, pedig egész életemben nem találkoztam senkivel, aki jobban főzött volna nagymamámnál. Később kinőttem a sápkórosságot, és lelkes csodálója lettem nagymamám konyhaművészetének – bár az étkezés iránti közönyből sosem gyógyultam ki igazán.

Egy szó, mint száz: sovány, szeles kis gyerekek voltunk akkoriban, akik mesét és kalandokat nyeltek az étel helyett.

Nagyapám, aki napjai jó részét a kert előtti magas verandán üldögélve töltötte, elnézegetve játszó unokáit, háttal a pocsék világnak, egyszer csak észrevette, amikor tornaórásdit játszotunk a kertben, és ide-oda hadonásztunk a nővérem – tornatanárnőnk – ihletett dirigálását követve, hogy karjaink ijesztően véznák, ráadásul szörnyen kiáll a lapockánk is. Nem volt kenyere a nevelő célzatú szónoklat, a fenytést soha, semmilyen formában nem alkalmazta és szüleimtől is zokon vette; ő egészen más módszereket eszelt ki, mert már csak a varázslat szépségében oldódott fel ideig-óráig az öregség keserű íze.

Azt a végleg elgurult 50 fillérest, amin valaha egy gombóc fagyit lehetett venni, belegyúratta nagyanyámmal a barackos gombóc tésztájába, és valamelyik vízben rotyogó gombóc lassan szilárduló, síkos testében ott fényesedett hívogatón, hallgatagon, mint ahogy azt a jó titkok teszik. Az ebédnél aztán nagyapám kelletlenül feszengő, giliszta kis unokáinak „véletlenül” elárulta, mit rejt a gombócok egyike. A kaland édes szele csapta meg unott arcunkat. Kétpofára ettünk, és mire valamelyikünk foga megérezte a fém csodálatos ízét, már mozdulni

is alig tudtunk, annyi tészta feszült a hasunkban. Irigyeltük a szerencsés megtalálót, de boldogító volt tudni, hogy előbb-utóbb nagymamánk újra főz majd gombócot...

Nagyapám szfinxarcán ilyenkor felfakadt az elégedettség halvány kis mosolya.

Egyébként szinte soha nem mosolygott.

Csak ült a verandán, és elnézte a szemközti dombot, amelynek fonálszerű vonalán szorgos bogarakként iparkodtak a KGST-országok autói. Napokon át elnézte ezt a kis csíkot, mert egyszer – ebben soha nem kételkedett – az egyik kis bogár majd szép lassan egyre nagyobb lesz, átváltozik egy kék Trabanttá, benne a lánya és a veje ülnek majd a két kislányukkal, akiket be lehet gyorsan terelni a kamrába, és megmutatni nekik a madártejet, amit nagymamám minden nap elkészített, „hátha valaki befut” alapon.

Azóta is így látom őt magam előtt: sapkáját homlokába húzza, lezárva az utakat maga felé, kémelve a házába kanyargót, amely elhozza otthonába azokat, akiket annyira vár, és akiket az üdvözlés mozgalmas percei után ugyanúgy elrekeszt magától.

Vajon, mire gondolhatott, amikor homlokán egy ér gyanús hullámmzással megfeszült, és tudni lehetett, hogy sír? Fiatal korában ugyancsak tudott lumpolni, egyszer félfüllel hallottam, hogy Siófokról, a kaszinóból taligával tolták haza az ildomos viselkedés superlatívuszára pályázó nagymamám mélységes döbbenetére. Tán ezt siratta? Azt a jó szagú, harmatos hajnali levegőt, amelybe belevegyült a Balaton és az ifjúság illata?

A hajmáskéri ház ablaka előtt már egészen más hajnalok kopár fényében bíbelődött a gyapjúmellény gombjaival, mielőtt kilépett volna a Bakony hűvösébe. A haja, ami ott, az egykori taligán ziláltan az arcába hullt – „mon dieu”!, kiáltott volna fel nagymamám, ha történetesen tud franciául –, és annyira vonzóvá tette a férfit lumpságában is, szürke csutakként tapadt összeráncolt homlokára. Karjai, amelyekkel a taligáról feltápáskodott, majd betámolygott a konyhába, ahol a kelő nap foltjaiban (így képzelem) ott tett-vett a felesége, és a komilfóra még mindig nagyon ügyelve, egy rossz szót nem szólt bor- és dohányszagú férjére (akire érthetetlen módon egyébként tényleg nem is haragudott), szóval a karjai, amelyekkel átölelte az asszonyt, és amelyek lélegzetükkel együtt egyre nehezebbek lettek a reggel mélyülő édességétől, ezek a karok szikár faágakként lógtak a hajmáskéri verandán a széke mellett, és a legmelegebb reggel sem tudott édességet csurgatni beléjük. Akkor, gyerekként el sem tudtam képzelni annál nagyobb pechet, mint hogy valaki ilyen öreg, és biztos voltam benne, hogy tényleg ezért sír. De lehetett erre ezer más oka is.

Sirathatta a fiát, akit '56-ban maga küldött el ebből a zavaros országból, és aki attól kezdve annyira hiányzott neki... Sirathatta nagyobbik lányát, aki egy neki nem való férj mellett vergődött az önfeladással felérő rossz választás csapdájában... Sirathatta az elveszett otthont, ahol a napfoltos konyhában kiesett nagymamám kezéből a kiskanál... Sirathatta, hogy öregkorában egy olyan házban kell élnie, amelynek oldalerkélyéről Magyarország legnagyobb orosz laktanyájára kénytelen rálátni... Sirathatta az országot, ami tele volt hasonló laktanyákkal. Aztán később, amikor a Trabantban már csak a veje jött meg a lányokkal, siratta, holtáig siratta az ő kisebbik, halott lányát...

Akkor végleg megtört.

Addig akadnak emlékeim, amelyekben nem olyan öreg, még szétcsap köztünk, fel-felneszel önkéntes némaságából, és amúgy férfiasan helyrerakja a dolgokat. Anyám halála után már csak a gyengeség emlékeit látom körülötte. Talán leginkább azt, amelyikben összeolajozott jégeralsóban áll a kályha mellett...

Az olajkályha

Ma már nem tudom visszaidézni, miért mentünk ki a nővéremmel vonattal, télvíz idején Hajmáskérre a nagyszüleinkhez, akiknél még mindig kint volt a kertben a WC, és nem volt bevezetve a meleg víz. A városi bérlakás összkomfortjához szokva, elég nehezen nélkülöztük azt, és ha tehettük – én gyakran megtettem, mert ebben sajnálatosan profi voltam –, még a pisilést is visszatartottuk, amíg haza nem értünk a szülői lakásba...

Kemény hideg járta akkoriban, az a ház pedig nem igazán volt erre felkészülve. Különösen nem az utólag a házhoz toldott vendégszoba, amibe kéz alól került valahogy egy olajkályha.

Ma is érzem az olaj gyomorkavaró szagát. Nem lehetett olyan ördögös dolog begyűjtani, de sajnos, nem mindig sikerült. Nagyapámék azért elboldogultak vele, különben is csak akkor használták, ha valaki nagy ritkán hosszabb ideig náluk tartózkodott – teszem azt egy egész délutánon át. Ők a másik szobában aludtak, ahol cserépkályha állt, de éjszaka a hatalmas dunyhák habjaiba veszve azt sem rakták meg.

A két unokának, akik váratlan ajándékként nemhogy kiszaladtak egy-két órára, de náluk is aludtak, szép rendesen befűtöttek, és mi lefeküdtünk. Különös érzés volt – a szomszéd szobában ott aludtak anyám szülei, anyámé, akinek már nem emlékeztem a hangjára –, nagyapám horkolt, nagyanyám néha fel-felsőhajtott, én meg összehúztam a paplant magamon, mert olyan irdatlan ereje volt az időnek. Meg azért is, mert közben kialudt a kályha.

A ház körül, ami egy kisebb domb alján állt, szörnyen tudott fújni a szél, azon az éjszakán pedig nem ismert kíméletet. Megegett máskor is, hogy a kályha kialudt a nagy széljárásban, s nővéremmel a takaró alatt azon tanakodtunk, felébresszük-e a nagyszüleinket. Testünk már jól bemelegítette a paplan alatti részt. A hold gyengén bevilágított, de nem annyira, amennyire én, a városi világításához szokott kis gyáva szerettem volna. A nagy tanakodásban és félelemben kiment az álom a szememből, és lázasan próbáltam különböző témákkal ébren tartani nővéremet, Ancsát. Aggasztóan lassult a hangja, és nekem muszáj volt felvetnem, hogy szólni kéne a nagyieknak. De azért nem nagyon tudtuk rászánni magunkat, hogy benyissunk hozzájuk.

Nem is kellett.

Az öregek már ritkán alszanak mélyen, s neszezésünkre mindketten felébredtek. Elsőnek nagyanyánk nyitott be, furcsa volt fehér hálóingében, a hold derengő fényében, de boldog voltam, mert attól kezdve nem féltem tovább. Miután szinte azonnal konstátálta, milyen hideg van nálunk, azzal az arisztokratikus hanghordozással, amire csak ő volt képes, odaszólt nagyapánknak:

– Béla, kialudt a kályha!

Némi szöszmötölés után nagyapánk is megjelent – fehér jégeralsóban és felsőben, és én azt akartam, hogy feküdjön vissza, és helyette a nagyfi oldja meg a dolgot, aki még éjszaka közepén, az ágyból kikelve is kellemesen festett.

Végeérhetetlen harc kezdődött ezután – először nagyapámé a kályhával, aztán nagyanyámé a kályhával, aztán nagyanyám harca a nagyapámmal, hogy hagyja abba, nem ér annyit az egész, aztán a mi harcunk a nagyapámmal, hogy hagyja abba, nem ér ennyit az egész, és végül és főleg nagyapám harca az idővel, ami csúffá tette őt, és még azt sem teszi lehetővé, hogy még egyszer megmutathassa magát az elromlott dolgokat megjavító férfi hétköznapi méltóságában, hanem hagyja, hogy mind olajfoltosabban, egyre értelmetlenebb megszállottsággal harcoljon a kályhaalakot öltő sors ellen – és végül vereséget szenvedjen.

Bizonyos, hogy legalább egy órán keresztül próbálta beindítani a kályhát.

Kezdetben drukkoltunk neki, oda-odapillogtunk, nagyanyám mögötte állva segédkezett, figyelte a lángot, és tanácsokat adott. Ahogy telt az idő, és nyilvánvalóvá vált, hogy nem fog menni a dolog, nagyapám egyre feszültebb és makacsabb lett. Nagyanyám valószínűleg ismerte ezt a színeváltozást, már tudta, mire számíthat a következőkben, és próbálta ezt maga is megelőzni azzal, hogy majd begyűjti ő a kályhát. De neki sem sikerült, ráadásul nagyapám még morgott, veszekedett is vele, mi pedig tovább szorongtunk.

Addigra a fehér jégeralsó jócskán olajfoltos volt, a vesztesre állók dühödt extázisával harcoló nagyapánk idegességében abba törölte bele a kezét is. Ha apró darabokra talán nem, de úgy széjjelszedte a kályhát, hogy annak semmi esélye nem volt többé a működésre.

Legalábbis aznap este nem.

Nagyanyám nem emelte fel a hangját – ezt sosem tette volna –, de többször és egyre kevésbé arisztokratikusan ismételte a Béla nevet, az „isten szerelemére” kifejezéssel együtt. Érvelésében aztán elkezdett ránc, a fáradtságunkra, a nekünk mutatott rossz példára hivatkozni, és mi mögéje sorakozva buzgón helyeseltünk, és nem mondtuk ki, de azt gondoltuk, hogy igen, hagyd már abba, nagyapa, és nem azért kell abbahagynod, mert úgyse tudod megcsinálni, hanem mert nem akarunk téged így látni, egyáltalán a Jóisten miért is engedi, hogy borzasan, olajfoltos jégeralsóban, a jégeralsóból kimeredő bütykös lábbal, megszegyenülve itt állhasson az éjszaka közepén valaki, akit szeretünk...

Nem emlékszem, mikor adta fel.

Nagyanyám még áthozott nekünk két dunyhát, aztán visszafeküdtek, és hallottuk, ahogy nagyapám fojtott hangon veszekedett vele.

A szél fújt. Tágra nyílt szemmel feküdtem, néztem a plafonon a csapkodó ágak árnyjátékát. Nagyokat nyeltem, sehogy sem ment az alvás. Anca átszólt a másik ágyról: – Idejössz? – Egy szempillantás alatt odabújtam mellé, s mint a kis heringek, oldalunkra fordulva feküdünk.

Így aludtunk el, összekapaszkodva...

Vonatozás

Nagyapa egy januári napon halt meg. Ebéd utáni sétája – inkább toporgása – közben eldőlt, mint egy fa, ami sokáig áll még a kiszáradás után is, aztán amikor minden rostja elenged, leroskad abból a magasból, amiben már régen nem volt otthon.

A furcsa puffanásra kiszaladt nagyanyám, és csak akkor kezdett el sírni, amikor rájött, hogy nagyapám testét egyedül is meg tudja emelni...

Siratta azt a fiatal férfit, akit valaha a taligáról nem tudott felemelni, de most még a halál ólmos ölelésében is cipelhető volt – s vitte be a téli égbolt alatt a szobába. Nagy nehezen ráügyeskedte, tornázta a testet a díványra, amely fölött a családi képek egyikén ott mosolygott az elhalt számos – már szintén elhalt – testvére között, keményített inggallérban. Nagyanyám, egy percre teljesen elfeledkezve a pillanat súlyáról, azon tűnődött, ismerte-e már a férjét, mikor az a kép készült. Majd lázasan gondolkozott, vajon nagyapám Margit nevű testvére miért nincs a képen...

Margit postáskisasszony volt Fehérváron. Nem ment soha férjhez, és egy olyan világban, amelyben a női lét értelme a házasság állapotban teljesedett ki, csak „a szegény Margit” volt a neve a családban. „Na, én is szegény Idus lettem „– villant nagyanyám eszébe, lenézve nagyapámra, akinek egyre sápadt az arca. „Ki ez a férfi?” – kérdezte magától.

Nagyapám jobb csuklóján felcsúszott a kiskabát ujjja, és látni lehetett ama régen szerzett vágást.

Nagyanyám jól emlékezett arra a vacsorára.

A gyerekek még kicsik voltak – Lili még meg sem született. Öcsi megint vonatost játszott, és hiába kérték és könyörögtek neki, mindegyre az asztal körül pöfögött, nyekergett, zakatolt.

A nővérei – Zsuzsa és Ida – hangosan tiltakoztak, még játékból sem akartak az „étkezőkocsi utasai” lenni.

Nagyapám, akinek azon kívül, hogy élvezte gyermekei társaságát, nem voltak koncepciózus nevelési elvei, felvetette a lehetőséget, hogy talán mégis utazhatnának egy étkezőkocsiban. Hát mibe kerül az nekik? Rántott húst éppen ott is lehet enni. Ő már utazott olyanon...

Zsuzsa közölte, hogy őket is elvihette volna.

„Hát most viszlek” – mosolygott az apjuk kicsit álnokul. Ida elnevette magát, Öcsi pedig váratlanul lefékezett. „Mi van?” – kérdezte nagyapám. – „5 perc várakozás” – felelte a fia, és elszárguldott, hogy ellenzős sapkát tegyen a fejére... Amikor visszajött, megittasulva a többiek hallgatóságos részvételétől, egyre gyorsabban viharzott az asztal körül. „Csak ésszel” – szólt hátra Zsuzsa az öccsének. „Kicsit lassú ez a vonat, nem gondoljátok?” – kérdezte az apjuk a lányoktól. „Az. És olyan göthös” – kontrázott rá Zsuzsa. – „Biztos valami kiszuperált mozdonya van.”

Öcsi – kicsi lévén – nem ismerte a játékban a tréfát. Ráadásul ambiciózus is volt. Eszeveszett szárguldásba kezdett, mire a vonat kisiklott, bele egyenesen apja húst szeletelő karjának könyökébe. A kés beleszaladt a másik kéz csuklójába, és nagyapám fájdalmasan felnyögött.

Ida abbahagyta a nevetést, Öcsi gyorsan becsúszott az asztal alá. A vonat elakadt. Mint ahogy mindenki szava is.

Nagyapám eltorzult arccal szorította rá csuklójára a szalvétát, miközben Ida az anyjáért szaladt, aki a konyhában tartózkodott. Hamar kiderült, hogy a seb nem túl mély, bekötözték, és bár a kötés kissé átvérzett, lassan feloldódott a feszültség.

Csak Öcsi nem akart előkerülni az asztal alól. Gyanúsan csöndben volt. Nagyapám – ahogy magához tért – leszólt neki: „Remélem, van a vasútnak balesetbiztosítása.” Az asztal alatti homályból nem jött felelet. „Félek tőle, hogy nincs” – mondta Ida, az édesanyám. – Elég csóró kis vonat ez. Bár az biztos, hogy be tud gyorsulni.” – „Mindenesetre húsba vágó tud lenni” – kockáztatta meg nagyapám. Zsuzsa óvatosan kuncogni kezdett, aztán lassan már mindenki nevetett. Lentről gurgulázó, szaggatott hangot hallottak, aztán Öcsi görcsös nevetését, amint mély, megkönnyebbült zokogásba csap át. Nagyapám felhajtotta a terítő lelógó szélét, és leszólt:

– Gyere elő.

Aztán, hogy Öcsi csak zokogott ott lent, kezével kitapogatta a kisfiú karját, és szelíd erőszakkal kihúzta. Öcsi könnyes arccal borult értetlenül álló anyja ölébe, és ahogy háttal állt, látszott, hogy bepisilt.

– Mondtam én, hogy régi ez a vonat – sóhajtott nagyapám. – Még illemhely sincs rajta. Mit is tehetne a szegény utas?

Öcsi háta újra rázkódni kezdett, de most már tényleg a nevetéstől. És mert háttal állt, nem látta, hogy az apja szeme miként homályosul el...

...Ezt a vágást nézte most nagyanyám halott nagyapám kezén, és emlékezett rá, mennyire szerette ezt a férfit, amint átvérzett kötéssel a csuklóján, gyanúsan fénylő szemmel eregette a füstöt.

„Igen, ez ő” – nézett le a sebre, amely fehérén hirdette, hogy nem mindent mos el az idő...

„Majd jövünk még!”

Döbbsen eszmélek rá, ahogy visszaidézem nagymamám öregségében is szép, tiszta arcát, hogy soha nem láttam mélyen szomorúnak. Pillanatai voltak tán a csüggedésnek, egy megremegő szájszél és egy villanásra elpárasodó szemüveg, de valójában ő szinte mindig egyensúlyban volt. Nagy kalandornők profizmusával sétált a magányos öregség hajójának hűs fedélzetén, széttekintett a végtelen tengeren, és hogy már nem várt rá kikötő, csak holmi ködbe vesző, homályos sziget, ahol aztán végleg le kell szállnia, ez csöppet sem akadályozta abban, hogy addig is elgyönyörködje a napfelkelteben, nagyokat szippantson a víz illatából, és egyenesen tartsa a derekát. Aztán persze, ahogy telt-múlt az idő, kezdte elveszteni a navigációs biztonságát – és akkor Lili lányáékhoz költözött; először csak a tél idejére, hogy ne kelljen fűteni a házat (amit nem is tudott volna már), aztán végleg bevonult a városba. Hogy ott volt a közelben, többször láttuk, de a fiatalok isteni önzésével nem annyiszor, mint kellett volna.

Soha nem tett szemrehányást. Ha jöttünk, örült, kérdezett, tanácsot adott, fésült, végigsimított rajtunk, vasalt. Nem ítélkezett. Nem minősített – minket sosem. Persze nem mindenkivel volt ilyen kíméletes, de a feltétlen elfogadás melegében jó volt kicsit elüldögnie annak, akinek olyan bonyolult sikerült a gyerekkora, mint az enyém meg a nővéremé. Hosszú élete során a legnagyobb feladatot is a rá jellemző eleganciával oldotta meg – szépen, észrevétlenül öregedett meg, hogy aztán lassan visszaringjon az a képzeletbeli hajó a jelen szélességi fokáról az édes, hullámzó múlt hirtelen tisztán felcsillanó vizére, és ott végleg horgonyt vessen. Eltévedt az időben, vagy személyes választás volt ez a részéről, mert egyre kevésbé volt köze a világhoz, amiben reggel unokája a mobiltelefon csörgésére ébredt, ő meg nézte a letről egyre sűrűbben elhúzó autók fénycsóvájának játékát a lakótelepi lakás tapétáján, amit rettentő ízléstelennek talált? Ha ismerte, bizonyosan értette és értékelte is volna az Oscar Wilde haláláról szóló anekdota kifinomult báját, miszerint a koszlott párizsi szállodában az író halálos betegen befordult a fal felé, és utolsó mondata ez volt: „Vagy én megyek, vagy a tapéta...” Ő oda tartozott, ahová Oscar Wilde – oda, ahol a részletek finom rendje túléli a meg gondolatlanul tolakodó, önhitt, nagy tragédiákat, amelyek túlságosan biztosak a dolgukban. Oda tartozott, és ez megtartotta – mert nemcsak az ördög bújik meg a részletekben, hanem az élet sugaras angyala is.

Utolsó éveiben már nem dobta át semmilyen hullámverés a jelen partjainak közelébe...

Egyik karácsonykor nővéremék nappalijában üldögéltünk. Kicsi, göcsörtös, májfoltos öreg-asszonykeze az enyémet szorongatta, de aki jobban kapaszkodott, istenemre, az nem ő volt...

A zajos családi délutánon Lili férje éppen nagy hangon viccelődött, nevettünk. Ő is. Többször egymás után megkérdezte, férjnél vagyok-e, és vannak-e gyerekeim. Nem akartam beletörődni, hogy hiába válaszolok, s újra és újra elmondtam, hogy igen, és a lányok már viszonylag nagyok. Kék szeme kikerekedett a kíváncsiságtól, csak úgy záporoztak rám a kérdések – hogyan, mikor, miért, mi a nevük, mit csinálnak. Elmondtam, és nem tettem hozzá, hogy „de nagy, hiszen tudod.”

Erre ma is jó visszagondolnom.

Aztán egy kis idő múlva újra megkérdezte: „Csillukám, neked vannak gyerekeid?”

Elnéztem a pezsgőtől felhevült arcokat, akik holnap síelni indulnak, csekket fizetnek be, szilvesztert szerveznek, és megreklamálják a rosszul működő mosogatógépet. Nem hallottam a hangjukat, csak ezt a hideg kis kezet éreztem, amelybe még most is kapaszkodni vágyom,

pedig lám, már integet nekünk. Talán nem válaszoltam újra, vagy csak nagyon röviden, s nem azért, mintha nem lett volna hozzá türelmem, de megértettem, hogy nem is kell. Csak fogni ezt a kezét, azt kellene még, amíg lehet.

Az asztal mellett, ahol ültünk, lépcső vezetett fel, a gyerekeink fel-le rohangásztak, és azt hiszem, nagyanyám nem is annyira őket érzékelte, csupán a forgalmat, a mozgást, a testek suhanását, nővéremék nappalijának tágas eleganciáját.

Megszorította hideg kis kezével az enyémet: „Csillukám, egy szállodában vagyunk?” „Nem” – feleltem, és próbáltam nem elcsüggedni. Egyébiránt nem hiszem, hogy túl sok szállodában megfordult volna életében. Fiatal lánykora erre nem nagyon adott alkalmat, aztán meg asszonyéletében sem látom sem fényképen, sem egyéb emlékekben a nyomát olyan fajta kirándulásoknak, melyek hotelszobák kényelmes karosszékeibe vezették volna őt. A monarchia hangulatát idéző patinás szállodák előterébe nem ők ejtették le bőröndjeiket, hogy bejelentkezzenek, majd egy közös sétával feltérképezzék a környéket. Azt hiszem, leg hamarabb a hatvanas évek végén aludt hotelben, valahol a távoli Svédországban, amikor végre meglátogathatták kivándorolt fiukat. Minden bizonnal méltányolta a skandináv vendéglátás hűvös profizmusát, bár nem hiszem, hogy túlértékelte volna. Az elegancia genetikusan képességgént volt meg benne, természetes közegként követte őt, bárhová is került. Azért sejtem, hogy egy fotocellás ajtó, egy távirányítós tv, egy csupa ablak, csupa növény pihenősarok a szálloda folyosóján nem tévesztette el a hatását. Némi összehasonlítást végezhetett is később, amikor növekvő évszámainak kerek évfordulóit – elsősorban nyugatra szakadt fia nagylelkű finanszírozásával – a család a fehérvári Velence szálloda kistermében ünnepelte meg. De nem hiszem, hogy ilyesmi akkor az eszébe jutott. Úgy rémlik, ő, az ünnepelt volt talán a leginkább kívülről álló ezeken a családi vacsorákon, ahol a jelenben hajózók rövid időre befutottak ugyanabba a kikötőbe, átrándultak a másik fedélzetre, megcsodálták a kis matrózokat, letelepedtek egymás mellé, értékelték az utakat, a széljárást, a kilátásokat, s kellő mennyiségű alkohol után a rokonság labilisabb tagjai nagyhangú, izgatott, érzelmes jelenetekbe fullasztották az estét, melynek igazi tartalma a köszöntő szavak és ajándékok nyitánya után végképp elenyészett. Talán nem is lehetett ez másként, minthogy ezeket a családi születésnapokat nem ő igényelte igazán. Ő volt az az ismerős lépcsőház, ahol összefuthattak a lakók, akik egyébiránt nem nagyon értek rá, de alkalmanként örömmel köszöntötték egymást annak kockázata nélkül, hogy aztán be kelljen a másikat invitálni a lakásukba. Ő – túl a nyolcvanon – távoli mosollyal ült az asztalfőn, türelmesen és idegenül. Igen, azt hiszem, ha a szállodára gondolt, olyan helyre gondolt, ami ideiglenes, bármikor elhagyható, úgy, hogy hátra se néz az ember. Egy hely, ahol kényelmes, megnyugtató és bármikor feladható az élet. Ahol az ember idegen. Nem fájdalmasan, szenvedve, csak amúgy tárgyyszerűen. A helyzetből adódóan. Hogy a kilencvenhez közeledve ilyennek érezte unokája karácsonyi pompában csillogó nappaliját, ma már értem is. Hiszen idegen volt ott, abban a zajos, igyekvő, terveket szövő, perspektívákra vágyó világban, tenyere sötét kis barlangjában ott szorongatva a múlt aranykulcsát, ami nem illett bele ott semmilyen zárba. Sem ott, sem másutt. Az élet szálloda lett, mindig távozásra kész bőröndökkel a sarokban, s azzal a bizonyos fájdalommentes, tárgyyszerű idegenséggel. Oly mindegy volt, éppen hol, melyik épületében talált szabad szobát. Hogy ez Lili lánya lakótelepi lakásában vagy a csákvári nyugdíjasházban volt-e, nem nagyon érdekelte, és ez persze jelentősen megkönnyítette azok helyzetét is, akiknek fontos volt, hogy nyugodtak lehessenek felőle.

Nem lehetett egyedül hagyni, mert a szobaszámokra már nem emlékezett, és a kulcsokkal sem törődött, kivéve azt az egy aranyszínűt, ami mindig ott lapult a tenyerében... Csákváron, kellő mennyiségű pénz fejében tényleg figyeltek és vigyáztak rá. Muszáj volt ott lennie – mi, többiek nem értünk rá. Mentségünkre legyen mondván: ő sem ért nagyon rá. Túlságosan sokan látogatták a múltból. És ha valaki a jelenből érkezett, hamar felmérte, hogy nincs

értelme a büntudatnak. Nem volt egyedül, pontosabban velünk volt csak egyedül, vagy még pontosabban: igazából mi maradtunk egyedül, miután elhajózott a jelen partjaitól.

Tündöklő, téli napsütésben látogattam meg egyszer a csákvári nyugdíjas otthonban.

Karácsony után volt, s túl az azzal járó érzelmi zűrzavaron, látni akartam azt a kedves, szép arcát, és elbeszélgetni vele. Kicsit szorongtam – vizelet- és öregségszagra számítottam a folyosókon, a magány és elesettség szinte anyagiasult jelenlétére. Nehezen is találtunk oda, keringtünk a napban szikrázó hótól szinte vakon. Aztán megtaláltuk – régi, de karbantartott, kastélyszerű kis épület volt. A rendszerváltás előtti világ kivételes vállalkozásaként pulzált, magánpénzből. Elég komoly összegért lehetett itt kis lakrészt és napi 24 órás szakosított odafigyelést kapni, és az alkalmazottak komolyan vették a dolgukat. Ahogy beléptünk a hallba – 3 nagy ablakon csorgott be a decemberi nap ragyogása –, a rendben működő dolgok csendes, fölényes derűje csapott meg. A recepciószerű pultnál madárcsontú, hófehér hajú asszonyka beszélgetett egy szép vonásai romjait még sikeresen összetartó, középkorú nővel, aki azt mondta kedvesen: „Marika, ma máshogy fésülte a haját. De érdekes. Így egészen másként fest.” Szerettem ezt a természetességet – semmi felfokozott, ellenszenvesen igyekvő kedvesség, semmi lekezelés, otromba szóadakozás. Azt is szerettem, hogy a megszólított „Marika” volt, és nem „Marika néni”, pláne nem „mama”.

Marika egyébként kényelmes, tiszta ruhában volt – nem kerülte el a figyelmemet, hogy nem bontotta meg ezt a képet sem egy felgyűrődött gallér, sem egy leevett blúz, sem egy lecsúszott vagy futó harisnya. Kötött kardigánja nagy zsebéből fülhallgató zsinórja kandikált elő, valószínűleg egy kiskádióé. Megigazította a haját a recepció kedves szavaira, s látszott, örül a dicsérő szavaknak, mint egy gyerek. Aztán elcsoszogott – valószínűleg valamilyen társalgó vagy ebédlő irányába. Mindenesetre valamilyen készülő étel kellemes illata felé...

A recepció most felénk fordította kedvességét, és megkérdezte, kit keresünk. Amikor megmondtuk, még jobban felderült az arca.

– Idus néni rokonai?

Szíven ütött ez az „Idus néni”. Nem kétséges, valamiről lemaradtam – itt napok, hónapok teltek el a tudtom nélkül, ami alatt az én nagymamám ennek az idegen, kellemes nőnek az Idus nénije lett, akit láthatólag szeret. Kedvem lett volna azt mondani neki, hogy csak lassabban, ő az én nagymamám, és ne formáljon rá túl sok igényt. De csak annyit mondtam kicsit ellenségesen, hogy igen, és megkérdeztem, hogy hol találjuk őt meg.

– A második emeleten van a szobája. A 212-es. Fel lehet menni lifttel is. Ha nem bánják, felszóllok a folyosósra, mondja meg Idus néninek, látogatói vannak. Ilyenkor ebéd előtt aludni szokott kicsit...

„De tájékozott vagy!” – gondoltam egyre ellenségesebben és lehangoltabban. – „Fogadok, azt azért nem tudod, milyen isteni vadast tudott főzni! Ne is reménykedj benne, hogy megkapod tőlem a receptjét!”

Nem értettem magamat. A nő őszintén kedves volt.

– Inkább gyalog megyünk – mondtam elutasítóan, amikor meg akarta mutatni a liftet.

– Rendben – mosolyodott el, és úgy éreztem, átlát rajtam.

Amikor benyitottunk, nagyanyám ott ült az ablak előtt, a bezúduló napfénybe amúgy is áttetszően fehér haja szinte beleoldódott. Nem fordította felénk a fejét az ajtócsapódásra – már régen megromlott a hallása. A szobában rend volt, bár nem az ő rendje, köteles rend, kivasalt asztalterítővel, naponta cserélt virággal a vázában. Szépen be volt vetve az ágy is, idegen kéz simítását éreztem a takaró ráncatlan felületén. Az ágy melletti kis asztalon egyetlen ismerős,

személyes tárgy sem volt, egy rádió állt rajta, a konnektora nem volt bedugva. „Hol a tévé?” – pásztáztam végig a szobát a szememmel, de nem találtam. Ez lehangolt: nagyanyám nagyon szeretett westerneket nézni.

Ahogy odaértünk, felénk fordította a fejét, nefelejcskék, kicsit mindig könnyező szemével végigsimított rajtunk:

– Te vagy az, Csillukám? – kérdezte a régi melegséggel, és én bizakodni kezdtem.

– Én, nagy. És itt van a Feri is, a férjem.

– Hát férjhez mentél, kincsem? – kérdezte felszikkasztó örömmel.

– Már régen, nagy – ültem le elszomorodva. Feri csak állt mögöttem, aztán jelezte, hogy kimegy a folyosóra. Bólintottam. Mindegy volt, hol van – és tudtam azt is, hogy az is mindegy, hogy én itt vagyok. De persze nem nekem.

– Nincs tévé a szobádban? – kérdeztem.

– Nincs – felelte mélységes közönnyel. Semmi köze nem volt már ahhoz a világhoz, ahol valaha annyi örömet szerzett neki egy westernfilm.

– Akkor mit csinálsz itt esténként? – folytattam, de rögtön láttam az arcán, milyen hiábavaló volt feltenni ezt a kérdést. A hotelvendégek független idegenségével nézett rám.

– Mivel foglalkozik az urad, Ancsikám? – fordult felém, és én nem javítottam ki a nevet. Igyekeztem örülni annak, hogy a nővéremmel, és nem egy ápolónővel kever össze.

– Katona – feleltem, mert még mindig képtelen voltam elengedni a realitást.

– Katona... – ízlelgette a szót, aztán sápadt arca hirtelen megszínesedett. – Lánykoromban hozzánk is jártak a közeli laktanyából a tisztek. Anyám persze féltett tőle minket, meg Ágikát is...

– Ki az az Ágika? – szóltam közbe, mert még sosem hallottam, hogy említette volna bárki.

– Hát az a kis árva lány, akit befogadtunk...

– Erről most hallok először. Milyen árva lány? Kit fogadtatok ti be? És mikor? – értetlenkedtem.

– Hát egyik karácsony este. Anyám sült kacsát készített, menyeeien csinálta. Bent segítettünk neki mind, kint meg rettenetesen süvített a szél, szakadt a hó. Aztán egyszer csak ott állt az ajtóban az a kis vékonyka lány, egy szál kardigánban, átfagyva, vacogva. Elkergették otthonról. Nagyon megsajnálunk, forró vízbe dugtuk, körbeálltuk, elmesélt mindent. Hogy’ sírt anyám! Könyörögtünk neki, hogy hadd maradhasson velünk, de nem is kellett könyörögni igazából, mert amúgy is megesett a szíve rajta... De szép karácsonyeste volt...

Elég Andersen mesét olvastam ahhoz, hogy megsejtsem, ki az az Ágika... Nem voltam olyan álnok, hogy megkérdezzem, most hol találom... Meg persze tudtam is, hol van, ha belenéztem nagyanyám távolba vesző szemébe... És azt is tudtam már, mivel telnek itt az esték...

Kérdeztem tőle még értelmetlenül ezt-azt, de lassan elhallgattam. Elfáradtam abban az igyekezetemben, hogy átkiabáljak neki a kerítés túloldaláról a múlt tündérkertjébe, és nem is sikerült, úgyhogy lassan berekedtem – az elnémulásig. Tulajdonképpen megkönnyebbültem, amikor végre megértettem, hogy minden hiábavaló. Attól kezdve csak néztem ezt a nekem oly drága arcot s rajta a felejtés hűvös ragyogását. „Hát így – gondoltam minden fájdalom nélkül. – Ha szerencsés vagyok, majd én is ilyen szabad leszek, és már nem fog számítani semmi. És fájni sem.” Próbáltam én is elengedni az asszonyt, akihez annyi minden fűzött, és akinek

annyi mindent köszönhettem. Lehunytam a szemem, egy pillanatra kedvem lett volna itt ülni örökre.

Később bejött egy ápolónő, aki gyógyszert adott neki. Nagyanyám meglepő módon felélénkült, és teljesen váratlanul tökéletesen tudatában volt mindennek, bemutatta Csilla nevű unokáját, és még azt is elmondta, hogy a férjem katona. Ámulva néztem hirtelen kitisztult szemeit, és ugyanilyen ámulattal hallgattam a kitisztult szavait is. Talán az ápolónőnek a jelenben értelmezhető szerepe hozta vissza egy percre még abból a távolból, ahová végképp kilépett, mindenesetre igyekeztem örülni, hogy egy percre még lát engem, mielőtt újra elfelejt. „Tettünk neked egy kis sütit a hűtőbe!” – és láttam, hogy felcsillan a szeme. „Majd jövőnk még!” – ígértem, tökéletesen feleslegesen.

Már nem hallotta, mosolya másnak szólt, talán a süteménynek, de semmiképpen sem nekünk.

Félév múlva pontosan ilyen mosollyal feküdt a kórházi ágyon, lépegetve abba távoli fénybe, amely áthatolhatatlanul körülvette ott a széken, amikor az ajtóból még egyszer visszanéztem rá – órá, aki anyám anyja volt, és anyám halála után kicsit a mi anyánk is.

Placebo

Apámra gondolva mindig egy kínai közmondás jut az eszembe: „Könnyű életet kértem magamnak, pedig könnyű halált kellett volna.” A helyzet az, hogy neki sem könnyű élet, sem könnyű halál nem adatott, és most mondhatnám, hogy ez nem volt fair – ha lenne értelme az ilyen mondatoknak egy olyan világban, ahol naponta halnak meg gyerekek autók kerekei alatt.

Pedig könnyűnek indult az élete. Várt gyerek volt – jogász apja ugyan messze túllépte vaskúti parasztszülei életre vonatkozó távlatait, s a szerelemtől erőre kapó ambíciójával és eszével kisurrant a paraszti lét összezáródó kapujának nyitva maradt kis résén, de azért őrzött emlékeket – például, hogy fiúgyermek nélkül a dolgok nincsenek a helyükön, még az ő kivételesen jó házasságában sem. Első gyermekük lány volt, és rajongva szerette az ő kis Panniját, aki elég beteges volt, így hát emiatt még jobban. De belül ujjongó, féken tartott izgalommal várta a másodikat, aki – remélte – majd továbbviszi a nevét. Hogy ezen kívül még mit, az nem volt olyan egyértelmű, mint vaskúti családja hagyományos értelmezésében, ahol az új hímnemű utódra várt az öröklött föld és az ahhoz láncolt, életfogytiglani vesződés.

Itt vesződésről szó sem volt. Jól éltek Baján.

Albert József a házasságkötésük után felesége tágas otthonába költözött, jó viszonyt tartott fent szelíd, kedves anyósával, s hazatérve munkájából, többfogásos ebéd várta, amit szakácsnő készített. Két fogás között Jolival és anyósával beszélgetett – előbbit inkább hallgatta, a másikat inkább őt hallgatta. Mielőtt ledőlt volna egy félórára, Pannika az ölébe kéredzkedett, s ahogy átfogták a nyakát a kis, puha karok, a csuklórészen azokkal a helyes hurkácskákkal, amelyekkel szemben minden felnőtt szív védhetetlen, teljesen elgyengült. Általában Joli vetett véget a hízlekedésnek, és leemelte a kapálózó kislányt, hogy apja aludni térhessen, mielőtt visszamegy a hivatalba. Albert József kicsit aggódva nézte ezt a műveletet – felesége hasa már szépen domborodott, nem szeretne volna, ha megerőlteti magát. A besötétített szobában még hallotta, hogy valami gyermekdalt tanít a kislánynak. Az összecsucott spalettán keresztül nem hatolt be a fény a szobába, de ott volt mégis. Semmi sem hiányzott: csak egy fiú.

És 1930. szeptember 29-én az is megérkezett. Komplikáció nem adódott a szülés alatt. Ha volt is valami gond, az előbb volt, és nem a babával, hanem Pannival – aki nyáron komoly májgyulladásra kapott, és napokig válságos volt az állapota. Várandós mamája majd esztét veszítette az izgalomtól, és később azt gondolta, hogy az a kisfiú ott a hasában – mi mást is tehetett volna – vele képzelgett a halálról.

Talán így történt, ki tudja?

Az biztos, hogy apám életének legnagyobb terhe az volt, hogy soha nem tudta elfeledni, hogy halandó. Elsősorban meghalni félt, de mivel nem volt igazán hívő lélek, a nemlétbe való átmenettől való konkrét rettegésen kívül kínoztta a lét abszurditásának filozofikusabb mélabúja is. Miközben – kell-e mondanom? – imádta az életet.

És az kezdetben el is halmozta mindenféle jóval.

A cseperedés évei az érzelmi és anyagi biztonság kettős burkában teltek. Anyjára hasonlított, és amikor haját oldalra fésülve, kismadrágra és ragyogó fehér ingecskébe bújtatva elvitték a fényképészhez, az mindig megjegyezte: ritka szép kisfiú! Szoyka Jolán persze tudta, hogy a mester ezt mondja mindenkinek, de mégis – úgy látta, igaza van. Ha a férjének Panni, neki Józsika volt a gyengéje, és nehezen büntette meg, ha valami rossz fát tett a tűzre. Márpedig tett – általában a játék hevében, s ezek a csínytevések gyakran együtt jártak elszakadt

nadrággal, felhorzsolt térdel. Az utóbbi még fülsiketítő bömböléssel is, és az asszony néha azt gondolta, van valami nem természetes abban a páni riadalomban és sivalkodásban, ahogy a kisfiú rá sem mer nézni saját vérző térdére, miközben ő csitító szavak közepette ellátja a szokványos sérülést. „Hát orvos, az nem lesz belőle” – mondta mosolyogva a férje, ha éppen tanúja volt egy ilyen nagyjelenetnek. Elég sok időbe telt, míg végre a kisfiú megnyugodott, és hüppögve, majd szép lassan a könnytől a kíváncsiságba visszafényesedett szemmel kisurrant a konyhába, hogy kuktáskodjon egy kicsit Márti, a szakácsnő mellett. Egy darabig mereven mozgott, bekötött térdét nem hajlítva, látványosan sziszegve, de hamarosan elfeledkezett arról, hogy mozgáskorlátozott... Általában a könnyes/taknyos zsebkendőt rosszul gyűrte be nadrágja zsebébe, és legalább az egyik zoknija lecsúszott. Márti először is rendbe rakta „az ő kis segédjét”, aztán megmutatta, mi készül a sütőben. A kalácsok, pecsenyekacsák, húslevesek illata ideiglenesen elnyomta a vér ijesztő, fémes szagát.

Nem tudom, apám mikor ébredt rá végleg, hogy tulajdonképpen jól tartott halálraítélt. Mivel képzelőereje az átlagosnál fejlettebb volt, hosszabban és döbbentebben nézett le abba a mérhetetlen sötétbe, amibe majd hullania kell, és nem kapta el elég gyorsan a tekintetét. Így még a legszínpompásabb pillanat horizontjának távolában is ott kavargott komoran mindent megkérdőjelező bizonyossága. Nem állítom persze, hogy apám legszebb pillanatait ez mindig elrontotta, de gyakran, annyi bizonyos. Szó se róla, ő is készségesen odatartotta kis testét az élet áradásának – homokvárat épített az Adria partján a sós tengerszagban; kuktának öltözött szülei évenkénti álarcosbálján, ahol rafinált sütemények olvadtak szét vaníliás édességgel boldogan kifeszülő ízlelőbimbóin; élvezettel dörzsölte meggémberedett tenyerével hógolyózástól kipirult arcát, amely viszketve lángolt a cserépkályha forró leheletében; meleg nyári napok után kiült a kertbe a nagyanyjával, hogy a hűvösödő légáramba kipárolgassa a napfényt lesült tagjaiból; megleste a lányokat, amint nagyobb családi vagy baráti összejöveteleken átöltöztek az egyik vendégszobában, s megállapította, hogy rondák, aztán furcsa csüggedéssel anyját kereste a tekintetével. Megélte, megtette, amit a maga korabeli gyerekek, s gyakran nagyobb hévvel és élvezettel is talán, de aztán egy váratlan pillanatban az önfeledtség egyenletes ritmusát megakasztotta a „Minek?” jéghideg suttogása. Egy röpké pillanat volt csupán, s igyekezett rálegyinteni: „Még mesze van!”, de azért néha aggasztóan távolinak tűnt a tekintete, ahogy nézett ki az ablakon, aztán bement az anyjához, és kijelentette, hogy fáj az oldala, és szerinté valami baj van a veséjével.

Anyja hamar belátta, hogy itt az „Ugyan már, kutya bajod!” jellegű mondatokkal, ölbe ültetéssel, figyelemeltereléssel, viccelődéssel nem sokra megy. A kisfiú ugyan látszatra elfogadta s talán fél, vagy egy percre el is hitte, hogy tényleg semmi baja, de aztán az „És ha mégis?” rettegése belenyilallt újra az oldalába, és elfelhősödő szemmel addig körözött mamája körül, amíg az meg nem kérdezte, hogy most meg mi a baj.

Amikor Józsika szorongó arccal arra kérte, hogy azért mégis tapogassa meg neki ott, mert szerinté ott valami meg van keményedve, akkor Szoyka Jolán megértette, hogy muszáj komolyan venni a fiút, és beszélni vele erről, mert különben magában kell hurcolnia tévesen felállított diagnózisai terhét. Tudta, hogy itt már csak egy orvos szava kínálhat megnyugvást. Ezzel férje is egyetértett, aki egyszerűen csak túlérzékenynek látta a fiút, de mivel focizott és csúzlizott is, különösebben nem aggódott miatta.

Józsikát elvitték az orvoshoz, és kicsit szégyenkezve, de részletesen elsuttogta neki a tüneteit. Az orvos bácsi nem mondott közhelyeket, bólogatott, és megkérte, hogy húzza fel az ingét. Aztán hosszan megvizsgálta, AZON a helyen is, majd a térdére ültette a kislegényt.

– Én úgy látom, minden rendben van. Teljesen egészséges vagy, ne aggódj.

Józsika bólintott, és ahogy anyjával hazafele ballagott, könnybe lábadt a szeme a megkönnyebbüléstől. Felszabadultan játszott a kertben egész délután, és meghúzkodta Panni

haját, amiért leszidták, ő meg kakaskodott, hőködött. Este már majdnem belemerült a gyermekek mézédés álmába, amikor a „De hátha valamit nem vett észre?” kérdése a gyomrába mart. Másnap karikás szemmel ödöngött, és nagyon remélte, hogy anyja észreveszi rajta, mennyire beteg. Szoyka Jolán valójában azt vette észre, hogy fáradt, kedvetlen, és végre megkérdezte, mi a baja. Alig hitt a fülének, amikor Józsi akadozva újra felvázolta az oldalában érzett nyilallás aggasztó szimptomáit.

Másnap az asszony egyedül ment el az orvoshoz, aki nagyot sóhajtott.

– Úgy látom, nagy hipochonder a fiatalúr.

Szoyka Jolán nem ismerte eladdig ezt a szót, és miután az orvos megmagyarázta, arra kérte, adjon tanácsot.

– Nos, miután ez lelki... gond... betegségnek ilyen fiatal gyereknél nem mondanám, hát azt kell gyógyítani. Isten neki, hát legyen egy kis konkrét, rendes, kezelhető baja. Hozza el, írok fel valami ártatlan tinktúrát. A többit bizzuk a jó öreg placebóra.

Józsi valóban megnyugodott, miután a doktor a fejét csóválva azt mormogta, hogy kicsi gyulladás mintha tényleg lenne, de nagyon gyorsan rendbe lehet hozni. Lelkesen itta az anyja által kiváltott oldatot, mentolos ízét és gyógyító erejét egyaránt sokra tartotta, és viszonylag hosszú ideig tünetmentes volt. De mindig eljött az a pillanat, amikor valószerűtlennek gondolta, hogy végső soron romlásra ítélt testére nem talált már rá valami gyilkos betegség. Szülei lassan megszokták és fel is ismerték ezeket a pillanatokat, az orvos is talált ilyenkor valami kisebb rendellenességet, amit színezett és ízesített vízzel könnyedén lehetett gyógyítani. A kamaszkor közeledtével aztán apámat annyira lefoglalta az, amit a hormonok műveltek vele, hogy egy időre minden másról megfeledkezett.

„Józsi fiatalúr”

Határozottan a kamaszkor volt az egyetlen rövid ideig tartó időszak apám életében, amikor halhatatlan volt, merthogy nem ért rá szorongani. Annyi egyéb dolga akadt – iskola, barátok, könyvek és a lányok blúza alatt domborodó, lélegzetakasztó ígéret. Talán homályosan azt is megsejtette, hogy ha egyáltalán létezik valami, amit nekiszegezhet az elmúlásnak, azt abban a zsibbadásban találja meg, amely az alhasába kúszott, ha erre az ígéretre gondolt.

Ekkor már Csurgón laktak. Reggelente Pannival ment iskolába, és még otthon megreggeliztek a szüleikkel. Vagyis inkább csak Panni, mert ő egyre többször késte le ezeket a közös étkezéseket. Apja nem értette, miért nem kel fel időben, és miért nem tud elkészülni. Valójában ilyesmiről szó sem volt – mindig is korán kelő volt, és már felöltözve, készen ült az ágya szélén, amikor kikiabált, hogy lássanak nélküle neki a reggelinek. Egyébként éhes volt, és szerette a kávé, kakaó és friss vajás kifli illatát. Amit nem szeretett és a kisgyermekkorából kinőve egyre inkább szégyellt, az az volt, hogy cseléd hozta be és ugrálta körül a reggelit. Plebejus természete képtelen volt kezelni a „Kakaót kér a fiatalúr?” kérdés magázó igealakjában és érdemtelen szolgálatkészségében rejlő társadalmi igazságtalanságot, és akkor a cseléd szép melléről még nem is mondtunk semmit.

Általában persze nem nagyon sikerült úgy elindulnia, hogy kivonja személyesen magát a kivételezett társadalmi rétegből, mert anyja megkérte Erzsikét, a cselédet, hogy csomagoljon valamit Józsinak, és neki lángoló arccal mégis el kellett azt vennie Erzsi kezéből, amely sokkal kevésbé volt agyondolgozott és cserepes, mint azt ő elvárta volna egy elnyomottól.

Szoyka Jolán elég éles szemű és agyú volt, hogy észrevegye fia kis történelmi lázadását, de nem találta célszerűnek azt számításba venni. A cselédkérdést nem érzelmi alapon közelítette meg, és azt gondolta: azzal, hogy néhány fiatal lány meg Mártyi náluk dolgozik, mindenki jól jár; ők is. Erzsi például egyébként otthon a földeken szakadna bele a munkába mogorva apja és anyja mellett, akik sokkal komolyabb cseléd sorban tartották, és apja gyakran meg is verte. Itt sose bántották semmilyen értelemben, intelligens és jóindulatú munkaadói gyakran elbeszélgettek vele, parancsoló hangsúlyokat nem használtak, de ha tették volna, talán azt sem bánja – jól érezte magát a szépen berendezett szobákban, amelyeknek elegáns bútorait dudorászva törölte át. Sosem alázták meg, és Józsi fiatalúr vastagon tévedett, amikor azt gondolta, hogy illatos kávé kiönteni a mindig udvarias bíró úr csészéjébe bármilyen formában is társadalmi feszültséget generál benne. Ami feszültséget generált, az az volt, ha anyja megjelent, pénzt kért tőle, és megpróbált a maga meglehetősen otromba módján valami idéttlen, szeplős, fokhagymaszagú falubelit férjnek beajánlani.

A cselédek és a család között létrejövő – kölcsönösen jó – üzlet lényegét a maga prózai tisztaságában Szoyka Jolán nem próbálta meg a fiának elmagyarázni, mert úgy gondolta, nem érdemes és talán még nem is lehet. Az igazság pubertáskorban szenvedélyes kijelentés, távolról sem szempontok katalizátora. Egyébként meg hadd égjen egy kicsit a lázadás kamaszos romantikájában – nem árt neki. Így aztán nem tárgyalták meg ezt a kérdést sosem, illetve csak jóval később, és már a végleg elmúlt dolgokra visszatekintők szenvedélytelen és bölcs távlatából.

A cselédkérdés és apámnak ezzel kapcsolatos plebejus elkötelezettsége egyébként lassan tárgytalanná vált: rájuk szakadt a háború, aztán pedig a dolgokat számukra a háborúnál is viharosabban szétfújó béke, vagy – ahogy akkor és még utána sokáig emlegették – a felszabadulás.

Apám kilencéves volt, mikor kitört a háború, de tizennégy lett, mire a következményei komolyabban elértek hozzá. Először csak annyiban, hogy apja rendszeresen tekergette esténként a rádió gombját, és ő meglehetősen utálta, hogy sistergett, recsegett a sok nehezen behangolható adó. Azt, hogy háború van, először hihetetlenül ijesztő volt kimondani, de aztán azt tapasztalta, hogy nem történik semmi, barbár hordák nem lepik el az utcákat, anyja továbbra is hosszan tűnődik azon, milyen kabátot varrasson Pannikának, és nem kéri arra, hogy rejtse el a játékait és zárja kulcsra a szobája ajtaját. Az iskolában sem sok minden változott, bár rendszeresen imádkoztak a hadi sikerekért, de a matek ugyanolyan dögunalom volt, és Ady szerelmes verseitől ugyanúgy lelassult a légzése. Egy osztálytársa elköltözött a szüleivel – azt mondták, Amerikába mentek, és ő heves, vad irigységgel gondolt rá. Anyja szerint semmi oka nem volt az irigységre, és amikor megkérdezte, miért nem, azt felelte – meglepő módon, hiszen általában komolyan vette gyermekei kérdéseit: „Jobb, ha nem tudod.” A már kinőtt ruhákat, meg azokat, amiket szülei nem viseltek, nem ismerősöknek adták, hanem jöttek érte önkéntes szervezetek. Kicsit nehezebb volt hozzájutni egy-két dologhoz, de ezt is csak a felnőttek el-elkapott félmondataiból tudta, ő személy szerint nem nélkülözött semmit.

Márti sírt egyszer a konyhában, mert a keresztlánya vőlegényét behívták. Ezt ő is elég nagy balszerencsének gondolta, nem voltak ugyanis a háborúval kapcsolatban a fiatal fiúkra jellemző heroikus ambíciói. Szerinte nagyon rendes volt a szüleitől, hogy őt úgy időzítették, hogy ebből az egészből kimaradjon, mert a háború, úgy tűnik, azokon a távoli csatatereken zajlik, ahová csak a nála idősebb és ennél fogva pechesebb fiúkat hívták be. Neki mint kilenc, majd tíz-tizenegy-tizenkét évesnek, nincs mitől tartania. 1944 környékén, amikor 150 centijéből hirtelen 180-ra nőtt, elkezdett ugyan egy kicsit aggódni, hogy netán belenő a háborúba, de azért remélte, hogy feltétlenül véget érnek a dolgok, mielőtt neki is köze lenne az egészhez. Hogy mi ez az „egész”, azt nem tudta volna igazán megfogalmazni, egyrészt mert benyomása szerint a messzeségben zajlott, ahová nem látott el a hátszágából, másrészt nem is volt hozzá elég képzelőereje. A filmek előtti híradókban néha hallott a bombázásokról, és Márti keresztlánya meg Annus néni a gyerekekkel leköltöztek Pestről Csurgóra. Ebből arra következtetett, hogy Csurgón biztonságban vannak, és az egyetlen – kedvező – változást abban látta, hogy játszhat az unokatestvéreivel: Ottókával és Évivel. Pannival úgysem lehetett – bár csak két év volt köztük; nővére komolysága, nagylánysága miatt ezt sokkal nagyobbnak érezte. Ottóka is idősebb volt nála négy évvel, de jól megértették egymást, és sokat beszélgettek a lányokról; Ottóka némi fölényrel osztotta meg vele e téren szerzett tapasztalatait. A „pesti” rokon, aki már csókolózott is, örült respektussal bírt, és ezt még csak fokozta az, amikor már majdnem a háború végén megkapta a behívóját. Apám megilletődve figyelte az unokatestvérét, amint szorongó mosollyal nézi a naptárt, hány napja maradt a bevonulásig. Annus néni nem volt megilletődve, inkább befolyásos sógorát kérlelte, vesse latba befolyását a fia érdekében. Albert József – természetét legyőzve, amely gyűlölte a nexusokkal való érvelést – megjárta egy-két irodát, ahol végighallgatta, miért van feltétlenül szüksége a hazának Ottókára. Annus néni szünet nélkül sírt, aztán felutazott a fiával, hogy kikísérje az állomásra. Amikor visszajött, szinte nem lehetett elmozdítani a rádió mellől. Később reggelente odaült az ablak elé, ahonnan láthatta a közeledő postást. Apám kezdetben olyan óvatosan kezelte kisírt szemű nagynénjét, akár egy nagybeteget, aztán megszokta csüggedt alakját az ablak előtt, és Évivel úgy viharzottak el mellette, bújócska vagy egyéb játék hevében, hogy már észre sem vették.

Évi éppen a zongoránál klimpírozott, apám pedig ott ült előtte a földön, törökülésben, és próbált úgy tenni, mintha érdekelné a játéka, amikor Csurgón először felbőgtek a szirénák... A félelemtől arcába szökött a vér, becsúszott a zongora alá, és Évi is hangtalanul utána bukkott. Rettentően vert a szívük. Fogták egymás kezét, és valójában nem nagyon hittek a pillanat

valószerűségében. Abban a korban voltak, amikor még teljesen elképzelhetetlen, hogy az élet kicsússzék a markukból. Valahogy mégis más volt ez most, mint amikor háborúsdt játszottak, mert úgy szorították egymás kezét, hogy a kislány felszisszent belé. Nagyon egyedül voltak így, összefogódzva is, és amikor Szoyka Jolán a hűgával berohant értük, sápadt arcukról nem tudták azt a megnyugtató üzenetet leolvasni, amit reméltek – mármint hogy félreértették a helyzetet, és semmi komoly. Józsit kézen fogta az anyja, és rohant vele az óvóhelyre, ahol már ott ült Panni és az apja. Az emberek suttoztak, bár beszélhettek volna hangosan is. Albert József verejtékezett, Szoyka Jolán simogatta a fia fejét, és Panni keze után nyúlt. Robbanások hallatszottak. Józsi úgy érezte, hogy ezt nem bírja tovább, de nem tudott megszólalni. Azt nézte, mennyire vannak közel a kijáráshoz, és igyekezett közelebb húzódni – minden eshetőségre készen. Aztán megpróbált verseket mormolni, hogy elterelje a figyelmét... „Szállunk az őszbe...” – de minden szó hozzáragadt a felettük köröző repülőkhöz. A pince falán lévő repedések hajszálereit nézte merőn, kényszerítette magát, hogy ilyesmiket mondjon: „ez egy fal, ez egy repedés, én Albert József vagyok, Csurgón lakom.”... Nehezen lélegzett.

Aztán vége lett.

Attól kezdve a háború ott volt Csurgón, brutális valósága akkor is jelenvalónak tetszett, ha az ember nem találkozott össze szirénabúgással kísért, éjsötét arcával. A gyerekek már nem tudtak olyan felszabadultan játszani, mint régen, és önkéntelenül is figyeltek arra, ne legyenek túl messze a szüleiktől. Ha egy edény csörömpölve leesett a konyhában, görcs állt a gyomrukba. Éjszaka az elsötétített szobában nyugtalan, felületes volt az álmuk. Átélték még néhány légiriadót, és nem túl jelentékeny pusztítást – Csurgó nem volt stratégiai célpont. Márti keresztlányának a vőlegénye elvesztette a fél lábát, és Józsi remélte, hogy ő is megússza ennyivel. Aztán amikor átvonultak rajtuk a német csapatok, és nyomukban megjelentek az oroszok, akik vodkát ittak, és érzelmes, szláv dalokat gajdoltak, anyja azt mondta: béke van. Ült hirtelen megnyúlt kamasztetével az ágyon, és nagyon szerencsésnek érezte magát. Annus néni is bejött hozzá, a fejét simogatta, folytak a könnyei, és azt mondta: „Legalább te megmaradtál...” Anyja hallgatott, és mindannyiuknak Ottóka járt az eszében – vékony, csibészes arca, gunyoros szája, amivel már sosem csókol lányokat. Ezt az utóbbit csak apám gondolta, meg azt, hogy ő viszont csókolhat, és csókolni is fog. Az életvágy olyan erővel söpört át rajta, hogy alig kapott levegőt. Ezernyi terv kavargott benne – nem volt kétséges, hogy végre rendszeresen körbefutja a közeli parkot reggelente, hogy ne csak egy cingár magas fiú, hanem egy izmos magas fiú legyen. Azt is eldöntötte, hogy kiszanálja a szekrényét – túl sok kisfiús, feleslegessé váló játék foglalja ott a helyet –, és általában rendet fog tartani a szobájában. Emellett venni fog egy-két új inget, ha a boltok újra kinyitnak, nekiveselkedik úgy istenigazából az angolnak, és ott segít, ahol tud. A nagy nekibuzdulás, amivel mindennek nekifogott, eléggé fárasztotta az anyját, de azért örült, hogy az a legnagyobb gondja, hogy nagyra nőtt fia állandóan arról érdeklődik, mit is csinálhatna. Igyekezett neki feladatokat találni, és sejtette, hogy ez az állapot úgysem tart örökké, csak amíg Józsi bele-/visszaszokik a békébe.

Így is lett – a kezdetben rendszeres reggeli futások egyre ritkultak, majd végleg elmaradtak, a szobájában újra kaotikus állapotok uralkodtak, és mire a boltok kinyitottak, addigra már megint nem érdekelte a divat. Ami viszont igen, az az angol volt. Abban, hogy kitartóan és magától tanulta, bizonyára része volt a nővérének is, aki állandóan angol klasszikusokat olvasott, és rászoktatta az öccsét is, aki elkezdett játszani azzal a gondolattal, hogy eredetiben milyen is lenne. Az iskolában latint és görögöt tanult, mindkettőből jó volt, de nyilvánvaló nyelvérzékét nem akarta úgynevezett holt nyelvekre pazarolni. Amikor Panni befejezte a Copperfield Dávidot, és megkérdezte, hogy elolvassa-e ő is, mert akkor addig nem viszi vissza a könyvtárba, azt felelte, vigye csak. Ő úgy döntött, vár, amíg eredetiben olvashatja. Nővére nem kérdezett semmit, merthogy akkoriban éppen nem volt kíváncsi semmire, de ő

azért elmagyarázta grandiózus tervét, miszerint vele megy a könyvtárba, kikölcsönöz egy-két nyelvkönyvet, és nekilát Shakespeare nyelvének.

Panni vállat vont, de azért beszólt, amikor indult.

Apám elsőrangú örömet lelt az angol autodidakta tanulásában, és ez az öröm – az önkéntes nyelvtanulása – azon kevés dolgok egyike volt, amely majdnem élete végéig elkísérte. Mivel itt képesség és szorgalom ideálisan egyesült, szépen haladt előre, és lassan körvonalazódni látszott a jövő, amelyben – apja szavá soha nem tett bánatára – nem kapott helyet egy esetleges családon belüli jogász hagyomány megteremtése. Igazából addigra, mire a továbbtanulás kérdése Józsi fiúk esetében aktuálissá vált, a szülők már amúgy sem nagyon bíztak a hagyományok továbbélésében. 1948-at írtak, és láthatóan nagyon kezdett megváltozni a világ. Nem csak arról volt szó, hogy mindenhez sokkal nehezebben lehetett hozzájutni, és hogy nem tartottak cselédet. Sokkal inkább arról, hogy nem is tarthattak – az általános társadalmi elvárás miatt. Márti, a szakácsnő, aki majd tíz éve dolgozott náluk, teljesen összeomlott, amikor Szoyka Jolán leült mellé a konyhában, hogy elmagyarázza, miért is kellene ebben az új világban neki is újrakezdenie az életét. Szinte már családtagnak érezte magát, a szülőkkel együtt próbálta kikezelni a képzelt betegségeitől árnyékolt lelkű Józsikát számos téves diagnózisából, és együtt suttogott tehetetlen részvéttel a szerelmi csalódástól sújtott Pannikáról. Keresztlánya, Irén is ebben a házban talált menedéket a háború végén a pesti bombázások elől menekülve, és itt várták az állomáson annak félszeg mosollyal és fél lábbal érkező vőlegényét, Bandit, aki azóta elvette már a menyasszonyát. Amikor megkérdezte Szoyka Jolántól, hogy hová is menjen ezzel az ő semmire sem jó új életével, amit az asszony szerint el kell fogadnia a társadalmilag érzékenyebbé váló sorstól, azt a választ kapta, hogy Irénkéék biztosan örömmel fogadnák. Logikusnak tetszett a felvetés, de hát az, hogy Szoyka Jolán velük biztatta Mártit, valójában nem logikából, hanem információhiányból eredt. Irénke, a keresztlány titkárnőként dolgozott egy gyárban, a férje is ott helyezkedett el portásként, és hiányzó lábáról osztályöntudata fokozódása révén próbált megfelelni. Engesztelhetetlen haragja – amit amiatt érzett, hogy fél lábon kell végigsántikálnia az életen – termékeny táptalajra lelt a kor történelmileg alátámasztott és gerjesztett szenvedélyeiben. Ha Márti néha meglátogatta őket, két dolgot nem mulasztott el vele közölni: hogy mélyen megveti, amiért minden ellenkezés nélkül beletörődik abba, hogy a burzsujok kizsákmányolják, és hogy készítik már az egyelőre képzeletbeli kötelet az olyan burzsujok nyakára, mint amilyeneknek ő származás alázattal szolgál. Márti kikerekedett szemekkel hallgatta, és ellentétben azzal, amit Bandi állított, máris sikerült ráébrednie az igazságra, miszerint Banditól jó lesz minél inkább távol tartania magát, és mélyen hallgatni arról, amiket hálátlanul és nyomorékul (!) összehord. Így hát ott a csurgói konyhában csak nagyot sóhajtott, amikor Szoyka Jolán arra biztatta, menjen csak fel Irénkéékhez, és egy üzemi konyhán vagy étteremben kényeztesse szakácművészetével az embereket. „Ugyan!” – mondta – „öreg vagyok én már bohócnak”. „Mi is – mosolyodott el az asszonya –, csak hát mit lehet tenni, ha itt a cirkusz?”

Márti nehéz szívvel pakolt össze. A vasúti étteremben talált munkát – Albert József többször adott jogi tanácsot az étterem vezetőjének.

Eltűnt a többi lány is a házból, és Józsi immár nyugodtan reggelizhetett. Ámbár azok a reggelik, amikor a család szépen körbeülte az asztalt, és még egy kis privát beszélgetésre is ráért, odalettek. Sok oka volt ennek: Panni például már nem járt iskolába, emellett leszokott a reggeliről. És a beszélgetésről is. Öccse csak úgy nagyjából sejtette az utóbbi okát – érteni nem nagyon értette. Egyrészt mert fiatal volt, no meg mert fiú. Ernőt, akinek a nevét nem nagyon ejtették ki a családban, elég jól ismerte, úgy jellemezte volna, hogy „jó srác”, de ezt semmiképpen sem tartotta elég oknak arra, hogy egy élet elcsússzon rajta, pláne az ő nővéreé, aki mindig hangsúlyozta, milyen komoly ambíciói vannak az étellel kapcsolatban. Ezek az

ambíciók láthatólag kihunytak, és apám értetlenül és a fiatal fiúkra jellemző közönnyel konstatálta a nővére viselkedésében bekövetkezett változást.

Egyébként apja is megváltozott, de – bár észrevette – ez sem nagyon foglalkoztatta. Az arcán lévő pattanások száma és osztálytársnői mellmérete annál inkább... A pattanásoktól szeretett volna minél gyorsabban megszabadulni, a mellmérettel pedig ugyanilyen gyorsan közelebbi kapcsolatba kerülni. A kettő valahogy tizennyolc éves kora tájékán sikerült is neki. Az a páratlan élmény, hogy van másodpercnyi szabadulás az élet nevű halálsoron is – talán az egyetlen számba jöhető kárpótlás volt apám számára, és igyekezett minél többször kárpótolni magát, ebben biztos vagyok. Mert apám az volt, amit a kor „jóképű fiatalember”-nek nevezett.

Shakespeare és Puskin

1948-ban apám egyébként nemcsak pubertáskori pattanásaival, hanem iskolai tanulmányaival is végzett, és angol szakra jelentkezett. Felutazott Pestre felvételizni. A terembe, amelyben annyi társával együtt várakozott, belépett egy rakott szoknyás, szemüveges nő, és felolvasta, milyen szakra hányat vesznek fel. Apámnak elakadt a lélegzete: ez az angol esetében még a tízet sem érte el. Viszont – mondta a nő, a papírjaiból feltekintve, és erősen a fiatalok szemébe nézve – lehetőség van nyelvet változtatni, mert orosz szakra bárki jelentkezhet, és a felvételtől is eltekintenek. Érdemes átgondolni, hogy a felszabadítók nyelvét tanulni egyfajta kiváltság, s valójában egy ilyen választás önmagában jelezheti az új rend iránti elkötelezettséget. Apám végig úgy érezte, hogy a nő neki címezi a szavait. De nem tudta, hogyan engedje el Shakespeare nyelvét, aminek tömör szerkezeteit annyiszor megcsodálta... Képtelen volt rá. Tegyük a többiek, akik nem csodálják ennyire. Remélhetőleg lesznek annyian, hogy ő becsúszik a kevés kiváltságos közé.

Nem csúszott, így aztán egy évet Pesten kőművesként dolgozott, s anyja hathatós közbenjárására Annus (Nusi) néninél kapott egy ágyat. A fizikai munkát szívesen végezte, de nem nyomta el benne a tanulás utáni sóvár vágyat. Amikor a vakolókanállal eltöltött órák után hazafelé zötykölődött a villamoson, gyakran villantak a szemébe fiatal férfiak és nők, akiket hónuk alá szorított mappáik, lazán kibontott gallérjuk, hajuk és mosolyuk alapján egyetemistáknak nézett. Irigyelte őket és fájdalmasan kívül rekedtnak érezte magát. Idegesen végigsimított mézspöttyöktől gubancos haján, és arra gondolt, hogy hiszen már rég tanulhatná az orosz, és mért is ne? Az Anyegint nagyon kedvelte, diákkorában egy rövid ideig kísérletezett azzal a bizonyos szívdöglesztő spleennel, bár hamar abbahagyta, mert a környezete aggasztóan nem akarta észrevenni, hogy őt semmi sem érdekli, és minden mindegy neki. A villamoson sokan hallgattak rádiót, mozgalmi dalok szóltak, és azt énekelték, hogy nagyon büszkének kell lennie arra, hogy kétkezi munkás... Az is aggasztotta, hogy a szülei viszont nem azok, és ezt az egyetemen is tudják az adatnyilvántartásnál, és számon is fogják tartani (ha nem kérni!) majd akkor, amikor újra el kell dönteniük, felveszik-e. Nem volt számára kétséges, hogy ez jelenleg komoly hátrányt jelent, és legfeljebb arra lehet esélye, hogy származási hátrányát az orosz választásával próbálja kompenzálni. Egyre több orosz klasszikust olvasott a kamrában esténként, miközben a szomszédos szobából átszivárgott nagynénje fokhagymaszagú hortyogása.

Ritkán járt haza. A főváros pontosan olyan közhelyes módon ragadta magával, ahogy ezt egy vidéki fiúval szokta tenni. Alig várta, hogy esténként és szabadnapjaiban beleállhasson színes forgatagába, és elszédülhessen tőle. A munka végeztével bevette magát Annus néni fürdőszobájába, és hideg vízzel lemosakodott. Géza az ajtón túl Évinek dühöngött a várható vízszámla miatt – amit egyébként az anyósa fizetett –, de ezt apám nem hallotta. Javában fészülködött, és erős, öntörvényű haját próbálta a kor divatja szerint hátranyalni. Legnagyobb bánatára egy-két tincs csak azért is a homlokába hullt. Ám a körmeit kisikálni a kőművesmunka után sem volt éppen könnyű feladat, gyakorlatlan kezével pedig elég gyakran megvágta magát a borotvával. Míg a maga számára elfogadható külsőt öltött egy esti sétához, addigra Géza igen csekély önuralma elfogyott, és a fürdőszobaajtót püfölve bekiabált, hogy más is szeretne bejutni. Apám hamar elsajátította azt a készséget, hogy ne figyeljen rá, és ha kinyitotta az ajtót, borotvaszesztől illatozva úgy lépett el a kezét éppen újabb dörömbölésre emelő Géza mellett, hogy annak esélye sem volt feszültségét újabb szavakkal kifejezésre juttatni. Később, amikor apám már kezdett ez ügyben igazán profi lenni, és kapott némi figyelemreméltó információt Annus nénitől is Géza karakterét illetően, megengedett magának egy finom, hangsúlyozottan nyugodt „pardon”-t is, mielőtt félretolta volna a túlságosan is

nyomuló Géza kezét. Komoly boldogsághormont termelt a Géza torkából felszakadni készülő, aztán mégis bent ragadó hördülésszerű hang, és megédesítette az öltözködés pillanatait. Apámnak addigra már nem volt finom ruhaneműkből akkora arzenálja, mint kamaszkorában. Akkor nőtte épp ki mindet, amikor a boltokból is eltűnt az ilyesmi, akárcsak a pénz a szülei pénztárcájából. Igen szegényes ruhatárának darabjait saját fizetéséből vette, inkább a praktikum dominált a választáskor, és persze az árfekvés. De hát fiatal volt, magas és vékony... Ha végigtekintett magán Annus néni szobájának kicsit homályos tükrében, alapvetően elégedett volt az eredménnyel. Hűvösebb estén a vállára dobta Ottóka egyik pulóverét. Annus néni először nyitotta ki fia szekrényét, és maga is meglepődött, milyen megkönnyebbüléssel adta ki belőle sorban eltűnt fia használható ruhadarabjait. Úgy találta, hogy Józsi nagyon is jól mutat bennük, és kis, fájdalmas, de már bírható ütéssel a szívében nézte, ahogy elindul a városba, hogy megcselekedje bennük mindazt, amit Ottóka is szívesen megcselekedett volna.

Hogy mi volt ez? Lányok, mozi, barátok, üldögélés a Duna-parton, sörözés budai kiskocsmákban, és szabadnapokon olvasgatás a könyvtárak hűvösen hallgatag termeiben, ahol olyan előnyösen tudott olvasás közben az ember homlokába hullni az a bizonyos tincs, és remélni lehetett, hogy a szemben ülő fiatal lány is felfigyel rá, aki egyébként valamilyen anatómiai atlaszt bújt. Nyilvánvalóan egyetemista volt, és apám igyekezett elrejteni a kezét, amelyeken nagyon is látszott, hogy ő nem az. A bosszúságtól, hogy nem tartozik közéjük, pedig tartozhatna, elfogta olykor a türelmetlenség, ilyenkor kilépett a folyosóra, hogy rágyújtson. Nemrég szokott rá, bár egyelőre a család nem tudott róla, Nézte az ablakon keresztül a békétől mámoros utcát, ahogy áradt, hullámozott rajta a tömeg. A dohányzó egyik asztalánál élénk beszélgetés folyt egy tanárról, aki azzal tesztelte vizsgázói öntudatszintjét, hogy megkérte őket a vizsga elején, álljanak rövid időre a sarokba. Parázs vita kerekedett abból, van-e ehhez joga, és hogy aki odaáll, az egyszerűen gyáva avagy csak magasról tesz az egészre. Apám lopva feléjük sandított. Vele egyidősek lehettek, a szót egy göndör haját ide-odadobáló kékharisnya vitte, aki épp Madáchtól idézett – méghozzá rosszul. Apám ki tudta volna javítani, de nem tette, legalább is nem ilyen kezekkel.

Eldöntötte, hogy orosz szakra megy.

Ezt először levélben írta meg a szüleinek, aztán amikor hazautazott Panni esküvőjére, szóban is megerősítette. Anyja felkészítette rá, hogy apja nem fog repesni az örömtől, és ez pontosan be is következett, amikor az esküvő előtti estén mód volt erről kicsit beszélgetni. A másnapi események előkészületei már megtörténtek, ott voltak a nappaliban mindannyian, kivéve Pannit, aki korán lefeküdt. A két szülő, főleg Szoyka Jolán is elfáradt estére, és jólesett kicsit elüldögélni együtt az elcsendesedett házban.

– Jól meggondoltad, Józsikám? - kérdezte az anyja.

– Mit? – fészkelődött a székben Józsi, lopva apjára nézve. Albert József hallgatott, a kislámpa fénye nem világította meg az arcát. Fia nem tudta, hogy már előre készül arra a pillanatra, amikor óhatatlanul el fog hangzani az „orosz” szó, neki meg összeugrik a gyomra, és felgyorsul a szívverése. Mióta „felszabadultak”, egyre többször hallotta, és szinte állandósult a görcs a gyomrában. Komolyan gondolkodott azon, hogy beszerez egy füldegót, legalább amikor otthon van.

Szoyka Jolán próbált kíméletes lenni – nem a fiához, inkább a férjéhez – a megfogalmazásban:

– Hogy tényleg lemondasz az angolról. Hiszen annyira szeretted.

– Most is szeretem. De oda szinte semmi esélyem, hogy felvegyenek.

– Jó, jó. De ezzel a... másikkal mihez kezdesz majd? Azt azért nem nagyon mondhatjuk, hogy világnyelv.

– Egyelőre – jegyezte meg a fia, és Albert József felkapta fejét. Ez fájt. Ugyanakkor Józsi talán nem is járt messze a baljós valóságtól.

– Annyit tanultad az angolt! – sóhajtott az anyja.

– Tudás nem vész kárba – vágott vissza a fia.

Szoyka Jolán elmosolyodott.

– Nem valami szép nyelv.

– Puskin nyelve – érvelt a fia.

„Puskiné!” – gondolta az apja. Meg azoké a betonra meszelt feliratoké, amik mellett elhaladtak, valahányszor a bányába hajtották őket. A szüntelen ordításoké hajnali ébresztőkor, az orvos közönyös mondatáé, ahogy halottnak nyilvánított egy-egy csonttá soványodott foglyot. A balalajkán játszott daloké, amiknek szláv érzelmessége nem tudta könnyíteni a tizenkilenc éves fiú megkövült rettegését... Úgy látszik, sokféle lehet egy nyelv is...

Puskin nyilván, más nyelvet beszélt, és azt ő már sosem fogja megérteni. De ha a fia ezt akarja, nincs joga megtiltani. Egyébként ereje sem. Azt nem állíthatja, hogy jó ez így. De talán észszerű. És bár az „észszerűség” életének egyik kulcsszava volt, most minden erejét össze kellett szednie, hogy győzzön ellenérzései fölött, amelyek olyan erővel rohanták meg, hogy éppen a cserben hagyott angol egy kifejezését juttatta eszébe: „it is beyond me”... De hallgatott, és ezt a hallgatást fia – helyesen – nem értelmezte beleegyezésként. Persze könnyebb lett volna, ha meg tudja győzni legalább az anyját, hát folytatta:

– Na meg Tolsztojé, Gogolé, Dosztojevszkijé. De hiszen olvastatok tőlük. Ki állíthatja ezek után, hogy barbár nyelv?

Szoyka Jolán, aki folyékonyan beszélt Goethe és Hitler nyelvét, megadta magát. Amúgy is már rég elfogadta fia döntését, ezt a párbeszédet férje kedvéért és helyett játszotta le.

– De el fogsz tudni te ezzel helyezkedni? – kérdezte még.

– Hajaj! Kötelező tantárgy lesz az iskolákban!

„Én is ettől tartok!” – gondolta az anyja, és alig észrevehetően elhúzta a száját. Férje köhögni kezdett, és ő megkérdezte, kér-e teát. Józsi felállt, ajánlkozott, hogy majd ő készít mindenkinek. Amikor kiment a konyhába feltenni a tevizet, Szoyka Jolán férjére nézett:

– Ez van, mit tegyünk?

– Csak azt remélem, ha hazajön, nem fog hangosan tanulni – jegyezte meg köhögéstől reszelős hangon a férfi, és kurtán felnevetett.

Miután sikeresen felvették, fia még ritkábban járt haza, s ha igen, általában aludt vagy ásítva, zsebre dugott kézzel ödöngött a házban. Egyetemistaként sem hagyott fel a kőműveskedéssel, hétvégi építkezéseken dolgozott. Az orosz, főleg az angol után, kezdetben kutya nehéznek bizonyult. Lelkiismeretes apám eléggé kimerült az első félévben, s gyakorlatilag bárhol – villamoson, padon, egyetemi előadásokon, moziban, hentesnél sorban állva, Annus nénit hallgatva – képes volt elaludni. Ha ünnepek táján mégis hazajutott, olyan mohón evett ebédnél, hogy Szoyka Jolán megkérdezte:

– Fiam, eszel te eleget?

Apám kurta igennel válaszolt.

Pedig Annus néni nem vezetett konyhát, és ha lett is volna kulináris tehetsége, anyagi tehetség híján tán akkor sem tudta volna őt kényeztetni. Amúgy remek íze volt a forró zsemléknek is, bár ha túl gyorsan evett belőle, meg-megfájdult a gyomra.

Szüleinek rendszeresen írt leveleiben amúgy ritkán tűntek fel ebben az időben a testi szimptómákat kifejtő passzusok, helyette tanárokról, a cirill ábécé nehézségeiről, ósláv szigorlati tételekről számolt be.

Albert Józsefnek felesége olvasta fel a leveleket, és ha a szokottnál nagyobb lélegzetet vett egy szó vagy mondat előtt, a férfi mindig tudta, hogy asszonya átugrott valami, az oroszra vonatkozó, általában lelkes hangú passzust.

Antré

Apám, akit végeredményben a világpolitikai helyzet taszigált el Shakespeare mellől, és lökött Puskin felé, fokozatosan ráhangolódott erre a különös nyelvre, megszokta és megszerette. Kényszerválasztásának kesernyés ízét jelentősen enyhítette, hogy láthatóan sokan osztoztak vele ebben a sorsban, ahogyan ezt az első komolyabb előadás hallgatói létszáma alapján felmérte. A nagy Auditórium Maximumban tartották, ő viszonylag korán érkezett, s valamelyik hátsó sorból elégedetten figyelte, mint telik meg a terem. Aztán egyszer csak belépett valaki... akitől az ószláv előadásra készülődő elsőévesek gyülekezésének változatosa dinamikájú jelenete emlékezetes állóképpé merevedik: egy fiatal, karcsú, barna hajú lány – az anyám.

Apám nagyon ritkán beszélt erről az első pillanatról, és személyes emlékek, intimitások felidézéséhez túlságosan is férfi volt érzelmes természete ellenére is, de szinte biztos, hogy apámnak szabályosan elakadt akkor a lélegzete, ahogy meglátta Renner Idát. A lány tétován állt az ajtó mellett, helyet keresett magának. Nem tűnt túl lelkesnek, finom, törekeny szépségéhez nagyon is illett az arcán és testtartásán tükröződő enyhe idegenkedés, s jól kiegészítette szoknyája és inge egyszerű, de makulátlan eleganciáját. Apám biztos volt benne, hogy ő is „burzsuj” – ahogy félig (de tényleg csak félig!) viccesen barátai őt is nevezték. Ebben azért tévedett: bár Renner Béla bankhivatalnokként nem nyert felvételt a világ proletárjainak felszabadítandó és támogatandó táborába, de messzebb volt Albert József járásbíró még mindig tágas és elegáns otthonától, mint annak a tábornak a barakkjaitól. A tökéletes szabású, finom anyagú ing és szoknya Renner Béláné mindennapi tündérkedését dicsérte.

De apám akkor erről persze mit sem tudott. Különben Renner Ida is angol szakra szeretett volna menni. Nem sokáig volt módja apámnak elidőzni a kicsit kedvetlen, szép arcon, valahonnan kiáltás harsant: „Ida!Ida!”, és a lány elindult a hang irányába.

Legalább a nevét sikerült megtudni...

Később egyéb részleteket is, még hozzá rövid idő alatt, mivel egy csoportba kerültek; például olyasmit, hogy nem pesti, hogy kollégiumban lakik, hogy a szemináriumok közötti szünetekben általában nem szívesen megy ki a folyosóra, hogy szinte soha nem jelentkezik önszántából, viszont ha megszólal, mindannyiukat – a tanárt is! – meglepi élénk eszével. Emellett – sajnos – egy katonaruhás férfi szokta várni péntekenként az órák után. „Ez baj!” – gondolta apám csüggedten, és megnézte magát újra Annus néni tükreben. Határozottan úgy találta, hogy megférfrasodott a fizikai munkában, és a diákélet szüntelen özönlő élményei jól tettek a külsejének. Valójában persze az szépítette meg, amely a leginkább képes ezt cselekedni egy arccal – a szerelem.

Ez a furcsa, minden pillanatát igénybevevő érzés ugyan már némi előélet és tapasztalat után talált rá, de nem sokra ment vele, mert Renner Ida közelében – ha egyáltalán a közelébe jutott – semmi olyasmi nem jutott az eszébe, amit ebből hasznosítani lehetett volna. Különös, feszítő hallgatagságtól szenvedett. Ha néha-néha csatlakozott egy olyan kisebb körhöz, amelyben a lány is jelen volt, hosszan tervezgette, milyen mélyenszántó, eredeti dolgot mond majd, hogy felhívja magára a lány figyelmét. Aztán a maga nyugodt, enyhén unott hanghordozásával megszólalt Ida, és ő rögtön érezte, hogy az ő előre kigondolt szavai milyen szánalmasak. Már nem is tudta, mi vonzza inkább: a szépsége vagy az esze, vagy a mindkettőn ott derengő, távolságot tartó derűs közöny.

Felmérte, hogy miben reménykedhet, és úgy találta, hogy a külső adottságok, amelyek nem rosszak, a jelek szerint nem hatnak ellenállhatatlanul a lányra. Amúgy egyszer komolyabban

szemügyre vette azt a bizonyos péntek esti katonát, és sajnálatosan rendben találta. Összevetve saját magával, talán csak a testmagasság tekintetében billent egyértelműen feléje a mérleg, amelynek nyelvét kibillenteni nem tűnt könnyű feladatnak. Géza vérnyomásának komoly emelkedése mellett újabb negyedórával meghosszabbodott a fürdőszobai készülődések időtartama, de gyanította, hogy ez nem lesz elég. Szüksége lesz a szellem teljesítményére is, mert ha egyáltalán kihallott valaha szenvedélyt vagy érdeklődést Renner Ida nazális hangjából, akkor az általában ilyesmivel kapcsolódott össze. Az elsők között vállalt hát egyetemi kiselőadást, hosszan tanulmányozva a témát az egyetemi könyvtárban. Közben el is kapta a hév, és a szerelmi motiváció édes forrászive az érdeklődés kristályosabb vizével keveredve buzgott fel benne, amikor benyitott az olvasóterembe. Amit eltervezett – hogy nagy ívű gondolataival, páratlan és számos területet érintő tájékozottságával, különleges elvonatkoztató képességével elkápráztatja a lányt, és felborítja az egyensúlyát – az nem sikerült. Egyetlen egyensúly borult fel csak – az pedig a feladat és a hozzá méretezett idő és szenvedély egyensúlya volt, ami apám általános műveltségének igen, a kiselőadás követhetőségi és fogyaszthatósági szintjének viszont nem tett jót. Az előadás közben csoporttársai arcáról ezt apám többé-kevésbé maga is leolvasta, és lassan megbarátkozott azzal a helyzettel, amit pedig övön aluli ütésnek nyelt be a szeminárium elején, mármint hogy betegség miatt Renner Ida hiányzott a nagy napon. Apám csalódottan, kiürülve hallgatta a tanár korrekciós megjegyzéseit. Sziklaszilárdan eltökélte, hogy lelazítja magát a közeli vendéglőben, és ezt a tervét jóval sikeresebben valósította meg.

Ezután valahogy elfáradt.

A lány persze nem tudott róla, hogy azt a rengeteg energiát valójában nem az órosz bilinákra, hanem csakis órá szánta, apám mégis úgy gondolta, hogy tudnia kellett volna, és az utolsó pillanatban cserben hagyta őt. Nehezen leplezett ingerültség fogta el a közelében. Inkább kerülte a lányt, ahogy egy fényes kirakattól fordulunk el, amelynek elsőrangú kínálatára semmi esélyünk. Már nem nagyon figyelte, kijön-e a szünetben a lány a folyosóra, mert hát mi van akkor, ha netán ki is jön? Inkább elvonult egy sarokba cigarettázni... Kicsit szégyenkezve gondolt rá, milyen buzgalommal polcozta fel az asztalán a referátumhoz szükséges szakirodalmat, hogy aztán felsüljön vele... Nagyot szívott a Kossuthból, és az ablaküvegre fújta a füstöt.

Eközben nem vette észre, hogy Renner Ida igenis kijött a teremből, és amit apám buzgalmával nem tudott elérni, azt elérte a buzgalom látható hiányával – a lány felfigyelt a fiú cigarettafüstbe burkolt arcára ott, a folyosói ablak előtt. Működött tehát a legtriviálisabb technika, amit ősidők óta alkalmaznak a szerelemben: a látszólagos közöny. Apámnak ugyan nem volt szándékában semmilyen technika alkalmazása, s nem is érzett közönyt, csupán a lány látta annak a férfi csüggedését. De mit számított mindez? Hiszen így is hatott. Renner Ida megszokta azt az izgalmat, hogy van egy fiú a csoportban, aki elveszti a beszélőképességét a közelében. Pontosan tudta, miért, és jóleső érzés volt, hogy valaki ennyire vonzódik hozzá. Azon kapta magát, hogy nem tud figyelni a társaira, és szeme azt kutatja, merre van Jóska. Hirtelen végtelenül érdektelen lett a beszélgetés a csoporttársaival, és amikor meglátta a fiút, amint nézett kifelé az ablakon, a kezében cigarettával, ő is ugyanerre vágyott – csak cigaretta nélkül. Túl hangosan felnevetett, s a beszélgetőpartnere meglepetten zsebelte be ezt a ritka tünetényt szellemessége nem várt elismeréseként. Bár hallhatta a nevetést, apám nem fordult hátra, és Renner Ida kezdte elveszteni azt a bizonyos híres egyensúlyt.

Visszatérve az előadóterembe először is tisztázta magában, hogy a fiúhoz az égvilágon semmi köze, nem is igazán beszélgettek még, és különben is ott van a Feri, aki legalább olyan jóképű. Lopva ránézett apámra, hogy ezt megerősítse, de a megerősítés késett, mert apám a kezével megtámasztotta az állát, és ettől Renner Ida váratlanul elgyengült. Nagyot nyelt. Nem

értette, hogy miért nem vette eddig ezt észre, pontosabban most miért tűnt fel neki. Hirtelen eszébe jutott az az alig látható kis szemölcs Feri homlokán...

Mire vége lett az órának, apám egyetlen kardvágás nélkül megnyerte a csatát, amit eladdig nehéztüzérséggel oly hiába vívott...

Esküvő

Valójában nem tudom, hogyan találtak egymásra a szüleim. Az érintettek, a közeli tanúk rég halottak. A képzeletnek ezt az előbbi játékát három információra alapoztam – anyám „első pillantásra” történő antréjára, gyakran emlegetett páratlan okosságára, meg arra, hogy apám valóban kiütötte anyám udvarlóját a nyeregből. No meg a képekre, amelyeken látom – vagy látni vélem? – apám impulzív, lelkes rajongását, amelynek hektikus izzását egészségesre hűsíti anyám arcának szelíd boldogsága.

Az is tény, hogy mielőtt komolyabban randevúzni kezdtek volna, apám szavát vette anyámnak, hogy a katona nem várja őt soha többet sem az egyetem, sem egyéb épület előtt, és ezt az ígéretét anyám könnyedén betartotta. Aztán pedig bizonyára végigjárták a viszonzott szerelemnek azt az útját, melynek távolból felsejlő stációi nagyon is hasonlatosak, de az ahhoz vezető lépések sora mindig más és más, és nincs az a nyomolvasó, aki rajtuk haladva valódi lényegükben rögzíteni tudná azokat, mielőtt az idő szüntelen esője végleg el nem mossa. Maradjunk hát a távolból is kivehető útvonalnál, amely feltehetően megfelelt két fiatal egyetemista kapcsolatának az ötvenes évek elején: egy-két év együtt járás, együtt tanulás, együtt ebédelés a menzán, aztán az évfolyam „megszokott párja”, olyannyira, hogy Idának is lehetett üzenni Jóskán keresztül és fordítva; az első óvatos besurranás Annus néni lakásának piciny kis kamrájába; püsszegve, mélyülő lélegzettel a kempingágyon, beleakadva tárgyakba a nagy helyezkedésben; aztán kióvakodás a bérház belső gangjára, tiszta éjszaka, anyám is rágyújt, kicsit üresek, szomorúak és jó, hogy hűvös a levegő. „Össze kéne költöznünk” – mondja apám, és anyám hallgat. Az ötvenes években ez egyenlő a nem túl poétikus, de határozott leánykéréssel...

Aztán apám hazakíséri anyámat. Hajnalodik, szinte kiürült a város, még az óriásplakátok kalapácsot emelő, izmos gyári munkásának karján sem dagadnak úgy az erek.

„Akkor?” – kérdezi a kollégium előtt apám. „Aludjunk rá egyet” – mondja anyám, aki nagyon szeretne már lemosakodni. Csak apám tud kettejük közül aludni. Renner Ida nyitott szemmel fekszik az ágyon, reggel talál rá az álom, és kihagyja az aznapi szemináriumokat. Kora délután úgy ébred a kollégiumban, hogy a szobában senki sincs. Nagy a csönd, az igazság percei lassan múlnak. Nézi a plafont, gondolkodik. Felkel, megmosakszik hideg vízben, s alig emlékszik olyan alkalomra, amikor mosdás jobban esett volna. Aztán levelet ír a szüleinek Enyingre.

Viszonylag hamar megérkezik a válasz Renner Béláné szálkás, kedves betűivel, s a végén – ami ritka – két mondat Renner Bélától: „Házasságodba nem egyezem bele. Csókol apád, Renner.” Hát így...

Anyai nagyapám közismerten makacs természetét tekintve, nem lehet csodálkozni azon, hogy ez a szűkszavú és oka/ereje fogyott atyai tiltás a családi legendárium egyik kedvenc, mosolygató citátuma lett. Egyébként ok tán azért mégis volt: túl a szimpla szülői erőfitogtatáson. Még ha ékesszóló magyarázat nem is követte ezt az ad absurdum utóiratot, azt a fiatalok is tudták, hogy a „semmire” akarnak összeházasodni, ráadásul a tanulmányaik befejezése előtt... „Mire ez a nagy sietség?” – kérdezhetne volna Renner Béla, összehúzott szemöldökkel az enyingi ház verandáján, de valószínűleg nem kérdezte, csak gondolatban. Túlságosan is jól ismerte felesége könnyedebb, lelkes természetét, akinek hangja Ida levelének felolvasása közben meg-megremegett a meghatódottságtól, s ebből a férfi kikövetkeztette, hogy mennyire bírna az asszony azonosulni egy ilyen prózai felvetéssel. Aztán meg olyan időket éltek, amikor ha arra várnának a szerelmespárok, amikor lesz „valamire” összeházasodni, úgy igen

hosszú jegyességre kellene számítani. Csak legbelül, mélyen, magának suttogta el Renner Béla a fő okot: nem akarta odaadni egy másik férfinak az ő kis tündérét! Akárki legyen az illető, hogyan képzei, hogy jogot formálhat Idára, aki még a gyógyszereket is igyekezett mosolyogva bevenni kiskorában? És egyébként is, ki ez a fiú?

Erre a hangosan ki nem mondott kérdésre felesége készségesen válaszolt, mert legutóbb, amikor lányát Pesten meglátogatta, és hosszadalmas mustrát tartott az élére hajtogatott ruhadarabok felett, egy krémes mellett a kollégiumhoz közeli cukrászdában erről minden lényegeset megtudott. Renner Béla szemöldöke némi érdeklődést jelezve felszaladt a „járás-bíró” szó hallatán, majd szája türelmetlenül megrándult, amikor felesége a „kitelepítettek” szóhoz érkezett. A „jóképű” és „nagyon szerelmes” szavaknál nyugtalanul fészkelődni kezdett, felpattant, és hozott egy tollat magának, hogy odakanyarítsa ama bizonyos két sort az asztalon heverő levél végére. Az asszony, mielőtt leragasztotta volna a borítékot, vetett egy pillantást a hirtelen indíttatásból született záradékra. „Istenem!” – sóhajtott fel magában, és azon tűnődött, vajon mennyire veszi majd a szívére a fiú, ha csak a menyasszonya anyja lesz ott az esküvőn. Iduska, vagy ahogy törekény alkata miatt a család nevezte anyámat: Csöpi miatt nem aggódott. Ő ismeri az apját, és így szereti. Amúgy is szerencsés természet, bölcsen szemléli az embereket és a dolgokat.

Apám szerencséire nem vette szívére leendő apósa távolmaradását, akit nem is ismert – de szívére vette, hogy nem volt ott az, akit viszont annál jobban – az édesapja. A szülei akkor éppen Kutason éltek, ritkán találkozott velük. Ha őszinte akart lenni magához, ezt különösebben nem is bánta, legalább is ami édesapját illeti. Nagyon megtört, és nem szívesen látta így azt az embert, akinek társadalmi presztízse annyira megkérdőjelezhetetlen volt valaha. Az volt az érzése, hogy apja még ülni is óvatosan, bizonytalanul ül abban a kincstári karosszékekben, amit valamelyik kutas irodából selejteztek ki, és aminek az ülőkéjében már kilazultak a rugók – s mintha azon tűnődne közben, nem túl merész politikai állásfoglalás-e bosszankodni emiatt. A szülei hortobágyi kitelepítése miatt apámra szakadó fájdalmas otthontalanság állandó, feszítő aggodalommal társult: szülei és maga miatt is. Nagyon egyedül volt ezzel a társadalmi hendikeppel, s az anyám iránti rajongó szerelmén kívül a valahová, valakihez tartozás vágya is siettette ezt a házasságot.

Idát csak az anyja ismerte. Amikor leendő apám Kutasra utazott, és elmondta, mire készül, szülei nem tartották fontosnak, hogy véleményt formáljanak, tanácsot adjanak, kérdéseket tegyenek fel. Leszoktak arról, hogy irányítani próbálják az élet dolgait – elég volt számukra maga az élet. Szoyka Jolánnak ezenfelül nagyon megtetszett pesti kirándulása alatt a „kislány”, ahogy magában Idát hívta. Mielőtt a fia visszautazott volna Pestre, félrevonta, és azt mondta: „Tedd azt, amit jónak látsz. Mi mindenképpen örülünk, ha boldog vagy. Apád is, ezt tudnod kell. De már nem vállalkozik komolyabb utazásokra.” Józsi bólintott, aztán megkérdezte, anyja mikor érne rá... Szoyka Jolán azt felelte: ő tud alkalmazkodni, s a fia nyugodt lélekkel egyeztessen bármilyen időpontot az anyakönyvi hivatalban.

Renner Ida is nyugodt szívvel tette ezt, függetlenül apja két – később elhíresült – mondatától. Apja első reakciója ugyanis szinte mindenre az ellenállás volt, mert valahogy idegesítette maga tény, hogy a dolgok változni akarnak. Anyám azt is tudta, hogy amint megjelenik majd Enyingen Jóskával, és kiviszi a gőzölgő kávét az apjának reggel a verandára, a férfi egy percen belül már a tenyeréből fog enni. Ezt a csudát csak ő és Zsuzsa nővére volt képes megcselekedni a férfival, aki alföldi családja gesztusokat – mint például tévedés elismerése – nem túlzottan gyakorló szokásrendszerének foglya volt. Anyám a lelke mélyén nem is nagyon bánta, hogy csak édesanyja jön fel Pestre az esküvőre – apja hallgatag, merev természetétől bizonyosan feszengene a társaság.

A „társaság” mint olyan rajtuk kívül öt emberből állt: két csoporttársukból, akik a tanúik voltak, a két édesanyából és Annus néniből. A szertartás után a két csoporttárs halaszthatatlan dolgaira hivatkozva elbúcsúzott, így az ünnepi ebédre a friss házásokon kívül már csak a három rokon maradt. Egy budai kisvendéglőben ettek rántott csirkét, és ha az asztaluk felé nézett valaki, nem az jutott volna az eszébe, hogy éppen egy lagzit lát. Szüleim öltözképe alapján inkább egy sikeres vizsgát vagy diplomát ünneplő családnak tunk, mert persze fehér tüllruha, csokor és egyéb szokásos kellékek szóba sem jöhettek.

Így is szépek voltak, sőt!

Persze, talán csak nekem. Nézem az esküvői képüket a szekrényem tetején, ahonnan ámulva szemlélik a XXI. századot, amelyben külön szakma lett az esküvőszervezés. Mindkettőjükön fehér ing és fekete felső – gondolom, az egyetlen „kimenős” ruha –, ebben vizsgáztak, ebben mentek színházba, ebben gyújtottak gyertyát a karácsonyfán, ebben énekelték az Internacionálét május elsején... Anyám Petőfi-ingének kigombolt, hosszúkás gallérja a vállára fekszik, s kinyúlik belőle hattyúnyaka. A haja kibontva. Fiatal arcán természetes, ragyogó mosoly. Szereti ezt a napot, nincsenek kétségei, élvezi minden percét, és boldogsága nem vegyül a nagy eseménynek tudatában lévő megrendültségével. Barna szeméből árnyékot nem ismerő verőfény csap ki. Apám igyekszik a fejével belehajolni ebbe a sugárzásba, de visszafogottabban mosolygó arcán a megilletődöttség árnyékait nem világíthatja be vele. Ő tudja, hogy most valami elkezdődik, és ezzel együtt valami véget is ér. Anyám „csak” folytat. Egyszerű ruhájukban nagyon hasonlítanak így is: szépek, szegények, szerelmesek. Anyám feltétel nélkül, apám labilis idegrendszerének határáig boldog.

Vajon ki készítette ezt a képet? Valamelyik örömanya? Nagy a valószínűsége, főleg mert mindkettő gyakorlatias és vállalkozó természetű volt. Ott, az első találkozáskor ezt kölcsönösen meg is állapították egymásról, és heves rokonszenv támadt köztük, amely hosszú életük során mindvégig megmaradt. Apai nagyanyám észrevételezte, hogy Iduskának volt honnan örökölnie a finom eleganciáját és kedvességét, anyai nagyanyám pedig elámul a valamikori járásbíróné közvetlenségén, a nyíltságon, ahogy önmagukról beszélt és azon az őszinte érdeklődésen, ahogy őt kérdezgette. Ők vihették a szót is a szerény kis ebédnél, a menyasszony és a vőlegény csak végszavazott. Annus néni meg... nos, ő bizonyára igyekezett felvenni a tempót Cuncókával és ezzel az idegen, kellemes asszonnyal – de hogy sikerült-e neki, arra azért komoly fogadást nem kötnék. Kicsit mégiscsak kívülállónak érezhette magát, hiányzott mögüle/mellőle Évi, akit persze meghívtak az esküvőre, de aki valamilyen gyenge ürüggyel kimentette magát. Helyette megígérte, süt valami finomat – és valóban, édes illatok fogadták a társaságot, amikor az ebéd végeztével elsétáltak Annus nénihez. Évi esküvői ajándéka a mézes zserbón kívül az volt, hogy gondoskodott arról, hogy ne legyen otthon a családja. Komoly feladat lehetett ez a számára, talán a legértékesebb nászajándékként könyvelhették volna el a fiatalok, ha nászajándékokra egyáltalán számíthattak volna. Ámbár egyet mégis kaptak – a két család közösen és viszonylag jó áron beszerzett egy kanapét a fiataloknak Józsi kempingágnya helyett. Ha kihúzták a kamrában, végképp nem maradt hely egyéb bútornak, de ez – lévén, hogy nem volt egyéb bútorzat – senkit sem zavart.

Az esküvői társaság leült az asztalhoz, és befalta a még majdnem meleg zserbót – mennyei íze volt. Közben Renner Béláné és Albert Józsefné egyre lelkesebben és felszabadultabban diskurált, Annus néni pedig aggodalmasan pillogott a bejárati ajtó felé, s nagyon remélte, hogy Gézáék nem állítanak be addig, amíg Renner Béláné el nem távozik. Legalább előtte szerette volna megőrizni a renoméját, és ez sikerült is neki, mert elég korán indult a vonat Enyingre.

Anyai nagyanyámat mindannyian kikísérték az állomásra, és remek hangulatban váltak el egymástól.

Renner Béláné jókedve még akkor is kitartott, amikor belépett az enyingi ház kapuján, és szórakozott mosollyal, friss emlékeit idézgetve, lefejtette magáról a kiskabátját. Férje már egy órája leste az ablakból az utcát, s mikor meghallotta a kapunyikorgást, visszasietett a hálósobába és felhangosította a rádiót. Esténként rendszerint azt hallgatta, s gyorsan romló hallása miatt a kelleténél jóval nagyobb hangerővel. Felesége nem bánta, most sem tűnt fel neki. Tovább dudorászott. Szép nyugodtan rendezgette a dolgait és magát a hosszú nap és az út után. Gondolta, majd utána beköszön a férjének, aki amúgy is teljesen bele szokott feledkezni az esti hírekbe. Épp a haját fésülte, amikor a férje megállt az ajtóban:

– Hát itthon vagy?

– Amint látod – felelte az asszony szórakozottan. Tudta, mért áll ott az ajtóban Renner Béla. Hadd kínlódjon egy kicsit! – Kutját megetteted?

A férfi felmordult, aztán tovább ácsorgott az ajtóban, alföldi ősei évszázados, makacs hallgatlanságától láncra verve.

– Hogy utaztál? – ezt már szinte dühösen kérdezte.

– Ó, nagyon jól. Alig voltak a vonaton.

„Teszek rá!” – szerette volna Renner Béla enyingi bankhivatalnok mondani, de Renner Béla szajoli parasztivadék csak a torkát köszörülte, és mind jobban haragudott az asszonyra.

Hirtelen nagy lett a csönd, és hallani lehetett, ahogy a rádió a Duna vízállását harsogta.

– Ha nem hallgatod, le kéne zárni azt a rádiót – tanácsolta az asszony. Nem szándékozott megkönnyíteni a férje dolgát. Renner Béla sötét pillantást lövellt haját igazgató felesége felé:

– Jó – csattant a hangja, majd az ajtó is, amit bevágott maga után.

Az asszony hallotta, amint elnémul a rádió, aztán kis szünet után újra kezdi. Látta lelki szemei előtt a saját csapdájába esett férfit, amint fel-alá jár a parányi szobában, és úgy dönt, mégis bekapcsolja újra a rádiót, hadd higgye Ida, hogy nem izgatja, mi is történt Pesten.

Az asszony megsajnálta. Eltette a fésűt, és bement hozzá.

– Csöpi puszil – mondta –, hiányoztál neki.

Aztán, nehogy magyarázkodásba vagy szemrehányásba taszítsa ezt a vigasznak szánt mondatot, még hozzátette: – Nagyon helyes a fiú anyja. Sokat kérdezett rólad.

– Képzelem! – vetette oda a férje fanyarul, s remegő kézzel elzárta a rádiót.

– Igen... és mind kikísértek az állomásra. Megígérték Csöpikéék, hogy karácsonykor lejönnék Enyingre.

A „megígérték” többes száma még mindig fájt. De az, hogy hamarosan láthatja a lányát, aki most egy idegen férfi karjaiban fekszik, s ráadásul önszántából, mégis viselhetővé tette Renner Béla számára ezt a megváltoztathatatlan ígealakot.

– Hogy néz ki? – kérdezte.

– Fess.

– Nem a fiú – szólt ingerülten a férfi –, Csöpike. Jól van? Nem túl sovány?

Anyám a négy Renner gyerek közül a legbetegesebb volt, igaz, így az ilyen kérdés nem volt valójában különös, de Renner Béláné úgy találta, most csak arravaló, hogy elrejtse vele férje a készülődő könnyeket a szemében.

– Jól van – válaszolta –, nagyon szereti azt a fiút. – És hogy enyhítse a szavakban rejlő másodlagos jelentést, miszerint Csöpike az atyai tiltás ellenére tesz így, még hozzátette újra: – Csak te hiányoztál a teljes boldogságához... Ja, és küldött neked valami finom cigarettát.

– Milyet? – kérdezte a férfi, és kotorászni kezdett az éjjeliszekrény fiókjában, mintha keresne valamit. Felesége tudta, hogy valójában azt kérdezi: „Hát nem haragszik az én kis anyu-lom?” –, így nem tartotta fontosnak, hogy a kimondatlan és igaz helyett a kimondott kérdést megválaszolja. Itt volt az ideje, hogy kimenjen a szobából.

– Megcsinálom a tejbegrízedet – mondta hát, és otthagya az értelmetlenül matató férfit, aki az ajtócsukódás után mélyeket lélegezve, hosszú percekig ült még az ágyon.

Miközben Enyingen Renner Béla, méltóságát nagyjából megőrizve kapitulált, azalatt Annus néni Cuncókának ágyazott meg a szobájában. Még sosem aludt nála a nővére, sem a szebb időkben, sem e mostani bonyolultabbakban. Szoyka Jolán segített felhúzni a tartalék ágyneműt, aminek a sok-sok éves nem-használatától kicsit dohos szaga volt, és természetesen nem volt kivasalva. Nusi mentegőtését megelőzve, a nővére azt ajánlotta neki, hogy ha legközelebb ágyneműt vesz, keressen kreppet, mert az nem gyűrődik, ő mindig azt vásárol, mert ugyan ki szeret ágyneműt vasalni? Nusika megkönnyebbülve bólogatott, bár mindketten tisztában voltak vele, hogy Szoyka Anna egyszemélyes, nyugdíjba szorított költségvetésébe nem fér bele az ilyen vásárlás, arra meg Nusi tisztán emlékezett, hogy Cuncó mindig is szeretett vasalni. Aztán leültek az ágyakra, egymással szemben, és várták, hogy az időközben hazaérkező Évi, Géza és a gyerekek zajai elcsituljanak.

– Javult kicsit a helyzet? – kérdezte Szoyka Jolán.

Szoyka Anna legyintett, aztán a kamra felé intett, ahol a fiatal házaspár éppen kihúzták az új kanapét.

– Nem nagyon, de most már van egy kis hátszágom.

– Csöpikét felkészítetted, mire számíton? – kérdezte a nővére. Észre sem vette, hogy azon a néven beszélt a menyéről, amit Renner Béláné használt beszélgetéseik során.

– Hogy Iduskát? – kérdezte habozva, bizonytalanul Nusika, és paskolni kezdte a kispárnáját. – Szerintem Józsi megtette. Vagy megteszi.

Nem szándékozott felvilágosítani a nővérét, hogy Renner Ida már néhány alkalommal itt aludt az esküvő előtt is, és türelmes, rendületlen mosolyába nem tudott semmilyen módon bele-vágni Géza. Nővére realista volt, de úgy látszik, azért nem ennyire.

Amikor elcsöndesült a lakás, kióvakodtak a fürdőszobába, előkészültek az alváshoz, aztán mindketten elhelyezkedtek a díványokon. Szoyka Jolánnak eszébe jutott, hogy gyerekkorukban hányszor sugdolóztak egymással a sötétben, elalvás előtt.

– Mint régen, igaz? – mondta a húgának.

– Igen, csak az elmaradhatatlan könyved hiányzik.

Nővére mindig olvasott valamit, és őt halálra idegesítette, hogy ki kellett várnia, amíg abbahagyja, s csak azután indulhatott a beszélgetés.

– Úgy látom, most neked van ilyen elmaradhatatlan könyved – nézett Szoyka Jolán a húga éjjeliszekrényén fekvő Bibliára. – Akarod, hogy olvassak fel belőle?

Nusika bólintott.

Mire a felolvasás végére ért, Szoyka Anna szétnyílt szájjal aludt, az ő szemeiből viszont kiment az álom. Betakarta a húgát, nézte kicsit szétesett, kedves vonásait, aztán lekapcsolta a

lámpát. Hirtelen szomjúság tört rá, lábujjhegyen az ajtóhoz ment, s próbálta nyikorgás nélkül kinyitni. Egyébként kár volt úgy óvatoskodnia: Nusika önfeledten, fokhagymaszagú buborékokat eregetve horkolt.

A konyhában, Szoyka Jolán legnagyobb meglepetésére, ott találta egy füzet fölé hajolva újdonsült menyét.

– Csöfikém, hát te mit csinálsz itt? Azt hittem, már régen alusztok.

Renner Idát a „Csöfikém” forró örömmel töltötte el, és egy kivételesen őszinte mondat csúszott ki a száján:

– Szép kis nászéjszaka, ugye ezt tetszik gondolni?

Szoyka Jolánnak először volt módja megcsodálnia menyé ironikus oldalát, amely olyan jól ellenpontosza törekeny külsejét.

– Megszomjaztam – mondta aztán, miközben vizet engedett egy pohárba. – Józsi már alszik?

– Igen... Nekem meg holnap le kell adnom a szakdolgozatom vázlatát.

– Értem. És miről írod?

Anyám ránézett anyósára, és látta tekintetében az őszinte érdeklődést. Letette a tollat, és elkezdte magyarázni. Hajnalig beszélgettek, persze, elég hamar eloldalazva az orosz realista prózától, de még ennél is gyorsabb iramban közelítve egymáshoz. Szoyka Jolán úgy tért haza Kutasra, hogy gyakorlatilag már három gyermeke volt, Renner Ida pedig másnap reggel odaállt a fürdőszoba ajtóba, miközben a férje borotválkozott, és közölte vele, hogy komoly mulasztás terheli: már régen el kellett volna mondania, milyen csodálatos ember az édesanyja.

Karácsony

Az őszi esküvő után szüleim karácsonykor vállalkoztak az első komolyabb útra – Enyingre, majd Kutasra utaztak.

Enyingen Renner Béla hideg oldalpillantásokkal méregette Albert Józsefet, de nem nagyon lelte rajta egy érzéketlen fajankó nyilvánvaló ismertetőjegyeit. A fiatalember kicsit feszült nevetése ingerelte ugyan, de nem tagadhatta, hogy ellágyul a hangja, ha az ő kis Csöpikéjéhez szól. Két napig voltak ott, és a második nap reggelén cigarettázás közben apám óvatosan pénzügyi tanácsot kért valamilyen kölcsönfelvétel ügyében apósától, itt pedig megtört a jég, olyannyira legalább is mindenképpen, hogy további látogatásoktól további olvadást lehetett remélni.

Kutason teljes volt az összhang. Albert József rögtön felfedezte, hogy menyé alapvetően hallgatag és szemlélődő természetű, mint ő – és kivételes egyetértésben hallgattak és szemlélődtek. Egyikük sem érezte szükségét annak, hogy beszéljen is, ha már ilyen harmónikus a csönd közöttük. Egyébként is – beszélt helyettük Szoyka Jolán, aki oly régóta készült egy igazán boldog családi együttlétre.

A hortobágyi kitelepítés után ez volt az első valamire való karácsony. Az előző még nagyon gyökértelen-hagyománytalan volt: az alig belakott, idegen lakás sivár díszletei között úgy gyújtottak gyertyát, ahogy egy jobb időkre emlékező direktor, aki a félig lebombázott színházában ödöngve betéved a nézőtérre, és felkapcsolja a villanyt – megszokásból és értelmetlenül. Az „előadás” – a szívekre szálló „szebben kellene élnünk” tűnékeny ígérete – elmaradt. A szebb élet még illúzióként is megláthatatlanul messze volt – majdnem hogy az élet is. Szoyka Jolán hangja társtalanul szállt a kutasi december kimért hidegére – férje ki sem nyitotta a természetkönyvet, amit vett neki, hanem szórakozottan lerakta egy polcra, és nem kért az odakészített borból, még egy koccintásra sem. Felesége így Józsival koccintott, és jó lett volna beszélgetni is vele, de a fiuk szigorlatra készült, és alig várta, hogy a disznótoros vacsora után a fűtetlen előszoba sarkába beszorított nagy íróasztal bátyájában, takaróba burkolózva újra beletemetkezzen a könyveibe. Albert József a vacsora után lefeküdt, és Szoyka Jolán a régi gyermekkori, bajai karácsonyokra gondolt: apja Nusival kártyázott, Nusi paprikavörösen bosszankodott, mert képtelen volt veszíteni, ő az apjának kibicelt, aki jókat derült kisebbik lányán, és többnyire hagyta nyerni. Az ópapa anyjával beszélgetett, a szokottnál többet ivott, és többet is beszélt. Néha rászólt a hangosan békétlenkedő Nusira, és megígérte, hogy megtanítja majd néhány trükkre. Sose tette – másnapra mindig fájt a feje a bortól. Hamar el is aludt a székben, és Brock Anna végre hátradőlve megpihentette a szemét a férjén, a játékszenvedélytől foltos arcú Nusin és Jolin, aki a könyveit nézegette.

– Gyere, mutasd, mit kaptál.

Jó volt az ölébe fészkelődni, selymes anyagú ruháján kicsit csúszkált dundi testével, és anyja kezével segített elhelyezkedni az ölében. Anyjából jó szagú testmeleg áradt, és a Nusi vad szenvedélyébe lassan beleunó apjuk ellágyuló tekintettel simogatta meg az ő két „normális” családtagját. Lefekvés után – ha esett a hó – az ablakot bámulta, Nusi meg szüntelen suttozott: terveket szőtt a kapott ajándékokkal kapcsolatban, és nővére szempontjából nyilvánvalóan előnytelen csereügyleteket ajánlott babákra, szalagokra, csecsebecsére vonatkozóan (a könyvek nem bírtak számára csereértékkel...) Hallgatta a surrogó hó zajában a hűgát, úgy aludt el...

Istenem... Istenem... gondolta az első kutas karácsonyestén, miközben leszedte a terítéket, és a kenyérszekerében berakott mindent egy mosogató tálba (mosogatás majd holnap!). Istenem, mikor lesz újra karácsony – karácsonykor? Úgy érezte, az az idő talán nem jön el soha.

De hamarabb eljött, mint gondolta; mert egyrészt otthonteremtő lelkének energiái szép lassan áttelepítették a lakás lelketlen tárgyi világát, másrészt az élet Kutason is hatalmasabb volt a halálnál. Aztán ott volt Józsi, aki már nem a jegyzeteit, hanem a boldogságát és a fiatalságát hozta le az ünnephez, no meg egy fiatal lányt, akit majd úgy lehetett szeretni, mint egy harmadik gyermeket, és nemcsak azért, mert olyan kellemes természet volt, hanem mert láthatólag ő is úgy szerette az anyósát, mintha az anyja lett volna.

Mellesleg Albert József is felengedett valamelyest, és már vagy három hónapja újra olvasott természetkönyveket és útirajzokat, ami biztos jele annak, hogy felébredt benne az érdeklődés legalább ama világ iránt, mely a változó, bizonytalan és silány dolgok helyett a vízesések és törzsi rítusok makulátlanabb értékein nyugszik.

Karácsony előtt levél jött Józsitól, amelynek végére Iduska-Csöpi, a maga kicsit mókás/hurkás betűivel odakanyarított egy kérést arra vonatkozóan, hogy szeretné együtt megsütni a süteményt az anyósával az ünnepre. Ebből a kérésből, különösen az „a sütemény” határozott névelőjéből látszott, hogy komolyabb kulináris képességeket és hagyományokat feltételez a menyé, mint ami a valóság, és látszott az is, hogy Renner Béláné az ilyesmire Enyingen jelentősen nagyobb hangsúlyt fektethet.

Valójában Szoyka Jolán azt tervezte, vásárol egy-két szelet tortát a cukrászdában, és egyik ismerőst megkéri, süssön számára valami aprósüteményt – de most, ennek a mondatnak a fényében hirtelen nem is értette magát. Igaz, hogy annak idején főleg Márti, a szakácsnőjük varázsolt süteményeket az ünnepi asztalra, de ezen a területen ő is elég jó volt, még úriasszony korában is. Ideje lesz leporolni a raktáron heverő készleteket, mosolyodott el a levél felett, és elindult lisztért és zsírért a boltba. Útközben eleredt a hó. Ritkásan, tévován, de egyenletesen hullott a betonra, ahogy szívére a remény.

Diós kiflit sütöttek, Csöpike pongyolában volt, finom anyagát Szoyka Jolán tapintás nélkül is felmérte, ehhez értett. Ahhoz azonban nem, amihez, úgy látszik, nászasszonya nagyon is: hogy ilyen „finom kis darabokat” beszerezzen egy ilyen ínséges esztendőben. Nyilvánvalóan szembement ez a viselet az idővel, amin – hangsúlyozottan munkásöltözetben – a proletárszellem szántott végig: ez a törékeny fiatalasszony a selymes, tökéletes szabású, lila-kék pongyolájában sehogy sem illett a barázdák közé. Szoyka Jolánt ez persze nem zavarta, sőt. Üdítően színes és nemtörődöm kis szépségfolt volt anyám a kor napbarnította arcán, amit lelkesedéstől beérő búzaföldek éneklő szele cserzett meg. Ami némileg zavarta nagyanyámat, az maga a tény volt: menyé „neglizsében” van; náluk soha senki nem volt napközben ilyen laza viseletben, pláne nem egy éppen csak beépülni készülő családtag. De ez a csendes zavar a szíven nagyon rövid ideig tartott, hamar felváltotta a felismerés, hogy „miért ne?” Intelligenciájának egyik legfőbb vonása volt az a képessége, hogy a más emberekben felfedezett, számára szokatlan dolgokat megszeresse, ha a „Miért ne?” után nem következett egy határozottan megfogalmazott érvelésű „azért”. Csöpike tökéletes összhangban volt a „neglizsével” – szép volt és közvetlen. Sütés közben elég sokat mesélt a családjáról, és anyósa kezdte már látni azt az enyingi házat, ahol Renner Béláné részletekben elmerülő, gyakorlatias gyökerekből felbuzgó szeretete összetartja, mennyei ízű ebédek elé ülteti a három lányt és az egy szem fiút, meg a merevebb természetű, de valójában nagyon is odaadó apát. Azt felmérte, hogy Csöpikének anyagi értelemben jóval szerényebb gyermekkor jutott, viszont kevésbé problematikus ősökkel – a gyermekein már kiütöző idegi labilitás jegyeit boldogítóan nélkülözte nemcsak maga a menyé, de minden olyan történet is, amelyben az a családjáról beszélt. Sok volt benne viszont a nevetés, még a nehézségeken is ott aranylott. Ahogy menyé

hangja ellágyult testvérei nevét kiejtve, Szoyka Jolán bánatosan gondolt arra, hogy hasonló elemi kötődést sosem tapasztalt még gyermekei hangjában. De félre bánat, rázta meg magát, és inkább leült, hogy a sült kiflik édes-karácsonyi illatában elképzelje a Renner-gyerekeket, amint a konyhában sugdolóznak, kuncognak, miközben ott is pirosodik már a tészták egyike a sütőben.

Szép volt az a reggel: szép volt ragacsos-lisztes kézzel kisimítani a haját a homlokából, szép volt nevetni a mesélésbe belemelegedő Csöpikével, szép volt megérteni a „neglizse” jelentéktelenségét, szép volt a konyhába bekukkanó borzas-álmos Józsi együttesen visszaküldeni a szobába egy ágyba hozott kávé ígéretével, s ennél már csak az volt szebb, amikor Csöpike a zserbóhoz elővett baracklekvár szagától émelyegni kezdett. A felismerés, hogy unokája lesz, méznél édesebb volt. A „hová?”, „mire?” teljességgel értelmetlen kérdéseknek tűntek, bár néhány éve még feltette volna őket egy ilyen hír hallatán. Azóta már sokkal primérből, igazabb viszonyban állt az étellel, amely – lám – már itt lüktet, dobog ebben a fiatal nőben, és folytatja, túléli, megvigasztalja őt mindenért.

Az örömen túl, persze a gyakorlati háttér is izgatta a szülőket, így miután a karácsonyi vacsora közben Józsiék „hivatalosan” is bejelentették a közelgő gyermekáldást, mégiscsak felmerült a „hová?”. A „mire” érthető módon nem – semmire, azaz semmi komolyan számba vehetőre (vagy éppen nagyon is jelentéktelenre) – tudta ezt mindenki.

Józsi megnyugtatta a szüleit: van hová. Már szinte biztosnak tekinthető ígérete van arra, hogy Székesfehérváron taníthat egy gimnáziumban, s a kollégiumban kapnak egy szobát. Mihelyt Csöpike teheti (már mindenki így hívta anyámat apám családjában is), neki is lesz helye az iskolában. A nagy hírre még Albert József szeme is megfényesedett, és Józsi elővarázsolt egy pezsgőt a bőröndjéből. Apja igyekezett nem észrevenni, hogy orosz a felirat az üvegen, koccintottak a jövő unoka egészségére, és anyámnak komoly harcot kellett vívnia vacsora után, hogy meggyőzze anyósát: nem szorul olyasfajta kíméletre, ami indokolná azt, hogy nem segíthet a mosogatásban. Másnap, mielőtt elindultak, Szoyka Jolán a fia fülébe súgta, hogy vigyázzon ám Csöpikére – elvégre olyan törekeny. Apám figyelmetlenül bólintott. Éles szemű nagyanyámat csak az anyai elfogultság tehetett olyan vakká, hogy nem látta tisztán: a két fiatal közül mindig is Józsi lesz az, akire vigyázni kell. A vonaton szüleim már a szilvesztert tervezgették; a fennmaradt fénykép tanúsága szerint jól sikerült: apám kicsit már kaptatosan öleli át egy díványon láthatólag álmos anyámat, mellettük papírtrombitát fúj egy barát, fején éppen leesni készülő csákó. Néznek bele a fényképezőgép lencséjébe és az izgalma új évbe is. Mindegyikbe bizakodva.

Józsika

1954-ben szüleim befejezték az egyetemet, és június végén beköltöztek a fehérvári kollégiumba. Anyám már nagyon elnehezült, leginkább behúzott függönyök mögött hevert az ágyon, és olvasott – az igazán izgalmas részeknél nagyokat rúgott a kis jövevény.

Renner Béláék és Albert Józsefék feszülten várták a postást. Aztán amikor megérkezett végre a távirattal, mind a két házban azt kívánták, bárcsak ne jött volna meg soha.

Anyámék első gyermeke – a bátyám – meghalt a szülés alatt. Apai nagyanyám évtizedek múlva is pontosan tudta idézni a távirat szövegét, amit kaptak: „Kis Józsikánk megszületett és meghalt.” Szíven üt ennek a mondatnak a megmásíthatatlan egyszerűsége... S ha nagyon ritkán is, de azért felmerül bennem az, amit a későbbi tényekből elég biztosan lehet gondolni: valószínűleg sosem születtek meg, ha nem hal meg ez a kisfiú. Anyám egészségi szempontból már nem volt elég erős a gyermekvállaláshoz, amikor engem mégis felvállalt. Ha nem csak egy, hanem két gyermeke van, talán sikerül lebeszélniük rólam az orvosoknak őt, vagy talán el sem jutnak szüleim egy ilyen dilemmáig.

Igyekszem elhessegetni a képet, hogy a köldökzsinór, ami a kisbaba nyakára tekeredett, tulajdonképpen az én torkomba pumpálta át a levegőt. Mondom: próbálom mondogatni, pajzsként magam elé tartani a jó öreg „ennek, úgy látszik, így kellett történnie” meg a „végzet ellen nincs orvosság”-féle okosságokat, s többnyire sikeresen építek belőlük támfalat a támadó mélység ellen. De néha nem – és elakadó lélegzettel látom a kis, fulladástól ernyedtet mint az életemért hozott testvéráldozatot... Akkor aztán megdöbbenek, mert rakott szoknyácskámban, fehér blúzocskámban ott ártatlankodom a fényképeken, miközben valójában ezen a kis testen taposok – győztesen és részvétlenül. Nagyon ki kellene ezt érdemelnem az életemmel – gondolom ilyenkor, és majd agyonnyom ez a súlyos felismerés.

Aztán „visszajövök” a mélyből, elsodornak az „élet dolgai”, amelyek egyszerűbbek, irgalmasabbak. Azt suttoják: megesik... Aztán meg azt: mért ne született volna meg enélkül is? Éppen erre is lennének támogató érvek a családi háttérben: hát talán nem anyám és Zsuzsa nővére voltak azok, akik a háború utolsó évében, negyven felett teherbe eső édesanyjuknak azért könyörögtek, hogy mindenképp szülje meg a testvérüket – világégésben, menekülésben, egy virágillatú nevet viselő osztrák település, Lilienfeld szülőotthonában kinyomva, a bába német biztatása közben, a bombáktól hangos-sebes világra a harmadik kislányt, aki különös nevével – Lilien – mindig eszükbe juttatta annak az alpesi tájnak a reménytelen, idegen szépségét, és legfőképpen azt, hogy minden robbanást túl tud sírni egy csecsemő?

Lili nagynénémmel két nagylány testvére aztán boldogan babázott, s anyjuk bizonyára hálás volt a két gyermeknek, akik talán csak megerősítették, semmint ráerőltették a bizonytalan szándékot: esélyt adni a nem tervezett kis jövevénynek. Egy ilyen családban miért is gondolom, hogy anyám lemondott volna rólam, csak azért, mert már van két gyermeke, és néha félrevert a szíve? Jobban teszem, ha azt hiszem inkább, hogy nem – jobb ez mindenkinek, nekem, a szüleimnek, és jobb Józsikának is végzettől sújtva kihullani szüleim karjaiból, mint áldozati bárányként, megadóan és előzékenyen...

Persze, még mindig itt van a másfajta veszteség tudata: lehetett volna egy bátyám, aki hazahozza a jóképű barátait, aki megvár zongoraórák után, némi szülői ráhatásra, hogy ne kelljen este egyedül hazamennem, és aki miatt irigykednek rám az öt titkon imádó barátnőim... De bezárta ajtaját előtte a lélegző világ – a világ, amiben annyi minden történhetett volna vele.

Talán anyám is erre gondolt az értelmet vesztett testi fájdalomból kilábalva, az értelmet nem lelő lelki fájdalomba pedig belépve. Akik odasiettek a kórházi ágyához, mind szabályosan vették a levegőt, s már ezért sem bírt napokig rájuk nézni. Mit tudhattak arról, hogy a szülészeti osztályt betöltő gyereksírásban ő mindegyre ott hallja kisfia megállíthatatlan zokogását, s hogy e sírástól önkéntelenül is összehúzódik a méhe az anyaság örökkön ringó, de most partot nem remélő ritmusában... Hogy miként csorran ki a tej, majd keseredik meg a feszülő, begyulladó emlőben, s a többi asszony arcának madonnai fényeit hogyan oltja ki a körötte kavargó, mozdíthatatlan bánat?

Másféle, férfiakra szabottan konkrét bánat lepte el apámat is, praktikus teendőkben tárgyiasulva. Mire anyámat hazaengedték a kórházból, már Hajmáskéren a kamrában landolt a babaágy, a babakocsi és a fürdetőkád. A pelenkákat és ruhákat apám először oda akarta adni a barátainak, akiknél szintén jött a baba, de babonából nem tette, emellett attól tartott, hogy azok babonából el sem fogadnák – és mire lenne jó mindenkinek feszengeni? „Jól tetted” – mondta az anyja, amikor meglátogatta a fiát, és látta, hogy a szekrényben ott vannak a ruhácskák. „Jó lesz majd a következő babának”. Egyenesen a fia szemébe nézett, megszorította karját. „Csak nem csüggedni” – mondta csüggedten. „Olyan szomorú!” – mondta a fia, s mindketten tudták, hogy Csöpike-re gondol. „Tudom” – felelte Szoyka Jolán csendesen, és nem mondott közhelyeket. Viszont elrakta a bőröndjébe a gyerekruhákat és pelenkákat, aztán nekiállt aranygaluskát sütni, mielőtt bement a kórházba. Anyám fásult-gyengén ült az ágy szélén, anyósa leült mellé; őszillata volt. Megkérte a menyét, hogy mondjon el mindent, és nem vigasztalta, csak néha állította meg halk, szomorú beszámolóját tárgyilagos kérdéseivel. Tudni akarta, miért történt így, s a végére mintha anyám is jobban értette volna.

Mindenesetre először evett a neki vitt ételből.

Leginkább persze annak nyílt meg a szíve, akivel halott gyermekén kívül egyedül volt közös titka a születés misztériumáról: édesanyjának. Renner Béláné nem mondta el neki, mert még maga előtt is szégyellte, hogy önző módon mi jutott először eszébe Csöpike nagy bánatáról – de hálát rebegett, hogy megszülte Lilit, mert most bizonyára az ég büntető leckéztetésének gondolná a lányát ért szerencsétlenséget. Így sem volt könnyű elbírnivaló vele, még az ő napfényes természetének sem.

Amit rögtön felmért, az volt, hogy Csöpikének csakis a kórházat elhagyva lehet esélye a lassú lelki gyógyulásra. Türelmetlenül várta hát azt a szombat délutánt, amikor érte mehetek, és látta, hogy mélabútól lelassult veje nem fog jól tenni a lányának. Azt javasolta hát, töltsék a hétvégét náluk, Hajmáskéren, ahová férje nyugdíjba vonulása után költöztek vissza Enyingről, s meghagyta az összes gyerekének, hogy találjanak haza, mire a testvérükkel megérkezik.

Soha nem láttam összetartóbb testvéreket, mint amilyenek anyámék voltak. Nem emlékszem arra, hogy valaha veszekedni hallottam volna őket, nevetni annál többet. Anyám és Zsuzsa nővére szinte összeérték korban és külsőben is: kicsit később, hét évvel rá érkezett az egyetlen fiú, Öcsi, majd a lilienföldi robbantásoktól rezgő alpesi hegyekbe Lili, aki mindössze kilencéves volt 1954-ben. Öcsi tizenhét – egy félév alatt két méterre nyúlott, és már látszott, hogy szabálytalan arca messze nagyobb pusztítást fog végezni a lányszívekben, mint akár-hány szabályos szépségű profil. Anyám volt a kedvenc testvére, mint mindenkinek. Azt nem tudta, mit is kezdjen egy ilyen helyzettel, de feltett szándéka volt, hogy megvigasztalja. Zsuzsa túl volt egy igen fájdalmas szerelmi csalódáson, készen állt együtt búsulni a húgával. (Renner Béláné erről határozottan lebeszélte.) Lili meg elég, ha kilencéves és csicsereg, ahogy szokott. A többit nagyanyám rábízta a pillanatra, mivelhogy azzal általában igen jó barátságban volt.

Ez a barátja vidámra maszkírozott arcával ez alkalommal hiába buzgólkodott. Gyenge anyám a nappaliban feküdt a díványon, és valamelyik testvére mindig ott körözött mellette.

Fárasztották. Öcsi olyan történetekkel traktálta az iskoláról, amikkel máskor soha, Zsuzsa divatmagazinokat rakott az ágy mellé, és arról beszélt, hogy egy közös barátnőjük levágatta a haját, Lili meg felajánlotta, hogy odahozza az egyik mesekönyvét, és megmutatja, milyen szépen tud felolvasni. Anyám a fejét rázta. A testvérek bizonytalanul néztek az anyjukra. Öcsi lehuppant a zongora mellé, játszott rajta valami rövidet, fiatalosat. Anyám nézte az öccsét, aki már majdnem férfivá érett – legalább is külsőleg. Szeméből szivárogni kezdett a könny, és anyja odaült mellé. „Ő is lehetett volna ilyen helyes nagyfiú, mint Öcsi” – suttozta anyám, és sírni kezdett – megállíthatatlanul. Anyja átfogta a vállát, és Öcsi kivételével már ott is volt mellette mindenki – vállát simogatva, arcát törölve, zsebkendőt szorongatva, együtt sírva vele. Végre megértették: ha azt akarják, hogy Csöpi visszajöjjön velük az életbe, előbb segíteni kell neki elbúcsúznia attól, akit nem vihet oda magával.

Öcsi zavartan oldalazott ki a verandára, ahol sógora – apám – cigarettázott, a szemben lévő dombokra meredve. Kedvelte és nagyra tartotta nővére férjét: pingpongban mindig megverte, akárhányszor játszott vele, s az volt az érzése, hogy még sok más egyebet is tanulhat tőle. Apám ránézett a nagyra nőtt fiúra, aki megállt mellette, és mintha azt mondta volna: „Kijöttem, mert azok ott bent... sírnak. Én meg ugye... vagyis mi, férfiak...” Apám nagyot szívott a cigarettából, és úgy döntött, ráér még elmagyarázni Öcsinek, hogy a férfiak is sírnak. Ő például elég gyakran – akár egy versen is. Csak éppen most képtelen rá. Mert egy-két jó év után most megint belenézett a halál telhetetlen, éjsötét arcába, s az ismerős rettegést nem bírja elmosni a könny. Itt van – itt is volt – és mindig itt lesz vele. Annyit tehet, hogy – ha tud, elfordul, hogy ne lássa. Így hát ezt tette, átfogta Öcsi vékony vállát, és azt kérdezte minden kedv nélkül: „A lányokkal hogy állsz?” A fiú felnevetett, aztán ijedten a sógorára nézett. Apám is mosolygott, Öcsinek mégis az volt az érzése, mintha ugyanúgy sírna, akár a nővérei odabent.

Dimenziók

Miután elsiratták kisfiukat, elcsendesedve, a közös gyásztól még inkább egymáshoz forrva, és mégis, valahogy árván, szüleim elkezdtek a felnőtt, dolgozó életet Székesfehérvárott, ahol mindketten az egyik gimnáziumban kaptak állást. Anyám próbálta megismerni a várost, amelyet a terhesség utolsó, fülledt hónapjaiban kizárt az elfüggönyözött kollégiumi szobából. Nem először járt itt, hiszen Enyinghez, gyermekora színhelyéhez viszonylag közel esett Fehérvár, de komolyabb ismeretséget csak most kötött vele. Tetszett neki a belváros a kis, középkori hangulatot őrző, szűk utcáival, s az órái után gyakran sétált céltalanul, örömmel a macskaköveken. A tanítás nem nagyon foglalkoztatta, ahogy kilépett az iskola kapuján, már el is felejtkezett róla, és értetlenül, bár elismerően figyelte apámat, aki helyette is lelkesedett, tervezett, készült. Anyámat – ezt öccsének írt leveleiből pontosan látom – nem fűtötte szakmai ambíció, a pedagóguspálya legalább is nem az a terep volt, ami ezt fel tudta volna szítani benne. Ha valami fellelkesítette, az a diákjai személyiségének egy-egy villanása volt: egy dicsérettől kipiruló vagy kudarcától megfeszülő arc sokkal tovább foglalkoztatta, mint az, hogy jól tudják-e az orosz főnévragozás mind a hat esetét. Miközben dolgozatot íratott, nem azt nézte, eltévesztik-e a gyerekek a datívuszt, hanem azt, hogy milyen nyugtalanul rágják az öklüket vagy dobolnak a lábukkal; esetleg azt, hogyan veti hátra hullámozó haját az egyik fiatal lány, és szédül meg annak édes fuvallatától a mögötte ülő fiú. Az ilyesmi, a fiatalság sebezhetősége, zűrzavaros tisztasága mindig meghatotta, s ezért, csakis ezért gondolta néha azt, hogy érdemes tanárnak lennie. De órákat megtervezni, a már megtartottakat gondolatban visszapergetni, bosszankodni az elszalasztott didaktikai célokon és alkalmakon – ez számára teljesen idegen terep volt, s ezért gyakran tette türelmetlenné, ha apám az ilyesmit hosszan ecsetelte neki, nyilván hasonló elkötelezettséget feltételezve valójában tökéletesen érdektelen anyámról. Nem tudom mi lett volna neki való: valami kevésbé rendszeres, érzelmileg őt jobban érintő jótékonyosság, alkotás... Valószínűleg inkább a felismerés, mint az ismeret izgatta – s ha már úgy esett, hogy ideje, energiája jó részét az utóbbi átadására kellett szánnia, semmilyen módon nem tett bele többet, mint amit muszáj volt. Ami megmaradt a napból, azt a számára fontosabb, másik dimenzióban igyekezett eltölteni. Nem volt ez elvontabb, emelkedetebb dimenzió, csupán az időnek olyan tágassága, amelyben szabadabban, függetlenebbül időzhetett anyám elkötelezettségre nem hajló intellektusa. Odaadni – és nem megadni magát a pillanatnak – ez az igekötőváltás nem nyelvi játék volt csupán a számára, hanem nagyon is komoly határvonalat jelzett: a kötelesség és az élet határozott különválását. Az előbbi iránti csendes közönye ugyanakkor nem párosult sem göggel, sem megbízhatatlansággal. Anyám mondhatni akarata ellenére volt jó munkaez, mivelhogy alkatilag nem volt alkalmas arra, hogy a dolgokat rosszul csinálja. De lelkesedés nem fűtötte, dicséret nem motiválta, távoli kilátások felé nem fordította arcát, és az előmenetel szónak számára nem volt jelentése. Mindezt azonban finom érzékkel igyekezett nem hangsúlyozni apám és kollégái előtt, mert nem akarta megingatni azok lázas szerelmét az „értelmes tevékenység” iránt. Ő a maga részéről nem ismert értelmesebb tevékenységet annál, mint amikor teát kortyolva könyvet olvasott az ágy sarkába kucorodva, vagy az ablak előtt nézte az esőben ázó megyei könyvtárat, amelyre éppen rá lehetett látni a szobájukból. A dolgozatokat mindig a legutolsó pillanatban javította ki – háromszor olyan gyorsan, mint apám és jóval kevesebb hibaszázalékkal. Apám gyakran viccelődött baráti társaságban ezen – kicsit fanyar öniróniával, kicsit büszkén –, mert szerette anyámat annyira, hogy őszintén lenyűgözte s nem bosszantotta annak az övénel jóval gyorsabb, függetlenebb szelleme.

A „baráti társaság” egyébként jórészt hasonlóan fiatal tanárházaspárokból állt, akik szintén a kollégiumban kezdték egzisztenciájuk lassú építését. Gyakran esett szó a munkáról, diákok-

ról, és anyám – akinek az érdeklődését ez nem nagyon kötötte le – elég ügyesen tudta másra terelni a szót. Ha mégsem sikerült neki, akkor kiment a folyosón lévő közös konyhába teát feltenni valamelyik feleséggel, akivel már „érdekesebb” dolgokról beszélgettek – divatról, munkahelyi pletykákról, receptekről, könyvekről. Csak egy dologról nem – a társaságban szép lassan szaporodó gyerekekről.

Józsikáról maguk között sem ejtettek szót anyámék – úgy is ott volt mindig velük. Aztán meg anyám teste sem feledte el: a szülés és az azt követő érzelmi trauma megtörte amúgy is ingatag fizikai egyensúlyát. A gyermekkori mandulagyulladásokból visszamaradó immun- gyengesége egyre nyilvánvaló lett, s a magas lázzal járó gyakori meghűlések meggyengítették a szívét; ezt állították az orvosok. Meg azt, hogy azért persze szülhet, de nem árt egy kicsit várni vele.

Hát vártak. A szoba, amiben laktak, kettejüknek nagyon is elég volt. A kollégiumban lakó fiatal tanárokat szép lassan szippantották el a kiürülő vagy éppen épülő tanácsi lakások, s amíg erre vártak, egzisztenciális helyzetük ideiglenessége még kicsit ott tartotta a tulajdon- viszonyokba gyökeret nem eresztő fiatalságot. Ha valaki a szülőktől jó házi bort, pálinkát vagy süteményt hozott, áthívta a többieket. A Vörös Csillag moziban érzelmes filmeket néztek (gyakran szovjetet), és utána lelkesen vitatkoztak róluk. Az alagsorban állt egy pingpong- asztal, és apám sosem veszített. Be is nevezett egy amatőr versenyre, és megnyerte. A sport amúgy is nagy szenvedélye volt – ma már nehéz ezt elképzelnem, s mindenképp hosszan kell nézmem nyúlánk, sovány alakját a fényképeken, mert igazán belém épült emlékeimben apám már pocakot eresztett és elkényelmesedett férfi. Azt hiszem, a sport nem az a fajta próbatétel volt csak számára, mint általában – hogy mire vagyok képes, én vagyok-e legjobb, le tudom-e győzni a testi/lelki gyengeséget. Leginkább annak a próbája volt, hogy az enyészethez minden pillanattal közelebb kerülő teste mennyire mutatja már vagy veszi egyelőre semmibe ezt a kikerülhetetlenül közeledő hanyatlást. És persze arra is jó volt, hogy holtra fáradva néha el tudja azt felejtani.

Anyám nem tudott ebben részt venni, de támogatta és büszke volt rá. Gyakran megesett, hogy Hajmáskérre, anyám szüleihez is külön mentek – anyám vonattal, apám biciklivel. A jórészt dimbes-dombos, 38 kilométernyi szakasz kemény erőpróba volt, és anyám szülei, akiknek nem volt hajlamuk különleges erőpróbákra, amiket tapasztalatuk szerint az élet amúgy is kioszt néha mindenkinek, értetlen, bizonytalan mosollyal nézték, amint vejük csatakosan betolta a biciklijét az udvarukra. Kutasra viszont mindketten vonattal mentek, s anyám nagyon élvezte az ott töltött időt: apósa okos, csendes rokonlelke, anyósa rendkívüli személyi- sége életre tudta hívni a ritka varázslatot anyám viselkedésében – a feltétlen elkötelezettséget.

Apámék 1955 nyarán alig voltak hát Fehérváron magukban, vagy Kutason vagy Hajmáskéren töltötték az időt, s boldogan asszimilálódtak – apám a Rennerek zajos, spontán, míg anyám az Albert-család csendesebb, bonyolultabb világához. Közben apám elkezdte a magyar szakot is, sokat olvasott és tanult. Anyám nem tanult, de szintén sokat olvasott, amiből, erősen gyanítom, többet tanult, mint szorgalmas, a lehangoltsággal gyakran küzdő apám. Mellesleg anyám sem volt teljesen tervek híján, nem mondott le arról, hogy egyszer elvégezze az angol szakot. De egyelőre pihent, mert a szíve néha aggasztóan nehéz volt – és nem elvont értelemben.

Aztán elkezdődött az új tanév, s 1956 tavaszán anyám teherbe esett. Könnyű terhesség volt – tekintve anyám törekenységét, és mégis nehéz, tele ki nem mondott aggodalommal. Apám babonából nemhogy nem vette elő a hajmáskéri sufniban elrejtett bölcst, babaágyat és -kádát, de még csak meg sem nézte, milyen állapotban vannak. Bár általában éjszaka tanult, most korán villanyt oltott, hogy Csöpike pihenhessen, hiába erősködött anyám, hogy vígan alszik ő a kislámpa mellett. Ha néha sóhajtott egyet álmában, apámnak már fel is pattant a szeme. Anyám észrevette, hogy férje valósággal beteg az aggodástól, és néha, mivel ő volt a

stabilabb lélek, megszorította a paplan alatt a kezét: „Nyugi”, mondta a Rennerekre jellemző, patetizmust mellőző egyszerűséggel. Apám visszaszorította a kezét, és továbbra sem volt nyugodt.

Ősszel már nem kezdett bele anyám az új tanévbe: januárra várták a babát. Békés, lassú iramú napok következtek. Délelőtt sétált egyet az őszi fényekben, aztán apám hazaszaladt az ebéddel az iskolai menzáról. Délután anyám krimiket olvasott, apám javított vagy órákra készült. Korán lefeküdtek, apám a bioritmusát a terhes állapot feltételezett üteméhez igazította, és mindig előbb aludt el, mint kipihent anyám. A pici rúgkapált, de apró talpacskáit öntudatosan visszahúzta, ha valamelyikük keze a feszülő pocakon odatévedt.

Aztán Pesten októberben felgyorsultak az események. Hogy milyen iramban és miként csaptak át Fehérvárra, azt nem tudom. Sosem kérdeztem, és apám nem hasonlított az anyjára, aki módszeresen ellátott minket gyermekkorra és a felmenői történeteivel, hogy „továbbadjon az utána jövő generációnak”. Apám nem nagyon akart szembesülni azzal, hogy van „utána jövő”, pontosabban hogy lesz olyan, hogy „utána” – bár lelke legmélyén nála jobban senki nem tudta és tartotta számon ezt a brutális evidenciát. Ritkán mesélt a múltjáról, és mi nem kérdeztük.

Később, apám halála után faggattam Lili nagynénémet, aki csak arra emlékezett, hogy 1956-ban apám bezárta a kollégium ajtaját, amikor a diákok ki akartak menni az utcára, ahol zűrzavarosra fordult a helyzet, és lövések is dörrentek. Nem hiszem, hogy valami nagy vágyat érzett volna arra, hogy ő maga belevesse magát az eseményekbe, amelyek különben sem váltak olyan sodróvá, mint a fővárosban. Ezenfelül ott volt várandós felesége, akit nem hagyhatott magára, a zárt ajtók mögött suttogó diákoknak pedig, akik mintha valami kalandosat, nagyot vártak volna el a fiatal tanár úrtól, hangsúlyozottan és többször kijelentette: neki most elsősorban védenie kell a rábízott diákokat és a feleségét – minden más csak utána következik.

Míg a folytatásra, majd a következményekre vártak, már véget is ért minden, és hallani lehetett a távoli utakon vonuló tankok dübörgését. Amikor újra biztonságossá vált a közlekedés, és a novemberi ködbe beleveszett az utolsó disszidens is, váratlanul beállított Renner Béláné, megbizonyosodni Csöpike állapotáról. Meg másért is. Táskájából kivételesen nem süteményeinek egyikét vette elő, csupán egy kissé gyűrött levelet, de mielőtt odaadta volna a lányának, le kellett vennie hirtelen bepárásodott szemüvegét. Anyám ezt nem látta, az ablak előtt állt, és nézte a novemberi esőt. Nagyanyám megfogta a vállát, és azt mondta:

– Öcsi elment.

Anyám nem fordult meg, szórakozottan nézett odakint egy fiatal lányt, amint a szélben kifordított ernyőjével küzdött. Ugyanilyen szórakozottan kérdezett vissza:

– Igen? Hová?

– Még maga sem tudja. Talán Amerika.

Anyám csak most fogta fel az előbbi mondat valódi jelentését, és megperdült, már amennyire ezt az állapota engedte.

– És ti elengedtétek?

– Hiszen látod, mi van itt – mondta Renner Béláné, és a könnyek rácsorogtak makulátlanul tiszta blúzára. – És ismered őt..., hogyan is állíthattam volna meg?

Anyám tudta, hogy Öcsi talpraesett, vállalkozó szellemű fiú, aki már csörgeti, akárcsak Renner Béla tette – a makacsság láncait. De azt is tudta, hogy van, akire hallgasson.

– Apu? Ő mért nem beszélt le?

Renner Béláné nem felelt, és úgy döntött, egyelőre nem meséli el Csöpikének: valójában az apa beszélte rá Öcsit arra, hogy a legjobb barátjával nekivágjon a határnak. Férjét – aki estéit a majdnem teljes hangerővel harsogó rádió mellett töltötte – a forradalom első napjainak óvatossága után magával ragadta a szabadság ábrándja. Elszorult torokkal hallgatta a híreket, s csak akkor ébredt rá, mennyire hiányzott neki ez az ábránd. Amikor aztán látta, hogy az már megint elrohan a nyugati határon át boldogabb országok felé, nem érzett erőt arra, hogy lebeszélje a fiát, ellenkezőleg... „Menjél” – mondta, és felnézett az egy fejjel magasabb, vékony Öcsire, aki a szekrénynél ácsorgott, bizonytalanul nézve, mit is rakjon a bőröndjébe. A nyitott szekrény mélységétől megszedült, és az apja látta, hogy elég lenne egyetlen szó, hogy visszatartsa. De azt is tudta, hogy amíg neki nincs ereje megkeresni a szabadságot, a fiának még van. Nem veheti el tőle ezt az esélyt.

„Van egy kis dugi valutám” – mondta, és Öcsi belehajolt a szekrény kavargó mélységébe. Anyja kint, a konyhában fasírtot és süteményt sütött, igyekezett praktikusán olyan ételeket csomagolni, melyek több napig kitartanak. Nem volt sok idejük: Kecske, a barát nagybátyja, aki a határig, majd a határon átvitte őket, nem várhatott tovább egy óránál. Anyámon kívül otthon volt minden testvér, és amikor Öcsi átölelte őket, Renner Béláné is odalépett, behúzta a fiát a kisebb szobába az asztal mellé, a kezébe nyomott egy papírt és egy tollat.

– Írj valamit neki – mondta.

Öcsi szeme megtelt a szorongás könnyeivel, de nem hagyta, hogy kigördüljenek, hanem remegő kézzel elvette a tollat, hogy levelet írjon Csöpinek...

Anyám az ágyra ereszkedve olvasni kezdte a levelet. A kapkodva odavetett mondatok látszólagos vidámsága és bizakodása nem tévesztette meg.

„Muszáj valami hollywoodi szépséget találnom, ha már ilyen fene jóképű vagyok...” – olvasta, és tudta, hogy közben Öcsi Ágira gondolt, akitől valószínűleg el sem tudott búcsúzni. Igazi diákszerelm volt az övéké, még nem nagyon tudott róla a család, de ő – Öcsi legfőbb bizalmasa – igen. Azt is tudta, hogy egy alkalommal Ági szülei elutaztak egy hétvégre, Öcsi pedig felment palacsintát enni. Másnap meglátogatta a nővérét a kollégiumban, és nagyra tárgult, áttetszően kékké világosodó szeméből, kicsit megrendült, lelassult mozdulataiból anyám szavak nélkül is kitalálta, hogy nemcsak a palacsintát ízlette meg. Amúgy Öcsi zajos, vidám csibész-életet élt számos barátjával, akiket Renner Béláné boldogan etetett meg, ha néha elvetődtek a fehérvári Gépipariból a hajmáskéri házba. Vonaton érkeztek, s ahogy az állomásról a falu végén álló házig elsétáltak, fiatalságuk ragyogó szele végigsöpört a dermedt, poros utcán. A házakból kinéztek az emberek, Öcsi büszkén odaköszönt az ismerősöknek. Anyja is büszke volt a nagy fiára meg a barátaira, habár tudott volna komolyabb tanácsokat adni nekik ruhaanyag és hajviselet tekintetében Ettől azonban született arányérzékevel – igaz, némileg bánatosan – eltekintett, és igyekezett olyan szobában és olyan öltözkében eléjük rakni a sajtos pogácsát, hogy legalább az megfeleljen a „tüchtig” renneri értelmezésének. Jókedvében néha Öcsi felkapta, és táncolt vele egyet a szobában, a fiúk nevettek, és ő is, bár a rend kedvéért méltatlankodva követelte, hogy tegye le. Miután minden pogácsát elpusztítottak és megitták a limonádét, a fiúk elkészöntek, és Renner Béláné ellágyult arccal nézte nyurga alakjukat, amint útban az állomás felé még egyszer átmossák az ifjúság tündérvizével a falu főutcáját.

Most már nem jön hozzájuk senki azon az utcán – gondolta Renner Béláné Csöpike mellett ülve, aki befejezte a levél olvasását, és az orrát fújta. Legalább is a fiúk nem. Hogy ezt alig lehet kibírni, csak aznap reggel érezte igazán, amikor maga is lesétált az állomásra, csüggedt lépteivel széttaposva azoknak a lendületes, vidám lépteknek az utolsó emlékét is. Nem volt benne biztos, elbír-e még egyszer annak az üres utcának a látványával. Ennél már csak egy kép emléke kínozza jobban: az, ahogy a fia órá nézett, mielőtt beszállt Kecskével a kocsiba. A

riadtságtól, ami kicsapott fia szeméből, újra összerándult a gyomra. Anyám – mintegy megérezve ezt – a zsebkendőt a zsebébe gyűrve megfordult, és megszorította a kezét.

– Boldogul... tudom. És... tudtok valamit róla?

Renner Béláné megrázta a fejét. Hosszú évekig félmeggyőződéssel eldarált reggeli imái Öcsi elmenetele óta hirtelen annyira elmélyültek, hogy alig tudott a mindennapi teendők hígabb vízéig elevezni... de mégsem voltak elég mélyek ahhoz, hogy elérjék azt, aki segíthet. Egyelőre csak az újra kiszáradt utca volt valóságos – ahol már nem lehetett várni senkit.

Anyám látta, hogy alapjában bizakodó anyja mennyire csüggedt, de tudta, hogy túllesz rajta, és talál majd reményt. Apjában, aki annyira szerette a maga szemérmes módján a fiát, már nem volt ilyen biztos.

– Apa... hogy viseli? – kérdezte.

– Viseli – felelte az anyja. – Állandóan a Szabad Európát próbálja behangolni, és egyfolytában dühöng, hogy milyen ócska a rádiónk.

– Vidd el a miénket. Jó minőség. Jóska az apjától kapta.

Köztudott volt, hogy Albert József még deklasszáldott állapotában is igyekezett figyelni a minőségre.

– Majd meglátjuk, talán hozzátok el, ha jöttök. Kipróbáljuk, hogy egyáltalán van-e értelme...

Anyám elérte, mit kér az anyja: „Jöjjetek el, minél előbb! Talán te, meg akit a szíved alatt hordasz, kicsit mérsékelitek a rádiógombot megszállottan csavargató apád kezének remegését.”

Így hát, december elején – bár anyám már nagyon elnehezült – felkerekedtek. Anyámat megdöbbsentette apja megtört arca, pedig addigra már Kecse nagybátyjának kapcsolatai révén annyit legalább tudni lehetett, hogy Öcsiék egy ausztriai gyűjtőtáborban várják, hogy Amerikába mehessenek, Renner Béla igazából nem is ezért volt már annyira reménytelen – Öcsi élt, és tudta: ott megtörténhet vele minden. Minden jó. Amit igazán nehezen viselt azon kívül, hogy a levelet nem hozó postás látványától mintha valaki mindig beleöklözött volna a gyomorszájába, az a szabadság állandó hiánya volt. Túlságosan fontossá vált azokban az októberi napokban, most meg alig kapott levegőt.

A faluban – közvetlenül a ház mellett – elkezdték átalakítani a valamikori tiszti kaszárnyát, és kialakították Magyarország legnagyobb szovjet katonai támaszpontját. Egyelőre még csak néhány teherautó érkezett, de sejteni lehetett, mi következik. Életében először örült annak nagyapám, hogy nagyot hall – és nem hatol át dobhártyáján az elmosódó orosz kiáltások gyűlölt intonációja.

Nagyjából az orosz nyelvre beinduló zsigeri elutasítás volt az egyetlen igazi közös pont két nagyapám között ekkortájt; mert – ellentétben Renner Bélával – Albert Józsefet nem ragadta el október legígéretesebb napjaiban sem a remény. Ehhez túl realista volt, és túlságosan ismerte a szolidaritás nyugati és a tolerancia keleti korlátait. És bár azokban a feszült napokban ő is rendszeresen hallgatta a rádiót, korántsem azért tette, mint a násza: nem követni akarta – drukkolva, lélegzetvisszafojtva, reménykedve, majd lesújtva – az eseményeket, csupán megfigyelni, milyen módon jutnak el oda, ahová – ebben nem kételkedett – el kell jutniuk. Nem töltötte el elégtétellel, hogy annyira tisztán látta, mi fog történni, de legalább az egyensúlyából sem billent ki. Illúziók nélkül ült a kutasi ház rossz rugózású karosszékében, és az emberiségtől már nem nagyon várt semmit. Amit várt, az más volt – unokája születése.

Nővérem, Anca 1957 januárjában született meg, és amikor egészséges csecsemőkre jellemző keserőséggel belesírt a lélegző világba, sok ember arcán fakasztotta fel a ritkuló mosolyt a

pici lány első sivalkodása – mert egyébként nem nagyon találtak okot a mosolygásra. Öcsi első levele csak nem akart megérkezni, a hajmáskéri ház melletti kaszárnyába egyre több orosz katona érkezett, és apám újabban megint nyilallást érzett a veséje tájékán. A kisbaba apró kis ujjacskáival megragadta, ami a keze ügyébe esett – azaz a gondoktól felhőzött életet –, és formás szájacskája felé húzta, hogy megízlelje. Nem engedhették, hogy ilyen keserűen érjen oda hozzá. Így aztán Renner Béláné kis unokáját a kezében tartva énekelni kezdett, és ezentúl a kisbabát várta a hajmáskéri főutcán a fia helyett, Renner Béla úgy döntött, hogy az időközben orvosi rendelvényre kiváltott hallókészülékét csak arra fogja használni, hogy hallja a kislány gögicselését. Apám vesepanaszai is elmúltak – nem volt rájuk ideje: vagy az iskolában dolgozott, vagy pelenkázott, etetett, mosott... Ebből a parányi, jó szagú, tökéletes kis testből állandó meleg áradt a kedveszegett felnőttek világa felé, s mivel a meleg köz tudottan könnyebb fajsúlyú, a hideg légréteg fölé szállva remek szigetelőanyagnak bizonyult a kinti, fájdalmasan komor széljárások idején is.

Márciusban összegyűlt a család – megtartották a keresztelőt. Kutasról – a keresztelő előtt egy nappal – csak Albert Józsefné utazott Fehérvárra, Albert József megfázott, köhögött, nem akarták kockáztatni, hogy a kislányt vagy betegsége könnyen hajló anyámat megfertőzze. Renner Béláné is korábban jött – süteményeket, evőeszközöket, terítőt hozott. Akkor már két szobájuk volt anyáméknak a kollégiumban, s a két újdonsült nagymama a „nappaliban” aludt. Régen találkoztak – volt miről beszélgetniük. Albert Józsefné odahúzta a székét az asztalhoz, ahol nászasszonya a süteményeket vágta fel, és belekezdett abba, amiben a legjobb volt – szóra bírni, figyelni, részt vállalni, értelmezni – egyszerűen ventillálni. Tíz perc múlva Renner Béláné letette a süteményes kést, bár még nem vágott fel minden zserbót és túrós pitét. Jolika megfogta a kezét, és tenyeréből ugyanolyan jótékony, bár érettebb meleg áradt, mint a szomszéd szobában lévő kiságyból. „A nagy kapkodásban itthon maradt a vastagabb kabátja” – panaszolta halkán anyai nagyanyám, és a másik számos érvvel győzte meg arról, hogy Ausztriában könnyedén talál erre megoldást Öcsi, aki találékonyságnak itthon sem volt híján. „Elnézem ezeket a fiúkat a folyosón – intett Renner Béláné kifelé, ahol a középiskolás fiúk jöttek-mentek, kicsit lehalkítva a hangjukat a „tanári részleg” előtt –, „nézem, és mintha őt látnám... Istenem, vajon ő hol alszik?” „Akárhon is van, a Jóisten ott is látja” – mondta Szoyka Jolán, aki idősebb korára kezdett vallásos lenni. – „Majd gondját viseli, meglásd. Neki legalább lesznek kilátásai.” Renner Béláné ezen kicsit felvidulva bólintott, de aztán eszébe jutott, hogy március van. Már... „Nem ír, még mindig nem” – ingatta a fejét. – „Nem tudom, mire vélni, olyan jó gyerek volt mindig.” A gyűjtőtáborba – főleg anyám – rendszeresen írt, de nem jött válasz. Albert Józsefné elmondta azt, amit nászasszonya maga is tudott: jelenleg nem jutnak el a disszidensek levelei a címzetthez, hiába is küldik el – és fordítva is ez lehet a helyzet. Tudta ezt Renner Béláné is, de egyrészt jó volt hallania, s imígyen csillapítania a belül szüntelen szükölő aggodalmat, másrészt meg lehetett kérdezni, hogy Jolika szerint meddig tarthat ez. Albert Józsefné a hortobágyi kitelepítés első, néma, kilátástalan éve emlékével a háta mögött úgy döntött, hogy meggyőződése ellenében fog válaszolni, és megszorította Idus kezét.

– Ez... az örület nem tarthat sokáig. Túl sokan elmentek, ezt nem kockáztathatják... – ám belül nem volt ilyen optimista.

– Tegnap volt a névnapja – mondta váratlanul, szinte felélénkülve Renner Béláné, és Albert Józsefnének az volt az érzése, mintha valamit várna. De ugyan mit? Mit tehetne vagy mondhatna erre? Az ünnepelt, akiről néha ámulva fedezték fel még legközelebbi családtagjai is, hogy a mindenki által ismert Öcsi helyett valójában a Zoltán nevet kapta a keresztségben, egy olyan ország hegyi levegőjét szívta be éppen, amely végképp elámulna egy ilyen név létezésén.

– Tudod, sokszor elfeledkeztünk róla – lamentált tovább a nászasszonya. – Olyan „Öcsis” volt, még én is elfelejtettem, hogy... egyszer nem is jött haza, csak késő este, csavargott a fiúkkal, és nagyon meg volt ránk sértődve. Persze Csöpike meg Zsuzsa hamar megbékítették... De most... most már egy hete ezt hajtogatjuk – én is, Béla is, meg a gyerekek. Hogy mindjárt itt a névnapja, és hogy meg kéne köszönteni...

„Ez legyen a legnagyobb gond!” – mondta volna szíve szerint a praktikusabb észjárású Szoyka Jolán, de látta, mennyire jólesik a másiknak erről beszélni, úgy is, hogy nincs értelme, vagy tán éppen azért. Hát hallgatott, és megszorította a nászasszony kezét. A kicsi felsírt a másik szobában, s hallották, hogy anyám kedves hangján csitítani kezdi.

– Legalább ők végre boldogok! – sóhajtott fel Renner Béláné a szoba felé intve, s felállt, hogy tovább szeletelje a süteményt.

– Bizony... ez sem kevés – tette hozzá kis ütessel a szívében apai nagyanyám, Pannira gondolva.

Másnap – szeles, napos délelőtt volt – megtartották a keresztelőt. Hogy Öcsi valamilyen elvont formában mégis csak részese legyen a nagy eseménynek, ő lett a keresztapa, így a visító Ancsát csak az egyik keresztszülő, Zsuzsa nagynéném tartotta a víz alá. A kis ünnepség alatt, amit a kollégiumban rendeztek Renner Béláné süteményeiből és evőeszközeivel, anyám körbeadott egy levelezőlapot, amit Öcsinek írt, és aláíratta mindenkivel. A visszatérő közhelyeken kívül – *merre vagy, írj, annyit gondolunk rád, anyuék betegek az izgalomtól, hiányzol, ne csüggedj, ne felejts el minket* – tájékoztatta az öccsét, hogy most már meg kell komolyodnia, mert keresztapa lett. A tábor címét két hónapja tudakolta meg Kecse nagybátyjától, s bár nem volt azóta híruk Öcsiről, s igencsak kérdéses volt, vajon ott találja-e még, jobb híján ugyanoda címezte és küldte a lapot. Ahogy a küldemény belesüllyedt a postaládába, anyám próbálta elképzelni az útját – és elfogta a csüggedés, mert nagyon valószínűtlennek látta, hogy a vékony kis papírlap képes lenne áttörni az elérhetetlenné váló Nyugat-Európa vaspántos ajtaját.

Pedig áttörte – igaz, hosszú volt az útja. Egy hónapig tartott, amíg az ausztriai táborba került. Nagybátyámat már nem találta ott. Öcsi túl fiatal és türelmetlen természet volt a várakozáshoz, így hát lemondott Amerikáról, ahová még legalább egy fél évig nem lehetett a politikai menekülteknek kijutni, és elindult Svédország felé. Nem beszélte a nyelvet, s tágabb értelemben sosem tanulta meg e szép, hideg ország embereinek a nyelvét beszélni, akik jól nevelten, lelkesedés nélkül fogadták – ahogy egy problémás, új gyereket az osztályfőnök. Meglehetősen sokat fázott – szintén tágabb értelemben is, de hát húsz évével még elég rugalmas volt ahhoz, hogy megszokja ezt a szenvtelen klímát – bár meg sosem szerette. Szállást kapott és nyelvkönyveket, majd egyszer csak kis csomagban az anyám és szülei összes Ausztriába írt levelét is. A svéd nap hidegétől meghűvösödő arcán melegen folyt a könny, ahogy olvasta őket. Rögtön látta, hogy egy levele sem ért el Magyarországra, s abból, hogy ő – ha több hónapos késéssel is – végül megkapta az onnan jövőket, halvány reménnyel azt is kikövetkeztette, hogy szép lassan azért beindulhat a levélváltás. Nekiállt hát egy több oldalas levélnek, és megkérte Kecskét, fényképezze le őt a tengerparton, tengerészsapkában. Csuda jól állt neki, és a tenger a háttérben olyan dimenziókat ígért, hogy anyámék szívét két fájdalmas hiány is facsarta, amint a fotót nézték: Öcsié és a mögötte hullámozó szabadságé.

Anyám büszkén nézegette öccsét, aki sovány volt, enyhén borostás és szerinte „szívdöglesztő”, s arra gondolt, hogy most aztán majd Svédországban meglátják azok a szőke, elkényeztetett lányok, hogy a kis Magyarországnak milyen csodafegyverei vannak. Apám csak szimplán irigykedett – mert egyre többet dolgozott, egyre fáradtabb volt, és a tenger nem volt sehol.

Helyette Kutasra mentek. Nagyanyám kezdte visszanyerni régi formáját. Az, hogy az otthoni háttérre vigyázó jogászeleség kicsit unalmas státusza után most dolgozni kezdett, fölpezsdítette a benne szunnyadó fölös energiákat. Talán ezek voltak a legtevékenyebb éve – ha nem is a legkönnyebbek. Volt mit és kit a vállára vennie, és ő senkit sem hagyott a földön. Elbírt a férjét körbezáró, szokottnál is nagyobb csendet is, de néha nagyon egyedül volt Albert József életformává érő hallgatását cipelve. Józsiek a legjobbkor jöttek, és különösen menyé oldotta el annak a tevékeny nyárnak a horgonyait.

Apám csak pár napig maradt – egy Balaton körüli biciklitúrára indult a diákokkal. Anyám nem értette, mért tölti még most is velük az idejét, de hagyta, hadd tegye – látta, hogy a kedvét leli benne.

Szemlélődő természetét szabadon eresztette a kutasi ház udvarának vadregényesen koncepciótlan flórájában, és miközben Ancsa nagyokat rikkantott a nyárfalevelek árnyjátékát figyelve, anyósa divatlapjait olvasta, amit az neki, csakis neki gyűjtött össze a barátnőitől, akik már számosan akadtak. Ezek a barátnők gyakran nyitottak rá nagyanyámra, és ki-kiültek ők is a kusza kert hűvösébe beszélgetni. Anyám ritkán folyt bele a társalgásba, de meg-unhatatlan élvezetet talált abban, hogy anyósát hallgatta. Talán ekkor tűnődött el először a „lelkes” szó eredendő szépségén, mert Szoyka Jolán lelke mindenben: beszélgetésben, keresztretjtvény fejtésben, bableves készítésben, babakocsi ringatásban – jelen volt. Megegett, hogy anyám mellé húzta kisszékét a szomszédék hároméves kislánya is, akivel a szülei alig törődtek, s rászokott arra, hogy átjött nagyanyámékhoz. A kicsi leplezetlen csodálattal nézett fel anyámra, akiben ilyenkor viharos erővel zúgott fel a részvét, és hosszan mesélt a gyerekeknek, aki pissenés nélkül hallgatta. Lelencmosolyától és attól, hogy ennyire jó kislány volt, néha azon kapta magát, hogy sírhatnékja támad. De egyébként... boldog napok voltak azok.

És boldog napok voltak azok is, amiket a szüleinél töltöttek Hajmáskéren, habár az „élet dolgai” mindig okot adtak kisebb bosszúságokra is. Hogy egyáltalán megint léteztek Renner Béláék életében kisebb bosszúságok, azt jelezte: elmúlt az Öcsi miatti nyugtalanság súlyosabb korszaka, amelyben nyilvánvaló volt, mihez is érdemes szenvedélyeket méretezni. Öcsi első levelét újabbak követték, viszonylag rendszeresen lehetett tudni róla és írni neki, lassan megnyugodtak a kedélyek. A svéd tenger egyre szabadabban hullámozott a képeken, amelyeken Öcsi finom anyagból készült, elegáns szabású kabátban nézett a kamerába, és egy egyszobás lakásban tanulta a svéd nyelvtant, miközben anyámék évek óta ugyanazt a kabátot hordták, és hiába vártak a lakáskiutalásra. Az érte való aggodás szorongató érzését a látens irigység semmivel sem kevésbé szorongató érzése váltotta fel, s a neki küldött levelekben egyre gyakrabban tűntek fel olyasmik, minthogy csúsztaskon a levélpapír közé néhány „nyugati” – értsd: használható – borotvapengét.

Ily módon hát lehullottak a láncok az élet dolgairól, amelyeket féken tartott az Öcsi életéért, sorsáért való mázsányi aggodalom, s azok mohón megrohanták nagyszüleimet. A megélhetési gondok mellett akadtak „övon aluli” ütések is. Ilyen volt például az az állandósuló feszültség, amit a hajmáskéri rokonság/szomszédtság jelentett. Nagyanyámék Enyingről azért költöztek vissza a szülői telekre, mert a nyugodt élet illúziója édesen szivárványlott fölötté. A telek a falu végén volt, lankás, festői fekvése lehetővé tette, hogy két külön lakrész is épüljön rajta – a lenti” ház nagyanyám nővéréé, Lilláé volt, a „fentibe” költöztek be ők. Sajnos a falu utcájára csak a lenti ház előtti kapu nyílt, és így át kellett jönni az udvarán, hogy feljusson az ember. Lilla néni és a férje szinte mindig kint ült az ajtajuk előtt. Vizslató, rosszalló tekintetük már önmagában is elég lett volna ahhoz, hogy az embernek elvegye a kedvét, de a férfit vitte a rutin is: világeletében – azaz 45-ig – csendör volt, akitől a faluban mindenki tartott. Hogy most viszont senki se tartson tőle, azt nem engedhette meg magának, hát lázasan keresett alkalmat arra, hogy felszólítson, fenyegetsen, karhatalmat emlegessen. Renner Béláék persze

tudták, hogy fogatlan oroszlán, aki annyira sem számít, hogy rács mögé dugják: mégis, állandó morgása a maga erőtlenségében is felizgatta, foglalkoztatta őket. Egy hangos nevetés a verandán, s Gyula bácsi már ki is penderült a lenti udvar kövecses közepére, botjával félreérthetetlenül hadonászott sógornője felé, aki a lányaival gyanútlanul tereferélt a teraszon. Anyámék nem törődtek vele, és anyjukat is erre biztatták. Igazuk volt, nem vitás, de hiába – nagyanyám napja ezzel el lett rontva.

Aztán meg ott volt a kaszárnya a szomszédban, ahová megérkeztek az orosz tankok és katonák. Még hozzá félelmetesen nagy mennyiségben. Ha valahol kézzelfoghatóan és állandóan érezni lehetett, hogy egy megszállott országban él az ember, az bizonyosan Hajmáskérnek ez a telke volt, amely mögött és mellett nap mint nap orosz tankok gyakorlatoztak, és orosz vezényszavak harsantak fel. Egyébként a világtörténelmi realitását hajlott kora okán végleg elvesztő Gyula bácsi velük szemben is engesztelhetetlen volt, ám Lilla néni valóságérzéke jól működött – s míg férje nagyanyámékra szabadon hadonászhatott és kiabálhatott, villámgyorsan beteretle az udvarról, ha ugyanezt volt szándéka tenni a ház előtt elhúzó orosz gépkocsik irányában. Nagyanyámnak is résen kellett lennie – mert bár nagyapám nem használt botot, de a szavait ő sem válogatta meg, és eleve túl hangosan beszélt a süketsége miatt. Felesége nem győzte lepisszegni, ha a verandán állva az orosz teherautókon érkező kiskatonákat szidta. „Úgyse értenek ezek magyarul!” – mordult fel ilyenkor Renner Béla mérgesen, és nyilván igaza is volt. Viszont, érvelt nagyanyám, vannak olyan hanglejtések, amelyeket nem kell fordítani. Nagyapám vállat vont – és az autó után nézett. Némi elégtétel töltötte el: lám, Öcsi már végleg elkerülte az ilyen ponyvás kocsikat, hiába köröznak itt zsúfolásig tele kopaszra nyírt oroszokkal. Ha néha elkapta egy-egy katona tekintetét, megdöbbsent, milyen fiatal és mennyire nem-megszállószerű az arcuk. Ilyenkor tüntető hidegséggel kapta el róluk a szemét. „De hiszen ezek még gyerekek!” – sóhajtott nagyanyám, akit szíven ütött ugyanezeknek a tekinteteknek az ismerős elveszettsége. Tudta is, honnan ismerős mindez – még emlékezett arra, ahogy Öcsi ránézett, mielőtt elindult Nyugatra. „Pont ez a falu kell nektek?” – dühöngött nagyapám, és némileg zokon vette, hogy feleségében egyáltalán nem talált partnerre, mert nagyanyám nem katonákat látott a megszállókban, hanem fiúkat, sokszor egészen tatárarcúakat, és sejtette, hogy nem kell nekik ez a falu. Ami kell nekik, az talán több ezer kilométerre van, kimondhatatlan nevük van ott a fáknek és a falvaknak, és a kimondhatatlan nevű falvak házainak kapujában ázsiai türelemmel lesik a postást az asszonyok. „Süteménnyel nem akarod őket megkínálni?” – bosszankodott a férje, amikor mindezt megosztotta vele, és nagyanyám szíve szerint azt mondta volna, hogy mért ne. De ennyire azért nem akarta ingerelni a férjét, akinek hamar felszökött a vérnyomása. „Arra sem fogok nézni” – fogadkozott nagyapám, a háznak ama oldala felé bökve, ahol a kaszárnya magasodott, de két napnál tovább nem bírta, és egyik kedvenc foglalatossága lett, hogy leskelődjön. A ház verandája magasabban volt, mint a kaszárnya, és viszonylag sokat lehetett látni. Azt például elég hamar, hogy a kiskatonáknak nehéz soruk van. „Te – állt meg nagyapám egy nap a konyhaajtóban, – ezek verik a katonákat. Láttam.” „Szegények!” – ingatta a fejét nagyanyám, s miközben Renner Béla részletesen elmesélte a jelenetet, szemébe szöktek a tatárarcú asszonyok könnyei.

Meleg nyár volt, még a bakonyi dombok hűvösét is legyőzte, gyakran aludtak nyitott ablaknál, és ébredtek a ház mögött gyakorlatozó tankok láncalpainak nyikorgására. Megmegrezzentek a csillárok, és Renner Béla harciasan felült az ágyban. Aztán nem tudta, hogyan tovább – a harciasság további kifejeződési formái nem nagyon körvonalazódtak. Felesége megkérdezte, mi a csudát csinál. Nagyapám felhívta a figyelmét, hogy láncaltapok csikorognak a házuk mögött, ha esetleg nem hallaná azt, amit ő még hallókészülék nélkül is... Renner Béláné nyugodt hangon biztosította arról, hogy hallja, és ha nem tervezi azt, hogy megállítja a tankot puszta kézzel, és ne tervezze, akkor a legjobb lesz, ha megpróbál még aludni. Már távolodik amúgy is, mindjárt csönd lesz újra. Esetleg, ha már úgy is felült, hozna egy pohár vizet?...

Renner Béla lassan, de végül megszokta a rezgő csillárú reggeleket, a ház előtt port kavaró teherautókat, az aranyfoggal mosolygó tisztfeleségeket a rossz parfümjükkel, amivel tele volt a kis csemegebolt, ha néha vásároltak valamit ott is, mert általában a kisebb mellékfaluvá kinövő körletük boltjába jártak. Egyetlen dolgot nem tudott nagyapám megszokni – hogy a ház mellett ásó kiskatonák órákon át nem kaptak vizet. Miután egy napon át kifigyelte, milyen időközönként jelennek meg a tisztek felügyelni a munkát, izgatottan arra kérte a feleségét, csináljon egy kancsó limonádét. A kis fonott asztalt az oldalerkély mellé húzta, s rárakta a tálcát a limonádéval meg egy pohárral. Nagyanyám látta, hogy remeg a keze, és csorog róla a júliusi melegben a veríték – de nem szólt semmit. Ekkor már náluk pihentek a szüleim is Ancsával, anyám kint olvasta az újságot – és nézte az apját. Nagyapám kihajolt az erkélyen, majd szinte sűgva odaszólt a lányának:

– Hogy van az oroszul, hogy gyere ide?

– Ígyi szudá – felelte anyám, Renner Béla szerint egy konspirációhoz képest túlságosan is nyugodtan és hangosan. De most ezt nem magyarázhatta el neki, mert konspirációjának egyik lényeges eleme volt, hogy ne vesztegessen el értékes percekét. Hát újra kihajolt, megköszörmelte a torkát, és felejtethő kiejtéssel lesűgott az erkély alatt ásó kiskatonának, aki meglepetten nézett fel. Nagyapám kezében egy pohár limonádé volt – azt nyűjtotta feléje, és ha a kiskatona nyűjtőzkodott volna egy nagyot, el is éri. Azonban mintha nem lett volna elég gyors észjárású, láthatólag nem értette, nagyapám mit akar, és bizonytalanul, gyanakodva fordította el az arcát, amelynek porrétegén kis patakokat vájt az izzadtság. Nagyapám felhorkant, és dűhösen visszahűzódott. „Na, próbáljon meg jót tenni velük az ember!” – dohogott csalódottan. Anyám, aki tanűja volt a jelenetnek, és nem volt benne biztos, hogy az „Ígyi szudá” célba ért, felállt és kezébe vette a tálcára csapott poharat. Ő is kihajolt, és jóval jobb kiejtéssel, halk, kedves hangon odaszólt a katonának, hogy igyon egy kis vizet ebben a melegben. A kiskatona újra felnézett, a maszatos arcból kék tekintet csapott fel, és villámgyorsan felnyűjtózott a pohárért. Mohón ivott, gyorsan és közben a sarkot nézve – ahonnan bármikor befordulhatott a felettése. Aztán zavart mosollyal visszanyűjtotta az üres poharat, és mielőtt anyám egy „jeso ogyn”-t kérdezhetett volna, már újra leszegett fejvel ásott. Nagyapám ott figyelt anyám mögött, és azonnal kikapta a kezéből a poharat. „Jó lesz, ha azonnal elmoszuk” – morogta, de anyám tudta, hogy elégedett.

Így esett, hogy nagyapám, aki végső soron a ruszki elöl küldte ki a fiát a nagyvilágba, most ezeknek a ruszkiaknak adott le limonádét és – kell-e mondani, hogy eljött az a nap is? – süteményt. Ettől persze még nem szerette meg őket, mielőtt bárki ilyesmit mondana, közölte minden alkalommal nagyanyámmal, aki semmi ilyesmit nem akart mondani, viszont sűrűbben vett citromot a boltban. Anyám és apám – helyes taktikai érzékkel – szintén nem kommentáltak, ám számos alapszóval bővítették Renner Béla ismereteit arról a nyelvről, amelyet az deklaráltan egyáltalán nem akart megismerni, s meg kell hagyni: a kiejtése jelentősen javult, mire a szűleimnek vissza kellett utazni Fehérvárra az új tanévre.

Az új év Ancsával sokkal örömtelibb volt – de sokkal több szervezést is igényelt, mert anyámnak is újra munkába kellett állni. Dózsa néni, egy ismerős asszony járt át a kollégiumba, ha a csöppség megbetegedett és nem mehetett bölcsibe – s ez elég gyakran megesett. Anyámat az újból felvett munka ugyan szellemileg továbbra sem, de fizikailag valahogy sokkal jobban igénybe vette. Úgy jött haza kora délután, hogy szinte azonnal zuhant is be az ágyba, és egy-két óra alvás után sikerült valamennyire regenerálódnia. Apám is elég kimerűlt volt: végezte a magyar szakot, órákra készűlt és másodállást vállalt, hogy a konyhabűtört és a lassan szaporodó egyéb szerzeményeket kifizethessék. Új hobbija – miután alkalmi áron vett egy gépet – a fotózás volt, és egy vasárnap délután a család kísétált Öcsi valamikori iskolája elé, hogy több szűgből fényképeket készítsenek a Gépipariról. Apám egy elsötétűtett kis kamrács-

kában maga hívta elő aztán a képeket, s amint megszáradtak, elküldte azokat Öcsinek. Szálkás betűivel tréfás/büszke kommentárt is írt fotózási kísérleteiről, és mellesleg megkérdezte, hogy Öcsi nem tudna-e a számára valami jó fényképezőgépet szerezni. Hogy aztán az hogyan jut el hozzá, arra vonatkozóan nem voltak elképzelései. Anyámnak – akiben jóval kevesebb idealizmus szorult – annál inkább: sehogy.

Ez egyszer azonban nem volt igaza, mert karácsony előtt olyasmi történt, amit nem hitt volna: Öcsitől csomag érkezett. A nagypostára kellett érte menni, az apám biciklijén lévő gyerekülésre téve tolták haza, és a hiánygazdálkodásban élők gyerekes izgalmával várták, hogy kibontsák a boldogabb nyugat elérhetetlen tárgyi világának kincseit. Felgyorsuló lélegzettel emelték ki a karácsonyi mintás papírba csomagolt kisebb dobozkákat, rajtuk Öcsi személyre szóló kis üzeneteivel. A hivatalos vámpapíron tételesen látták, mit is küldött, s most tapintással próbálták beazonosítani, melyik ajándék kié lehet. Úgy tetszett nekik, még a csomagolópapír is finomabb, különlegesebb, mintázatában több a fantázia, a szépség, a vidámság a megszokottnál. Valószínűleg nem így volt – de hát az ötvenes évekkel együtt lassan ők is reményeik végére értek. Jókor érkeztek ezek a mesebeli tárgyak: elhoztak valamit egy távoli, könnyebb világ ígértéből. Apám elégedetten tapintott ki a papíron keresztül egy fényképezőgépszerűnek tetsző tárgyat, anyám pedig fejszóválva, könnyes szemmel tette be a szekrénybe azt a valamit, ami érintésre a „Mamma” szót kiabálva sírni kezdett, majdnem akkora volt, mint az éppen totyogni kezdő Anca, és minden bizonnyal egy hajsbaba lehetett.

A csomagról nem szóltak senkinek, és ettől a meglepetés lassan elfelejtett fátyla ereszkedett rá a közelgő ünnepre. Az, hogy ők azok, akik ezt a fátylat majd minél szebben fellebbenthetik, fellelkesítette a szüleimet. Emellett hideg napok jöttek – utazásra pici gyerekkel nem túl alkalmasak. Így esett, hogy a karácsonyra a család Fehérvárra utazott a szüleimhez – kicsit ugyan összeszorultak a kollégiumban. Anyámék elkérték egyik tanártársuk szobáját is, akik az ünnepekre elutaztak, így három szobával gazdálkodva várták a hajmáskéri és a kutasi rokonságot.

Renner Bélák és Albert Józsefék egy nappal előbb érkeztek, hogy az asszonyok segítsenek a sütés-főzésben – a kiürült kollégium konyhája megtelt vaníliaillattal és halszaggal. Két beszédes nagyanyám a tűzhely fölé hajolt, és anyám már nem is tudta, mitől enyhül egyre inkább a zúzmárás táj – a sütőből vagy a két asszonyból áradó melegtől. A két nász ült a nagyobbik szobában, és leginkább udvariasan hallgatott. Renner Béla csak akkor élénkült meg, ha valaki a rendszerre tett valamilyen megjegyzést, mert miután a hideg beálltával eltűntek a kiskatonák a ház mellől, belőle is elszállt az aktuális botrány feletti felháborodását valami komolyabbal felülíró történelmi következtetés, s újra megerősödött benne az elnyomók iránti gyűlölet. Míg ő a kiságy rácsait feszegető Anca dundi arcát csiklandozta egy plüssmókussal, másik nagyapám felállt, sétálni készült. Pontosabban a közeli templomba indult misére, mert hithű katolicizmusa, melyet hosszú évekig csak privát keretek között gyakorolt, kezdett új erőre kapni. Már megérkezett a rehabilitációs határozat, amelynek értelmében bírói tisztjébe visszahelyezték, és Lengyeltóti község bíróságának elnökévé nevezték ki, egy házat is kiutalva számára a község közepén – és ez visszahozott valamit a rég elvesztett biztonságérzetből és lelki szuverenitásból. Ennek első jele volt, hogy ha nem is hangosan és hivalkodva, de beszólt a konyhába, mielőtt elindult:

– Megyek... járok egyet. Megnézem a misét.

Albert Józsefné gyorsan megtörölte a kezét, és mielőtt férje elindult volna, megigazította a sálát a nyakán. A téli kabát prémgallérjából molyirtószag áradt – de a sál finom anyagból készült, és mintha egy kevésbé elszorult torkú ember viselte volna. Kutason eddig a férfi nem mert misén mutatkozni – nagyanyám tudta, milyen fontos neki ez a séta a Lenin úttól (!) nem messze eső templomba. Ugyanakkor féltette is a férfit: hideg volt odakint, könnyen meghűlt, általában ingatag volt az egészsége. Azt is sejtette, hogy lelki nyugalma amennyire

megtalálhatja majd az arany/márványdíszletek hűvös-távoli homályában, annyira el is veszítheti, ha kilép közülük, s a Lenin útra érve újra ott találja magát a két világ nyilvánvaló kontrasztjában. De ezt már rá kellett bíznia arra, akivel éppen hivatalos tárgyalásra készült izgatottságát nehezen leplező férje. Hát csak annyit mondott neki:

– Ne vedd le a sapkád, ha nincs fűtés.

Albert József lassú léptekkel sétált a ködös, zúzmarás utcán. Szokása szerint jóval előbb elindult, így hát megállt egy ruhabolt kirakata előtt, hogy múlassa az időt. A kosztümök és nadrágok anyagáról minőséghez szokott szeme ösztönösen megállapította, hogy szót és figyelmet sem érdemel, de azért csak elnézte őket. A kirakatüvegből egy ősz, a kelleténél soványabb, idős férfi tekintett vissza rá – fáradtnak tűnt. Mintha kicsit nagy lett volna rá a kabátja – de lehet, hogy csak túl görnyedt volt a tartása. Albert József kihúzta magát, megtapogatta a zsebkendőt a kabátzsebe mélyén. A kifeslett selyembélés anyagának hűvöse jólesett izzadó tenyerének. „Majd szólok Jolinak, hogy varrja meg!” – ötlött az eszébe, és elindult, a szokottnál jobban kiegyenesedve.

Karácsony délelőttjéhez képest kevesen, 1957-hez képest elegen voltak a templomban. Albert József – követve felesége tanácsát és saját józan esztét – valóban nem vette le a kalapját: a levegőben látszott a lehelet. Óvatosan, majdhogynem lámpalázasan ereszkedett le a hideg padra, és maga is meglepődött azon, milyen végtelen öröm töltötte el – nem is sejtette, hogy ennyire hiányzott neki ez a keserű, titokzatos illat, a prédikáció visszhangot verő, ünnepélyes-tekervényes szofisztikája. Mielőtt önkéntelenül lehunyta volna a szemét, hogy kirekessze mindazt, ami lelassította az archaikusan zengő szavak lelke felé áramló hullámain, lopva körülnézett. A padsorban, ahol ült, egy hasonló korú asszony suttogta együtt az imát a pappal, kezében ruhazsebkendőt gyűrögetve. Mellette egy parasztbácsika – nagyapám szinte érezte a bekecsén a sült kolbász szagát. A férfi kezét sután a térde közé lógatta, pirosposzgás arcával, kidomborodó pocakjával, pörge bajuszával kicsit feszengve próbált elegyedni a hely misztikumával, úgy festett, mint egy túlkoros, iskolapadba kényszerített diák. Mellette nyilván a felesége, kezében imakönyv, fején kendő, amelynek csücskét ütemesen igazgatta. Néha lopva a férjére nézett – Albert Józsefnek az volt az érzése, azért, hogy megbizonyosodjon: vajon „viselkedik-e az apjuk.” Nagyapám elmosolyodott. A szülei jutottak az eszébe, komor istenfélésük, őseiktől örökölt vakbuzgóságuk tanult kis szertartásai, sváb ünnepi viseletük szigorú rendje és az arcukat bezáró odaadás a vaskúti templom gyenge világításában. Soha nem szólhatott hozzájuk egy szót sem ilyenkor, ez kezdetben szorongással töltötte el, de volt ebben valami nagyon szép is, szinte idegenként láthatta ezt a két feszes embert, amint a mindennapos muzájigyekezet mosolytalan ritmusából kikökenve, megszeppenve leülnek egy teremben, ahol szintén van ritmus és igyekezet is, de valahogy mindkettő finomabb, tökéletesebb. Arcuk itt sem mozdult el, mosolytalan maradt, de ez inkább komolyság, mint a szokott kedvetlenség volt. Gyermekként úgy találta, szülei kiismerik magukat ebben a másik, lelki világban is – és ettől homályos remény töltötte el, hogy több van a dolgokban, mint amit általában megtapasztalni tud... A paraszt bácsi megmozdult, felé rebhent a szeme – nyilván megérezte, hogy nagyapám nézi – s az elkapta róla a tekintetét. A másik irányba fordult, és a padsor mellett állva észrevett két fiút. Megdobbant a szíve, nem bízott benne, hogy a saját korosztályán kívül másokat is láthat itt. Szinte végigsimogatta őket a szemével, nagyon hasonlítottak, láthatóan testvérek, de legalább is közeli rokonok voltak. Nem kerülte el a figyelmét, hogy az egyik folyamatosan dobolt a lábával, a másik meg-megnézte az óráját, de... mégis csak itt voltak 1957 karácsonyán. Arra gondolt, milyen páratlan öröm lenne, ha vele lenne Józsi és Panni. De erre, tudta, semmi esélye. Józsi sosem volt gyakorló hívő, és éppen készült belépni a KISZ-be. Panni meg... Lehunyta a szemét, még épp időben, hogy az ima hullámverése elsodorja a feltörni készülő bánatot.

Mire hazaért, anélkül, hogy találkozott volna a Lenin úton a mindent elrontó kontraszttal, már megérkeztek anyám testvérei. Zsuzsát elkísérte a vőlegénye, aki fiatalabb volt nála, jóképű, de túl sima modorú. Lehetett sejteni, hogy a boldogságra egyébként sem nagyon alkalmas Zsuzsa végképp nem lesz az egy férfival, aki ilyen rendíthetetlenül boldog. De hát Zsuzsa már 29 volt, így aztán mindenki igyekezett örülni annak, hogy Pista, a vőlegény mindenhez ért, és mindenben tudna segíteni, ha úgy adódna. Lili is Zsuzsáékkal jött. Már elmúlt 12, és legnagyobb bánata az orra búbján növe hatalmas pattanás volt. Hogy épp karácsony estéjére időzítette az orra ezt a merénnyt, azt egy „ez az én formám”-féle grimasszal rögtön meg is mutatta anyámnak, aki megszorította a kamaszlány csupacsont vállát, és a fülébe súgta, hogy így is ő a legszebb. Lili kételkedett, mert – ahogy mondta – nemcsak a pattanás a hatalmas, hanem az orra önmagában is. „Szebb leszel valamennyiünkénél!” – nevetett anyám, és Lili eléggé nehezményezte a mondat jövő idejét. De arra már nem volt anyámnak ideje, hogy ezt észrevegye vagy korigálja, ennyi embert vendégül látni komoly feladat volt.

Az újonnan érkezőket házi pálinkával kínálták, és a férfiak arca kezdett megszínesedni. Apám, akire mindig így hatott az alkohol, harsány lett, mondott egy-két pikáns viccet, amin Zsuzsa vőlegénye hosszabban nevetett a kelleténél, Renner Béla szemöldöke meg helytelenítően felszaladt. Albert József nem nagyon figyelt, még nem fejezte be a templomban elkezdett párbeszédét az ő külön dimenziójával. Halvány, szórakozott mosollyal nézte kipirult arcú fiát, aki ugyan sosem fog vele templomba jönni, de akiért újra elmehet Isten házába imádkozni. A nők terítettek, a Renner-lányok sóhajtvá idézték meg a régi karácsonyokat és főleg Öcsit, aki mindig láb alatt volt és állandóan bohóckodott. Ilyesfajta könnyedségre nem sok remény volt ezen az ünnepen: a karácsony egyelőre túl súlyos volt nélküle.

A hamar sötétedő decemberi délutánban aztán meggyújtották a gyertyákat a fán, és elénekeltek a Csendes éjt. Majdnem mindenki könnyezett: Renner Béláné kicsit fátyolos énekhangja már az „Ó, csendes...” tájkán zokogásba fűlt, anyám és Zsuzsa nővére se sokáig tartotta magát. Szoyka Jolán szép, erős szopránhangja társtalanul vitte a szólamot, a férfiak dörmögő, bizonytalan kíséretében. Anyám szedte össze magát a leghamarabb, és a fa alá tett csomagokhoz lépve végre kimondhatta a napok óta tervezett mondatot:

– Na nézzétek csak, miket tett ide a Jézuska!

S azzal elkezdte szétosztani Öcsi ajándékait.

A meghatódottság újabb könnyeit hamar felszárította az ajándékok feletti öröm és izgalom. Renner Béla remegő szájszájával forgatta a Philips villanyborotvát, és szíve szerint azonnal kipróbálta volna. Apám elkészítette a „nyugati” géppel az első – meggyőződése szerint – valóban minőségi fényképeit. Anca komoly egyensúlyi harcot vívott a babájával, majd belefáradva a szőnyegre huppan, s ott aztán megfegyvermezte azért, hogy mindig eldőlj – azaz püfölte a fenekét. Apám nevetve nézte szülői gondokba feledkező kislányát, és újabb fényképeket készített róla az adakozó keresztapának. Anyám Renner Béláné finom retiküljét csodálta, és Lili manikűrkészletét (ő is azt kapott). Lili elhatározta, hogy azonnal köszönőlevelet ír a bátyjának, és anyám nagy nehezen talált levélpapírt és tollat. Rövid időre átvonultak a másik szobába, ahol jólesően hétköznapi és csendes volt minden, s Lili udvarias levélkét gyártott:

„Kedves Testvérkém!

Nem is tudom elmondani, milyen örömet okoztál mindannyiunknak az ajándékaiddal. Én is nagyon örültem...” – majd, miután anyám felhívta figyelmét a szóismétlésre, átjavítva: „...nagyon boldog vagyok az ajándékkal. Lesz majd mivel dicsekedni a lányok előtt, és bizony szükségem is van arra, hogy rendben tartsam a kezeimet. Remélem, neked is örömet okozott valaki...” – az újabb szóismétlésnél aprót sóhajtott anyám, de nem javítottak – „...ott a

távolban. Nekünk nagyon hiányzol, és nagy szeretettel gondolunk Rád. Még egyszer köszönöm a fantasztikus...” – a szónál Lili kérdően anyámra nézett, akinek a szeme bátorítón megremegett – „...meglepetést. Szerető testvéred, Lili.”

– Jó – mondta anyám, ahogy Lili letette a tollat –, még én is írok hozzá valamit.

Lili visszament a másik szobába, nővére pedig kis hurkás, lendületes betűivel nekilátott, hogy beszámoljon öccsének arról, milyen is nélküle és mégis kicsit vele az ünnep. Igyekezett vidáman írni, és nem csüggedni el – de megválva a meglepetés és vendéglátás aktuális feladataitól, helyükre nem a megkönnyebbülés, hanem valami szívbemarkoló üresség költözött. Letette a tollat – majd később befejezi –, most vagy nagyon szomorú, vagy nagyon hamis lesz az egész. Az összehajtott levelet a fiókba rakta, hátradőlt. Hirtelen rettentő fáradtnak érezte magát, a szíve szaporábban vert a kelleténél. Mostanában ez egyre gyakrabban megesett. Az asztal előtti ablak párafoltjain keresztül rálátott a szemben lévő ház ablakaira, némelyikben karácsonyfák színes fényei tükröződtek... Otthon, Enyingen, gyerekkorában csak akkor láttak ilyen ablakokat, ha elsétáltak az éjféli misére, s akkor sem emeletes, hanem kis kertes házak előtt elhaladva. Egyszer, amikor nagy volt a hó, Öcsi tönkre hógolyózta őket, mire a templomba értek; vizes arcuk lángolva viszkedett, és anyjuk fejcsóválva, mosolyogva törölte szárazra a retiküljéből elővarázsolt, jó szagú zsebkendővel. Anyám szinte érezte az orrában Renner Béláné parfümjének visszafogott, kellemes illatát. Eszébe jutott, milyen helyes kis sapka volt rajta. „Vajon hová lett?” – tűnődött. Képtelen volt visszaidézni, mikor és hol veszíthette el. Most szőrmesapkában járt, és ettől a gondolattól valahogy még jobban elszomorodott. „Öregszem” – villant fel benne, pedig csak huszonnyolc éves volt. Érezte, nemcsak a szíve, de a torka is egyre jobban elszorul – épp jókor nyitott be az anyósa, akinek a receptorai mindig tökéletesen működtek.

– Pihensz egy kicsit, Csöpiém? – kérdezte, és mindent értett.

– Egy kicsit – hagyta rá anyám. – Bent minden rendben?

– Igen... Már amennyire lehet... Tudod, Csöpiém, hogy van ez karácsonykor...

De anyám még nem tudta: szerencsésebb családban nőtt fel, ahol a karácsony feszültségei nem hajszolták bele törvényszerűen az ünnepet a törekeny egyensúlyt megbontó érzelmi zűrzavarba. Először kellett ezt megtapasztalnia, és tudta, hogy most már mindig így lesz, függetlenül a kislányától, aki sok mindenért, de nem mindenért kárpótolta ezen az estén. Anyósa az ablak elé állt, sóhajtott:

– Egyre többen hiányoznak a fa mellől... De mások meg a helyükre állnak... Édesapád nagyon finom pálinkát csinált. Majdnem olyan jó, mint az ópapáé volt. Megkóstoltad már?

Anyám tudta, hogy anyósa tisztában van vele, milyen ritkán iszik, akkor sem töményet. Felállt, és hálásan ránézett.

– Hát jó – mosolyodott el aztán. – De lehet, hogy inkább anyuka csoki likőrjét választom.

– Azt is lehet. Jövőre meggybort is csinállok – állítólag nagy meggyfák vannak Lengyeltóti, a kertben.

Anyám látta, hogy milyen sokat jelent anyósának, hogy végre a saját, még ismeretlen otthonáról beszélhet. Azt is látta, hogy vannak, akiknek sose késő újratekdeni... Ettől kicsit felvidult.

– És – tette hozzá Albert Józsefné –, jövőre ott tartjuk a karácsonyt. Négy nagy szoba van, mindenki kényelmesen el fog férni.

– Az jó – mondta anyám, és nem bánta, hogy így lesz. Bár az egész – Lengyeltóti, 1958, meggyfaszüret – nagyon távolinak tűnt a decemberi estében, az ólmos fáradtsággal a tagjaiban.

Csillapodás

Aztán mégis eljött minden, szépen sorban. Először az új év, amit csendesen köszöntöttek – épphogy kiheverve a nagy vendéglátást. Aztán elkezdett tavaszodni, és nagyszüleim Kutasról átköltöztek Lengyeltótiába. Nagyapám bankhivatalnokból újra járásbíró lett, amiben már örömet nem, csak némi elégtételt lelt. A kertben valóban több meggyfa is állt – virágba borult ágai alatt apám elkészítette újra otthon találó szüleiről az első lengyeltóti fényképeket. A házban nem is négy, hanem 6 nagy szoba volt („elég lesz ezt felfűteni!” – felhősödött el nagyapám homloka), de kettőt egy fiatal tanárházaspár foglalt el, akik aggasztó éberséggel képviselték az érdekeiket bármilyen teher- és jogmegosztásban. Konfliktuskezelésben azonban bőven lett volna mit tanulniuk „az „öregektől” – ahogy nagyszüleimet magukban nevezték –, így aztán komolyabb jelenetekre hiába tartogatták lázasan pulzáló öntudatukat. Ha a közös mosókonyhában kifeszített kötélről leszedték nagyszüleim még majdnem-nedves ruháit, és a fotelba hajigálták, nagyanyám nem szólt egy szót sem, összehajtogatta őket, és megkérdezte Vajdánét, milyen mosóport használ, mert nagyon kellemes az illata. A fiatal nő homályos zavarral makogott valamit, és majdhogynem haragudott – ennél a kedvességnél azért többet érdemeltek volna... A konyha is közös volt, hát próbálkoztak tovább: szombat délelőtti órákon át paníroztak, sütöttek. Nagyanyám nem csüggedt: péntek este előre főzött, és kicsit később, kora délután melegítette meg a csatátérre vált konyha tűzhelyén. Aztán ebéd után bekopogtatott Vajdáékhoz, és beadott egy kis süteményt. A fiatalasszony sötét arccal helyezte az asztalra, és neheztelve nézett – ezúttal a férjére. „Finom!” mondta az, és a felesége arra gondolt, hogy a férfiaknak tényleg sok mindenhez nincs antennájuk. „Rakjuk rendbe a konyhát” – mondta aztán.

Legfeljebb egy hónap kellett ahhoz, hogy Vajdáék megszabaduljanak attól a preconcepciótól, hogy Alberték idősebb korukból és társadalmi státuszukból adódóan előjogokat fognak követelni mindenben, és erre előre fel kell készülni, ezt csírájában el kell fojtani. Miután ennek semmi nyomát nem tapasztalták, lassan ők is megnyugodtak, okafogyott erőfitogtatásuk utolsókat lobbanva kihuny, s átadta a helyét a tiszteletnek.

Elég gyökértelenek voltak Lengyeltótiában: Fonyódról kerültek ide, az asszony gyermeket várt; nagyszüleim, különösen nagyanyám nagyon is alkalmasnak bizonyult arra, hogy valamennyire pótolja a távoli szülői segítséget, bölcsességet. Szakmailag is megvolt a közös pont: egy iskolában dolgoztak, Albert Józsefné kémiát tanított a lengyeltóti iskolában, ahol lakótársai biológiát és történelmet. Gyakran sétáltak együtt haza, és hamar ámulatba ejtette őket nagyanyám kivételes intelligenciája és kommunikációs tehetsége. Délután csend honolt a házban: nagyapám a bíróságon elnökölt, felesége és Vajdáék dolgozatokat javítottak. Kint kiteljesedett a tavasz – a meggyfák lassan beértek, a málnásban illatos szél fodrozódott, a falubeli asszonyok málnaszörp és meggybor recepteket hoztak. Az első fizetésekből félretéve, nagyszüleim tévét vettek a nappaliba, és Vajdáék rendszeresen bekopogtattak esténként egy kis mozizásra. Ez néha zavarta nagyapámat, de szerencsére nem minden nap volt adás, s Vajdáné lassan kezdett túlságosan elnehezülni a hosszas esti ücsörgésekhez.

A tévét apám vette meg nekik Fehérváron s ő is vitte le. Rendszeresen – kéthetente vagy néha sűrűbben is – lejártak: vonaton elrázódtak Boglárig, onnan már csak negyedórás buszozásra volt Lengyeltóti. A melegedő időben nagyokat, édeseket lehetett aludni a napot alig kapó ház hűvös szobáiban, vagy épp ellenkezőleg: kint, a bágyasztó, zsibbasztó napsütésben. Ancsának kisuvickoltak egy régi kádat, a kerti slagból vízzel töltötték meg, ő meg nagyokat pancsolt, kurjantott, hancúrozott benne. Lelkes pofija köré gyűrűs, sötét haj göndörödött, dundi

karjaival csapkodta az egyre fogyó, langyos vizet, és nem szűnt meg örvendezni a fröcskölő vízpermetnek.

Néha elmentek a boglári strandra is: alig 15 kilométernyire volt tőlük. Apám nagyokat úszott, fecskénadrágjában még mindig igen jól festett, bár a dereka kezdett kicsit vastagodni. Anyám ugyanolyan vékony volt, mint szülés előtt, és inkább olvasott az árnyékban, vagy a homokozónál figyelte a nyakig sáros Ancsát, akit aztán nagy sikongatások között vitt be magával a vízbe a napi úszásadagját letudó apám. Naptól-víztől elbágyadva bóbiskoltak Lengyeltótiig az esti buszjáraton, és átforrósodott testükkel szinte belezuhantak az ópapától maradt, kicsit dohos dunyha hűvösébe. Ha az idő rosszabbra fordult, apám elővette a jegyzeteit, készült az őszi államvizsgára magyarból. A kis ablakokból alig szűrődött be fény, villanyt kellett gyűjtani nappal is. Eső verte a kusza kertet, és apám tolla megakadt a papíron – a hiábavalóság ökölcsapása mélyen beletalált a gyomrába, és a veséje tájékán nyilallni kezdett. Anyám kávé vitt be neki, és elszomorodva látta azt a távoli, felhős arckifejezést, amitől olyan magányosnak érezte magát néha a szeretett férfi mellett. Apám eltolta a kávé – nincsen jól, mondta, és várta, hogy a felesége megkérdezze, mi a baj. Anyám kérdés nélkül is tudta a választ, de fájt a szíve apámért – hát kérdezett, és nem azt az egyetlent, amit tényleg szeretett volna tudni: „Miért nem tudod egy kis időre elfelejteni, hogy meg fogsz halni?” –, hanem azt, aminek a segítségével apám megkönnyebbülhetett. Kivételesen nyugodt, derűs természete igazi gyógyír volt szorongó apámnak, aki lassan elhitte, hogy csak a több órás üldögélés nyilall az oldalába. Anyám nagyon szép volt a villanyfényben, és apám csüggedését egyelőre elmosta a vágynak testében felzúgó vihara. Egyelőre...

A nyarat ily módon ismét főleg a szülőknél töltötték, az egyre inkább megszeretett Lengyeltótiiban és Hajmáskéren, ahol a ház mögött tovább gyakorlatoztak a tankok, és a kiskatonák újra csuromvizesre izzadtak a hőségben.

Renner Béla orosz szókincse jelentősen bővült augusztusra. Anca egy kismajom ügyességével mászott a házhoz vezető lépcsőkön föl s alá, és nagyapám nem unatkozott – ha nem az oroszokat leste, kis unokája testi épsége miatt aggódott. Renner Béláné konyhaművészete hosszú évek hiánygazdálkodásából lassan kifelé tartva, kezdett teljes tökéletességében megmutatkozni, és apám dereka csak azért nem vastagodott tovább, mert miután visszatértek Fehérvárra, s elkezdődött az új tanév, vele pedig a tartós fehérvári élet, szinte minden házimunkát ő végzett Csöpi helyett, aki sajnos nagyon hamar elfáradt. A karácsonyi szünet előtti hetekben ez a gyengeség aggasztó méreteket öltött, apám komolyan aggódott a felesége miatt, aki reggelente alig tudott kikelni az ágyból. Aztán, amikor apám úgy találta, hogy most már orvosnak is látnia kellene, anyám halványan elmosolyodott.

– Ne aggódj már annyira... Azt hiszem, terhes vagyok...

Apám meglepődött, bár nem kellett volna, mert ha valaki, hát ő számíthatott erre. De anyám fizikai labilitása, ami Anca születése óta nagyon is nyilvánvaló volt, valahogy valószínűtlené tette az újabb terhességet. Természetesen az ilyen megérzéseknél lettek volna hatékonyabb fogamzásgátló módszerek is. Anyám émelygéssel küszködve nézte kikerekedő szemű apámat, és mivel a korai terhesség nagyon érzékeny tette, majdnem elsírta magát.

– Hát... nem örülsz?

– De... – kapott észbe apám, és letette az ágy mellé, az éjjeliszekrényre a málnaszörppel teli poharat, amit anyámnak hozott. – ...Csak féltetek... Orvos látott már?

– Még nem... de tervezem, hogy a héten elmegyek... – mondta anyám, aztán szélesebben felállt az ágyból, és rohant a mosdóba, mert a málnaszörp édes-sűrű szagától hánynia kellett.

Az orvos megerősített anyám gyanúját és apám aggodalmát is. Úgy találta, fiatal kora ellenére anyámnak már elég kockázatos a harmadik terhességet vállalnia rendetlenkedő szívével.

– Kockázatos vagy tilos? – kérdezett vissza anyám. Az orvos nagyot sóhajtott. Hogyan is tilthatna meg ilyesmit? Legfeljebb tanácsot adhat, mosolygott fejcsóválva, de továbbra is gondterhelten. És az mi lenne? – érdeklődött anyám. Hogy vegyenek mindent számításba.

Most anyám mosolyodott el, és megkérdezte, vajon nem inkább diplomata akart-e lenni a doktor úr. Tulajdonképpen nem zavarta, hogy képtelen volt belőle egyértelmű választ kicsikarni, hiszen ő már akkor döntött, amikor megérezte testében a változást. Csak annyit kért még, hogy hányáscsillapítót írjon fel neki.

Elég sűrűn volt rá kezdetben szüksége, így aztán a lengyeltóti karácsonyi vacsora közben apám szülei szavak nélkül is rájöttek, hogy újabb unoka van kilátásban. Szoyka Jolánnak eszébe jutott az a kutas karácsony, amikor Csöpike pongyolában, még alig ismerős, később oly nagyon megszeretett közvetlenségével tésztát gyúrt vele a parányi konyhában, míg a baracklekvár szagától fel nem fordult a gyomra. Azóta csak néhány év telt el, de sokat változtak a dolgok – Kutasról Lengyeltótiba kerültek, a csöppnyi konyha helyett egy sokkal tágasabb helyiségben pirul a kalács, egy cserfes, dundi kislány ugrálja-csodálja körbe az ünnepet, és a fia haja már nem lóg a homlokába, ha reggel kitámolyog a konyhába kávéért. Csöpike ugyan még mindig szeret pongyolában járni, és ha éppen nem kell hánynia, ugyanolyan élvezettel mesél és meséltet, de ő is más: viharos szépsége csillapodóban, csendesedőben... Nagyanyám elkapott egy pillanatot, amikor menyé almát majszolva az újságot olvasta az ablak mellett, és a gyomra fájdalmasan összehúzódott, mert egy villanásra tisztán látta a még ráncatlan arcban a későbbi, ráncokkal barázdáltat.

Persze, gondolta, a karácsonyi vacsora romjait mosogatva a konyhában, így van ez rendjén. Múlnak az évek. Józsiék még mindig fiatalok, csak nem nagyon. Jön az utánuk lévő nemzedék – az egyik ott szuszog az ágyban, a másik ott készülődik Csöpike vékony – kicsit a kelleténél vékonyabb – testében. Hozzájuk képest ő már élete végére ért, pedig belül úgy érzi, hogy még annyi minden várhat rá. Annyi terve volt, annyi ötlete és annyira, olyan elképesztően érdekes volt a világ! Bárcsak meg tudná szelídíteni a vadul százuguló időt! Felsőhajtott, és kihúzta a kezét a hűlő mosogatóvízből. A nagy konyhának volt némi hátránya: mivel nem volt benne fűtés, nagyon hideg tudott lenni. Elkél még egy kardigán, gondolta, és bement a nappaliba érte. Bent az íróasztal mellett későn fekvő fia még égette a lámpát, olvasott valamit. Anca a szelvonon anyjával és annak ölébe gömbölyödve aludt. Szoyka Jolán elnézte őket: a kicsi egyre jobban hasonlított Csöpikére, aki az álom felszabadultságában most újra nagyon fiatalnak tetszett. Semmilyen módon nem látta annak a hirtelen felvillanó, öregedő arcnak az ígéretét. De talán nem is az álom, hanem az igazság derengett anyám arcán – vagyis az, hogy nem fog megöregedni. Szerencsére nagyanyám jóstehetségének azért megvoltak az egészséges korlátai is.

1959 komolyabb gyerekáldást hozott mind anyám, mind apám családjában. Áprilisban megszületett anyám testvérének, Zsuzsának első kislánya, Zoli, majd májusban Panni második kislánya, Klári. Utóbbi gyermekkorom nyarainak megunhatatlan kis barátnője lett, lelkes, élénk, könnyen sértődős-kibékülős, lendületes természetével ideálisan keveredett az én szintén lelkes, de sokkal nyugodtabb természetem a játék feltétlen, naiv örömeinek katalizátorában.

Én maradtam utoljára: augusztusban születtem, és valóban nem siettem el, az orvosok július közepére számítottak, s mire anyámon erőt vettek a szülési fájdalmak, az eladdig felváltva ügyeletet tartó szülők, először anyai majd apai nagyanyám, már feladták a várakozást, s hazautaztak azzal, hogy a távirat első hívó szavára újra vonatra szállnak.

Anyámat apám kísérte be a kórházba, aztán az esti órákban hazament, mert az orvos szerint reggelnél előbb nem nagyon lehetett számítani az eseményre. A kollégiumban Ancsára a tanárbarátok vigyáztak, apám elhozta tőlük a nővéremet, megfürdette, és mesélni kezdte neki a Piroska és a farkast. Anca mindig később aludt el, mint a gyerekek általában, és nagyon anyás volt. Most, anyám nélkül, és azzal a szédítő tudattal, hogy nemsokára lesz egy élő baba is, akit a mamája fog elővarázsolni abból a pocakból, amit esténként olyan hévvel simogatott, hogy anyjának szelíd, de erőteljes mozdulattal kellett néha lefékeznie – nos mindettől teljesen felvillanyozódott. Azon a ponton, ahol a farkas találkozott Piroskával, kipattant végleg a szeme, és azt kérdezte:

– És még kivel találkozott a farkas?

Apámat némileg kizökkentette ez a nem várt kérdés, aztán beindult a képzelete s a mese új fordulatot vett.

...Mindig úgy hallottam a családtagoktól ezt a történetet, hogy órákon át sorolta az álmoság mélypontján túllendülve egyre találékonyabbá váló apám azokat a személyeket és állatokat, akikkel a fáradhatatlan és telhetetlen farkas találkozott – mindaddig, amíg a két, a mese végtelen lehetőségeibe beleszabaduló ember, apám és Anca, szinte a végkimerülésig el nem fáradt. Nem tudom, vajon így volt-e valójában, de hosszú ideig tartott, míg végül elaludtak, és apám reggel arra ébredt, hogy telefonja van. A kollégiumi irodában aztán megtudta, hogy megint lánya született, és azt mondta a gratuláló kollégáknak:

– Na, akkor lesz két stramm lányom.

...Valahogy így születtem meg. Az újdonsült anyukát és kisbabát a kórház előtt váró fogadóbizottságot anyai nagyanyámon és Lilin kívül még Zsuzsa nagynéném alkotta, valamint Zsuzsa férje, aki egy kölcsönkért furgonon hazaszállította őket a kollégiumba, ahol apám Anca rontópálos közreműködésével és azzal hadakozva már mindent előkészített. Szinte állandó figyelmet követelt magának, úgyhogy apám jócskán kifáradt az egy hét alatt, miközben még annyi mindenért kellett rohángálnia. Sejtette, hogy sokkal pihentetőbb napok ezután sem várnak rá, még szerencse, hogy éppen szünidő volt.

A megérkező babát anyám a kiságyba Anca „segédletével” rakta be, aki szinte reszketett a „vigyázástól”, és attól a vágytól, hogy ezért megkapja a dicséretet anyjától, aki annyira hiányzott neki. Szinte le sem vált róla, és először aludt el egy hét után időben, nyugodtan. A kicsi sírására sem ébredt fel, bár a két kollégiumi szoba közötti falak vékonyak voltak. Apám, aki viszont nem tudott aludni – egyrészt tőlem, másrészt a kimerültségtől –, arra gondolt, hogy kinőtték ezeket a szobákat, és igazán nagy szükség lenne már arra, hogy legyen egy külön lakásuk. Egyelőre erre nem sok remény volt, legfeljebb azzal vigasztalhatta magát, hogy nem ők voltak az egyetlenek, akik gyerekekkel laktak ilyen viszonylag ideiglenes körülmények között. De ez már nem nagyon tudta megnyugtatni.

Ha valaki a „nem vagyunk egyedül” egyre gyengülő vigaszából profitált, az Anca volt, akinek mindig akadtak a többi, hasonló korú tanárgyerekek között pajtásai, és gyakran feledkezett bele velük a játékba mindaddig, amíg hirtelen eszébe nem jutott az ő mamája, aki a szobában „azt a másik babát” dajkálja. Ilyenkor aztán minden érdeklődését elvesztette, és rohant simogatni, ott lenni, szép barna szemeit imádott anyjára szegezni, hogy kiolvassa belőle az elismerést: milyen ügyesen dajkál ő is. Ősszel aztán bölcsődébe került, és így kisbabakorom első, zajosabb hetei után csendesebbek következtek – mondhatni mindketten, anyám és én is – kipihentük a teljes családi jelenlétet. Egyébként „jó baba” voltom már mutatta, hogy természetben rá ütök, miközben, ahogy anyám kicsit bánatosan megjegyezte öccsének írt levelében, külsőben teljesen apám családját formáztam. (Különös ma olvasnom, hogyan érzett, gondolkodott, látott minket anyám – és nem múltó hálával gondolok

nagybátyámra, Öcsi bácsira, hogy összegyűjtötte és odaadta anyám leveleit Ancsának, aki aztán rendszerezte, lefénymásolta, majd egy füzetbe fűzte őket, hogy jobban ismerjük, értsük és lássuk azt, akit hamarabb elvesztettünk, mint ahogy éles, érett emlékezet őrizhette volna bennünk. Azt is ezekből a levelekből tudom, hogy anyámnak 10 hét múlva újra munkába kellett állnia, így két és fél hónaposan én is követtem nővéremet a bölcsibe.)

Anyám egyetlen szerencséje, hogy nem sok baja volt velem (már éjszaka is ritkán sírtam fel), mert szülés után elég nehezen regenerálódott. Egy újabb mandulagyulladás után a tél kezdetén több hétre ágynak döntötte, és a későbbi vizsgálatok alapján hivatalosan is szívbetegnek nyilvánították – kímélő életmódra volt szüksége. Apám nem tudta, mit is tehetne, hogy még jobban kímélje: már régen ő végezte a házimunkák nagy részét, éjjel általában megelőzte Csöpikét, és ő ugrott teát főzni valamelyik kislánynak, vagy a cumiba, vagy a macis bögrébe... Reggel apám először Ancsát vitte el a biciklin a bölcsibe, majd engem tolt el babakocsin, aztán rohant órákat tartani. Ő is látta, hogy anyám legyengült, és csak azt remélte, hogy majd a tavasz és a nyár felerősíti.

Anyám a munkából hazarohanva, ebéd után igyekezett pihenni, amíg nem hozott minket meg apám a bölcsődéből – ezalatt nagyokat aludt –, és ezek az alvások sokat segítettek. Ha felébredt, rendszerint azt sem tudta, hol van, olyan mélységből bukkott fel – a szoba csak nagyon lassan nyerte vissza megszokott körvonalait.

Gyógyulás

Apám az ősz folyamán tagja lett a városi KISZ-bizottságnak, és ez nem csak a rendszer iránta való bizalmát, hanem azt az esélyt is megerősítette, hogy végre kiutalnak nekik valahol egy lakást. Hogy az utóbbi mekkora szerepet játszott apám e lépésében – nem tudom. Számítani biztosan számított, de apám mindig is tudott eszméért lelkesedni, és aki ma azt állítja, hogy a mozgalmi daloknak és a május elsejének nem volt meg a maguk emocionális sodra, az vagy nem élt abban az időben, vagy célszerűtlennek találja a korrekt emlékezést...

Apám karrierje a maga szerény, lassú, kelet-európai módján kezdett felfelé ívelni, s ennek, vagy ennek is betudhatóan beköltöztünk első tanácsi lakásunkba. A Prohászka Ottokárról elnevezett utcát addigra Lenin úttá nevezték át, bár azzal nem nagyon tudtak mit kezdeni, hogy az utca végére érve ott magasodott annak a templomnak a kupolája, mely az eredeti névadó munkásságára utcatábla nélkül is emlékeztette azokat, akik emlékezni akartak vagy mertek. Kétszobás lakás volt, pici konyhával és széntüzelésű kályhával, a harmadik emeleten. Anyám számára nem volt tanácsos túl sokat mozogni le s fel, mert lift nem létezett a házban. A szemet apám hordta fel, és addigra összegyűjtött bútorokkal és tárgyaikkal hangulatos kis fészekké tették ezt a mai szemmel nézve, méreteiben és körülményeiben is szerénynek tetsző hajlékot. A háznak, ha jól emlékszem, volt egy belső udvara, oda vittem le sántikálva és vérig sértetten kis fonott széket, amikor apai nagyanyám drasztikus erővel megpróbálta kitépni belőlem az apámtól örökölt hipochondria sarjadzó csírait.

Ekkor úgy öt éves lehettem. Nyaranta gyakran utaztunk a Balatonra, valamelyik szakszervezeti üdülőbe. A strandoláson kívül a jól felszerelt játszótéren is lehetett mulatni az időt: homokoztunk, hintáztunk. Én gyakran inkább csak nézelődtem, és egy alkalommal egy hinta, amihez a kelletnél közelebb álltam, a térdemnek csapódott. Éktelen sivalkodással vágódtam el, abban a biztos tudatban, hogy nekem ezzel végem; de a lábamnak egészen biztos! Később törésre enyhült az amputáció víziója, és senki, semmilyen módon nem tudott rávenni, hogy a „sérült” lábamra álljak, habár kétségbeesett apám még aznap röntgenre cipelt, ahol nem mutattak ki semmilyen komoly rendellenességet. Anyáméknak akkoriban jegyük volt a szegedi szabadtéri játékokra, és Albert Józsefné Lengyeltótiból utazott fel ránk vigyázni. Elképedve látta, hogy míg az iskolás lánnyá cseperedett Ancsa boldogan szalad ki eléje a gyerekszobából, a másik szenvedő arccal és részvétet várva vonszolja magát a padlón.

– Ez meg...? – fordult apám felé, a meglepetéstől be sem fejezve a mondatot.

Apám félrevonta, a konyhába, és kitálalt.

– Egy jó pofon, az kell neki – jelentette ki nagyanyám, de apám nem így gondolta. Ha valaki értett engem ott a padlón, az bizonyosan ő volt. Anyám láthatólag jobban hajlott arra, hogy egyetértsen anyósával, csak hát az anyai szív... így egy kissé ő is zokon vette Szoyka Jolán tárgyyszerű és szerinte nem túl empatikus megközelítését.

– Ez valami lelki gát lehet... majd csak átszakad... – mondta, és Albert Józsefné úgy döntött, nem mondja ki a véleményét erről az állítólagos gátról, inkább megvárja, amíg az elfogult szülők eltávolodnak annyira, hogy ő a maga módszereivel átszakíthassa.

Ez a pillanat is elérkezett, s ekkor határozottan arra kért, álljak fel, és vigyem a kis fonott széket ki a belső udvarra, mert szépen süt a nap, és kiülhetnénk oda társasozni hármasban.

– Én? – csuklott el a hangom, jelezve, hogy nem elég nekem a bénaság, ráadásul még semmibe is veszik, ami azért már tényleg sok...

– Ki más? – jött a válasz, s nagyanyámnak a szeme se rebbent.

Tragikus sóhaj lebegtetve a számon, jelentőségteljesen a lábamra pillantottam. Nagyanyám ekkor elélem állt, és hirtelen pirosodni kezdett az arca. Nem akart megütni, de kész volt rá, ha nincs más választása.

– Állsz talpra rögtön? Semmi bajod, és ezt most azonnal verd ki a fejedből, vagy én verem ki! Tessék, fogom a kezed, próbáld meg!

Nagyon féltem és nagyon meg voltam bántva. De nagyanyámmal, aki annyit nevetett a kis csetlés-botlásaimon, és akivel olyan jókat lehetett játszani, tudtam, most hiába ellenkezem. Csak azt remélhettem, hogy már az első pillanatban összecsuklom, és nagyanyám, a fájdalmas igazság súlyától, valamint a saját mélyen igazságtalan viselkedésétől erkölcsileg össze-roppanva felzokog, bocsánatomat kéri, és az ölében visz ki engem, megnyomorodott unokáját az éltető napfényre, hogy élvezzem, amíg lehet... Ehelyett a lábam igenis, megtartott, s csak annyira csuklott meg, a mennyire a nemhasználat miatt ez várható volt – kicsit elgémberedett.

Nagyanyám hangja és arca szinte rögtön megenyhült, átkarolt, és helyette én zokogtam fel. Este már – azért a rend kedvéért kicsit még sántikálva – én nyitottam ajtót hazatérő szüleimnek, akik zajos örömmel – egy kicsit talán a kelleténél zajosabban – kaptak az ölükbe, és látszólag nagyon meg voltak lepve. De sosem szüntem meg azt gyanítani, hogy azért a köztudottan szigorúbb lengyeltóti nagymamát hívták el akkor ránk vigyázni, mert tudat alatt bíztak a képességeiben...

Így aztán felkeltem és jártam, s bár látszatra nem történt itt semmilyen csodatétel vagy gyógyítás, én ma máshogy hiszem.

Nagyanyám elszánt indulata nemcsak ahhoz adott erőt, hogy zokogva áttörjem azt a bizonyos gátat, de ahhoz is, hogy többé-kevésbé végleg magam mögött tudjam hagyni. Márpedig ő, akinek a fia a tünetmentes korszakok ellenére is az állandó betegségtudat rácsai között vergődött, tudta, hogy önmaga genetikai kódját is meg kell haladnia (sosem volt kegyetlen és részvétlen a MEGMAGYARÁZHATÓ jelenségekkel szemben), hogy az enyémet át tudja törni és programozni. Az arcán sötétedő harag, amint rám kiabálva kihátráltatta belőlem az apámtól örökölt szűkülő félelmet, valójában a felelős szeretet szolgálata volt. Valószínűnek tartom, bár nem emlékszem rá, hogy miután a megkönnyebbülés meg-megújuló sírásával a mellkasomban kivittem a kisszékemet az udvarra, tényleg játszott is velünk, és igyekezett elfelejtetni és elfelejteni azt az idegen, dühödt asszonyt, akivé a kedvemért lett, hogy megmentsen.

Anyám is látta apám folyamatos szorongását – leveleiben gyakran olvasom, hogy erről ír az öccsének – nem panaszkodva, de mindenesetre leszögezve. Pedig apámnak olyan sok dolga akadt, hogy nem is értem, nap közben hogyan volt ideje még lehangolódnival és tüneteket produkálni, azokat figyelgetni is – de tény, hogy így volt. Azt gyanítom, csak azért nem szerepelnek a levelekben apám képzelte betegségei, mert a hipochonderek számára lehetséges egyik legnagyobb erőpróba elé állította őt szívbeteg anyám – egy IGAZI beteg mellett képtelen volt előhozakodni a magáéval, még ha mélyen hitt is benne, és gyakran gondolt makkegészségesen és meggyőződéssel arra: már nincs sok hátra neki... Azt látta, hogy anyám jóval kevesebbet bír és jóval több gyógyszert szed, mint régen – de ő legalább már tudja, mi a baja – gondolta néha majdnem irigykedve, elvégre gyengébb szívvel az ember élélhet, de ő mit kezdjen a benne pusztító alattomos rákkal, amiről még csak nem is beszélhet, és aztán már nyilván késő lesz... Az, hogy tartania kellett magát, egyrészt szerencse volt, mert nem omlhatott össze, de nagyon kimerítő is, mert nem könnyebbülhetett meg az összeomlásban... Lehangolódásának egyéb okai lehettek persze; túlhajtotta magát, nem kétséges. Három helyen tanított, magánórát adott, szervezett – részt vállalt a városi KISZ bizottság munkájában, és az otthoni teendők nagy részét is ő látta el. Este 6 előtt ritkán ért haza, és anyám alig várta. Nem csak azért, mert a kicsik – Anca a maga követelőző, szenvedélyes módján, én pedig

„csak úgy” természetsszerűleg – lekötöttük az energiáit. Hiányzott neki apám, szeretett vele beszélgetni, városi hírekről faggatózni, rólunk beszámolni. Nem sok idő maradt erre, vészesen közeledett a fürdetés ideje, és apám ritkán talált egy szusszanásnyi szünetet, amikor gyorsan elsőhajthatta, hogy megint fáj a veséje. De arra még ritkábban maradt idő, hogy anyám erre reagáljon – valamelyikünk már ott viharzott körülöttük.

Fürdetés és mesélés közben anyám el is felejtkezett arról, amit a férje mondott, rendszerint el is aludt a kisbagoly Ancsa mellett. Apám azonban nem felejtette, és tovább feszítette a szorongás, mert már megint nem volt idő rá, hogy anyám józanabb észjárása őt is kicsit észre térítse.

„Mozidélután”

Én nem sokat éreztem apám gyakran felhős természetéből, és azt gondolom, azokat a felhőket – ha nem is űzte el, de – akkor még legtöbbször elhomályosította az élet ezernyi fénye. A hatvanas években jártunk, az előző évtized forradalmi öntudattól és vértől vörös horizontja fölé egy szelídebb ég kezdett emelkedni, s a háttérben a mozgalmi dalok férfikórusának tagjai meghökkenve kapták fel a fejüket a nyugatról érkező és egyre hangosodó rockzenére.

A technika elkezdte mai napig tartó száguldását – és a dologi világ csábításainak apám sosem tudott ellenállni. Így aztán terv éppen volt elég – tranzisztoros rádió, tévé, kocsi, magnó és így tovább. Sikerült lakást is cserélni – épp időben, mert anyám már nehezen bírta a harmadik emeletet. A Fehérvár szívében épülő, szocreál stílusú lakótelep egyik vadonatúj lakásába költöztünk be – az első emeletre, ahol nemcsak anyámnak nem kellett annyit lépcsőt másznia, de apámnak sem kellett szemet cipelni – a lakásban központi fűtés volt.

A nagyszobában ott állt a család első televíziója – egy olyan időszakban, amikor a közeli Zichy-ligetben még nyilvános TV-t állítottak fel, s enyhe tavaszi/nyári/őszi estéken széksorokat raktak ki, amelyekre otthonról hozott takarókba burkolózva érkeztek az emberek „mozizni.”

Ez a tévé örült respektust adott nekünk a telepi gyerekek körében, és néha magunk, lányok is szerveztünk, a saját szakállunkra, moxidélutánokat. A kezükben hokedlit – néha zsíros vagy lekváros kenyeret is – szorongató kislányoknak, akik öt-tízpercenként csöngettek be, a szüleim nyitottak ajtót, mert mi a megérkezettekkel – elbűvölten és pissenés nélkül – már ott kuporogtunk a képernyő előtt. Amikor elmentek, anyám azt mondta apámnak:

– Helyesek ezek a gyerekek, de ebből azért ne csináljunk rendszert.

Emlékszem, ahogy sem értettem, mi az, hogy *ne csináljunk rendszert*. De aztán elalvás előtt anyám Ancsa ágya szélére ült, és azt mondta, hogy legközelebb előre szóljunk, ha ilyesmit szervezünk – és sejtettem, hogy ez állhat a dolog mögött.

Ha néha elromlott a tévé, az felért egy természeti csapással. Egy alkalommal például a család már egy héttel korábban kinézte a műsorfüzetben a Bánk bán előadását, s bár Ancsa és én nem igen tudtuk, az mi fán terem, láttuk, hogy szüleink nagyon készülnek rá, hát rajtunk is úrrá lett az izgalom.

Szombat reggel már ezzel a drukkal ébredtem, és a nővérem is. Délután, amikor hazaértünk az iskolából – abban az időben még szombaton is volt tanítás –, azt láttuk, hogy apám a nagyszobában a tv-készülék hátulját nézi, és tanácstalanul nyomogatja elől a gombokat. Úgy éreztem, mintha valaki belebokszolt volna a gyomromba, és azonnal odaálltam szurkolni. Egy darabig Ancsa is velem tartott, de épp nyakig volt A Pál utcai fiúk olvasásában, úgyhogy egy idő után elvonult a könyvvel. Apám karját széttárva felemelkedett – tehetetlen volt. Én meg vigasztalhatatlan – és apámra az érzelmek ilyenén látványa mindig hatott. Eszébe jutott, hogy az iskolában a technikus segíthet. Lélegzetviasszafojtva vártam, hogy biciklijén megjárja az utat oda-vissza, és amikor egyedül érkezett meg, azt gondoltam, az élet nagyon nehéz tud lenni.

– Nincs otthon – közölte apám, s kedve szerint hozzátette volna, hogy nem kell annyira sajnálnom a dolgot, mert szerintem mi, gyerekek nem is élveznénk a Bánk bánt. De aztán hallgatott inkább, mert bánatos pillantásom szelíd terrorja arra sarkallta, hogy minden észszerűsége túl és szaktudáson innen, küzdjön az esti műsorért.

Mindhiába. Fél nyolc után – hétkor kezdődött a közvetítés valamelyik pesti színházból – végre feladtam lélekben, s szinte azonnal ő is.

Átmentem a kisszobába, és majd szétvetett a csalódás. Láttam, hogy Ancsa sír, és nem találtam ebben semmi furcsát – én is sírni szerettem volna dühömben, de persze – gondoltam – még ez sem sikerült, vagyis ez sem nekem sikerült.

– Ez nem igazság – mondtam, és vártam. De Ancsa hallgatott.

– Pont most romlott el... Pedig annyira vártuk...

Ancsa tovább hallgatott, de a könnyei potyogtak, és felállt zsebkendőért. Furcsa volt így, vigasztalhatatlanul – az én kis domina nővérem... Azért – gondoltam – ennyire nem kéne nekikeserednie.

– Most miért bögsz így? – kérdeztem kicsit bizonytalanul. – Majd csak megjavíttatja az apu. Szokták ismételni a következő héten.

Ancsa leült az ágy szélére, és ingatta a fejét:

– Kit érdekel az a hülye Bán bánk... Én nem azért sírok, hanem mert ... meghalt Nemecek! – s azzal újra bömbölni kezdett.

Ez a fordulat eléggé meglepett, ráadásul nem is tudtam, ki az a Nemecek. Anyám világosított fel röviden, amikor átjött a szobánkba Ancsát nyugtatgatni, és azt mondta, hogy meglátom, egyszer még én is meg fogom siratni, de én egyáltalán nem voltam benne biztos, hogy meg akarok siratni valakit, aki miatt így magamra maradtam a csalódásommal... Hogy később nekem is könnyeket csalt-e a szemembe a kis közlegény sorsa, arra már nem emlékszem, bár elég valószínű, hogy amikor elképzeltem a grundon a kis szöszit, nekem is elszorult a torkom.

Addigra már nyilván megbocsátottam neki, hogy megfosztott az Ancsával való közös bosszankodástól – annál is inkább, mert amikor ismétlésben végül is megnéztük a Bánk bánt, csak a hozzá méretezett – beláttam, fölös – szenvedélyre való tekintettel vártam ki nagy nehezen a végét...

A Belfegorral és az Ivanhoe-val más volt a helyzet – előbbi megzavarta éjszakáim nyugalma, utóbbi a lelkemét. Hiába, kezdtünk felnőni – és ismerkedni a magunk választotta félelmekkel és hősökkel. A hatvanas évek közepére értünk, eljött a konszolidáció ideje – a dolgok, fájdalmak, veszteségek, remények – elrendeződtek, nagyobb ívek nélkül ugyan, de kibírhatóan. Igen, lakható, élhető hely lett újra a világ – egy kellemes, komfortos kis panellakás, ahonnan hiányzott ugyan néhány régi, igazán szép és fontos bútordarab, és a kilátás se volt az igazi, de hát amúgy sem lehet mindig a horizontot nézni – különösen, ha az ember fáradt...

Öcsi bácsi hazalátogat

A hatvanas évek enyhülésének talán legkifejezőbb megnyilvánulása számunkra az volt, hogy tíz év után Öcsi, édesanyám öccse hazajöhetett Magyarországra – persze, látogatóba.

Addigra már valamennyire gyökeret eresztett Svédországban, folyékonyan beszélte a svéd nyelvet, volt állása és egy szép szőke felesége, Margaréta – aki a nemzetekkel kapcsolatos leegyszerűsítések hiteltelenségének élő bizonyítékaként sem hideg, sem lenéző, sem tartózkodó nem volt, hanem kezdettől imádta Magyarországot, nagyanyáméknál fintorgás nélkül vonult ki az udvari WC-re, készségesen mosakodott lavórban, és könny szökött a szemébe, ha néha elcsípte egy-egy lenyírt tarkójú, szovjet gyerekkatona megfélemlített, irigy pillantását, ahogy az út szélén állva benéztek az Opeljukba.

Hogy mi, gyerekek, mennyire irigyeltük Öcsi bácsit és Margarétát, azt elmondani nem lehet. Már attól készek voltunk, hogy nyugati kocsiból szálltak ki, ezen felül Margaréta ruhája őrlítően trendi volt, a haja tökéletes, a parfümjétől pedig alig kaptunk levegőt. Törökösen, szűrőn átfolyatva itták a mesés Nyugat még mesésebb kávéját, mesés ízű rágógumit rágtak, és mindennap lementek a Balatonra. Ha Margaréta elment mellettünk, ránk villantotta tökéletes nyugati mosolyát, tökéletes parfümjének kondenzcsíkjával fájdalmas élességgel hasítva bele a konszolidáltság horizontjába. Állandó, megszelídíthetetlenül vad, lázas, izgatott irigységben köröztünk körülöttük – és ha elmentek Almádiba, a strandra, gyorsan beszaladtunk válogatni a belső szobába, ahol a Svédországból hozott használt ruhák egy zsákban várták, hogy a rokonság megfelelő méretű tagjainak igazi kelet-európai boldogságot nyújtsanak.

Ma már talán nehéz elképzelni, mit jelentett egy lasztexnadrágban lemenni a lakótelepi játszótérre, és milyen emészthetetlen sóvárgást tudott ez fakasztani a többiek arcán. De így történt, és a csodálat, irigység és elégedettség különös szédületében ringlispílezhettünk Öcsi bácsiék két hetes otléte alatt.

Anyámék – anyám családja – bizonyára másként élte meg mindezt. Anyám tíz éve levelezett öccsével – mikor elment, ő még fiatal nő volt, pályája elején – és most egy olyan asszony várta a testvérét kicsit ki-kihagyó szívdobogással, akinek iskolába jártak már a lányai, és aki már nem szeretett annyira a tükörbe nézni, mint valaha. Nagyszüleim is izgatottak voltak, bár ők már találkoztak Öcsivel – nagyapám először Bécsben, két napra láthatta fiát, majd 1965-ben végre két hétre kimehettek meglátogatni Öcsit Svédországba. Elbűvölte őket az ország kényelme, jóléte, de érzelmileg nem érintette meg őket – ahhoz túl sok volt bennük az év és tapasztalat, hogy változásra vágytak volna...

Azon a napon, amikor tíz év után Öcsi ismét átlépte Magyarország határát, az összes testvér – anyám, Zsuzsa nővére és a szép fiatal nővé érő Lili – ott voltak Hajmáskéren a családjukkal, közösen várták, hogy feltűnjön végre a kék Opel.

Már beesteledett, mi pedig, gyerekek, lefeküdtünk.

Nagyon megfogadtuk, hogy azért sem alszunk el, de ezt csak Ancsa volt képes betartani – én reggel arra ébredtem, hogy a verandán hangosan, nevetve-könnyesen ott kávézik a négy testvér, én meg a hálóingemben kibotorkálva, útközben egy meseszép fiatal nőbe ütköztem, aki rám mutatott, és furcsa akcentussal azt kérdezte:

– Te... Csilla?

Az, hogy engem egy ilyen tünemény arra méltat, hogy a nevemet kiejti a tündérszép száján, azzal a tündérszép hangjával – hát ez több volt, mint amit remélhettem. Fülig pirultam, és ettől Margaréta meghatódott, nevetve odakiáltott valamit svédül Öcsi bácsinak.

„Micsoda nyelv!” – gondoltam elismerően, csüggedten és magyarul, aztán bejött Öcsi bácsi, aki nagyon-nagyon jóképű volt... Lehajolt, és azt mondta:

– Na, hadd nézzem azokat a híresen kék szemeket, amikről édesanyád annyit írt...

És megnézte.

Én megint elpirultam, ezen aztán Öcsi bácsi is meghatódott. Még szerencse, hogy anyám is ott volt már, ettől kicsit visszanyertem az egyensúlyomat, s nagy nehezen kikeveredve ebből a zavarból, kijutottam a teraszra, ahol aztán egy kis székbe kucorogva nézhettem, ahogy a négy testvér és szüleik egymás szavába vágva próbálják bepótolni az elszaladt tíz évet.

...Persze, nem lehetett. Túl fontos tíz év volt ez mindenkinek, az itthon maradottaknak is – anyám és Zsuzsa néni elvesztették ezalatt az ifjúságukat, felnőtt emberekké, szülőkké váltak – életük sok küzdelemmel és a kelleténél kevesebb örömmel telt. Lili 11 éves kis csitriből ragyogó fiatal nő lett, udvarlók rajzottak körülötte, és épp elkezdett tanítani. Ideiglenesen nálunk lakott, és bár jól kijött mindenkivel, a lakás ehhez túl kicsi volt, és jó lett volna már tudni, megkapta-e az igazgatónő által beígért szolgálati férőhelyet a kollégiumban. Apám éppen csak kiszaladni tudott néhány órára – akkor lett gimnáziumi igazgató, sok volt a dolga, ezen kívül újra körbeciklizni készült a diákokkal a Balatont, ami járt némi szervezéssel...

Öcsi kezdetben kissé idegenül nézte ezt az életet, nem értette a számára világosan kisszerű problémák aránytalan jelentőségét, és legalább egy hétbe telt, amíg átváltotta azok svédországi árfolyamát a magyarra. Tökéletesen látta, hogy jobb dolga van választott hazájában – és a hajmáskéri gang bakonyi levegőjét beszívva, bepárasodó szemmel azt is, hogy ott, messze soha nem fogja otthon érezni magát. Mégis... igazából megnyugtató volt a jó minőségű svéd vécépapírra és kakaóporra gondolnia...

Margaréta csak egy hétig maradt, apám is elkísérte őket a reptérre, és visszafelé apám vezethette Öcsi Opelét. Kipirult arccal szállt ki belőle, és azt mondta anyámnak, hogy prima, bár furcsa volt a Cilike után...

(Cilikének családjunk első autóját, a kék kis Trabantot neveztük el CL-es rendszáma miatt. Talán még ma is forgalomban van – vagy oszlopos tagja a Velencei-tónál évente rendezett trabis találkozónak, ahol részt vállal a retró érzelmek felbuzogtatásában, bár valószínűbb, hogy már a bontóban végezte.

Ezt persze akkor, amikor apám – első útját megtéve vele – behajtott a lengyeltóti ház udvarára, el nem tudtuk képzelni. Ott állt mindenki a ház előtt – rajtuk, nővéremmel, svéd lasztexnadrág –, és nézte, ahogy négyszögletesen, bugyikék ragyogással begördül a fűre. Elé penderültünk, apám előkapta az Öcsi bácsitól kapott fényképezőgépét, mi, gyerekek pedig a kocsinak dőlve próbáltunk hűvös érdektelenséggel, amolyan nyugatias fölénnyel mosolyogni... Ma is megvannak ezek a képek... s rajtuk valami különös ártatlanság lüktet, nem szűnő nosztalgiával.)

Arra az egy hétre, amíg Öcsi Margaréta nélkül volt itthon, mi anyámmal kiköltöztünk Hajmáskérre. Anyám volt az egyetlen testvér, aki ezt pedagógusként megethette –, ennél több jót pedig – mármint hogy nyáron szabad – nem is nagyon tudott volna elmondani a munkájáról, amely egyre inkább fárasztotta. Apám éppen biciklitúrán volt – a javíthatatlan, gondolta anyám, aki semmivel sem cserélte volna el a hajmáskéri teraszon való nyári reggeli üldögéléseket, Öcsi nélkül sem, de Öcsivel meg aztán pláne. Reggelente mindig megkérdezte tőle, hogyan kéri a kávé, és Öcsi mindig azt mondta, hogy főzzön egy jó erőset. Anyám ettől kissé megnyugodott – nem osztozott a mi gyermeki csodálatunkban a törökös kávéivás rituáléját illetően, és titokban zokon vette, hogy Öcsi már elfelejtette, hogyan is kell „magyarul” kávé inni. Amikor kivitte a csészét, öccse megkérdezte, ő mért nem iszik.

Megvonta a vállát:

– Nem tesz jót a szívemnek... nem mintha komoly baj lenne, de nem árt vigyázni.

Öcsi bólintott, és a kávé gőzén keresztül végigpásztázta kedvenc testvére szeretett arcát. Túl sovány volt, szép vonásai kiélesedtek. Hullámos, hosszú haja helyett a kor divatja szerinti rövid, tupírozott frizurát viselt – és a szeme alatti karikák elmélyültek. Nehéz volt elhinnie az állapotáról, hogy „semmi komoly”, és nagyszülei sem ezt mondták neki Svédországban, amikor elmesélték, hogy anyám a füredi szívkórházban feküdt három hétig. De amikor levélben rákérdezett, anyám ugyanazt írta – semmi komoly.

És Öcsi el akarta hinni ezt.

Ott, a teraszon, a gyakorlatozó orosz tankok fel-felerősödő hangjaival a háttérben, lassan visszatáltak ahhoz az eredendő bizalomhoz és egyetértéshez, ami kapcsolatukat mindig is jellemezte. Öcsi neki, de csakis neki, bevallotta, hogy rettentő honvágy kínozza, és – bár látta, hogy ez kicsit fáj Csöpiének – azt is, hogy ennek ellenére valószínűleg már itt se tudna élni.

Azt is elmondta, hogy Margaréta terhes, és decemberben gyermeke születik. Meg hogy ha fiú lesz, Bélának nevezik el, és Margaréta családja azt kérte, legyen egy másik, „rendes” svéd neve is: Michael. De reméli, kislány lesz, és akkor Idának fogja hívni.

Anyámnak könny futotta el a szemét.

„És remélem, rád fog hasonlítani” – tette hozzá Öcsi.

– Ha már a saját lányaim nem, igaz? – mosolygott anyám a könnyein át, és Öcsi azt mondta, hogy nincs igaza. Ancsa nagyon is ráüt. Anyám ingatta a fejét, majd hozzátette:

– Igen... lehet... külsőben... de olyan ideges kislány... akár az apja...

Öccse felkapta a fejét, anyámra nézett – akinek nemcsak a hangja, hanem az arca is nagyon szomorúnak tetszett egy percre –, és megkérdezte:

– Mert mi van Jóskával? Olyan jókedvű volt, mikor kijött.

– Igen – szedte össze magát anyám. – Tényleg. Olyan volt, mint régen... Ezt neked köszönhetjük, tudod-e? – Azzal felállt, hogy bevigye a kávéscsészét. Öcsi megfogta a szabad kezét, és kérdőn nővére nézett. Az elnevette magát, és azt mondta:

– Hú, te aztán tudsz nézni... Így cserkészted be ezt a helyes kislányt is?

És ennyiben maradtak.

Amikor Öcsi visszaindult Svédországba, s Hajmáskéren beszállt a ház előtt a kocsijába, mindenki sírt, nővéremet is beleértve, csak én nem. Emiatt nagyon kellemetlenül éreztem magam:

– Anyu, én nem tudok sírni – súgtam szabadkozva, büntudattal anyámnak, aki megsimogatott, felnevetett:

– Nem is kell, kis butám. Csak tudod, nekünk ilyen bolond Renner-természetünk van – sírunk szíre-szóra.

Igazából ettől nem lettem nyugodtabb, mert – gondoltam – ezek szerint én nem lehetek Renner-természet, hiába is szeretnék. Akkor most Albert-természet vagyok? – tűnődtem, identitásom után kutatva, és próbáltam arra gondolni, az milyen is lehet.

Egyelőre nem sikerült – és aki mintát adhatott volna, az apám, éppen ott ült Öcsi bácsival a kocsiban, s robogott vele Pestre, mert ott akadt dolga, s kapóra jött, hogy sógora elviszi addig kocsival.

Nem nagyon találták meg a régi hangot, pedig az bizony nagyon összezsugorított valaha. Apám 56 előtt kezdő, lelkes fiatal tanár volt – még majdnem maga is diák, aki ha részt nem is vállalt a csínytevésben igen tehetséges Öcsi kalamajkáiból, de csendes élvezettel figyelte renitens sógora valójában ártatlan kis kalandjait. A lányok az iskolában felváltva voltak oda érte és Öcsiért, de érte azért jobban, mert Öcsi még épp hogy elkezdte levedleni a kamaszkort magáról. Gyakran nyaggatták Öcsit, hogy meséljen apámról, és Öcsi általában eldugott kis padokon vagy sötét kapualjakban találta a legalkalmasabbnak az ilyen bizalmas közkéseket megosztani, hasonló, ámbar sokkal kézzelfoghatóbb bizalmasságot remélve. Egyszer elment biciklitúrára is apámmal, és az első nap után apámnak hosszan kellett magyaráznia, miért nem mehet éjszaka be a lányok sátrába... Amikor együttesen összeütöttek egy pingpongasztalt, verre menő csatákat vívtak, és bár apám legalább egy szett erejéig mindig hagyta nyerni Öcsit, végül sosem bírt eléggé rossz lenni ahhoz, hogy veszítsen. Öcsi őszintén csodálta ezért, az állandó vereséget nem vette a szívére – ezért viszont apám csodálta, aki nem tudott veszíteni. Majdnem hogy barátok voltak, és Öcsi bizonyosan elmondta volna neki, hogyan lett férfi Ágiék palacsintaszagú lakásában 56 szeptemberében, ha erre marad még idő...

De nem maradt, és aztán meg hihetetlen iramban elsuhan – gyorsabban, mint a bőrüléssel, kényelmes Opel, amelyben Pest felé haladva Öcsi félszemmel apámat pásztázta. Úgy találta, még mindig elég jóképű, de abban elég biztos volt, hogy a lányok az iskolában már nem nyaggatnák a vele kapcsolatos részletekért. Apám is megnézte jobban a sógorát, és épp ellenkező következtetésre jutott: sógora szörnyen kikupálódott, bizonyosan csörömpölnének a lányszívek az osztályában, ha belépne... Érezte, hogy a valamikori, kettejük közötti hierarchia – ő, a tanár úr, a tapasztalt férfi, szárnyai alatt a férfiszerepbe éppen beletanulni vágyó, bolondos nagyfiúval – az ellenkezőjére fordult, mert arra a tapasztalatra, amivel most rendelkezik, nem vágyik Öcsi, és társadalmi helyzetében sem talál túl sok izgalmat. Miközben neki fájdalmas irigység húzta össze a szívét: jó lett volna ilyen jó módúnak és ilyen fiatalnak lenni. És főleg vidámnak – mert Öcsi végig mókás történeteket mesélt, és értett ahhoz, hogy jól adja őket elő. Apám mégsem vidult fel – ott, a veséjénél egyfolytában nyilallt egy ideje, és beteges anyám mellett szinte bírhatatlan némaságra kötelezte ezzel kapcsolatban a maga helyzete. Hirtelen tisztán látta, hogy az, ami néhány hónapja betöltötte a hétköznapijait, és értelmet adott nekik – mármint hogy komoly feladattal, egy gimnázium igazgatásával bízták meg viszonylag fiatalon –, valójában jelentéktelen, vagy az irodalomból vett kifejezéssel élve, amire magyartanár apám mindig is hajlott: „vanitatum vanitas”. Kinézett az ablakon az elfutó, júliusi naptól kiégett magyar szántóföldekre, és szeretett volna elrepülni. Mondjuk, Amerikába.

– Merre jársz? – rántotta vissza a kocsiba Öcsi hangja, aki észrevette, hogy apám nem figyel rá. – Nagyon elkalandoztál.

– Igen... – mondta apám. – ... El vagyok egy kicsit fáradva.

– Mondta Csöpi, hogy sokat dolgozol. Túl sokat... Otthon is.

– Muszáj – sóhajtott apám, aki kétségtelenül házias lett szívbeteg anyám mellett. Ugyan a helyzet kicsit könnyebbé vált számára, ahogy nőttünk: hétvégén már mi, gyerekek takarítottunk, és felváltva mosogattunk.

– Azért vigyázz, ne hajtsd túl magad – mondta Öcsi, és apám úgy érezte, itt az alkalom, hogy megossza végre valakivel, hogy: igen, fáradt, és fáj a veséje. De mielőtt belekezdett volna, Öcsi megkínálta cigarettával, és amíg beleszívott, azt mondta:

– Nem tetszik nekem Csöpi.

Apám épp csak kimerészkedő sejtburjánzása a veséje környékén visszahúzódott sötét, magányos titkába.

– Nagyon nyúzott – folytatta Öcsi.

Apám felsóhajtott:

– Hidd el, ennél többet nem tudok tenni.

– Ugyan – mondta Öcsi. – Nem azért mondtam... csak aggódom.

– Én is – mondta apám, és hirtelen rettentő fásultság fogta el. Neki, aki természetére nézve minden volt, csak erős nem, évek óta annak kellett lennie, mert a nő, akit szeretett, fizikailag egyre gyengült.

Nem nagyon akart erről beszélni. Szótlanul fújta a füstöt az ablak felé. Kezdek beérni a pesti forgalomba. Apámnak eszébe jutott, hogy nyár elején egyszer feljöttek ide Csöppivel „nosztalgizálni” – eltervezték, hogy bejárják egyetemista éveik kedvenc helyeit, eltöltenek egy délutánt a Margitszigeten, sétálnak a várban, esetleg megnéznék egy jó kiállítást. Aztán anyám már a vonatozásban elfáradt, s ahogy egyik „rég” helyüktől a másikig zötykölődtek a villamosokon, a fiatalságukba való időutazás egyre lehangoltabbá tette őket; sehogy sem akartak megérkezni. A kiskocsmákban egyetemisták itták a sört, mint régen, de amikor leültek ők is egy korsóra, öregnek érezték magukat köztük. Ha valami a régi maradt, az a hideg sör volt – de anyámnak ezzel is vigyáznia kellett, nem kísérthette a sorsot, amely torokgyulladás és magas láz formájában így is gyakrabban csapott le rá a kelleténél. Az asztal mellől, ahol ültek, ráláttak arra a forgalmas utcára, amire régen is, amikor még kis retikül és műbőr aktatáska helyett az egyetemi jegyzeteiket rakták le a mellettük lévő üres székre. Szerették ezt a nagyvárosi forgatagot nézni, de most ez is fárasztotta őket – semmi nosztalgia nem tudta visszahozni az egykori varázst. A dudáló, helyezkedő gépkocsik, a szirénázó mentőautók, a százfelé tartó/igyekvő/tülekedő emberek látványa nyomasztotta mindkettőjüket, de főleg anyámat.

– Na, akkor megyünk a Margitszigetre? – kérdezte apám, és anyám a kezében a lévő söröspoharat forgatva/melegítve azt mondta:

– Ülünk még egy kicsit.

Aztán a gyerekekről beszélgettek, és arról, hogy tornacipőt kéne nézni Ancsának. Apám nem hozta többet szóba a Margitszigetet, kinézte a táskájában lévő menetrendből, mikor megy Fehérvárra a legközelebbi vonat. Végül a tornacipőt sem Pesten vásárolták meg, és a visszaúton anyám apám vállára hajtott fejjel, mélyen aludt. Hangosan vette a levegőt. Amikor hazaértek a lakásukba, anyám – kicsit megpihenve – felélénkült.

De apám nem. Nézte felesége szép, keskenyedő arcát, és elbúcsúzott végleg attól a lánytól, akivel nagy sétákat tett valaha a Margitszigeten. Vajon ezt a másikat, ezt a semmivel sem kevésbé szeretett, vékonyodó asszonyt meddig tudja maga mellett tartani? Anyám megérezte apám lehangoltságát, talán az okát is, az ölébe ült, azt mondta:

– Van még egy üveg bor a spájzban. Felbontjuk?

Azzal átölelte apám nyakát. Így esett, hogy az vigasztalta – nem először – a végleg elveszett időért a másikat, akinek sokkal kevesebb adatott meg belőle.

– Annus néni még itt lakik? – zökkentette vissza apámat az Opelbe és a csúcsforgalomba Öcsi kérdése. Éppen az előtt az utca előtt mentek el, ahol Annus néni lakása volt, és ahol valaha a kis kamrában közös életüket kezdték anyámmal. Most üres volt a lakás: Évi tavasszal meghalt, s Annus néni éppen lent volt Lengyeltótiiban a rámaradt unokákkal.

– Igen – válaszolta apám –, de tudod, így nyáron inkább anyámnál. A gyerekeknek is jobb, a környezetváltozás jól tesz, könnyebben felejtenelek...

– Ja persze, írta Csöpi... – emlékezett Öcsi, és apám örült, hogy nem kérdezett erről többet. Unokatestvére halála, akivel együtt püfölték a zongorát Csurgón, hogy ne féljenek úgy a bármikor felsikoltó szirénahangtól, és akivel annyit susterogtak Panniról meg Ottókáról, a két „beképzelt nagyról” – olyasmi volt, amire nem akart gondolni. Hogy egy vakbélgyulladás végzett vele, nagyon is nyilvánvalóvá tette, hogy ez BÁRMIKOR MEGESHET, és Ő BÁRMIKOR OTT LEHET KÉZNÉL. Amikor találkozott Annus nénivel és Évi gyerekeivel Lengyeltótiában, egyébként úgy találta, Annus néni túlságosan megértően és készségesen viszonyul a jóisten próbatételeihez. Nem tetszett neki, hogy mosolyogva taglalta, Évi hol és milyen magasságokban pihen és nyer jutalmat cseppet sem boldog földi életéért, és remélte, hogy őt majd számon kéri valaki a sorson, ha úgy adódna... Itt aztán el is fogyott a levegője, és kísért a napfényben úszó udvarra. Kint Ancsa ott ült egy kis kempingszéken rendületlen kis apródként anyám nyugágya mellett, és épp odahajolt, hogy megnézzé, alszik-e. Ez régen is szokása volt, de most arcán nehezen titkolt, majdnem páni rémület feszült. Apám tudni vélte az okát is. Észrevette, hogy amióta Ancsa Évi nagyobbik lányával beszélgetett, már nem azt nézi, alszik-e anyám, hanem azt, hogy lélegzik-e.

– Tollasozunk? – kérdezte Ancsát, mert nem bírta ezt látni, és azt sem akarta, hogy anyám felébredjen.

– Nincs kedvem – mondta Ancsa elszántan, szorongva nézve elnyílt szájjal alvó anyámra. Apám azonban tudta, hogyan kell nagyobbik lányának érvelni:

– Két gombóc fagyi, ha elütjük százig.

Ancsa ennek már nem tudott ellenállni, s apámnak gondja volt rá, hogy anyám nyugágyától távol üssék a tollast...

Öcsi közben megállt, leparkolt, eljött a búcsúzás ideje. Mielőtt apám kiszállt, sógora megfogta egy percre a csuklóját:

– Vigyázz rá!... És magadra is! – mondta, és a hangja egy percre a régi bizalmassággal törte át a tíz év vasfüggönyét. Apám kihallotta belőle, hogy mindent ért, hogy tudja, apámnak milyen nehéz, és hogy persze hogy jobb lenne máshogy, de így van, és mit mondhatna mást, minthogy tartania kell magát, és persze, hogy neki könnyű ezt mondanía, amikor mindjárt továbbvezet, és három óra múlva már látja az osztrák Alpok hűvös sziluettjét, és Margaréta majd roston sült tengeri hallal meg zöldségkörettel várja egy konyhában, ahol ritkán romlanak el a háztartási gépek, de mi mást mondhatna mégis, hiszen Csöpiről van szó, az ő szeretett Csöpijükről, akiért más-más módon, de egyformán rajongtak, és mindenén túl talán ez volt a legfontosabb közös bennük valaha... Apám arca megenyhült, fanyar, szomorú mosollyal bólintott, kiszállt. Nézte, ahogy az Opel belevész a KGST-autók forgatagába, és ahogy távolodott, úgy nyerte vissza színeit az élete, amely valósággal megfakult Öcsi életének kontrasztjában. A világ – az ő magyar, küzdelmes világa – kezdett újra erőre kapni, és megbillent egyensúlya valamennyire helyreállt.

A tank

1969 májusában megszületett Lili kislány, Péter, júniusban Öcsi is hazajött a feleségével és Béluskával, a kisfiával. Nagyanyám Hajmáskéren nagy ebédre készült, és kivétel nélkül minden testvér, minden sógor és minden gyerek el tudott jönni.

Gyönyörű idő volt – és ez megmentette az életünket, ami olyannyira hajszálon múlt, hogy hajlok rá: nem a napsütés, a kellemes nyári szellő, az udvar óvott meg bennünket, hanem valami hatalmasabb nagylelkűség.

Ebédhez készülődtünk. Mi, nagylányok – Anca és én – szépen megterítettünk vagy 15 emberre a nagyszobában, aztán kiszaladtunk a lépcsőmászást tépőzáras pelenkájában (ó, boldog Nyugat!) gyakorló Béluskához. Anyám, Zsuzsa néni és Margaréta cseresznyét legeltek a fáról, Zoli és Attila – Zsuzsa néni fiai – pedig a kis Petit figyelték a babakocsiban. Lili a kocsit ringatta, Petike sírdogált. Apám Öcsi bácsival a fészert nézegette és azon tanakodtak, miként lehetne kicsit megerősíteni. Zsuzsa néni férje, Pista bácsi Lili férjével, Imrével vitatta meg a politikát egy sör mellett a teraszon. Nagyanyám a konyhában főzött. Tíz perc múlva ebéd!– kiabálta oda efelől érdeklődő nagyapámnak, aki aggódva figyelte a karosszékéből Béluska egyre merészebb lépcsőjárását...

Az első téglát a karosszék mellé esett, mire nagyapám korát meghazudtoló gyorsasággal szökött fel.

Aztán potyogni kezdtek a téglák a nagyszoba ablaka fölötti falrészről.

Margaréta a cseresznyefa alatt állva svédül felkiáltott, és ölébe kapta Béluskát. Mindannyian megdermedtünk egy pillanatra. Addigra már kirohant nagyanyám, és sikoltozva tudakolta, volt-e éppen valaki a szobában. Továbbra is sikoltva és istenhez könyörögve sorolni kezdte a neveket, és amikor mindenki „bejelentkezett”, zokogva leroskadt a lépcsőre:

– Bejött... bejött a tank... és... minden romokban...

Beletelt egy kis idő, mire mindannyiunk előtt világossá vált, mi történt: a ház mögötti gyakorlótéren rendszeresen gyakorlatozó szovjet tankok egyike rosszul mérte be a távolságot, és fordultában benyomta a nagyszoba falát. A férfiak beszaladtak. A nagyszoba helyén romhalmaz, hatalmas terméskövek zúzták szét a megterített asztalt, s nyilván ugyanezt tették volna a tizenöt emberrel is, ha...

A kegyelem ilyenén nagysága felülírt minden más veszteségérzetet, és már szinte minden nő zokogott, magához szorítva a gyermekeket. Nagyanyám továbbra is a lépcsőn ült, és könnyáztatta arccal ismételve:

– Köszönöm... köszönöm...

Nehezen tértünk magunkhoz annyira, hogy halálunk távolodó és visszkapott életünk vakítóan fénylő sziluettje mellett észrevegyük a tankból kimászó fiatal szovjet katonát, amint teljesen lesújtva leroskad a tank mellé a bakonyi domb kopár porába, amely végleg elintézte a jövőjét... Azt hiszem, anyám tért először annyira magához, hogy mielőtt a tiszt odaért volna a laktanyából, oroszul odasúgja neki:

– Nyikto nyi úmer. Vsze zdaróvi. (Nem halt meg senki. Mindenki egészséges.)

A kiskatona ránézett – és anyám sosem felejtette el ezt az arcot. Halott arc volt – az a tank a katonát ölte meg. Anyám azt akarta neki mondani még: végül is szerencsére nem történt igazi nagy tragédia. És ne csüggedjen – azzal a teherrel lehet élni, hogy rosszul navigált, még egy romba döntött szobával is. Ezek mind helyrehozhatók.

De nem mondta ki – ideje sem volt rá, közeledtek a tiszték –, a fiatal fiú arca szürke lett a rémülettől, s máris ott termett Öcsi, aki nagyon fel volt dűlva, és megkérte, hogy tolmácsoljon a tisztekkel folytatott indulatos beszélgetésében.

Anyám először is – anélkül, hogy ezt Öcsi kérte volna – azt tisztázta, hogy nem történt személyi sérülés, azután közölte a többit. Orosz tudása és természete nem tette alkalmassá Öcsi káromkodással fűszerezett szidalmainak közvetítésére, és igyekezett nem hangsúlyozni, hogy akivel tárgyalnak, egyébként Svédországban él. Biztos érzéssel sejtette, hogy ez csak rontana a kiskatona egyébként is reménytelen helyzetén.

A tiszték rémültek voltak és mindent megígértek – újjáépítést, sőt, jóvátételként felajánlották, hogy még építenek pluszban egy szobát. A plusz szoba ára nyilván a dolog elhallgatása volt – mert a megszállt országokban állomásozó szovjet csapatok egyik ösbűne volt, ha ilyen mértékű botrányt okoztak a helyi lakosság életében. Néha egyébként ennél cifrább dolog is megesett – a magánytól, szigorú büntetésektől, nőhiánytól és honvágytól megvaduló katonák ki-kitörtek, erőszakot tettek, aztán bevették magukat az erdőbe, ahol hamar elfogták őket, és szerencsésnek érezhették magukat, ha „csak” Szibéria lett a büntetésük...

Nagyanyám, aki valamennyire már összeszedte magát, közben odaállt a fia mögé, és amikor már csillapodóban voltak a kedélyek, s kezdett körvonalazódni a helyzet megoldása is, oldalba bökte Öcsit:

– Mondjátok meg nekik, hogy ne legyenek ehhez a fiúhoz túl szigorúak.

Öcsi helytelenítően hátranézett, mint aki azt gondolja: Neked még mi kéne, anyám, hogy úgy istenigazából tudd már őket gyűlölni?

Anyám közölte, amit nagyanyám kért. A tiszték arca megkeményedett, és – először a beszélgetés során – a megszállók fölényes arroganciájával azt felelték, hogy ez a szovjet hadsereg ügye. Aztán – mint egy kutyára – rákiáltottak a kiskatonára, aki felállt, elsötétedő, rettegő arccal. Elindultak a laktanya felé – a tankot később szállították el.

Anyám nézte, ahogy távolodnak. A tiszték között ott vonszolta magát tar koponyájával egy majdnem-kamasz fiú, aki talán tehenet fejt egy üzbég pajtában, mielőtt idekerült volna, hogy aztán ez a fatális nap jó esetben is Szibéria jeges barakkjainak egyikébe taszítsa, s ott álmodjon majd éjszakánként – szétfagyott ujjait sebes szájával lehelve – arról a pajtáról... Azóta is látom őt – mert ő tanított meg rá, hogy minden gyűlölet – legyen bármennyire jogos is – embertelen...

Mire anyám és Öcsi bácsi elrendezte valamennyire – legalább indulásnak – a dolgokat, az udvaron, teraszon már magához tért mindenki. Furcsán megrendültek voltunk a sors ilyenén fordulatától, és senki nem siratta a szobát, a bútorokat. A rend kedvéért dohogtunk, szidtuk az oroszokat, de aztán elhallgattunk. Elcsíptem anyám tekintetét – egészen mély szeretettel mosolygott vissza rám. Nagyanyám szörnyen kimerült – bevett egy nyugtatót. A konyhát sem volt ereje rendbe rakni – ami példátlan volt, mint ahogy az is, hogy mi Ancsával minden veszekedés nélkül, nem egymásnak passzolva, hanem együtt tettük meg helyette.

Amikor késő este végre rászántuk magunkat, hogy hazamenjünk Fehérvárra – hiszen már nem volt hol aludni, mert csak egyetlen szoba maradt épségben, Öcsi bácsiék is jöttek Fehérvárra, a szállodába –, apám Dosztojevszkijre gondolt. Nem értette, hogy – amikor az író életéről tanult orosz irodalom szigorlatra készülve – miért találta furcsának, hogy miután eljártszották

előtte a kivégzését, s az utolsó pillanatban felolvasták a cár kegyelmi döntését, amely a halálos ítéletet tíz év szibériai kényszermunkára változtatta, miért írta a naplójába: „Ez életem legboldogabb napja”...

Már értette...

Mindez nyáron történt, abban az évben amelynek novemberében meghalt az anyám. (Leveleiben hiába keresem a nyomát annak, hogy megérezte volna közeledő végzetét. Igaz, többször utal rá, hogy a családot a végzet kóstelgatta – nem csupán az orosz tank alakjában, hanem egy figyelmetlen teherautóéban is, amely nekiment a Trabantnak, amikor azzal épp Pestre tartottak egy szemészeti felülvizsgálatra. A kocsni a Cilike hátuljába szaladt bele, éppen ott, ahol anyám ült, de a sofőrök reflexeinek, no meg a teherautó jó fékjeinek köszönhetően, ijedtségen kívül más baja nem lett senkinek – persze a Cilikét kivéve, ámbár neki sem sok.)

„Reméljük, most már ezzel vége ennek a rossz sorozatnak...” – írja anyám az öccsének, de testi fáradtságra, fizikai gyengeségre nem nagyon panaszkodik. Igaz, mindenki el van foglalva a hajmáskéri nagyszoba újjáépítésének naponkénti vesződéseivel – nagyszüleim idősök már az orosz tisztekkel folytatott állandó kis küzdelmekhez, mellesleg nem is bírják a nyelvet, úgyhogy a tanév kezdetéig gyakorlatilag naponta mennek ki szüleim Hajmáskérre tolmácsolni. Aztán ahogy beköszönt az ősz, már csak hétvégén. Nagyszüleim egyre feszültebbek – nagyapám szinte minden apróságon elsírja magát vagy felfortyan –, a nagyszoba még mindig fal nélkül tátog rá a Kacor nevű dombocska egyre jobban hűvösödő emelkedőjére, és apámnak mind komolyabb és ultimátumszerűbb mondatokat kell fogalmaznia, hogy az orosz tisztek végre odavezényeljék a katonákat, akik egy hét alatt rohamtempóban megcsinálják azt, amiről egész nyáron csak egyeztettek.

Az újonnan felhúzott két szoba – a lerombolt és a jóvátételi – üres, mészszagú, bútorozatlan, nagyszüleim úgy döntenek: a telet nálunk töltik. Ennek mindenki örül – s bár kicsi a lakás, valahogy elférünk. A hajmáskéri házat lezárják, nagymamám minden nap finom ebéddel vár minket – ki is iratkozunk a menzáról –, mindennap kitakarítja lakást, nagyapám újságot olvas, tévézik és dédelget bennünket.

Lassan mindenki megnyugszik. És: aranyósz van.

Cica a tejfőlben

Miért volt olyan szívfacsaróan szép az ősz abban az évben, hogy még én is emlékszem rá, bár egyébként kevés éles emlékem maradt abból az időből?

Ajándék volt ez anyámnak? Megmutatni neki az élet utolsó, értelmetlenül gyönyörű lázadását a végső pusztulás előtt, hogy ne csüggedjen, és hogy láthassa: így is lehet – reménytelenül bár, de ragyogni a kilobbanásig?

Nem tudom – szép volt.

Utolsó róla őrzött – nem kórházi – emlékemben őszi avarban sétálunk valahol Csákvár környékén, egy erdőben. Anyám kardigánban, s mi is csak egy kis pulóverben – bár október közepét írtuk. A napnak még komoly ereje van, apám rövid ujjú ingre vetkőzik, és Ancsával labdázik. Én anyámmal bóklászom. Csend van – ma hallani vélem, ahogy anyám belélegzi az őszt, ezt a fényben fürdő, színes hanyatlást.

„Mit kívánhatnék ezek után?” – ó, úgy szeretném hinni, hogy egy percre ezt gondolta, miközben a kezemet fogva lépdelt a természet páratlan kegyelmében!...

Október 22-én lett rosszul – előtte két nappal írta az utolsó levelét öccsének. Arról ír, hogy apám leutazott néhány barátjával Ábrahámhegyre olcsó (!) balatoni telket nézni. Hazatérő apám lelkes volt – és a levél alapján ez átragadt anyámra. Apám jó hangulatban van. Az anyám szíve kicsit vacakol, ahogy szokott, de hát ki csodálja? Október 20-án 20 fok volt – hát ki bírja ezt fejfájás és egyéb panaszok nélkül?...

Október 22-én hajnalban anyám felkeltette apámat – rettenetesen fájt a baloldala. Az ügyeletes orvos meghallgatta, beinjekciózta, a fájdalmak nem enyhültek. Kórház – szívbelhártyagyulladás. Egy hét után anyánk jobban lett, megjött az étvágya is.

Nagyanyám igyekezett az ételekbe beleadni főzőtudománya legjavát. A kórterembe még mindig áradva dőlt be a napfény délutánonként, és anyám rólunk beszélgetett az egyik betegtárssal. Apám gyakran benézett hozzá, és megkérdezte, mi legyen Ábrahámhegygel, a telekkel. Anyám azt felelte: ha hazamegyek, megbeszéljük.

November másodikán, vasárnap lévén, mi is bementünk anyámhoz a délutáni látogatáskor. Gesztenyepürét evett, és az iskoláról kérdezett minket. Még viasszaladtam egyszer beintetni neki, hazaindulás előtt...

Én láttam utoljára élve...

Alig értünk haza a lakásba, csengettek. Apám nyitott ajtót, mi bent tévéztünk a szobában. A postás volt – táviratot hozott. Apám nem gyanakodott – ugyan miért is tette volna, negyedórája látta anyámat kisimult arccal, mosolyogva, bizakodva.

Amikor a postás csendesen közölte, hogy a kórházból jött a távirat – hirtelen felrobbant fölöttünk a kék ég. Apám a konyhába rohant, és elkezdte a földhöz csapni a tányérokat. Anca sikítva könyörgött, hagyja abba, én is sikoltoztam, nagyanyám szótlanul lerogyott egy székre. Aztán megjelentek a szomszédok, apámat lefogták, minket átvittek, vizet itattak velünk...

(Ha visszagondolok e pillanatra, mindig az jut az eszembe: jobb lett volna csendesen. Ez legfájdalmasabb emléknek így túl éles. Ettől a vad, szilaj fájdalomtól, amelyben tányérok csörömpölnek, apám hangja siklik fel-le artikulátlanul – nem bír eléggé megfakulni. Gyakran gondolom azt, hogy ha már meghalt anyánk, ettől az üvegszilánkot permetező

vihartól, amelynek sötét örvénye minden alkalommal magával ragad, ha felidézem – igazán eltekinthetett volna a Sors.)

Valahonnan hihetetlen gyorsasággal előkerültek a barátok. A lépcsőházban összeszaladtak a szomszédok, apám a heves, hangos kétségbeesés és düh után tágra nyílt szemmel ült a konyhában a hokedlin, és nézte, ahogy az egyik szomszédasszony összesepri a szilánkokat.

Nagyanyám ugyanabban a pózban ült még mindig az előszobában.

Apám egyik közeli barátja vállalkozott rá, hogy bemegy a kórházba anyám személyes tárgyaiért.

„Egyelőre nem bírom látni” – mondta neki apám, és kérte, zárják kulcsra azt a fiókot, amelyikbe majd a holmit berakják.

A szomszédban kezdtünk magunkhoz térni Ancsával; hazamentünk. Apámat a konyhában barátok vették körbe, halkan beszéltek hozzá, ő meg néha bólintott, levette a szemüvegét, megtörölte azt is, meg a szemét is.

Ancsával a nagyszobában felkucorodtunk az ágyra, szemben egymással, suttoztunk, remegtünk.

Később megjött Lili is, és miután valahogy megpróbált nagyanyánkba lelket verni, ugyanezt próbálta velünk is megcselekedni.

Majdnem éjfél volt már, s Ancsa Lili ölébe hajtotta a fejét. „Bár csak már húsz év múlva lenne!” – mondta, és nem sírt.

Nem értettem, mit akar ezzel.

„Akkor már biztos nem fog fájni” – tette hozzá. Látszott, hogy ez az egyetlen reménye. Én ezt akkor meglepően praktikus és életképes megközelítésnek találtam, és elkezdtem Ancsával együtt remélni, hogy egykettőre húsz év múlva lesz. Bár egyelőre ez az este sem akart véget érni. A lakásban túl sok ember volt, túl sok sóhaj, túl sok „Erősnek kell lenned, Józsikám!”

Ide-oda forgolódtam, a könny szétmarta a bőrömet a szemem körül, és a sezlön erős szövete is belenyomódott az arcomba.

„Meg kéne ágyazni!” – sóhajtott Lili, és óvatosan felkelt. Ancsa dühösen a fal felé fordult, és először telt meg a szeme könnyel. „Nem akarok ebben a lakásban aludni!” – suttogtá.

Nagyanyám, aki addigra nagy nehezen már bevonszolta magát az előszobából, és lassan képes volt remegő kezével megtalálni az altatóját a táskájában, így szólt az ágyneműt kereső Lilihez:

– Holnap vigyétek el őket magatokkal egy kicsit Sárkeszire. Jobb lesz így.

Micsoda megkönnyebbülés volt otthagyni azt a lakást, ahol apám kezéből tányérok repültek, ahol mindenki bennünket sajnált, ahol anyám fogkeféje még ott állt a fogmosó pohárban, és ahol be volt hajtva az ágy melletti kis asztalon a könyvében az éppen olvasott lap!

Ahogy másnap a buszon Sárkeszi felé zötykölődtünk a párából makacsul kibukó túlérrett őszben, az egész teljesen valószínűtlenné vált. Az is jó volt, hogy a buszon SENKI NEM TUDTA...

Ámbár ebben nem voltam biztos, igazából úgy éreztem, talán valahogy mégis meglátszik rajtunk a veszteség...

Ancsa hallgatott, belemélyedt a könyvébe. Figyeltem – biztos voltam benne, hogy valójában ama bizonyos húsz éven dolgozik...

Amikor megérkeztünk, és a kicsi Peti felkérdezkedett Lili ölébe, odamentem Ancsához, aki kezét a térdén összekulcsolva, szinte felnőttesen ült Liliék dohányzóasztala mellett. Melléje ültem, megfogtam a kezét és megszorítottam. Visszaszorította, és furcsán-komolyan nézett rám...

Lili és Imi nagyon jók voltak hozzánk, de azért tudtuk: csak mi ketten...

Egy hetet töltöttünk el Sárkeszin – nem voltunk ott a temetésen. Apám döntött így, és mai napig hálás vagyok érte.

November 6-a volt – köd permetezett, feloldva a késő őszi verőfényt. Az ablak előtt álltam, néztem ki a szivárgó, füstölgő sárkeszi udvarra, ahol Liliék kósza kis tyúkjai tétován kapirgáltak. Az ablaküvegen pára csordogált. „Még a természet is őt siratja” – mondtam, Ancsa felé fordulva, és azt gondoltam, ezt nagyon szépen mondom. De Ancsa szinte neheztelőleg nézett rám – jobban érezte már a közhelyek fülsértő sekélyességét. Az idő, amellyel néhány napja olyan személyes, mondhatni üzleti viszonyba kerültünk, délben hirtelen súlyosabbá vált. Miközben ebédeltünk, mindketten – Ancsa és én is – arra gondoltunk, hogy már biztosan MEGTÖRTÉNT, és attól kezdve óvatosan elkezdünk „élni” – Ancsa Petivel játszott, én olvastam.

Liliék 5 órakor jöttek meg – apámmal. Csendesek voltak, a kisírt szemű, máskor oly életvidám Lilit és Imit még a kisfiuk sem tudta felvidítani. Imi konyakot töltött magának, apámat is kínálta, de ő nem kért, azt mondta, még vezetnie kell, megyünk vissza kocsival Fehérvárra. Engem páni rémület fogott el – nem akartam hazamenni! Apám látta ezt, és ettől még szomorúbb lett.

– Ott vannak a nagyik, mindkettő. Szeretnének már látni benneteket – gyözködött.

Ó, hogy irigyeltem Liliéket, amiért ott maradhatnak a villanyfényes szobában, miközben nekünk be kell szállnunk a hideg Trabantba, amelyből csak úgy dőlt ki a bánat, amikor apám kinyitotta az ajtót, hogy bekucorogjak a hátsó ülésre! Anyám helyére Ancsa ült, és úgy beszélgetett apámmal csendesen az úton, mintha felnőtt lett volna. Én hátul hallgattam és szorongtam – istenem, csak ne érkeznének meg soha!

Persze, megérkeztünk – és nem is volt annyira szörnyű, mert mind a két nagymama odaadta a maradék kedvét, hogy meg tudjuk valamennyire bocsátani a sorsnak azt az estét, amikor először lépünk be úgy a lakásba, hogy anyánk már tényleg NINCSEN.

A fürdőszobában valaki már levette a polcra a poharát, a könyv is eltűnt az éjjeliszekrényről. Renner – anyai – nagymamám vadast készített, a kedvencünket, a lengyeltóti nagymama pedig némi szelíd erőszakot alkalmazva odaültetett minket a vacsorához. Valójában éhesek voltunk és vágytunk arra a vadasra – csak hát nem tudtuk, illik-e az ilyesmi akkor, ha az embernek épp eltemették az anyját...

Nem beszélünk róla aznap – vacsora után anyai nagyanyám elvitt minket aludni, s hozzábújva, testének meleg párájában elgyötört lelkünk hirtelen megadta magát, szinte azonnal álomba merültünk. Félig kábán még hallottuk, ahogy apám az anyjával a konyhában beszélget, és nagyanyám próbál lelket verni a fiába.

Aztán az álom segítségével újabb nyolc óra telt el a húsz évből, és amikor felébredtem, sült a nap.

Kinéztem az ablakon – óvatosan, Ancsa még aludt. A napfény ráesett a ködpermettől és harmattól fénylő levelekre – ragyogott minden. Megcsapott az élet lélegzetekasztó reménye – és hirtelen rettenetesen elkezdtem sajnálni – nem magamat, hanem az én fiatal anyámat, akitől ezt végleg elvette a sors. Arra gondoltam, hogy én ezt láthatom, és vadast ehetek, vissza-

bújhatok a paplan langymelegébe, édes kakaót ihatok, és ha felöltözöm, kint megcsaphatja az arcomat a fényes levegő.

Ő meg...

Nem is mertem továbbgondolni.

Ebéd után apám megkérdezte tőlünk, szeretnénk-e kimenni a temetőbe. Szívem szerint nemet mondtam volna, de persze nem lehetett. Addigra teljes erejével zuhogott a tájra a nap, és lobogtatta a koszorúkon – sárga, vörös-fehér színeiket kibontva – a gyász virágait.

Ancsa apám kezét fogta, és nem nézett a sírra. Én továbbra is – talán még inkább – sajnáltam anyámat: Istenem, milyen magányos lehet itt, kirekesztve közülünk!

A temető közel volt a Videoton stadionhoz, s közel a főúthoz is – és képtelen voltam feldolgozni azt a kontrasztot, ami e sír és a közelben zúgó hatalmas élet között volt. Hirtelen mélyről, hörögve, köhögve zokogni kezdtem – apám ijedten, tehetetlenül csitított, és azt mondta:

– Menjünk, majd kijövünk máskor.

Este a hajmáskéri nagymama korán lefeküdt – csoda, hogy bírta ezt a szívfájdalmat. Apám a konyhában kinyitott egy konyakot, és várta a lengyeltóti nagymamát, aki bejött hozzánk jó éjszakát kívánni. Ancsa befordult a fal felé. Bár kimondottan éjszakai bagoly volt, és eltérő bioritmusunk állandó veszekedések forrása volt, lévén, hogy egy szobában aludtunk, az utóbbi napokban rászokott arra, hogy egészen korán lefeküdt. Valószínűleg azt gondolta, így hamarabb végére ér annak az időnek, amikor még nem tud anyámra fájdalom nélkül gondolni.

Amint Ancsa egyenes lélegzéséből tudni lehetett, hogy elaludt, odasúgtam nagyanyámnak:

– Annyira sajnálom anyut! – és akaratlanul csupa könny lett a szemem.

– Én is – suttogta vissza, és hiába vártam, hogy majd kitalál valamit, amitől könnyebb lesz.

– Tudod, mit mondott mindig, ha délután melléje feküdtem, amikor iskola után ledőlt egy kicsit? – kérdeztem.

– Na mit?

– Hogy aludjunk, mint cica a tejfőben...

Beletelt egy kis idő, mire nagyanyám meg tudott szólalni.

– Igen... Ő... olyan kedves volt... olyan igazán kedves... Most már... próbálj meg aludni.

– Nem tudok... – ingattam a fejem, de azt nem mertem elmondani, hogy félek. Félek elaludni, mert hátha közben meghalok. Meg egyébtől is tartottam.

– Hétfőn megyünk újra suliba, és nem tudom, ott mit mondjak a többieknek.

– Nem kell mondanod semmit – mondta nagyanyám. – Tudnak ők már mindent.

Hát ez az, gondoltam. Már nem vagyok közülük való. Nagyanyám elkezdte simogatni a homlokomat, és ez a gyengeség most majdnem kibíráhatatlanul fájt. Hirtelen belefúrtam az arcom az ölébe, onnan suttogtam megint:

– Úgy sajnálom anyut...

– Tudom, bogaram – hallottam nagyanyám hangját. – De majd könnyebb lesz... Még annyi minden vár rád. És annyi minden fog történni veled, Annyi minden lehetsz... Hidd el, kárpótol majd a sors...

Mesélt a saját mamájáról, a gyerekkoráról, mesélt addig, amíg a potenciális életveszélynek fittyet hányva végre el nem aludtam. Akkor óvatosan betakart, és kiment a fiához, aki már túl volt a második konyakon, de az sem használt.

Negyven év távolából nézem ezt a kislányt... Tudom, végső soron nagyanyámnak igaza volt. Annyi minden történhet majd vele – annyi minden lehet majd... Lehet belőle kiskamasz, szép lassan beérő fiatal nő, lehet majd szerelmes, lehet anya... Ó, igen – hiszen kezében az anyjától kapott hatalmas élet, és még annyi, annyi minden lehet!

Csak egy nem lehet már soha: cica a tejfőlben.

Anya után

Anyám halála után apámból végleg az lett, amit általában úgy neveznek: labilis alkat. Kibillent egyensúlyának lefelé húzó serpenyőjét az a másik, irtózatosszerű serpenyő rántotta le és tartotta a mélyben, melyben anyám testét a kórház alagsorában az enyészeti jeges részvétlenségébe tolták. Oda tart ő is – gondolta apám abban a mázsányi novemberben, melynek ködét többé igazán semmilyen szerelem, családi öröm, szakmai siker nem tudta tartósan átvilágítani. Mindig így látom őt érett emlékeimben: botladozik a fogyó élet ködében – tudva, hogy bármikor felbukkanhat az orra előtt az a sötét alagút, ami majd beszívja.

Kislányai, úgy találta, valójában erősebbek, mint ő, akinek egyre fogy az ideje. Még a gyermeküket gyászoló anyósát, apósát is erősebbnek vélte – mert egy olyan világból hozták az idegrendszerüket, ahol Isten értelmet adott a létezésnek.

A lányok és az öregek ott, a másik szobában minden reggel szomorúan ébredtek, igaz – de csak egy darabig. Látta, hogyan telik meg a szemük egy idő után könny helyett a jövőt tervező gondolatok fényeivel. A gyerekeket egyre többször foglalkoztatta a gondolat, mi lesz az iskolában, majd belegabalyodtak a barátság és egyéb viszonylatok kamaszkori zűrzavarába – anyósáék meg mind gyakrabban látogatták Zsuzsát és Lilit, és várták, hogy kitavaszkodván, Hajmáskéren végre lakhatóvá tegyék újra a házat. Közben persze gyakran sírtak, de látta apám, hogy az ő gyászuk olyan, amilyennek lennie kell – egy embert sirató, egy emberre emlékező, egy emberre elengedő.

Az övé kettős gyász volt – magát is siratta, magára is emlékezett és magát is elengedte végleg; igen, azt a valaha volt férfit, aki még néha tudott a halandóságból eredő hiábavalóság tudata nélkül élni. Nagyon hiányzott neki anyám: nemcsak azért, mert szerette, és ő volt ifjúsága szépséges műsaja, gyermekei anyja, egzisztenciális kis csatáinak mérsékelten lelkes, ám megbízható társa – hanem mert sokkal bölcsőbb volt mindig, és apám biztos volt benne: tudna valami olyat mondani a halálról, hogy neki viszont értelme legyen tovább élnie.

Ráadásul apám, ebben a zaklatott, szorító reménytelenségben nem is tudott egy jót aludni – még nyugtatóval sem, amit ekkor kezdett el rendszeresen szedni. Ha nagy nehezen mégis összeszedte magát a felkeléshez, még mindig jócskán volt mivel birkóznia. A konyhában anyósa a tűzhelyre készítette a kávéfőzőt, csak alá kellett gyújtania – s ameddig várta, hogy lefőjön a kávé, mindig ugyanazt látta: a számos villanyfényes reggelt, amikor munka előtt feleségével, Csöpiével együtt kávéztak. Amikor anyám aztán már nem nagyon mert kávé inni, akkor is ott üldögélt apámmal, a háttérben szólt a rádió – néha elhallgattak, figyeltek valami hírre, aztán anyám elkészítette a kakaót, amivel én szinte mindig leittam a hálóingem.

– Vajon ma is leissza a kis Cilike magát? – nézett vissza a tűzhely előtt állva, a maga megnyugtató iróniájával anyám, és apám, ahogy felkapcsolta a villanyt a konyhában, hogy a gázlángra tegye a kávéfőzőt, egy pillanatra szinte hallotta újra a hangját. Persze, villanásnyi káprázat volt csupán, aztán kihunytt az emlék – a konyha üresebb volt, mint a legjegesebb univerzum, és a lányok már nem ittak kakaót.

Viszont kamaszkodtak – és apámnak külön bánatot jelentett arra gondolnia, hogy ami úgy is olyan rettenetesen nehéz – anyánk halála –, annak feldolgozását, elviselését még ez a diszharmóniát hozó életszakasz is nehezíti. Tudta: képtelen nekünk-rajtunk segíteni, mert maga is sürgős segítségre szorul. Az a támasz, amit a télre hozzánk költözött Renner nagymama és nagypapa jelentett, csak a mindennapok túléléséhez volt elég, az életre nem. Meg aztán, valahogy furcsa is volt ez az együttlét – hiába szerette apám annyira anyám szüleit, különösen

az édesanyját. Mégiscsak Csöpihez tartoztak, illetve hozzá is Csöpin keresztül tartoztak, és most ez az „általa” végleg odalett.

Nekünk viszont nagyon fontos volt, hogy a magát is alig elviselni tudó, összeroppant apánk helyett/mellett női meleget találjunk odahaza – nagymama a délelőttöket azzal töltötte, hogy finom ebédeket készített a konyhában, ügyelve rá, hogy a könnyei ne hulljanak bele a levesekbe. Nagypánk a bánatban leszokott legkedvesebb időtöltéséről: a tévézésről, ám december elején reggel nagyanyám azt látta, hogy újra kinyitja az újságot.

Kettejük közül nagypám tűrte nehezebben a panellakást és az ezzel járó viszonylagos bezártságot, naphosszat az ablak előtt állt, az utcát pásztázva. Ha megjöttünk az iskolából, várakozó arccal jött ki közénk a konyhába, amíg ebédeltünk, aztán csak hallgatta, némán, ahogy beszámoltunk a napunkról. Délután nagyanyám szunyókált egy kicsit, és mi gyakran mellé kucorodtunk, vagy a másik – a nagyszobában, apánk íróasztalánál csináltuk a házit. Nagypám az ablaknál állt órákon át, szótlanul, de amikor meglátta apám közeledő biciklijét, behúzódott ő is a kishálóba.

Apám általában kora estig dolgozott – vad, elszánt munka volt ez, hogy amíg lehet, ne szakadjon rá az égbolt. Ez legkésőbb akkor mindig megtörtént, amikor kitolta a gimnázium udvaráról a kerékpárját, és a szitáló téli ködben hazafelé tartott. Hiába nézett fel úgy a ház előtt az első emeleti ablakokra, hogy villanyfényt látott – sötét volt, jaj, sötét.

Becsöngetett, s legtöbbször Ancsa nyitott neki ajtót, aki akkoriban valahogy nagyon megnőtt, megkomolyodott. Apám azon vette észre magát, hogy valósággal kapaszkodik nagyobbik gyermekébe, miközben egyfolytában attól félt, mikor roppan össze ez a kislány, aki annyira anyás volt. Ancsára néznie amúgy is fájdalmas és gyönyörűséges élmény volt egyszerre – anyám barna, meleg szemei néztek vissza rá.

Ancsa igyekezett felnőni a feladathoz, de hát hogyan is pótolhatta volna anyámat? Nem csak arról volt szó, hogy bár külsejében nagyon hasonlított rá, természetében jóval inkább apám nyugtalanabb habitusát örökölte, hanem arról, hogy még gyermek volt, gyászát elnyomó, elveszettségében felnőttet játszó, kétségbeesett gyermek. Ő terített meg a vacsorához apámnak, el is beszélgetett vele, mert „KELLETT”, de ebbe a „szolgálatba” hamar belefáradt, és apám úgyszintén, mert amiről beszélni szeretett volna, arról egy gyermekkel nem lehetett.

Nagyanyám is ki-kijött a konyhába, és megkérdezte: „Elég meleg a leves, Józsikám?” – de a hangja sokkal kevésbé csengett természetesen, mint amikor még a lánya is ott élt a lakásban...

A körülötte lévő nők között akadtak volna vigasztalók szép számmal – apám negyven éves volt, még mindig jóképű, elég komoly társadalmi tekintélyt is vívott már ki magának a városban –, és meg kellett menteni, ami köztudottan halálos fegyver egy női szívnek. De hát egyelőre erre gondolni sem tudott – vagy ha mégis, rögtön büntudata támadt. Hát már elfelejtem? – kérdezte magától, amikor a társ és nő utáni vágy lassan újra követelni kezdte a helyét az életében, és azt gyanítom, amikor ezt a vágyat, egyre kevesebb sikerrel, elnyomni próbálta, nemcsak azért tette, mert azt gondolta, ezzel megsérti azt a szent köteléket, amely örökre anyámmal fűzte, hanem mert általában bizonyítékát látta annak, hogy mindenkit, majd őt is, bizonyos fokig pótolni lehet.

Közeledett a karácsony, a legszomorúbb, amire emlékszem. Egy kazettás magnót kaptunk ajándékként, amire nagyon régen vágytunk, mert rettentő „menő” dolog volt abban az időben, mellesleg nagyon drága. Apám, aki addig életformaszzerűen spórolt, most hirtelen nem számolta már a pénzt – nem volt jövő, amihez félre kívánta volna rakni.

Amikor karácsonyestén benyitottunk a nagyszobába, a feldíszített fa alatt már erről a magnóról szólt a Csendes éj. Apám igyekezett tartani magát, várakozón nézett ránk, aztán

magához szorított bennünket. Nagyanyám akaratlanul is fojtottan felzokogott. Anyánk képe a fáról mosolygott le ránk, és arra gondoltam, bárcsak vége lenne már az egésznek. Igyekeztünk örvideni, de hát annyira szomorú volt az egész – és apám majdnem hogy haragudott ránk, amiért oly tanácstalanul és érdektelenül kucorgunk a fotelben. „Nézzétek már meg” – súgta halkan Lili, aki Imivel és Petikével eljött, hogy az egész karácsony valahogy elviselhetőbb legyen, és én ímmel-ámmal nézegetni kezdtem a kazettákat. Ancsa nem mozdult, mintha neheztelt volna apámra, amiért az azt hiszi, bármivel is örömet tud most okozni neki.

Apám Imivel nekilátott a konyaknak – elhangzott egy-két hangosabb nevetés, Imi jókedvű, csupa szív férfi volt, aki őszintén szerette apámat, és fütyült a konvenciókra. Nagyanyám neheztelőn nézett feléjük, én is szorongva kaptam fel a fejem, és néztem Ancsára, aki elszántan örömtelen és komoly maradt. Este az ágyban közölte velem, hogy nem is érdekli az a „hülye magnó.” Másnap, amikor beállított egy osztálytársa, azért csak megmutatta neki, majd próbából felvették egymást, ahogy énekelnek – és amikor visszajátszották, ott derengett végre az arcán újra, először anyánk halála óta, egy valódi gyerekmosoly.

Apám mellett egyre kényelmetlenebb volt az alvás, Ancsa egyre többször puffogott, mert nem olvashatott késő este. Apám idegei nem bírták a veszekedéseket, és nagyon lehangolta, hogy annyit vitatkozunk. Nagyanyámék is belefáradtak a panel-életbe, és a fűtésidény befejeztével, szedelőzködni kezdtek. Nekünk, gyerekeknek összeszorult a szívünk: most aztán tényleg egyedül maradunk. De azt hiszem, azért az is eszembe jutott: végre, nem kell ezentúl apámat oldalba bökní, hogy hagyja abba a horkolást. Különben is, mondta Renner nagymamám, Hajmáskér csak 38 kilométer. Bármikor kivonatozhatunk hétvégén. Hét közben meg úgýis repülnek a napok...

Apám vitte ki őket Trabanttal Hajmáskérre, vele tartott Imi is. Áprilisi szél lengette a virágba borult cseresznyefát, törekeny édesség úszott a kicsi kertben. Apám egy percre látta anyámat egy régi-régi tavaszban, még fiatalon, egészségesen, a szél – mert Hajmáskéren szinte mindig fújt – lobogtatta anyám rövid újjú blúzáát és szabadon hagyott barna haját. Épp cseresznyéért ágaskodott, sudár alakja még jobban megnyúlt, és apám emlékezett rá, hogy amint így elnézte, azt szerette volna mondani, amit Faust: „Állj meg, pillanat!”...

De az nem állt meg, hanem elmúlt, méghozzá végleg, gondolta. Miközben a hideg, befűlledt szobákat átszellőztették, őt is átjárta valami hűvös, tiszta sejtelem – mintha kitárultak volna az ablakok az ő lelkében is, és a megfűlledt, sötét bánatot kisöpörte volna a józan, szomorú véglegesség. Mielőtt visszaindult volna, elüldögélt egy kicsit a verandán. Anyósa kávéát hozott neki, s láthatóan felélénkült, hogy végre ismét a „sajátjában” lehet.

– Vigyázz az úton, Józsikám! – mondta, és elnézte a férfit, ahogy az remény és kétségbeesés nélkül fürkészi a távot. Most először látta azt, hogy Józsi majd valahogy túllesz rajta. Ez azért fájt neki... De így kell lennie.

– Vigyázok – bólintott apám, és ránézett az asszonyra, aki vele volt a legnehezebb napokban.
– Köszönök mindent, anyuka.

– Ugyan – mondta nagyanyám egyszerűen, és leült egy percre a veje mellé. Hallgattak, és mindketten tudták, hogy most valaminek vége szakadt. Még sokszor fognak majd találkozni, a gyerekek is biztosan sokszor eljönnek még, de az a sudár lány, aki cseresznyét szedve megdobogtatta mindkettejük szívét, már nem tudja tovább oly szorosan összefonni az életüket, mint eddig. Kicsit el is fáradtak mindketten abban, hogy ezt megértsék. De most, hogy megtörtént, szinte megkönnyebbültek.

Hallották, hogy bent nagyapám valamin morogva méltatlankodik.

– Anyukának sem lesz könnyű – mondta apám. Aztán hozzátette, minden meggyőződés nélkül: – De majd jövőnk segíteni.

– Igen – hagyta rá szórakozott, nehéz mosollyal nagyanyám, aki tudta: ezentúl inkább Lili vagy Zsuzsa férjét hívja majd segítségül. Rátette a kezét egy percre apáméra – mintegy arra kérve, hogy ne haragudjon ezért, hiszen nem lehet máshogy.

Közben Imi kijött a házból, és megbeszélte nagyanyámmal, hogy még a héten egyszer kiszalad, mert éppen van mit igazítani a falakon. „Hát így...” – suhant át apám agyán, amíg elnézte őket, és eszébe jutott, milyen eltökélten tárgyalt az orosz tisztekkel egy félévvel ezelőtt...

Kijött nagyapám is, újra elégedetlenkedni kezdett, nagyanyám rászólt, s már össze is kaptak a maguk harag és következmények nélküli rutinjával. Búcsúzásnál csak nagyapám sírt, de hát nála amúgy is nagyon könnyen állt a sírás idősebb korában.

Magdi

Vajon tudták-e a nagyszüleim, amikor visszamentek Hajmáskérre, hogy apám óvatoskodva, tétován ugyan, de elkezdett találkozgatni későbbi feleségével, Magdival?

Annyi bizonyos – mert apám később maga mesélte el –, hogy februárban nagymamám beszélte rá búskomor, összetört vejét, mozduljon ki végre a világba, és menjen el egy érettségi találkozóra. Amúgy is illendő volt megjelenése – ő volt az osztályfőnök, és osztálya is erősen kapacitálta. Többen megkeresték, kérlelték; végül elment.

Hogy utána miként kezdett el Magdival, valamikori tanítványával találkozgatni, nem tudom, nem is nagyon akartam sose tudni, épp elég volt rádöbbenem, hogy a dolgok így alakulnak.

Ha visszaemlékszem mindarra, amit ezzel kapcsolatban éreztem, a szégyen szó jut az eszembe. Szégyelltem az osztálytársaim előtt: apám, akinek nője van – ez olyan rettenetes volt, ők pedig egyáltalán nem tették könnyebbé a dolgomat, olyasmiket suttoztak, hogy narancssal meg banánnal próbál minket Magdi magához édesgetni. Persze, akik ezt hajtogatták, gyerekek voltak – de én is az voltam, és nagyon nehezen tudtam elfogadni, hogy ezt gondolják és terjesztik rólunk az iskolában, még valamelyik rajgyűlésen is felhoztam a dolgot, ahol persze lehurrogtak. Bántott a szóbeszéd, mert ráadásul nem is volt igaz belőle semmi – apám a nyár végéig nem ismertetett össze bennünket Magdival, habár a szüleihez levitte őt, még mielőtt az édesapja májusban meghalt.

– Nem túl fiatal hozzád? – kérdezte az anyja, amikor este már csak ő és apám maradtak fent a lengyeltóti nappaliban. Tizennyolc év volt az apám és Magdi közti korkülönbség, amit apai nagyanyám még a századeleji társas kapcsolatok hagyományainak ismeretében is soknak talált.

– De – bólintott apám, és erre nem nagyon lehetett mit mondani. De nagyanyám nem állta meg:

– A gyerekek? Azt látom, hogy téged imád... de anyaszerepet nem nagyon lehet elvárni egy 22 éves lánytól.

– Majd beletanul... Megmondtam neki, hogy ha engem akar, a lányaimat is akarnia kell.

– Nem arra van szüksége a lányoknak, hogy akarják, hanem hogy szeressék őket – szaladt ki nagyanyám száján, de majdnem megbánta, olyan fájdalmas, kétségbeesett tűnődés felhőzte el a fia arcát.

– Mondd, anyám, hát mit tegyek?... Beleőrülök a magányba... Csöpikét... nem tudom visszahozni... Élni kell... Itt ez a két kislány, és... Ő... olyan erős...

– Igen, azt látom. – A kicsit túlsúlyos, kellemes arcú nő, akit Józsi lehozott magával, valóban sokkal érettebben, kiegyensúlyozottabban viselkedett és felnőttesebben gondolkodott, mint azt a kora alapján várni lehetett volna. – Hogy stabil, az nem kétséges. Csak hát... mégse kéne így elsietni... A szülei mit szólnak?

– Hát épp ez az. Ők igazán alkalmasak lennének, hogy a lányok biztonságot találjanak. Magdi anyja egy tündér...

„Tán őt kellene elvenned!” – gondolta fanyarul nagyanyám, miközben hallgatta, hogyan dicséri apám a nála mindössze 5 évvel idősebb asszonyt. Most már értette: a fiának lesz egy felesége, az unokáknak meg lesz egy pótmamája – és a kettő nem fog összeérni. Mit is mondhatna? Túl kusza, túl nehéz ez az egész, és ha nem tud jobbat ajánlani, nincs joga bele-

szólni – legyen, ahogy lennie kell. De egyet még feltétlenül ki kellett mondania – és kötelességének érezte, hogy a kétségbeeséstől elsietett döntésekre hajló fiát erre figyelmeztesse.

– Tudod, Józsikám, az csak a dolog egyik olvasata, hogy nem túl fiatal-e Magdi egy egész családot felvállalni? Onnan is megközelíthetjük, nem vagy-e te túl idős hozzá, vagy nem leszel majd az valamikor?

Apám idegesen felállt, rágyújtott. Nem akar az időre gondolni, miért nem érti ezt meg az anyja, és pont az anyja?

– Ezzel meg mit akarsz? Még csak negyvenéves vagyok...(de belül azt mondta: már...)

– Ő meg huszonkettő – folytatta nagyanyám kérlelhetetlenül. Meg kellett tennie, bár látta, hogy a fia mennyire szeretné, ha elhallgatnának. Apám föl-alá járt, és azt kívánta, bárcsak beszélne már másról.

– Anyám, hagyd már abba, én is tudom, hány éves... De amire ez gond lenne, úgyis meghalok... (ezt persze valójában el sem tudta képzelni)... ha meg nem... egy férfi még hetvenévesen is lehet aktív...

Nagyanyám a férjére gondolt, aki hetvenhárom volt, és napról napra engedte el az életet. Odaadón ápolta, de nem volt benne biztos, hogy ugyanilyen odaadásra, türelemre képes lett volna tíz évvel ezelőtt.

– Jó, én csak hangosan gondolkodom. Nekünk tetszik... apádnak is... mert látjuk, mennyire szeret... A gyerekeknek mikor mondd el?

Apám elnyomta a csikket, leült, levette a szemüvegét. Elfáradt a szeme – és ez volt az a kérdés, amire szeretne volna elodázni a választ. Egyelőre az első mondat megfogalmazásáig sem jutott el, amivel a két kislány elé állhatna, akikkel csendesesen, éppen csak hegesedő közös emlékekkel a szívükben húzták-vonták a jelent. Ancsa múlt hét végén borsólevest főzött – rántás nélkül, és Csilla már két ingén égetett lyukat a vasalóval. Fájt arra gondolnia, hogy mind a kétszer dühös lett, ahelyett, hogy vigasztalta volna a lányokat.

– Tervezem... – felelte kitérően, mint aki nem tudja, hogy ha van ember, aki elől beszélgetésben hiába akar kitérni, az az anyja. Persze, most is így volt.

– Nem nagyon kéne ezt halogatni, fiam. Fehérvár... nagyváros, de nem ennyire. Rossz lenne, ha mástól tudnák meg...

Apám hallgatott. Úgy érezte, képtelen rá. Képtelen! Nem fogadhatják a lányok másként, mint árulásként. Hogyan magyarázza el nekik, hogy nem tehet egyebet? Hogy amit ez iránt a fiatal, rajongó, praktikus észjárású nő iránt érez, annak semmi köze az édesanyjuk iránti szeretethez? Hogy az egyik nem keresztezi, és nem is oltja ki a másikat? Hogy ők ott a kisszobában esténként sugdolóznak, villanykapcsoláson veszekednek – EGYÜTT vannak –, ő meg a másik szobában nyomorultan, egyedül – magányosan, a rémeivel. Kell, hogy valaki melléje feküdjön, s valakinek az ölében elfelejtse AZT, hogy valaki mellett végre kicsit megkönnyebbedjenek a reggelek, hogy legyen ereje elindulni nap mint nap... Hogyan mondja el, hogy valójában ez az ő érdekük is?

Ez a fiatal lány, aki valószínűleg már az iskolapadban imádta, feltétlen szeretettel csüggött rajta, és ezt, úgy tűnt, semmi nem ingathatja meg. Márpedig apám tisztában volt vele, hogy bőven ad majd rá okot a félelem rá-rátörő, pánikszerű rohamaiban. Ezenkívül Magdi a kórházban dolgozott – és az, hogy olyan társa lesz, aki szakszerű érvekkel semmisíti majd meg a halálos diagnózisait, nagyon megnyugtatónak tűnt. Csak a lányok... ők vajon mit szólnak? Mert azt tudta apám, hogy a beleegyezésünk nélkül Magdi semmilyen módon nem lépheti át a lakás küszöbét.

– Nem tudom, mit mondjak nekik – vallotta be végül hosszabb hallgatás után az anyjának, s rá nézett, mintegy segítséget várva.

– Az igazat... és minél előbb.

Apám újabb cigarettát húzott elő.

– Sokat dohányzol – jegyezte meg nagyanyám, apám pedig keserű mosollyal vállat vont.

– Oly mindegy.

– Dehogy... sose mindegy...

– Ezek a te bölcsességeid! – legyintett türelmetlenül apám, és elkezdett fel-alá járkálni a szobában. Nagyanyám elnézte szorongó, feszült, még szép arcát, és előre sajnálta őt is, meg minket is a kikerülhetetlen beszélgetésért.

– Hidd el, szívesen segítenék. De ezt senki nem teheti meg helyetted.

– Tudom. De egyelőre nem megy...

– Akkor... várj ki egy megfelelő alkalmat...

– Nincs megfelelő alkalom – szögezte le apám, és ez olyannyira igaz volt, hogy nagyanyámnak elakadt egy pillanatra a szava.

– Próbálj először Ancsával beszélni – mondta.

Amikor legutóbb itt voltak a lányok, feltűnt neki, hogy Anca este megkérdezte az apját, becsöppentett-e a szemébe. Mintha kezdene valamiféle háziasszonyi szerepkörbe beletalálni. A kisebb, Csilla nagyon hozzáragadt a nővéréhez, ezen kívül jóval simulékonyabb természet – ha Anca megérti a dolgot, ő is meg fogja.

A hátsó szobában köhögni kezdett nagyapám – szárazon, fakón. A beszédhangja is érezhetően fakó lett néhány napja – ez aggasztotta nagyanyámat. Felállt.

– Megyek, viszek vizet apádnak... Elég gyenge mostanában...

– Igen – mondta apám, de közben azon tűnődött, vajon áthallatszott-e az, amit beszéltek, abba a szobába, ahol Magdi aludt. Tulajdonképpen nem is bánta volna. Magdi egyik legjobb tulajdonsága a gyakorlati érzéke volt – talán tudna valami olyat javasolni, ami nagyon is kézenfekvő és működőképes, csak egyikőjüknek sem jutott az eszébe.

– Az biztos, hogy sokat jelent neki, hogy látja, már nem vagy egyedül – hallotta anyja hangját, s beletelt egy-két másodpercbe, amíg rájött, hogy az apjáról beszél.

– Én egy kicsit tartózkodónak éreztem.

– Most találkoztak először... De tetszik neki, nekem mondta. A tartózkodása meg majd elmúlik, ha jobban megismeri Magdit.

De erre már nem került sor: apámék látogatása után egy hónappal nagyapám csendesen meghalt.

Apám már nem tudott „továbbrendülni” – elszorult gyomorral, de fegyelmezetten vette tudomásul, hogy nem egészen egy év alatt elvesztette a feleségét és az édesapját is.

Még időben ért le Lengyeltótihoz, hogy ott álljon apja ágya mellett, akinek az arcán nyoma sem volt félelemnek. Apám majdhogynem irigyelte egy pillanatra – nyilván tudja azt – az egyetleneket, a legfontosabbakat –, amit ő soha sem fog tudni. Vagy talán csak még nincs itt az ideje, hogy megtudja: nem kell félni? Szinte reménykedve kutatta apja arcát, amelynek megbonthatatlan békéjét az egyre szaggatottabb lélegzetvétel sem tudta megzavarni. Amikor

aztán mindennek vége lett, apám felhívta Magdit a lengyeltóti postáról. Arra gondolt, rettenetes lenne, ha most nem tudna senkinek sem telefonálni, és az is jó volt, hogy Magdi csak tényszerű dolgokat kérdezett – mikor lesz a temetés, meddig marad...

Ebéd a Gőzmalom utcában

A temetés estéjén, miután elmentek a rokonok, ismerősök, és mi is lefekvéshez készülődtünk, nagyanyám megfogta Ancsa kezét:

– Maradjatok még egy percre! – szólt ránk, és bár kérőn csengett a hangja, valahogy éreztük: ez most parancs. Nagy csönd volt a házban – apám már jóval korábban lefeküdt, fejfájása volt. Ancsa vágott egy grimaszt. Nagyanyánk leült az asztal mellé, ünnepélyes, komoly és őszinte volt. Úgy beszélt velünk, mint egyenrangúakkal, és azt mondta, nagyon is érti, mit érzünk. Mi több: megérti. Nyilván nem lehet pótolni az édesanyánkat, az ő szívében sem foglalhatja el senki a helyét. Ott van, örökre. Mindentől és mindenkitől függetlenül. És édesapánk is pontosan így van ezzel. De mi nemsokára felnövünk. Lesz önálló életünk, családjunk. Ami most szét tört, majd egész lesz – vagy majdnem. Mert az ember nem magányra született, akkor sem, ha nem lehet már megosztani az életet azzal, akivel az ember a legjobban szeretné. Ő már öreg, de most, hogy apuka meghalt – így nevezte nagyapámat mindig –, megkérte az egyik barátnőjét, költözzön ide hozzá. Nem mintha pótolhatná nagypapát – továbbra is sokat fog vele beszélgetni gondolatban, ott látja majd az üres karosszéket, vagy a kertben a fa alatt, újságot olvasva. Minden nap, minden percben. És biztosan tudja, hogy ott fenn, nagypapa is nyugodtabb szívvel néz le rá, hogy a feleségének van kihez szólnia esténként ebben a másik, földi világban. És édesanyánk is ezt szeretné látni, ha édesapánkra lenéz...

Ezen a ponton Ancsának potyogni kezdtek a könnyei, és nagyanyám magához ölelte. Én is sírtam – a megkönnyebbüléstől, mert láttam, hogy nagyanyám a gyász letisztult csendjében megtalálta a kellő szavakat bekeményedett nővérem szenvedő lelkéhez. Magdi nevét nem ejtette ki senki, és még viszonylag hosszan beszélgettünk ezután – de már hétköznapi dolgokról. Mielőtt lefeküdtünk, még annyit mondott nagyanyánk:

– Segítsetek neki! – és mi tudtuk, mire gondol.

Így aztán, valamikor nyár vége felé, apámnak komolyabb ellenállás nélkül sikerült minket rávennie, hogy elmenjünk Magdiékhöz, a Gőzmalom utcába egy vasárnapi ebédre – amolyan első találkozásra.

Apám jó taktikai érzékkel választotta ki a helyszínt és a háttérrel – kevés meglepetőbb és családiasabb helyre emlékszem gyermekkoromból, mint erre a kertes házra bent, Fehérvár szívében. Ma már egy lakótelep van a helyén, s talán meg sem tudnám találni, hol volt, ha nem állna még a malom, amelyről az utca a nevét kapta.

Ragyogó vasárnap délelőtt volt. Várakozón, feszülten ültünk a Trabantban, s mindketten, Ancsa és én is el voltunk szánva arra, hogy elfogadjuk „ezt az egészet.” Idegen volt ugyan a ház, de rögtön megtetszett – csak úgy áradt belőle az a kedvesség és szeretet, amely lakóit, de leginkább Erzsit néni jellemzte. Mégis... ahogy letelepedtünk a szépen megterített asztal mellé, ahol mindenki azért ült ott, hogy minket meghódítson, hogy nekünk a kedvünkbe járjon, hogy nekünk tetsszen és minket befogadjon, az egész helyzet nyilvánvalóságától olyan rettenetes szégyen és zavar lett úrrá rajtam, hogy potyogni kezdtek tőle a könnyeim. Ettől csak még inkább zavarba jöttem, felpattantam, kiszaladtam az udvarra. Nemsokára Ancsa is követett, majd apánk.

– Hazamegyünk – mondta, ahogy látta, hogy nem sikerül visszacsalni bennünket az asztalhoz. Bement, mondott valami, s ahogy kinyitotta az ajtót, hogy beköszönjünk, láttam, hogy Magdi halkán sír.

Az egész nagyon kínos volt, soha többet nem akartam, hogy megismétlődjön.

Pedig... gondoltam aztán megnyugodva, olyan helyes kis ház ez, és Erzsi néni olyan nagyon kedvesen kérdezte meg, hogy tényleg olyan rossz evő vagyok-e, ahogy apu állítja... Orromban éreztem a húsleves mennyei illatát, és már sajnáltam, hogy nem kóstoltam meg.

Valójában utólag sajnáltam az egészet. Apám is sajnálta, Magdi is. Aki egyedül tényleg nem, az Ancsa volt; ő nálam sokkal fegyelmezettebben viselkedett ugyan a Gőzmalom utcában, de fejvesztett zavarom valójában jól jött neki – ő ugyanis tényleg mindörökre hátat akart fordítani mindennek: a kertnek, Erzsi néni páratlan kedvességének, a vasárnapi ebéd családi biztonságot idéző hangulatának.

Ezután egy-két hétig apám nem ment el esténként otthonról, és azt mondta nekünk, hogy nem veszi el Magdit, mert látja, hogy ilyesmire mi még nem vagyunk készek.

Nyomasztó esték következtek... Ancsa hiába próbált beszélgetni lehangolt apámmal, akinek láthatóan máshol jártak a gondolatai. Hallottam, hogy egyszer hosszan beszélget Magdival telefonon – gimnáziumi igazgatóként azon kivételezett réteghez tartozott, akinek volt magántelefonja. Furcsa volt őt hallani – egy férfi beszélt egy nővel, nem az apám. Vigasztalta Magdit, s hallottam, hogy Magdi sír. Megsajnáltam. Olyan reménytelen volt ez az egész így, az újra csak-a-miénk, kedveszegett, távoli apánkkal – a Gőzmalom utca, az a ház a napfényes kerttel, a szépen megterített asztal, a krumplipürés tál meg a rántott húsok a kredencen – maga volt az értelmetlenül eljátszott remény.

Ráadásul esőre fordult az idő, még a strandra sem tudtunk kijárni, egy-két napra beszo-
rultunk a lakásba, s apámnak el kellett mennie valahová. Tejbegrízt ettünk Ancsával, csomós lett, de: na és? Kint locsogott az eső, én meg elővettem a vasalóval. Megképzett előttem a jövő: főzünk – rosszul – apánknak, kivasaljuk – szintén rosszul – az ingeit, és nem megyünk el a moziba a többiekkel, hogy ő ne legyen egyedül. Persze, velünk is egyedül lesz, és mi is vele – szóval valójában így hármasan siralmasan egyedül vagyunk – miközben lehetne máshogy, nagyon is lehetne.

Ancsa felhúzott lábakkal ült a fotelben egy könyvvel, de ki sem nyitotta, mert én elkezdtem beszélni.

Már nem emlékszem rá, pontosan mit is mondtam, csak arra, hogy egészen hosszan érveltem, ő meg nem szakított egyetlenegyszer sem félbe. Kint dobolt az eső, melankolikus és bensőséges volt az egész. Ancsa arcáról egyre inkább olvadt le az ellenállás. Láttam, hogy ő is belefáradt, s gyerek akart lenni újra. Forgattuk eleget a ránk szakadt sorsot a kezünkben, túl nehéz volt vézna kamaszkarjainknak. Fogják most már a kezükbe az arra hivatott felnőttek, nekünk elég volt – átadjuk. Ha Magdi, hát legyen Magdi. Vagy Erzsi néni, tettem hozzá. Esetleg: és... – majd meglátjuk. Ha már anyánk nem lehet...

Ancsa arca fájdalmasan megrándult – talán azt gondolta, most árulja el anyát. Én nem gondoltam erre, sosem keveredett bennem a kettő össze, mert sosem gondoltam, hogy bárki a helyére állhat.

A kis szoba megtelt gőzzel, ahogy vasaltam, kinyitottuk az ablakot, kicsit sírtunk együtt az eső és a frissen vasalt ruhák illatában. Aztán megkönnyebbülten nekiláttunk a tejbegríznek, befaltuk az egészet, csináltunk még egy adagot. Az is csomós lett.

Este, mikor megjött apánk, eléje penderültem, alig vártam, hogy elmondhassam neki: felölünk vegye el Magdit. Láthatta az arcomon a sajátos elszántságot, mert lehuppant a fotelbe, és azt kérdezte ijedten:

– Már megint mi van?

Amikor elmondtam, sokkal kevésbé volt felszabadult és elégedett, mint szerettem volna. Sőhajtott, felállt, bement Ancsához, aki éppen rendet rakott a szekrényében.

– Tényleg ezt akarod? – kérdezte, és Ancsa bólintott. Apám megfogta az állát, maga felé fordította, nézték egymást egy darabig, aztán apám megsimogatta mindkettőnk fejét:

– Tudjátok, azért ez nem ilyen egyszerű. Nemcsak nekünk vannak érzelmeink...

Erre nem gondoltunk – mármint hogy Magdi azonmód nem rohan, ahogy zöld lesz a sorompó. Úgy tűnt, nagyon szíven találta az a könnybe fúlt vasárnapi ebéd, pontosabban az, ahogyan azt apám átfordította kapcsolatukra. Egy-két hétig nem is történt semmi, s hiába lestük, mit csinál, hová megy, kinek telefonál apánk; mintha nem nagyon igyekezett volna.

Később megtudtuk, hogy még másnap felhívta Magdit, aki megint sírt, de azt mondta, ebben az egészben valahogy nem tud hinni. Nem bír ki még egy hátraarcot.

Aztán Erzsi néni hívta fel apámat a gimnáziumban, és munka után találkoztak egy kávézóban. Erzsi néni arra kérte apámat, próbáljon belegondolni az ő helyzetébe. Van egy lánya, aki kóvályog a bánattól, épp csak él. Most telefonáltak neki: hogy mégis. Holnap esetleg: mégse? Ne tegye ezt az apám. Hiszen ő is szülő. Tudja az, milyen: látni az összetört szívű gyermekét. Amúgy is épp elég neki, Erzsi néninek elfogadnia, hogy – ha úgy alakul – ilyen komoly felelősséget vesz a lánya a vállára ennyire fiatalon. Szóval, bízhat-e benne, hogy komolyan gondolja a dolgot?

Apám bólintott, és Erzsi néni megkérdezte, a kis Csilla megnyugodott-e már, apám meg azt gondolta: „Ezt sosem felejttem el neked – hogy megkérdezted.”

Mielőtt elváltak, Erzsi néni még azt mondta:

– Magdi még csak huszonkettő. Én tudom, hogy már van két gyermeked... de ugye még lehet egy harmadik is?

Apám szemrebbenés nélkül bólintott – pedig tudta, hogy nem lesz. Erről egyébként Magdival már korábban megegyeztek. De ezt semmiképp nem mondhatta el. És különben is: két unoka már itt van...

Újabb hét telt el anélkül, hogy történt volna valami, aztán a harmadikon egy este apám otthonról hívta fel Magdit, aki épp ügyeletes volt a kórházban. Magdi nem sírt, apám évődött vele, és aznap este először volt egészen vidám hosszú-hosszú idő óta. Még azon a hétvégén újból megpróbálkoztunk egy vasárnapi ebéddel a Gözmalom utcában, sokkal nagyobb sikerrel. Magdi szülei – a bájos, kedves Erzsi néni és az egyszerűbb lelkű, csupa jóság Náci bácsi – levettek a lábamról. Ancsát kevésbé – nála ez az egész inkább döntés maradt mindvégig, mint választás. De kétségtelenül lett egy új otthonunk, ahol mindig szeretettel vártak, ahol etettek, este ágyba bújttak, beszélgettek velünk. Nélkülük rettentően szabadok lettünk volna liberális és neurotikus apánk mellett. Magdi megmentette őt az összeroppanástól jó időre – és ezért múlhatatlan hálával tartozunk neki.

De minket nem tudott – ehhez túl fiatal volt, és túlságosan lekötötte apám. A szülei tették meg ezt helyette – az a ház ott befogadott minket, az első perctől – egyetlen téglája sem jelezte, hogy utólag akarnak minket hozzátapasztani, a szeretet belesimított minket szerkezetének szilárd, szelíd rendszerébe.

Tudom, milyen páratlanul nagy léleknek kell ehhez az elfogadáshoz lenni, ha nem a vér szava segít... Ha vannak rokonaink, akiket nem választanánk barátainknak, bizonyosan vannak olyan barátaink is, akiket rokonainknak választanánk – és ezt a két csendes, békés embert, akik odaadták fiatal lányukat egy árnyaival küzdő, középkorú férfinak, otthonuk melegét pedig két, egymás kezébe kapaszkodó gyermeknek – az első között választanám. Vagyis, hiszen az egész csak szójáték az élet valóságához képest: azok is voltak és azok maradtak, tűzhelyük emlékénel még ma is gyakran szárítkozom.

Új szereposztás

1970 decemberében, karácsony után Veszprémben apám és Magdi csöndesen összeházasodott. Apámnak Imi volt a tanúja – fontosnak tartotta, hogy anyám rokonainak a beleegyezését is ott érezze a háta mögött. Épp hogy eltelt a gyászév, s bizonyára tartott tőle, hogy ezt a Renner-család fájlalja majd.

(Mai, felnőtt eszemmel nem gondolhatok mást, mint hogy így is volt, csak hát mi értelme lett volna akkor erről beszélni?)

Apám most, hogy viszonya Magdival úgymond nyilvános lett, a korábbinál sokkal nagyobb hangsúlyt fektetett arra, hogy ápolja kapcsolatait volt anyósával, apósával és sógornőivel, és minden módon hangsúlyozza – szavakkal, szekrényre kitett fényképpel, tökéletesen rendben tartott sírral –, hogy második házassága az időnek egy olyan szakaszához tartozik, mely élesen elválik a múlttól, és semmilyen hatalma nincs és nem is lehet fölötte, nem homályosíthatja el, nem rendezheti át és nem is vetekedhet vele. Azt hiszem, e nagy törekvésében igazán komoly elismerést nem ő érdemel – hanem egyrészt a Renner-rokonok, másrészt az új feleség: Magdi, aki nagy dolgokban különben mindig nagyvonalú az volt. Nem jelezte semmilyen módon, hogy zavaróna férje relatív vigasztalhatatlansága. Apám – mondhatni – egyfajta sajátos tárgyi kultusszal igyekezett megtartani anyám emlékét, jelenlétét a lakásban. Volt egy szekrény, amiben anyámnak a kórházból hazahozott tárgyai sorakoztak – ruhák, cipő, pénztárca, fésű, s egy kézkenőcs is, benne még anyám ujjának lenyomatával. Apám néha kinyitotta a szekrényt, belenézett, sóhajtott egyet. Meg-megszámolta a pénztárcában lévő, elhanyagolható mennyiségű pénzt is, de hogy miért, azt nem tudom. Talán attól tartott, hogy megdézsmáljuk? Ilyet sosem tettünk volna – az a szekrény a tragédiák sötét folyosójára nyílt –, nem akartunk oda többet benytetni. Inkább a lassan újra felénk hullámozó fény felé fordultunk – még ha ez a fény anyánk nélkül kicsit mindig fakó maradt – mint egy kora márciusi nap, amelynek sugarai nem melegítenek eléggé, de folytatást és további melegedést ígérnek. A bánat fagyos földjéből kidugtuk óvatosan a fejünket ebbe a hűvös tavaszba, mint két hóvirág – és körbenéztünk a felhőket áttörő remény tartózkodó derűjében. A fákon kezdtek kipattanni újra a rügyek, visszatértek a színek – már sosem olyan IGAZIAN, de megfestették újra a gyászban fekete-fehér filmmé rögzült világot. Lehetett tovább forgatni a filmet – színesben – és felsóhajtani: jó, akkor felvétel! A forgatókönyvet persze, át kell írni, meg sem fogja közelíteni az eredeti elgondolást, de mit tegyünk, ha egyszer csak fogta magát, és elment az egyik főszereplő... Aki jött helyette, más karakter – hogy jobb-e, rosszabb, nem érdekes – egyszerűen nem ő! Viszont elvállalta a szerepet, bár merőben más a szerepfelfogása, de majd... kialakul.

Ami a szerepértelmezést illeti, Magdi a legtökéletesebben a szerelmes nő szerepét alakította, s boldoggá tette apámat, amennyire erre egyáltalán mód volt; s ez bizony nem volt kevés! Ami bennünket, gyerekeket illet, ha éppen nagyon ránk tört az elhagyatottság, már nem csüggedtünk annyira, mert tudtuk: ott van a Gőzmalom utca!

Gyakran jártunk oda, nemcsak mi, gyerekek, hanem apám is, aki ott ebédelt.

Erzsi néni odahaza ápolta idős édesapját – aki emlékeibe falazódva, fejét vakarva ült az ablak mellett szinte egész nap –, s emellett nagy háztartást vitt. Csodálatosan főzött, csodálatosan varrt – általában mindent csodálatosan, egyszerűen és kedvesen végzett. Jóval élénkebb szellemű és intelligensebb volt Náci bácsinál, a férjénél, akinek egyetlen molekulája sem volt rosszindulatú, és rendszeresen megvédett minket, ha apám – akárcsak viccesen, ironizálva – kritikus megjegyzéseket tett velünk kapcsolatban. Élete nagy, mindent felülíró kalandja az

volt, hogy harmad-negyedosztályban játszó futballcsapatok mérkőzéseit vezette mindaddig, amíg ki nem öregedett belőle. Utána a tévében nézte hasonló szenvedéllyel a jóval színvonalasabb meccseket, a lábával rúgott, vágott, egész teste és a fotel is vele együtt mozgott; valószínűleg legalább annyira kimerült közben, mint bíróként annak idején. Egyébként, ha épp nem ezt csinálta, akkor vagy a szőlőbe járt ki, vagy keresztretjtvényt fejtett. Gondolkodás nélkül írta be, hogy a Zola-regény címe a Nana, bár nem ismerte Zolát, és nem hiszem, hogy szépirodalmat is nagyon sokat olvasott volna. Első karácsonyi ajándékom számára a könyvesboltban találomra vásárolt regény, Camus: A közöny című műve a legtökéletesebb balfogás volt részemről – maga a könyv is, Camus meg pláne. Nem is követtem el többé hasonlót – később minden alkalomra étcsokoládét kapott, aminek zajosan örült, aztán ott felejtette a szekrényen, ahová lerakta.

A csokit legtöbbször apám ette meg, akinek amúgy is megjött az étvágya Erzsi néni hagyományos ételeket kedvelő konyháján; ez volt az az idő, amikor igazán hízásnak indult. Az ebédre a gimnáziumból – már nem biciklin, hanem kocsival – elszaladó apámat Erzsi néni terített asztallal és meleg asszonyi szóval várta, test-lélek egyaránt töltkezett. Ami a lelket illeti, nagyon is ráfért, de ami a testet – lehetett volna jobban figyelni a mértékre...

Magdit mindez nem zavarta, apám így is vonzó férfi volt, és különös, ámbár a férfigika ismeretében tán nem is annyira, hogy aki állandóan szóvá tette a ledolgozandó súlyfelesleget, az súlyban fokozatosan gyarapodó apám volt, aki házasságuk első évében rendszeresen elejtett, csipkelődésbe csomagolt, de egyértelműen felszólító megjegyzéseivel rávette Magdit, hogy szabaduljon meg a súlyfeleslegétől... Magdit a szerelem és a boldogság elszántta tette – majd 20 kilót leadott, és 1971 nyarára karcsú, rendkívül csinos nő lett belőle.

Élvezte az anyagi biztonságot, a társadalmi felemelkedést (ezek IS számítottak) – és sokan fanyar mosollyal a szájuk szélén azonnal összegezték is a helyzetet: hja, persze, beleült a kényelembe, a készbe, így könnyű! Természetesen nagyot tévedtek, mint ahogy téves minden leegyszerűsítés: egyáltalán nem volt könnyű. Apám nem érezte a szükségét ebben a merőben más jellegű kapcsolatban, hogy tartsa magát – most nem kellett erősnek lennie, mert Magdi fizikai, mentális szempontból is jóval inkább az volt, s feltétlen szeretete nem is ösztönözte arra apámat, hogy – úgymond – ügyeljen a viselkedésére. A magára erőltetett fegyelmezetség évei után a napi gondok súlyait átrakhatta Magdi kezébe, aki nemcsak azért volt alkalmasabb a cipelésükre, mert még nem használdott el az életben, hanem mert legfőbb erőssége pontosan ez a fajta „súlyemelés” volt – és még csak ki sem dagadtak az erek a homlokán, miközben a gyakorlatiasság vele született technikáival ezt megtette. Apám biztos lehetett benne, hogy ha netán szervízbe kell vinni az autót, ha fel kell hívni a mosógépszerelőt, ha reklamálni kell a boltban, ha szólni kell a szomszédnak valamiért, ha be kell telefonálni egy hivatalba, Magdi elintézi – és nem azzal a „muszáj-hát-legyünk-túl-rajta” utálkozással, ahogy apám tette volna, hanem az intézésre született sajátos tehetségével és hatékonyságával. Emellett a legfontosabbnak és ebből következően a legbonyolultabbnak érzett „ügye” intézését is hihetetlenül könnyűvé tette – a képzelt betegségekbe vetett, genetikai mélységekben gyökerező meggyőződése szétzúzását a medicina tényszerű érvelésével.

Magdi laborasszisztensként dolgozott a kórházban, minden osztályon ismerőse volt minden nővér, és majdnem minden orvos is, nem létezett betegség, amelynek apám által azonosított tüneteit meg ne tudta volna cáfolni a hetenkénti laborvizsgálatok negatív eredményével, és bármikor szerzett soron kívüli időpontot az orvosoktól, ha apám kierőltetett egy-egy merőben felesleges vizsgálatot.

Márpedig ez gyakran megesett. E stabil, biztonságot adó nő mellett, akire szüksége volt, mint egy falat kenyérre, jóval gyakrabban törtek rá a hypochondriás rohamok, mint anyám mellett. Magdi volt az egyetlen a családban, akinek jutott elég türelme, szerelme, ideje és józansága

apám depresszív rohamait kezelni. Az, hogy fiatal felesége magára vállalta a dolgok intézését, és láthatóan „mindent kibírt”, apámat végleg elgyöngítette; nem kellett már tartania magát, és nem is tartotta. Néha az éjszaka közepén fölkelte Magdit azzal, hogy ő most elmegy, mert érzi: hamarosan meghal, a gyerekeknek meg mondja meg, hogy szerette őket. Pillanatok alatt hihető léthelyzetté vált számára a szereteteitől búcsúzózó, halálos betegségtől sújtott férfi szerepe, aki egy teátrális, nagylelkű gesztussal elhagyja a családját, hogy rendkívüli lelkét bizonyítandó, magányosan szenvedje el az utolsó napokat. (Brock ópapa meglelégedéssel szemlélhette odafönről a halhatatlanságot – ezekben a nagyjelenetekben majdnem hogy túltett rajta a dédunokája, aki egyébként abban is hasonlított rá, hogy őt is egyre kevésbé tudta visszatartani a „Ne a gyerek előtt” tilalma.) Mi persze nem találtunk a szentimentalizmus túlcsonduló hangnemére hangszerelt cirkuszokban fikarcnyi hihetőt sem, s annak láttuk apámat, ami volt is ilyenkor – fülrepszó, fárasztó ripacsna. Egyedül Magdi látta meg benne a sajnálatra és segítségre szoruló embert – mi ehhez nem voltunk sem elég érettek, sem elég önzetlenek: a vér szava bennünk nem volt elég ahhoz, hogy elfogadjuk: apám nem önző módon nyúz minket, hanem beteg, és ahhoz sem volt elég, hogy megszánjuk és segíteni próbálunk rajta. De a szerelem, ennek a józan nőnek minden józanságon túli, mély szerelme igen. Néha elég volt egy mondat, hogy apámat észre térítse. A „Mondd meg a gyerekeknek, hogy szerettem őket” mondatra például annyit válaszolni: „És majd ebből adjak nekik enni?” Apám meghökkenve torpant meg, már épp vette volna a kabátját, hogy kimenjen meghalni az éjszakába... Hattyúdálának barokkos pátoszát oly mértékig felvizezte ez a gyakorlatias megközelítés, hogy maga is hirtelen kijózanodott, és a székbe huppant. (Persze nem nagyon voltak elképzelései, mit tett volna, ha mondjuk Magdi tényleg kiengedi őt az éjszakába...)

Néha komolyan nem értettem, mit eszik Magdi azon a borzas hajú, pocakot eresztett férfin, aki – számomra kiábrándítóan férfiatlanul – hangosan sír, és nyögdécselve a gyomrára szorítja a kezét. Pontosan láttam, hogy a lelkét elborító páni félelem majdnem-örületéből minden örületet nélkülöző számítással csap ki a tekintete felénk, hogy észrevettük-e végre azt a kezét, és megkérdezzük-e már végre, mért szorítja oda... Végül megkérdeztük, igen, mert nem volt más választásunk, és ekkor ő elmondta, amit előre tudtunk – *fekély, tumor, menthetetlen, gyors lefolyású betegség* –, mire mi is elmondtuk, amit szoktunk – *ugyan már, nincs semmi baj, Magdi tegnapelőtt csinált vérsüllyedést, jól nézel ki, nézz csak a tükörbe...*

Mindig meg tudott lepni minket, hogy ez a rendkívül művelt, olvasott és okos ember úgy itta be ezeket az olcsó közhelyeket, mint a legdrágább igazságokat – bár megnyugodni csakis akkor tudott végleg, ha Magdi megígérte, hogy másnap a laborban csinál még egy vérsüllyedést.

Azért néha Magdinak is elfogyott a türelme – egy szenté sem lett volna elég –, de ez tényleg csak ritkán fordult elő. Nagy könnyebbség volt számunkra tudni, hogy ezt az egészet átvállalja tőlünk, még ha nem is mindig tudtunk belőle kimaradni, de a nagyja neki jutott. Bizonyosan bőven jutott azonban neki más is – olyasmi, ami kárpótolta ezekért a nehéz éjszakákért...

Sokat utaztak – apám rávette Magdit, hogy végezze el a tanári szakot levelezőin –, és kapcsolatai révén állást szerzett neki az egészségügyi szakközépiskolában – így mindkettejüknek szabad volt az egész nyaruk. Rendszeresen jártak az Adriára és Bulgáriába, eleinte vittek minket is, de aztán ahogy nőttünk, szép lassan, magunktól leváltunk róluk. Még ma is emlékszem az első adriai nyaralások valamelyikére: apám fül dugóval vezetett, mert a Cilikénk aggasztóan harsogott az emelkedőn, és amikor csalódottan kijöttem a tengerből azzal, hogy sós és bűdös, azt mondta: „Jó vicc: ez a tenger!” Magdi a kor divatját követve szőke parókát viselt, és szép vonásait még szebbnek láttam. Azt mondtam Ancsának: „Bárcsak én is ilyen szép lehetnék!” A kempingben esténként apám és Magdi Cézár-konyakot ivott, és megen-

gedték, hogy belekóstoljunk. Néha kanasztáztunk, de az ilyesmi majd mindig vitába fulladt: apám és Anca nem tudtak veszteni, a két hasonló természet sokszor összevillant egyébként is. Reggelente egyre korábban kelő apám a kávéjával kiült a kempingszékbe, és németezett – az autodidakta nyelvtanulás mindig is nagy szenvedélye volt... Általában addig motozott, keresett valamit a sátorban, amíg fel nem ébresztette Magdit – képtelen volt egyedül meglenni. Magdi sosem neheztelt emiatt, azokban az első években a legnagyobb gyönyörűségét abban lelte, ha bármi módon apám kedvére tehetett. Ebből az időből nincs olyan emlékem, amelyben ez máshogy történt volna, és komolyan azt gondolom, hogy gyakran képes volt a legmagasabb szintű szeretetre, azaz: „semmiért egészen”. (De ebben valószínűleg nincs igazam: nyilván nem „semmiért” szeretett ennyire, csak mi nem láthattuk, esetleg nem akartuk meglátni a kettejüket összeszövő, mindenért kárpótoló lelki-testi intimitást...)

A téli szünetekben a Tátrába mentek – ide sosem tartottunk velük, nem is akartunk: elértünk már abba a korba, hogy egy reménytelen „muzáj-most-nagyon-vidámnak-lenni” szilveszteri házibulit ki nem hagytunk volna. Apámék meg nem bánták – a havas serpentineken Magdi biztos kézzel vezette az autót (a Trabantot közben egy Skodára cserélték), miközben apám navigálni próbált. Sosem rendeltek előre szállást, mert az valahogy nem történhetett meg, hogy Magdi valamit NE TALÁLJON, ha akart. Napközben sétáltak, szánkóztak, akkor még nem volt olyan nagy divat a síelés, és apám vállalkozó kedvének azért megvoltak a határai; este forralt bort ittak.

Mi eközben Fehérváron múltattuk az időt: esténként Erzsi néniéknél aludtunk. Volt egy hátsó szobájuk, amit nem fűtöttek, és még a legnagyobb hidegben is nyitott ablaknál aludtak, elveszve a hatalmas pehelydunnákba. A nagy ágy mellett a sarokban ott állt egy kicsi sezlon – azon aludtam én, és ez az egész – a hátsó szoba, a beáradó friss levegő a pehelydunna melegében, Erzsi néni és Náci bácsi hangos szuszogása – tökéletes biztonságot adott. Apámék is gyakran ott ebédeltek vasárnap, apám elviccelődött az apósával, és kicsit becsípett a fröccstől. Még ma is hallom Erzsi néni kedves hangját, ahogy azt kérdezi „Jól vagy, Józsikám?” – mert persze, mint mindannyian, ő is aggódva figyelte apám hangulatváltozásait, megtanulta észrevenni a közeledő mélabú jeleit szeretett vején. Bántotta, tudom, hogy apám nem tartotta be az ígérteét s nem született Magdi révén vér szerinti unokája, viszont, amit kevesen tudtak volna, minket szeretett helyettük.

Szép lassan megtalálta mindenki a helyét: mi Ancsával otthon behúzódtunk a szobánkba, míg a másikban Magdi erős idegzetének nyühetetlen pályáival és még erősebb szerelmének nem lankadó odaadásával szelídítgette a vadul prüsszkölő rettegést. Ha ennél is többre, melegebbre vágytunk, elsétáltunk a Gőzmalom utcába, ahol Erzsi néni a meg nem született unokák helyett velünk diskurált, nekünk hozott Dunakavicsot a boltból, a mi lázunkat nyomta le vizes törülközővel, és minket vigasztalt kamaszbarátságaink és szerelmeink kudarcaiban. Náci bácsi szótlanul, kedvtelve nézegetett bennünket, és nem érzett semmilyen hajlandóságot, hogy az elfogadason túl bármi egyébbel – minősítéssel, tanácsokkal – próbálkozzon. Magdi ott, a viharoktól el-elsötétülő szobában gyakran találkozott ugyan egy, az átlagnál nehezebb természetű férfival, de gyakran találkozott egy, az átlagnál jóval érdekesebb, izgalmasabb férfival is, akit alapvetően szerencsétlenné tett a sorsa és a biológiai öröksége, de ha ettől meg tudta néha váltani, az mindent felülíró boldogságot jelentett.

Haladékot adott apámnak, csupán haladékot, tudom. Talán ő is tudta ezt. De azt is tudta, hogy addig is, amíg az Idő malmai meg nem őrlik az elkerülhetetlen sors keserű lisztjét, ez minden pénzt megér.

Lenni mint a nap

Ha azon tűnődöm, hogy ennek a szép lassan szilárduló megállapodottságnak a falai mikor kezdtek el szétmállani, talán azt mondanám, az egyik első tartóelem akkor roppant szét, amikor lebontották a Gőzmalom utcában álló házat. Pontosabban az egész utcát, merthogy egy nagy lakótelepet húztak fel a helyére. Erzsí néniék e lakótelep egyik kétszobás, első emeleti lakásába költöztek be, és ezt igazság szerint nem is bánták. Ekkor már nem élt Erzsí néni édesapja, Náci bácsinak meg sokat vacakolt a szíve, úgyhogy a szőlőt is eladták; Erzsí néni egyébként sem érzett sosem kedvet a kertészkedéshez. A kicsi, hangulatos lakás tökéletesen megfelelt Náci bácsi tévészó, keresztretjtvényt fejtő életmódjának és Erzsí néni urbánus természetének. „Családi bázis”-nak azonban már szűk lett – a nagy hétfégi ebédeknek, kerti padon való üldögéléseknek, ott-alvásoknak vége szakadt.

Igaz, akkor már Ancsa Pécssett, én Szegeden tanultam az egyetemen.

Apámék épp akkor költöztek nagyobb lakásba, amikor mi, lányok elkerültünk otthonról, így aztán számukra még kényelmesebbé vált az élet. Magdi amúgy is kényeztette apámat, aki ennek következtében egyre kevésbé mutatkozott tevékenynek. Fel kellett volna erre figyelnie, azt hiszem... az ő felelőssége volt, de hát a tudatosság és a szigorú önvizsgálat sosem volt az erőssége.

A Gőzmalom utca bukolikus békéje talán leginkább neki hiányzott – hirtelen felértékelődött a tavasztól bódult kert emléke. Itt volt hát az ideje, hogy valóra váltsa valamikori, félbetört álmát, és nyaralót vásároljon – ha nem is a Balatonon, de a közeli Velencei-tó partján. Náci bácsi eladott szőlőjéből kaptak annyit, amennyi indulási összegnek elég volt, a másik részt apám kapcsolatai adták hozzá; ebben az időben igen kedvezményes áron lehetett telket vásárolni, de – mint akkor is és most is szép hazánkban – ilyen jutányos üzletre nexusok nélkül alig volt kilátás. Apám ekkorra már elég komoly kapcsolati tőkével bírt, amit nem nagyon habozott igénybe venni, így 1980 tavaszán Velencefürdön, a 13. utcában szerzett egy telket, s kora ősszel már ház állt rajta a Csehszlovákiából készen hozott, összeszerelhető faház, s ott is tartotta az 50. születésnapját szeptember végén.

Apám bizonyára igyekezett arra gondolni: még van ideje. De letről az az elnyomott, kavargó homály egyebet súgott feléje. Ha a tükörbe nézett, akkor még kevés látványos jele volt a rombolásnak, de én láttam. Láttam, hogy egyre kevesebbet mozog, a súlyfölsége ugyan nem nő, de nem is apad, és azt is láttam, hogy az évekkel nem lesz bölcsebb – már ami a lét végességének sztoikus elfogadását illeti. De azért Magdi és közte továbbra is nagy volt az összhang: egymást tételezve éltek, apám lelki és testi egyensúlyán Magdi örködött, apám társadalmi helyzete pedig Magdit pozícionálta megnyugtatóan...

Munka után mindketten otthon ebédeltek: Magdi beszámolt a napjáról, apám viszont ritkán hozta haza az aznapi történeteket – szerette, de el tudta engedni az iskolát másnapig. Persze, ő főnök volt, aki a kisebb-nagyobb packázások fájdalmas tűszúrásait nem kapta, inkább adta. Délután teniszmeccseket néztek a tévében, vagy Magdi szépirodalmat olvasott fel elfáradt szemű apámnak. Néha beugrott Erzsí néni, hozott fánkot, krémest. Apám viharos és hamar kihűlő szerelembe esett úgy kéthavonta valamilyen, általában magas kalóriatartalmú étellel (madártej, túrógombóc, aranygaluska), és mindennap azt készítette Magdival vacsorára; szódát vagy szörpöt ivott hozzá. Hétfő esténként összejártak a gimnáziumában tanító tanárok közül néhányan kártyázni – apám hangos volt, Magdit ironikusan, élcelődve „Magdolná”-nak hívta. Ha elnézett egy lapot vagy vesztett, teátrálisan a homlokára csapott, vagy kirúgva maga alól a széket, kért „Magdolná”-tól egy cigit, amíg az „árulók” (értsd: győztesek) az új körhöz

megkeverik a paklit. A többiek látszólag élvezték a viccelődését, de sokkal csendesebbek voltak.

Vajon tényleg kedvelték-e ezeket a több éven át tartó hétfői kártyacsatákat?... Ma már szinte biztosan tudom, hogy: nem igazán. Nem mintha apám nem lett volna a maga módján szórakoztató és kellemes, de az ember már csak úgy van összerakva, hogy a kártyaasztal mellett szereti, ha nem kell megválogatnia a szavait, és szabadon panaszkodhat a főnökére... Ha a vendégek elmentek, Magdi kiszellőztette egy kicsit a telefüstölt nappalit, apám pedig bortól és álmoságtól legyűrve eldőlt az ágyon. Az ablakot sarkig tárták minden éjjel – ezt a szokását Magdi még a Gőzmalom utca hátsó szobájából hozhatta át a harmadik emeletre.

A nyarak ezentúl a velencei nyaraló bűvös vonzásában teltek. Apám fura dolgokba kezdett: barkácsolt, sufnit festett, szőlőt kötözött. Kétségbeesítően amatőr volt ebbeli próbálkozásaiiban, Magdi, a vérprofi általában nem nagyon tudta megállni, hogy ne szóljon bele, és ezen össze-összekaptak. Magdi sírt, apám arról dohogott, hogy csak okoskodó emberekkel ne kezdjen az ember, akik született örömgylkosok... Az ecsetet elhajította a kertben, Magdi könnyes szemmel kereste a fűben. Aztán apám leült a teraszra, és egy idő után érezte, hogy nagyon szomjas. Két utcával lejjebb volt egy családias kis borozó, ahol fröccsöt mértek, és Zolival, a tulajdonossal jókat lehetett beszélgetni.

– Lemegyünk a kilences utcába, egy fröccsre? – kérdezte, mintha mi sem történt volna, s miközben Brock ópapa elmosolyodott elégedettségében ott az égiek között, Magdi kisírt szemmel, de készségesen öltözködni kezdett. Soha nem tüntetett a megbántottságával: ebben messze meghaladta nemének korlátait.

Estéknként nagyokat úsztak, aztán lehülve, jóleső fáradtsággal a tagjaikban kiültek a teraszra. Gyakran átjöttek a szomszédok: Sanyi és Kati, akik – úgymond – egyszerű emberek voltak, bár fogalmam sincs, mit akar ez jelenteni, ha csak azt nem, hogy nem filozofáltak, hanem tették a dolgukat, és az élet primer lényegét sokkal jobban értették apámnál. Gyanítom, apám talán azt remélte, ellesheti a titkot, hogy mért nem fáradt bele sosem a férje és gyerekei által is érdemtelenül lebecsült Kati a mosásba, kapálásba, főzésbe, gyűjtésbe, mért nem dob el ásót, mosóport, főzőkanalat – és áll meg a „Minek?” kérdéséről főbe kólintva. Ha valamiért leállt Kati az állandó igyekvésben és munkában, azt csakis egy kiadós veszekedés kedvéért tette, amelynek nagy részét egy tévéközvetítés kifütyülte volna. Apám nagy kedvét lelte a velük való együttlétben – absztrakt dimenziók szóba sem jöhettek, viszont nézhette a létezést a maga lenyűgöző tisztaságában... „Igen – gondolta Sanyit figyelve, aki inas, szinte feketére sült testére lyukacsos atlétatrikót húzott –, igen: lenni, mint a nap. Érteni. Vagy nem érteni. Tenni. Nem tenni. Indulni. Pihenni. Átengedni. Benne lenni, nem kívüle. Általa szólni, nem róla... Igen: lenni, mint a nap...”

Néha mi is kivonatoztunk Fehérvárról Ancsával a velencei nyaralóba apámékhöz egy-egy napra, de ritkán aludtunk ott, mert hangulatilag elég kockázatos volt – apám reggel szinte mindig depresszióval küzdött. Ha mégis ottmaradtunk éjszakára, s Magdinál hamarabb felébredtem – ami velem, a koránkelővel elég gyakran megesett –, apám majd mindig rám telepedett az elmúlást ezredszer körbejáró bánatával vagy valamilyen hipochondriás tévhitével. Feszítette az, hogy elmondhassa, amit akar, meg szégyellte is, hogy képtelen nem beszélni róla. Hamis hangon kérdezett erről-arról – a válasz fikarcnyit sem érdekelt. Kérdéseire röviden, feszülten válaszoltam, láttam, azt latolgatja, elegendő ideig volt-e érdeklődő már ahhoz, hogy végre a maga dolgára térhessen, én viszont azt latolgattam, milyen ürüggyel mehetnék be a fürdőszobába, hátha felébred Magdi addigra, amire kijövök... De csak ritkán jutottam el odáig, valahogy nem találtam a kellő mondatot, s addig apám már ráállt a mérlegre, és megkért, nézzem meg, mennyit mutat – ő nem jól látja. A mérleg mindig 100 kiló fölöttet mutatott, ami bőven elegendő volt és éppen lett volna emiatt némi egészséges aggódni

valója, de ő nem túl soknak, inkább túl kevésnek találta, magába roskadva konstatálta, hogy fogyott két kilót, és nyilván én is tudom, ez minek a jele...

Mivel kijöttem a gyakorlatból, elkövettem azt az alapvető hibát, hogy megkérdeztem, ugyan minek – és apám elmondta...

Kint éppen rászabadult a kertre a júliusi nap ragyogása, még kellemesen hűvös volt ahhoz, hogy az ember a reggeli kávéját a teraszon igya meg – micsoda impresszionista vers lehetett volna a pillanatból! Ehelyett apám százkilósan, egészségesen és kétségbeesetten beleült a világoskék égből, a madárcsicsergésből, a gőzölgő kávé illatából és a kezemre hulló napfény melegéből összeálló PILLANATBA, elvett tőlem fényt, illatot, hangot, meleget, s mindezt – gondoltam – a semmiért... Diákéveim alatt, amíg a közelében voltam, rendszeresen meg kellett vele vitatnom az elmúlást, és meghallgatnom végrendelkező mondatait. Ráadásul úgy találta, a két gyermeke közül én örököltem anyám bölcsességét – amiben volt valami, de sajnos tényleg csak valami –, és reménykedett, hogy megtalálja szavaim között majd azokat a valaha hallott csendes, okos szavakat, melyek varázsereje – erre még tisztán emlékezett – csodálatos biztonsággal működött. De hiába várta: anyám, ha léteztek egyáltalán, örökre magával vitte a varázsigeit. Én apám szelídebb, türelmesebb lányaként gyakorlatilag semmit sem tudtam neki mondani – hiszen alapvetően azt várta volna el tőlem, a tinédzserlánytól, hogy magyarázzam el, miért érdemes neki végigélni az életet a biztos halál tudatában, pontosabban mondjam el, miként lehetne azzal megbékélni, hogy – meghalunk... Tudom, egyetlen dolog gyógyíthatta volna meg: ha azt mondja valaki: hiszen nem halunk meg. De hát ezt senki sem mondhatta – és az, hogy apám pont azzal próbált Don Quijote-i harcot folytatni, ami az egyetlen igazi evidencia ebben a mi látható dimenziókban – nem mindennapi kereszt volt keresztviseléshez egyébként sem elég erős és alázatos vállán.

Szeretett volna bízni, de még inkább hinni más dimenziók lehetőségeiben, amelyek legyőzik ezt a gránitkeménységű evidenciát, de hát onnan senkivel sem sikerült találkoznia...

Ha valaki egyáltalán ismert varázsigeiket, az Magdi volt, varázsigei pedig semmilyen tündérekedéshez nem kapcsolódtak, csakis laborvizsgálatok és egészségügyi ismeretek tényeihez.

Ma is látom, amint kávéjával álmosan kiül a teraszra – amelynek „Nyári reggel” című ígéretesen formálódó akvarelljét összemaszatolta apám az általa kieröltetett és mindkét fél részéről feszült dialógussal –, és a hozzáértők szakszerűségével cáfolja meg férje végzetes diagnózisait, aki ezalatt úgy itta az egészségügyi bennfentes szavait, mint szomjazó a hideg, friss vizet, amely nemcsak enyhét ad, hanem le is hűti a félelem vad lázát. De csak arra a napra! Mert mindig jött egy másnap, és mindig volt egy újabb nehéz reggel, amikor ugyanúgy nem tudott megbirkózni a gondolattal, hogy egyszer viszont majd nem lesz...

Apám Magdi segítségével valahogy szép lassan mégis el tudta fordítani ONNAN a tekintetét, és meglátta azt, amit mi mindig is jól láttunk a velencei reggeleken: a fényben fürdő, növekvő fákat, a szomszédban teregető Katit, aki a kutyáival veszekedett, a fa alatt álló kis asztalon az újságra vetődő fényfoltokat; aztán meghallotta, ahogy valahol bekapcsoltak egy rádiót, és a tóról víz- és napolaj-illatot hozott a szél. Az élet gyönyörűsége szétáradt eleddig csüggedtségtől béna tagjaiba, és másnap reggelig haladékosan adott neki. Ilyenkor fogta az ellenzős sapkáját, kitolta a biciklijét, és elindult, hogy „mozogjon” egyet. Magdi addigra már összeírta, mit hozzon majd visszafelé a boltból, bár ritkán volt elégedett az eredménnyel, ha apám megjött – valamit mindig elfelejtett megvásárolni. Mire elindult, már tombolt a nyári nap – leizzadva, csatakosan érkezett úgy egy óra múlva, elégedetten villant a tekintete, ha valaki azt kérdezte: „Úristen, hogy bírál ennyit tekerni ebben a melegben”, aztán szép lassan lehült, fröccsöt ivott, és elővette a németet...

Lázad az élet

Apám továbbra is szoros kapcsolatot tartott fenn anyám rokonságával, akik kezdettől fogva rendkívül nagyvonalúan viselkedtek – nem emlékszem, hogy valaha is elutasították volna Magdit. Persze... anyám több mint tíz éve halott volt. Renner-nagymama időközben megözyegyült, de még jó erőben volt, ő is gyakran hívta meg magához a rokonságot, és olyankor még ki kellett nyitni az asztalt, hogy mindenki elférjen. Az unokák – mi is, Zsuzsa néni fiai is, és később a nyaranta rendszeresen megérkező „svédek”: Béla és Andris – már hozták a párjukat is; nőtt a család.

Mióta nagyapánk meghalt, Öcsi bácsi már nem csak nyáron jött haza, hanem Mindszentekre is, és olyankor szintén tele volt a ház – Pestről leutaztak temetőket járni nagyanyám fiútestvérei, Ernő és Laci bácsi, akik kék szemükkel, idős korukban is délceg termetükkel és fehér bőrükkel nagyon hasonlítottak a húgukra.

Mindketten katonák voltak a Horthy-korban, döltek is a nőszívek, bár az úri tisztesség úgy kívánta, hogy ezzel ne éljenek vissza, s nem is tették. Úri tisztességüket, konzervatív eszméiket és hűségre épülő, merev gondolkodásmódjukat öregkorukban is megőrizték, s ahogy nagyanyámmal karonfogva kísérták a temetőbe, mintha egy fekete-fehér, bús-édes, de alapvetően ügyesen megrendezett Karády Katalin-filmben lépkedtek volna. Láthatóan egyikőjüket sem zavarta, hogy a díszletek – a „helyszín” – csöppet sem harmonizált velük.

A temetőből hazaérve aztán ki-ki leült a tank lerohanta „zongorás” szobában – az időközben újjáépítettben –, Ernő bácsi, nagyanyám idősebb bátyja el-eljátszott egy-két valaha divatos dalt, és felesége, aki még a hatvanon túl is nagyon csinos volt, ellágyult arccal nézte. Aztán anyám testvérei konyakot kínáltak, az ebédhez bort is, és a férfiak szép lassan becsíptek. Ernő bácsiék tartózkodása felengedőben volt, az úri tisztességre – és a halottak napja íratlan elvárásaira – fittyet hányva, nagy hangon „sztoriztak” és nevettek, és nemsokára a másik két, valóban „nagyhangú” – apám és Imi – is csatlakozott: őket az úri tisztesség becsületkódexe sem fékezte. Öcsi bácsi is bele-beleszólt a társalgásba, de furcsa volt neki ez a hangzavar, Svédországban csendesebb dialógusokhoz szokott. Néha az volt az érzésem, talán zokon is veszi, hogy ezen a napon, amikor emlékezőnek és szomorúnak kellene lenni, a nagy ritkán összetalálkozó férfirokonok zajos-nevetős beszélgetésétől zeng a ház...

Én viszont rendkívül élveztem, és mindig arra gondoltam: jól van ez így.

Ott kint, az ablak mögött szitáló alkonyban, ködben hadd pihenjenek a halottak a temetőben. Itt pedig hadd lázadjon ellene az élet – úgyse sokáig teheti...

Ma is nosztalgiával gondolok azokra a villanyfényes, népes családi összejövetelekre, amelyek rendesen azzal végződtek, hogy nagyanyám, apám és Imi kikísérték a pestieket – nagyanyám testvéreit – a vasútállomásra. Mivel sűrűn érkeztek és a szovjet laktanya miatt meg is álltak a vonatok, általában a restit megpillantva a kapatos férfiak úgy döntöttek, elég lesz a következő vonatra felszállni. A restiben aztán még megittak egy sört, s rendszerint a politikára terelődött a szó.

Ernő bácsi nagy hangon szidta a rendszert. Nagyanyám két okból is aggódva nézett körbe: konszolidáció ide vagy oda, azért nem kéne ezt ilyen nyíltan hangoztatni, gondolta. Komolyabban azonban más aggasztotta: ez az Ernő meg Laci igazán jobban adhatnának a „komilfóra”... Mit mondanak majd a faluban?... Aggodalmát semmilyen módon nem érintette az a tény, hogy a restiben egy magát már eszméletlenülre ivó vasúti munkáson kívül senki sem tartózkodott...

Amikor aztán illatos, ropogósra vasalt zsebkendőjével búcsút intett a vonatablakból még kikiabáló bátyjai felé, igyekezett két vejével is hasonlóan karádys sétaalakulatba szerveződni, ami persze reménytelen vállalkozás volt. Apám és Imi már nem tudtak sétálni úgy, mint a „régiek”, viszont sokat nevettek, főleg Imi, és ez bizony Mindszentek estéjén a falu főutcáján enyhén szólva nem volt „komilfó”.

Még szerencse, hogy nem volt túl hosszú az út, és nagyanyám figyelmét szinte rögtön elterelte a sok rokon. Nagy volt a család. Egyelőre...

Náci bácsi szép estéje

1983-ban, egy tavaszi napon apám irodájába bekopogtatott a titkárnő. „Náci beteg?” – kérdezte.

Náci bácsi ugyanis nyugdíjas korában, miután komolyabb fizikai munkára, s így kertészkedésre, szőlőművelésre már nem gondolhatott, apám gimnáziumában lett pedellus. Élvezte ezt a munkát: persze, szigorú nem bírt lenni, a legátlátszóbb ürügyekkel be tudták csapni a diákok, hogy kiengedje őket „egy ceruzáért” a közeli kis trafikba, aztán a trafik mögött el-elkapta őket apám vagy valaki más, amint nagyban eregették a füstöt. Náci bácsi ilyenkor a fejét csóválta, majdnem mosolyogva fenyegette meg ujjával a „vétkeseket”. Apám sose mondta azt neki, hogy „legközelebb jobban figyelj”. Egyébként kár is lett volna figyelmeztetni – ha egy-egy ilyen botrány elcsitult, s a gyerekek újra nekibátorodtak, Náci bácsi a szemrebbenés nélkül hantázó fiúkat megint kiengedte egy „ceruzáért”. „Kell nekik a mértanhoz!” – magyarázta Ilonkának, a takarítónőnek, aki csendesen megjegyezte, hogy az a „ceruza” szerint gyufával működik. Aztán legyintett, rosszallóan nézett a visszatérő fiúkra, akik kérdésére – „Aztán kaptatok ceruzát?” – azt felelték, hogy a ceruza sajnos, elfogyott, és igyekeztek minél gyorsabban elhúzni az asszony mellett, aki azt dünnögte „Még szerencse, hogy a cigaretta viszont nem!” „Nem jó ez így” – lamentált néha a felmosófára támaszkodva a portásfülke mellett –, „kihasználják, hogy maga annyira jószívű.” Náci bácsi egyébként nem volt rossz munkaerő: bejutni nehezebb volt az iskolába, mint ki, és mindenkit élvezettel irányított, tájékoztatott. A fizetése elég csekély volt, de hát nem is azért csinálta, hanem mert hiába fejtett annyi keresztrejtvényt és nézett meg annyi focimeccset, még mindig rengeteg ideje maradt. Kora hajnalban már talpon volt, és elsőnek érkezett az iskolába.

Azon a tavaszi napon, amikor apámhoz benézett a titkárnő a kérdéssel, hogy *Náci bácsi beteg-e*, üres maradt a portásfülke. Apám rosszat sejtve letette a tollat. Két éve dolgozott nála az apósa, s ilyesmi még sosem fordult elő. Náci éppen egyedül volt otthon, Erzsi néni beutalóval Hévízre utazott; efféle társas programokra Náci bácsi fiatalabb korában sem volt kapható, most meg már pláne nem, felesége így nélküle utazott el. Ezt ugyan egyikőjük sem bánta, de a rend kedvéért Erzsi néni azért gyözködte kicsit a férjét. Náci bácsi ezzel zárta le a témát: „De hiszen itt az iskola. Nem hagyhatom ott a munkát.” És Erzsi néni respektálta ezt az érvelést, tudva: férje egy napot sem hagyna ki a munkából...

Apám összeugrott gyomorral megállapította, ahogy kijött az irodájából, hogy most mégis ez történt, aztán felhívta Magdit. Félóra múlva már ott álltak Náci bácsi ajtaja előtt. Hosszan és hiába csöngettek, Magdinak nem volt kulcsa a lakáshoz. Lesétáltak a ház elé, az első emeleti ablakokat, az erkélyt kémlelték. A függönyök elhúzva, semmi mozgás. „Hívni kell a tűzoltókat...” – mondta apám, de Magdi, aki máskor oly könnyen intézkedett, csak toporgott, és száműzve agyából a legfontosabb és legnyilvánvalóbb aggodalmat, attól tartott, hogy a tűzoltók majd szétverik a zárat, és összezsúródul a ház. Végül eszébe jutott: az erkélyek olyan közel vannak egymáshoz, hogy a szomszéd lakásból talán át is tudna mászni. Az erkélyajtó is nyitva volt.

Apám letről figyelte, miként tornázta át magát Magdi a szülei erkélyére, és tűnt el az ajtó mögött. Két perc sem telt bele, már lent volt, és remegő szájjal mondta:

– Menjünk Gizikéért.

Ő Náci bácsiék körzeti orvosa volt.

– Ne hívjuk inkább a mentőt? – kérdezte apám.

– Arra már nincs szükség, csak egy halotti bizonyítványra.

Útközben elmondta: apját az ágyában találta. A nagyszobában a fotel az asztal mellé volt húzva, rajta a kinyitott tévé-műsor, piros tintával bekarikázva egy várva várt focimeccs... Este még azt nézhette a tévében. Apám tudta az eredményt is – a Náci bácsi csapata győzött. „Szép estéje volt az öregnek” – mondta, és megszorította Magdi vállát, aki sírni kezdett...

Igen, így történhetett. Nyilván nagyon kimerítette magát ebben az izgalomban, az egyetlenben, amely ennek a békés embernek az ártatlan lelkét fel tudta kavarni. Még bizonyára látta maga előtt a legemlékezetesebb helyzeteket, mielőtt az esti altató hatni kezdett volna, és elaludt. Boldogan, nem vitás. Aztán a Jóisten lenézett, és úgy találta, hogy az öreg egy életre kifocizta magát – most már ideje pihennie is. Jó játékos volt, nem gáncsolt el másokat, és nem bántódott azon, hogy csak a negyedosztályú bajnokságig jutott. Lelkesen futott a hepehupás, alig-füves pályákon is, és szigorú tekintettel utasította rendre az örök amatőröket, akik legalább a heves reklamálásban igyekeztek hasonlítani a „nagyokhoz”. Szakmailag – mondhatni – nem sok jutalomban részesült, ám élete végén a legfőbb bírótól, akinél sosem reklamált, megkapta a legnagyobb kegyet: álmában halhatott meg.

Erzsi néni megszíratta a férjét, aztán elrakta a „Fejtsünk keresztrejtvényt!” című könyvet az éjjeliszekrényről, és többé nem kapcsolta be a tévét, ha focimeccset közvetítettek... A dolgok alig változtak – az a másikról tudó, de más-más dimenziókban mozgó csönd, amelyben egymás mellett éltek az utóbbi években, most összeért: egyszemélyes lett. Erzsi néni életében először végre igazán azt tehette, amit természete és hajlama diktált, és azonnal letette a főzőkanalat. Valójában a Gözmalom utcabeli nagy háztartás, a bőséges ebédek, az évenkénti disznóvágás véres és fűszeres rituáléja mindvégig idegen maradt a számára, habár igyekezett mindent jól csinálni és örömet lelteni benne. Az utóbbi nem mindig sikerült, és már nem tudom neki elmondani, hogy mások viszont mennyi örömet lelték őbenne. Amikor beköltöztek abba a kis első emeleti kétszobás lakásba, már csak ünnepeken hozta Erzsi néni működésbe ragyogó, ám mégiscsak TANULT főzőtehetségét. Nagy könnyebbség volt neki, hogy Náci bácsi apám iskolájának menzáján ebédelt, bár vacsorát így is szinte mindig főzött neki. Férje halála után aztán megízlelte a magányos, szerény étkezések visszafogott báját, és ámulva vallotta be magának a zsebkendőnyi konyhában ülve, hogy annyi zserbóval, hatlapossal, töltött káposztával és dagadóval telerakott asztal után ennél az alig beférő kis asztalnál találta meg a neki való életet.

Felszabaduló energiáit igyekezett arra fordítani, amire mindig is vágyott: dolgozni kezdett. Gizike, a körzeti orvos keresve sem találhatott volna nála jobb asszisztenst – ezt egyébként minden héten legalább egyszer el is mondta neki. Erzsi néni precíz volt, gyors és rendkívül kedves. Ritka szerencsések voltak a körzet betegei: a barátságatlanságba és fásultságba meglehetősen mozdíthatatlanul – mondhatni hagyományszerűen – belerögzült magyar egészségügy zöldellő kis szigete volt ez a rendelő, ahol a betegek sokkal kevesebb szorongással várták, hogy nyíljon az ajtó, és testük/lelkük már Erzsi néni mosolyától gyógyulni kezdett. A gyógyítás hippokratészi teljessége a konkrét vizsgálat közben is folytatódott: mind a mélyen vallásos Gizike, mind Erzsi néni szívesen beszélgetett el a betegekkel, habár ennek hosszát kénytelenek voltak bizonyos korlátok közé szorítani. A lakótelepen élő betegeknek elég jelentős hányada élt egyedül, s nemcsak abban az értelemben, hogy lakcímükre más nem volt bejelentve. Sokuknak az „aranyos doktornő”-n és „Erzsikém”-en kívül nem nagyon volt kinek elmondani, hogy hol fáj, azt meg pláne nem, hogy úgy általában mi bántja őket. Erzsi néni kivételes empátiája, párját ritkító szociális és érzelmi intelligenciája megfelelő és állandó impulzusokat kapva kiteljesedett. Szolidaritásra mélyen fogékony lelke csalthatatlanul ismerte fel a vérnyomáscsökkentőt felírató asszonyok rosszul púderezett arcán átderengő dermesztő magányt. A rendelés után, ahogy hazasétált estéinek új, különös szabadságában, gyakran látta

maga előtt a receptért kinyújtott, májfoltos öregasszony-kezeket, amelyeknek vizesedő, duzzadt gyűrűsujjába mélyen belevágott az aranykarika, s már szinte nem is látszott, ahogyan annak a régmúlttá vált páros életnek az emléke sem, melyet lassan benőtt a magányos hanyatlás ezer apró kis szégyene. Elnézte a bottal kívánszorgó vagy a „fiatalos külső”-höz ragaszkodni próbáló, a vizit „eseményére” kiöltöző, erős rúzszt használó nőket... s szinte látta maga előtt, ahogy hazaérnek az üres lakásba, lefejtik magukról a rétegeket, elrakják a „kimenőst” a szekrénybe, majd nejlon otthonkába, kardigánba, mackónadrágba bújnak, bekapcsolják a tévét, és ha a bejáratnál csengetnek, szívük meg se rezdül, hisz tudják: senki más nem lehet, csak a postás vagy a közeli kifőzde munkatársa, aki az ebédet hozza ki az ételesben... Mivel ünnepeken szünetelt az ételkiszállítás, Erzsi néni karácsony előtt mégiscsak előkereste azt a jó mélyre eltett főzőkanalat, és az ételszagról már szinte teljesen elfeledkező konyha halászlé és töltött káposzta illatával lett tele. Túl sokáig ugyan nem tudott elidőzni annál a néhány idős, elesett asszonymál, akiknek majdnem-üres hűtőjébe betette a fedeles műanyag edényekben kiadagolt karácsonyi menüt, de azokat így is nagyon boldoggá tette. Csoki likőrrel kínálták: az üveget elég hosszan kellett rázogatni, mert a csoki az aljára ülepedett és egy kicsit oda is száradt. Hasonlóan sokáig keresgéltek az alkalmas kispoharat is – nem volt már rá régen szükség. Erzsi néni megnézte a vitrinre kirakott fényképeken azokat a biztatóan mosolygó rokonokat, akikről már régen kiderült, hogy valójában semmi jóval nem biztatnak, és meghallgatta, hogy „szegények” miért is nem tudnak soha eljönni látogatóba. Sőhajtott, másra terelte a szót, és megdicsérte a tévé tetejére rakott kis porcelán pásztorlánykát. Aztán figyelmeztetett, hogy a halászlévet – ha marad – rögtön vissza kell tenni a hűtőbe, s mielőtt továbbment, elmosta a likőröspoharat. „Hát a karácsonyfa meg hol maradt?” – kérdezte félig rosszálló, félig „értem én” mosollyal, mint aki azt mondja: „Van NEKÜNK, özvegyeknek bármilyen okUNK arra, hogy ne adjuk meg a módját ugyanúgy az ünnepnek, mint mások?” Az asszonyok önbecsülése jelentősen javult a többes szám első személy cinkosságától, és marasztalni kezdték: „Erzsikém, de hát hová siet? Egyedül van maga is, nem igaz?” – érveltek újonnan szerzett önbecsülésükkel, és Erzsi néni sose mondta erre azt, ami az igazság volt: hogy ő valójában nincs egyedül, és várja a család.

Elvesztett összhang

A karácsony, anyám halála után, amolyan könnyes-fájdalmas ünnep maradt nálunk: bár teltek az évek, s velük osztódni látszott az a fájdalom, amit anyám halála óta magával cipelt, de megmaradt a maga súlyos érzelmi hagyománya. A nap délutáni szertartásrendjének első pontjaként mindig kimentünk apámmal a temetőbe, ami nekem sosem hozott semmilyen megkönnyebbülést. Nem tudom, apám vagy Ancsa találtak-e némi vigaszt az egyre magasabbra törő fák alatt, mert én biztosan nem, s alig vártam, hogy hazatérjünk az életbe, a lakásunkba. Nem volt könnyű felengedni, konkrét és általános értelemben sem, de sokkal könnyebben ment, ha meghallhattuk – és hallhattuk –, ahogy Erzsi néni a lányával a konyhában nevetgél.

Mióta Náci bácsi meghalt, Erzsi néni és a lánya a szokásosnál is gyakrabban találkoztak, mindkettejüknek volt miről beszélni. A rendelés kifogyhatatlan témát szolgáltatott ezerféle emberi sorsával, bánatával, megmosolyogni vagy szánni való gyengeségekkel, és Magdinak is volt mit mondania bőven. Apámmal az élet továbbra is elég hullámzó volt: a napfényesebb, szélcsendesebb időszakokban is fel-felbillent együttélésük szilárd kis hajója, s ha éppen látszatra egyensúlyt találva horgonyzott is a hétköznapi hullámverésben, azért mindenki tudta, vagy ha nem, hát sejtette, hogy a mélyben ott hajladozik az idő pulzáló áradásában a félelem kitéphetetlen őshínárja, amely egyszer csak erőre kapva megbillenti majd azt a hajót. Magdi továbbra is jól bírta és kezelte ezeket a sötét viharokat, és úgy tűnt, nem tépázódik meg bennük különösképpen. Ebben minden bizonnyal nagy szerepe volt annak, hogy kimondhatta, értelmezhetette azokat, és láthatta, hogy az az asszony, akit a legtöbbször tartott – az édesanyja –, még apám legelképesztőbb jeleneivel kapcsolatban is mennyire megértő és megbocsátó. Elég gyakran felugrott a kis első emeleti lakásba „tankolni” – energiát, derűt és részvétet. Még mindig szerette apámat, de már 15 éve éltek együtt. Apám az 55-höz közeledett, és nem sokat tett azért, hogy igazán formában tartsa magát. Meglehetősen kényelemben éltek – apám befolyásos ember volt, a tágas lakást szinte csak ketten lakták, mi alig tartózkodtunk otthon, és télen még mindig elmentek a Tátrába, nyáron meg az Adriára.

Erzsi nénihez nemcsak Magdi járt rendszeresen – Magdi öccse, Gábor megnősült, és a sors végre megajándékozta vér szerinti unokákkal. Köztünk és a két kisgyerek között oly nagy volt a korkülönbség, hogy Erzsi néni rájuk sugárzó szeretete akkor se fájt volna, ha mi valóban az unokái vagyunk. De egyéb okunk sem volt rá: ő továbbra is tudott minket is eléggé szeretni ahhoz, hogy vele örüljünk a kicsit későn megízlelt nagymamai státuszának. E szerepkörben egyébként megint megcsillogtatta tökéletes arányérzékét: szívesen segített, vigyázott, de azt is tudta mondani egy telefonhívásra, hogy „Most nem érek rá.” Szüksége volt privát időre, hogy későn felfedezett identitását erősítse, és elkezdett egy túraklubba járni. Ahogy beköszöntött a jó idő, hétfőigente el-eltűnt velük a magyar hegyek-dombok valamelyikének zöldellő kanyaraiban.

Jól tette, bizony jól – hisz nem sokáig tehetette... Éppen csak elkezdte kiépíteni ezt a neki való, a szerzéstől már végleg szabad, az adásban és kapásban egyaránt szépen teljesedő életformát, amikor váratlanul, két évvel a férje halála után egy őszi vasárnapon elvitte egy szívroham. Elment, és vele annyi minden más is – elment a félárva gyermekkorom sarki sivatagát élhető lakhellyé szelídítő melegség, elment a karácsony bánatát legyőző nevetés, elment a félhomályos kis konyha asztalánál vele folytatott beszélgetések egymást értő komolysága, elment a bizakodás, hogy: igen, aki kiérdemli nagylelkűen másoknak adott éveivel, az kap elég évet önmagára is. Kihuny a ragyogás a rendelőben is, a betegek fázósan húzódtak össze, és Gizike egy darabig a bánattól sújtva képtelen volt velük elbeszélgetni. A legjobban Magdi

volt lesújtva, és azt hiszem, tudta, hogy az történt vele is, amiről Cseh Tamás így énekel: „Elvitte magával a jobbik részem.” Amit pedig itt hagyott, az egy összetört, kedve szegett, elbizonytalanodó Magdi volt, aki hirtelen alig kapott levegőt a felismeréstől, hogy most már csak az apám maradt neki.

Apám és Erzsi néni együttesen egyensúlyozták ki Magdi életét – nem állítom, hogy nem változott a serpenyők le-fel mozgása, de az, hogy most csak egyetlen serpenyő maradt, s a másik, az édes, a ragyogó és biztonságot adó már nem balanszírozott, kibírhatatlan gondolat volt: apám személyisége hirtelen teljes súlyával Magdira zuhant.

Az elfogult szerelem/szeretet hosszú évei után Magdi kisírt szemeiről lehullott a hályog. Körbenézett kitisztult látásával, és az ágyon maga mellett egy túlsúlyos, öregedő, nehéz természetű férfit látott, aki számos szép verset tudott kívülről, néha nagyon jó volt a humorérzéke, komoly nexusokkal és viszonylag magas fizetéssel rendelkezett, de ennél több jót immár nem nagyon tudott bele látni.

Mindez fokozatosan, nem egyik napról a másikra következett be, és még mindig léteztek olyan dolgok, amelyek valamennyire kompenzálták az elvesztett összhangot.

Bár apám, a férfi már nem bírt azzal a vonzerővel, mint régen, apám, a jól szituált, közmegebecsülésnek örvendő gimnáziumi igazgató – még igen.

Ancsával alig vettünk kezdetben észre valamit a változott hangulatból. Talán csak türelmetlenebbnek éreztük egyszer-kétszer Magdi hangját, de hát apámhoz néha egy szent türelme sem volt elég. A miénk biztos nem, és azért, hogy ebben Magdi nálunk sokkal jobb volt, mindig csodáltuk őt. Most annyiban változott a dolog, hogy értettük, hogy nem bírja, és egy ideig nem fogtuk fel a konkrét helyzetben észszerűvé – értsd: türelmetlenné – váló viselkedése és az általában régebben tapasztalt észszerűségen túli türelme között feszülő lényeges különbség aggasztó üzenetét.

Mással voltunk elfoglalva: már elkezdtük az önálló, felnőtt életet a munkába állással, majd jött a házasság, és jöttek a gyerekek. Az első unoka, Zsuzsi lányom 1988-ban született, és ez az új feladat – nagypapának, nagymamának lenni – látszatra betöltötte azt az űrt, ami apám és Magdi életében maradt azután, hogy tulajdonképpen elengedték egymást.

Van egy videóm arról, ahogy apám bevitte totyogó kislányomat az iskolájába, és bement vele utolsó osztálya biológia órájára – büszkélkedni.

Néha megnézzük azóta már felnőtté váló Zsuzsi lányommal a felvételt, de azt gyanítom, nem egy és ugyanazt látjuk rajta. Ő ámulva figyeli kicsiny önmagát, és azt gondolja apámról: milyen „cuki”, ahogy az idős férfi örül neki.

Én is látom mindezt, én is ámulok, hogy valaha milyen kicsi volt az a lány, aki ma egy fejjel magasabb nálam, de apámat nézni már fájdalmas, és olyat is látok és gondolok ehhez a jelenethez, ami valójában nem látható, és talán nem is valós.

Látom például: várakozása, hogy majd az összes diák és Piroska néni, a biológia tanár is folyamatosan el lesz ájulva a jelenettől, nem teljesült maradéktalanul; a kislány édes, aranyos, sikítva tapsikol a kisegérnek, mely a biológia óra „szemléltető eszköze”, de túl hosszúra nyúlik az egész, kicsit kezd diák is, tanár is belefáradni, talán már ki kéne menni a gyerekekkel. Apám azonban hosszan akarja kiélvezni az „ugye, milyen ennivaló kis unokám van?” élményt, és nem veszi észre, hogy a helyzetben rejlő lehetőségek kimerültek. És talán igaza is van – talán én látom rosszul, hogy egyre üresebbek a diákok nevetései, és egyre türelmetlenebb a tanár mosolya, akit végső soron privát öröme okán megzavart a direktora, MERT MEGTEHETTE...

Szeretném hinni, hogy tévedek, de ez valahogy mit sem számít: már látni vélem, ami közeleg: apám méltósága utolsó bástyájának leomlását...

Az említett óra 1989 tavaszán zajlott, és rá egy évre apám, aki bármikor beszélhetett az unokájával egy másik tanár órájára, nyugdíjba ment, és attól kezdve már nem volt az életnek olyan területe, ahol MEGTEHETTE a dolgokat.

Maga döntött úgy, hogy ki sem várja utolsó igazgatói mandátumának lejártát, és 60. életévét betöltve feláll; ebben nem annyira a belső meggyőződés vezette, mint inkább a külső körülményekből adódó evidencia felismerése. A rendszerváltás első évében ugyanis férji, férfiúi magabiztossága után társadalmi biztonsága is megingott. Élete jó részében elkötelezte magát egy olyan társadalmi rendszernek, amellyel most nyíltan szembe lehetett végre fordulni, és hol szenvedélyesebb, hol visszafogottabb retorikával – de mindenképpen határozottan és kategorikusan – egyre többen tették meg, azok közül is, akik maguk is haszonélvezői és téglái voltak ennek az építménynek. Ő nem tette (mondhatnák mások: nem is tehette – ugyan, kinek kellett volna a rendszerváltáskor egy „komcsi?”). Az addigi kivételezett emberből hirtelen pária lett, ha nem is a legnagyobb, hiszen egy gimnázium igazgatói posztja és egy városi pártbizottsági tagság bűn volt ugyan, de nem ösbűn.

Kiváltsági neveléségesen jelentéktelennek tűnnek a mai kiváltságok árfolyamához képest, és akkor sem számítottak vérlázítónak – egy gyorsabban kiutalt lakás, egy könnyebben kiutalt telefon, nexusok mozgósítása családtagok, ismerősök nyomására... A későbbi vérprofi machiavellizmussal összevetve apám kiscserkész volt csupán a társadalmi pozíciójával való érvelés technikáiban, mégis úgy látta, a megváltozott helyzetben ez is megbocsáthatatlan. Nincs mit tenni – el kell tűnnie a közéletből, a társadalmi helyszínekről, a nyugdíjkorhatár elérése kapóra jött, bár sosem távozott volna ilyen hamar, ha úgy érzi: van más választása. Még egy évig visszajárt óraadó tanárként, s az az esztendő épp elég volt ahhoz, hogy megértse a kedvetlenebb beszélgetésekből, az új, általa pozícióba segített igazgató néhány előszobázatásából, a tanáriban hirtelen rá nem érő kollégák sietős „hát igen”-jeiből, hogy azt se kellett volna...

Lázás hajnali tévélések

Hirtelen nyugdíjba vonult apámat a megváltozott és kusza politikai viszonyok alakulása nem csupán személyes sorsa miatt foglalkoztatta – buzgó nézője lett a megszorodó hírcsatornáknak, vitaműsoroknak, politikai elemzéseknek – és látta, hogy mindaz, amiben addig hitt, amit szolgált és amiből – nincs mit szépíteni – hasznot húzott, most összeomlott, megtagadtatott, üldöztetik, és örülhet, ha nem kívánják a vérért.

„Már megint túlzol” – sóhajtottunk, ha a rá jellemző teátrális tálalásban közelgő börtönbüntetést emlegetett ártalmatlan lojalitásának ismerete dacára. Ma már jobban értem, hogy ő – megtapasztalva annyi valamikori „barátja, jó embere” pálfordulását, bizony, ezt a fordulatot is számításba vette.

...Hajnali négykor rendszerint kihurcolkodott paplanjával a hálósobából a nappaliba, bekapcsolta a tévét, lélegzetviasszafojtva nézte-hallgatta az européerül szofisztikált vagy habzó szájú hirtelen-mindent-megmondókat, hirtelen-bátorokat, mialatt megszínesedő arccal felült a díványon, ha valaki nagy néha védelmébe vette azt a világot, amit most végre teljesen ízekre lehet szedni és meg lehet vetni, sárba lehet taposni, és amelynek ő a fiatalságát, tudását, energiáját, tehetségét teljes szívvel odaadta, és amiről most egyszerűen azt hallja – kár volt.

Ha néha otthon voltunk, én is melléje ültem – tehettem, hiszen korán keltem, ha nem is korábban nála. Elégé távolságtartó volt a viszonyom a politikához, s próbáltam apámat nyugtatgatni. Bár drukkoltam annak, hogy valami új megváltoztassa, szabadabbá tegye ezt a világot, de fájt a szívem apámért, aki sokkal inkább az ideáljait, mint a kiváltságait siratta.

A tévélés feszültsége hamar kimerítette, s mire igazából reggel lett, ő már újra aludt a nappali díványán. Óvatosan lekapcsoltam ilyenkor a készüléket, és elnéztem egy percre – ősz, még mindig dús haja borzasan keretezte szabályos vonású, öregedő arcát, a szemüveg lecsúszott az orrára, és kicsit lecsúszott róla a paplan is, kivillant alóla anyjától örökölt, szinte nőiesen formás lába, rajta az éjszaka is hordott, fakóra mosott zoknival. Betakartam, s egy pillanatra összeszorította szívemet a pillanatnyi szánalom...

Ezek a lázas hajnali tévélések – legalább öt cigarettát elszívott ezalatt egyhuzamban, és megivott három adag kávé – nem voltak hosszú életűek. Viszonylag hamar rájött: nem is volt ő annyira fontos ember, hogy bárki is foglalkozzék vele. No meg arra is, hogy ami történik, arról ő már olvasott Babitsnál: *„...balga az emberi faj... sürgősebb néki keserves jussa a bandáknak, mint hogy kiviruljon a föld és a konok isteneket vakítva lobogjon az égig szellem és szerelem”*... Úgy találta, hogy ami a szemünk előtt készülöben van, nem lesz sokkal tökéletesebb a réginél, legfeljebb más háttérű tökéletlenség lesz, mások fognak a már most láthatóan formálódó kudarcon munkálkodni, s más fűszereket hajigálva rontják majd el annak a bizonyos levesnek az ízét, amelynél megint fontosabb a húsos fazék, amiben a levest főzik, mint a leves maga.

Mivel sem magánemberként, sem állampolgárként nem érintették a lelkét tovább drasztikusan a változások, értelmezés helyett átadta magát nekik: átélte őket.

A pénz aranyos, fémhideg glóriája derengett fel a kor fölött – valami, amit apám mindig is respektált. Bár ő maga nem nagyon tudott részt venni a NAGY HARÁCSOLÁS első hullámában, a későbbiekben meg már az egésztől megcsömörölve nem is akart, érdeklődve és elismerően figyelte a körülötte lévőket, akik ahhoz képest, hogy életük jelentős részében egy társadalmi különbségeket megszüntetni kívánó világról daloltak a nemzeti ünnepeken, született tehetségnek bizonyultak e különbségek minél előbbi visszaállításában és

megszilárdításában. Az új éra benne is felébresztette a szerzés mohó ösztönét, de hamar ki is oltódott fénytelen lángja – megvásárolt ezt-azt, amit régen nem lehetett megtenni, kipróbált egy-két banki tranzakciót, hogy fialtassa a kis tőkéjét, de viszonylag gyorsan rájött: idős ő már ahhoz, hogy felfogása a megtehető/nem tehető hatáiról megváltozhasson. Számot vetett magával egy kora reggel, méghozzá a konyhában, a tévét ugyanis már nem nézte.

Jó, gondolta, a dolgok megváltoztak. A központi bizottság helyett most a pénz diktál, és korunk hőse az egyre gyűlöletesebb „agilis” jelző zászlaját lengetve rohan megvédeni, meghódítani, elérni az egyetlen dolgot, ami számít: a mindenható PROFITOT, eszközökben egyáltalán nem válogatva. Kell ez nekem? – kérdezte magától, kinézve az ablakon. A nap éppen rásütött a szemközti ABC tetejére, ahol évek óta vásároltak – apám naponta elkészített költségvetése szellemében. Nosztalgikus örömmel gondolt e költségvetés készítése szerény örömére, és úgy döntött: ennél marad. Hirtelen szinte megörült annak, hogy már nyugdíjban van, s megvalósíthatja, amit eltökélt: amennyire lehetséges, nem sodródni az árral. Na nem is szembe menni vele – apám nem volt heroikus alkat –, de egy kis privát partra vetődni, s lehetőleg más irányba nézni, talán még lehetséges. Például az unokák felé...

Akik évről évre szaporodtak.

Ancsának is, nekem is volt már két-két gyerekünk. Nővérem kislánya, Gáborka és a pici lány, Adrika ráadásul ott voltak, kéznél – Fehérváron laktak. Apámék gyakran vigyáztak rájuk, néha náluk is aludtak az unokák, s ilyenkor tiszta méz csorgott páros magányuk keserű vizébe. Nekik adták azt a szeretetet, amit egymásnak már nem tudtak adni, és azt is tőlük kapták, amit a másiktól már hiába vártak. Apám elnézte Gáborkát, amint lecsúszott zoknival, lecsúszott kantárú kismadrágban rohangu a velencei nyaraló egyre árnyékosabb cseresznyefája alatt, és úgy találta, nagyon emlékeztet egy valamikori kisfiúra, aki ugyanezt tette a bajai fák alatt. Magdi ellágyult tekintettel felhúzza azt a kantárt, megigazította azt a zoknit, és apám, aki hosszú idő után ismét meghallhatta felesége hangjának azt a különleges gyengédséget, amit ő már nem tudott előcsalni belőle, megértette, hogy tévedett, amikor azt gondolta: Magdinak nem hiányzott sosem a saját gyerek. Azt is megértette, hogy nem szabadott volna ilyen áldozatot kívánni attól a valamikori fiatal nőtől, s valójában a legerősebb kötőanyagot oldotta ki a kapcsolatukból, amely ennek híján most menthetetlenül kezd szétesni.

Estéik megszínesedtek, ha ott voltak a gyerekek, s apám végigmesélte gyermekkorának valamennyi meséjét, aztán elkezdett újakat gyártani. A gyermeki izgalom kristálytisztaságában megmártózva, újra fölfedezte a valóságtól még láncra nem vert képzelet játékeit. Ez akkor is folytatódott, amikor a gyermekek egyenletes lélegzéséből már tudni lehetett, hogy elaludtak: apám nyitott szemmel nézett bele a sarkig tárt ablakon át felfénylő csillagos éjszakába, és elhatározta, hogy nappal is meséket fog gyártani.

Mindig is szeretett volna valamit „csinálni” – valami lényegeset, nagyot, szépet, ezen pedig irodalomszerető és -értő emberként nagyjából az írást értette. De rájött, hogy a mesék varázslatos barlangjához a gyerekek kipirult arca és izgalomtól megizzadt kis mancsa nélkül nem vezet út. Nappal hiába várta az ihlet leheletfinom érintését. Látszatra eseménytelen nyugdíjas életében túl sok minden történt addigra, mire kora délután leült a asztalhoz „írni”.

Először is meg kellett küzdenie a halálfélelemmel, s ha valahogy egyensúlyba került, egy örömtelen muszáj-biciklizésben be kellett magának bizonyítania, hogy még BÍRJA A DOLGOKAT, aztán az ebéd előtt és ebéd után, lazításként megivott fröccstől elnehezült fejjel akarata ellenére elbóbiskolt, és mindig pokoli szomorúsággal ébredt. Már kiskorától így ébredt nappali alvásaiból.

Ezek az „események” elszívták lelkéből azt a spontaneitást, amivel esténként továbbfűzte unokáinak a meséket. Írói ambíciói nem hunytak ki, de csak rövid villanásokban lobbantak

fel... Miután ráébredt, hogy a múlt idő írással nem fog ki, elkezdett helyesírási gyakorló-könyvet összeállítani. Ez a terület mindig is foglalkoztatta, mikor belevágott, még gyerekcipőben járt a számítógépezés, helyesírás-ellenőrző programokról viszonylag kevesen tudtak, és még kevesebben használták. A szabályokhoz gyártott példamondatok alanyai Zsuzsi és Gábor névre hallgattak – a „névadók” gondtalanul ugrándoztak a velencei kertben vagy a vizet fröcskölték a felfújható kis műanyagmedencében, miközben apám viszonylag hamar elkészült a könyvvel, kiadót is talált, csak éppen nem vette meg egyetlen iskola sem. Dedikált példányaiból a család minden tagja részesült, s Zsuzsi lányom, aki közben iskolás lett, abban a kétes kiváltságban is, hogy a szerző rajta/vele próbálta ki annak gyakorlati alkalmasságát. Kettejük közül apám unta meg az egészet hamarabb, gyakran szakította meg azzal, hogy a csőre töltött ceruzával várakozó unokáját szörpért, öngyújtóért, hamutartóért szalajtott. Zsuzsi így is sokat tanult, de ami a legfontosabb – ma emlékezhet erre, márpedig nem sok unokai emlék jutott neki.

Ha Kecskemétről nagy ritkán Fehérvárra vagy nyáron Velencére eljutottunk, minden unoka igyekezett együtt lenni. Meleg nyári napokon apám estefelé „begyűjtötte” a társaságot, és levonultunk a kilences utcába, ahol a szerény kis borozónak induló vállalkozás már a környék legfelkapottabb fagylaltozója-borozója lett, és el lehetett büszkélkedni a törzsközönségnek a cseperedő, csigás hajfürtű gyerekekkel. Ha valamelyik kis „ügyifogyi” (idézet apámtól) netán elejtette a tölcser, vagy brutálisan szétkente a csokifagyit magán, apám hangosan „intézkedett”, s a kerthelyiségben ülők egy percre felkapták a fejüket. Magas, barnára sült, idős férfit láttak, amint már kicsit becsípve zsebkendőt követel valamelyik lányától, körötte felszabadultan, sikongatva rohangál négy kisgyerek, fel-felnézve rá, a „klán fejére”... Ő legalábbis – azt gondolom – így látta magát, élete utolsó méltóságot adó szerepében. Én sokszor láttam másként – ízlésemnek egy kicsit túl hangos volt, és szorongtam, hogy valaki rászól, és megbántja őt. Volt valami szívszorító nagypapai tekintélyét hangsúlyozó harsányságában, valami arányvesztett árvaság a nevetésében, amellyel a kicsik csetlő-botló mozgását vagy szavait kommentálta, szemével meg titokban azt figyelve, ki nézi őket.

(De lehet, hogy tévedek, s talán csak napfény volt, kisgyerekek és törékeny nyáresti béke...)

Megesett az is, hogy apám az unokák nélkül, csak a vejeivel látogatta meg a kilences utcát, amolyan férfias kikapcsolódás gyanánt... Ilyenkor igyekezett velük „lépést tartani”, és szinte rögtön magához ragadta a szót. Apám élcelődött, a vejei hagyták. Mindkettőnek meghalt már az apja, de nem hiszem, hogy apám ilyesfajta örökös pótlására alkalmas lett volna. Férjeink már túl voltak egy-két nagyjeleneten, s apám a halálba induló kétségbeesésével, fejvesztetten már mindkettőjüknek rimázkodott egyszer-kétszer, hogy azonnal vigye orvoshoz. Mi, Anca és én, hiába készítettük őket fel hasonló jelenetre, valószínűleg nem hitték, s amikor megtörtént, akkor is nehezen hittek a szemüknek és a fülüknek. Olyan családi háttérből jöttek, ahol az emberek meghalni is „normálisan” haltak meg, anélkül, hogy a szemükben sötétlő félelem eljutott volna a szavakig. Sose beszéltek sem a szüleikkel, sem másokkal a halálról, és kényelmetlenül feszengve, de némi sajátos, ámult kíváncsisággal figyelték, ahogy ez a számukra minden szempontból tiszteletreméltó férfi – apám – most páni rémületében vagy feloldozást nem remélő bánattal ezt teszi. Anca és én joggal számítottunk arra, hogy a vér elfogultsága nélkül apámat sokkal kevesebb megértéssel fogják kezelni nálunk, de tévedtünk. Volt ezekben a jelenetekben valami pöre, végső őszinteség, ami megrendítette és talán még meg is tisztelte őket... Velünk ellentétben, sosem voltak vele türelmetlenek, és az is megesett, hogy elindultak az autójuk felé, hogy rémülten a gyomrát szorító apámat tényleg bevigyék a kórházba. Magdi épp időben állította le őket, és aztán viszonylag hosszan beszélt apámmal. Amikor aztán kijött apámtól a hálóból, közölte, hogy slusszkalcsot nyugodtan vissza lehet tenni a helyére.

Apám egy ideig csendben ült a szobában, sóhajozott, rágyújtott. Egy negyed-, egy félóra elteltével jelent csak meg a nappaliban, kisírt szemmel, de láthatóan túl a félelem minden gátat elsöprő rohamán, s igyekezett olyan hangon megszólalni, mintha mi sem történt volna.

„Egy parti sakk? „– kérdezte valamelyik vejét, s mindkettő kész volt rá, és arra is, hogy a történeteket elfelejtse. Komolyan megindította őket az idős férfi szenvedése, és ennek semmi köze nem volt ahhoz, hogy egyébként apja volt gyermekeik anyjának.

Kettejük közül a Fehérváron élő Gáborral, nővérem férjével állt napi kapcsolatban, aki rendkívül jó volt vele, merthogy amúgy is rendkívül jó lélek volt. Tevékeny, szorgalmas, kompromisszumra és segítségre mindig kész természetét semmilyen módon nem tudta elrontani az a tény, hogy nőgyógyász apja révén tetemes vagyon örököse lett, amit ügyességével, tudásával, vonzó személyiségével tovább gyarapított. Ők voltak a „gazdagok” a családban, s apám a maga kelet-európai beidegződéseivel talán kicsit irigyelte is őket, miközben persze örült is, és élvezte is az előnyeit.

Például Gáborék Balaton-parti villáját, amiben egyszer-kétszer nyaranta az egész család összegyűlt Anna-napot vagy más születés-névnapot tartani. Exkluzív környék volt, mindenütt part menti villák, pedagógusfizetéshez szokott apámmal hitetlenkedve, némi proletár lázongással néztünk át a szomszéd telkek magánstrandjaira, ahol mintha még a fű nagyon zöld színében is ott fénylett volna a társadalmi egyenlőtlenség örök igazságtalansága. Idő kellett, amíg anélkül tudtunk örülni ennek a szépségnek és kényelemnek, hogy ne zavart volna minket a küzdelmes életünk sokkal szerényebb díszletei és az elegáns, pazar villa közötti kontraszt.

A gyerekeknek viszont paradicsomi állapotot jelentett. Apám gyakran ment be velük játszani. Voltak ott nagy visongások, dobálások, fröcskölések. Ha kijöttek a vízből, apám gyorsan száraz fűdörhára váltott, és a tükörben megállapította, hogy a szeme kicsit begyulladt. Gábor jéghideg sört hozott neki, s ő kiült egy újsággal az árnyékba – majdnem boldog volt, igen, majdnem...

Az esték különösen gyönyörűek voltak a parton: a víz színén úszó ezüsthíd fölött ezernyi csillag ragyogott, megszágyenítve és messze meghaladva a giccs korlátozott lehetőségeit... Apám a Hajnali részegséget idézte Kosztolányitól, és szívét megérintette valami transzcendentális vigasz. A gyerekek szabadidőruhában, tusfürdőtől illatozva és szúnyogcsípéseket vakarva ringtak az ölünkben a hintaágyban. Gábor újabb jéghideg sört töltött, és szép lassan elcsendesedtünk. Arra gondoltunk mindannyian: miért is él az ember olyan ostobán, hiszen élhetne szépen is. Ott a parton, ahol testi valónk beleolvadt a nyárájba, ahol felszívta a sötét az előttünk elterülő víztömeget is, s a víz helyett mintha a pillanat csobogott volna bele valami örökebb, végső csobogásba – oly könnyűnek tetszett „jól élni.” Nem tudtuk, mi történik minden alkalommal azon a rövid kavicsos ösvényen, ami a partról a házba vezetett. De amikor benyitottunk, a „könnyű” egyszerre nem csupán nehéznek, hanem lehetetlennek is bizonyult – a gyerekeket, akik a házba már korábban visszaszivároghatva a tévét nézték, a kelletténél feszültebb hangon parancsoltuk az ágyba, apám a nyugtatójáért nyúlt, és hirtelen ránk zuhant a fáradtság. Meg minden...

Így suhantak a nyarak... a csillagok alatt megértett igazságot felejtő nappalokkal. Apám már közelebb volt a hetvenhez, mint a hatvanhoz, és az unokák mindegyike kinőtt abból a korból, hogy meséket követeltek volna este. Apám néha alig kapott levegőt a felismeréstől, hogy mindjárt átlépi a hetedik ikszet, amikor már bőven hálnak meg emberek. Szaporodtak az idegi kimerülések robbanásai is: látványosan szédelgett, levegő után kapkodott, orvosért könyörgött, mi pedig így szerettük, s ha éppen bírtuk, próbáltuk megérteni. „Mindannyiunkat túl fogsz élni” – jegyeztük meg félig vigasztalóan, félig szemrehányóan, és hittük is, meg nem is. De inkább hittük – jó erőben volt, ahogy mondani szokták. Olykor, ha nagyon kiborított,

figyelmeztettem az ismert mesére: vigyázzon, mert addig kiabálja nekünk, hogy jön a farkas, amíg majd épp akkor nem hisszük el neki, mikor valóban itt van. Ettől szegény apám mindig teljesen kétségbeesett: nagyon is el tudta képzelni, hogy eléri ez a tanulságos végzet. Én persze nem hittem. Ez csak példázat volt, mondtam apámnak. Parabola. A farkas nagyon, nagyon messze van...

De közel volt, jaj, közel...

Látogatóban

Apám 1998 novemberében járt utoljára nálunk látogatóban. Annak az évnek a tavaszán végre sikerült megszabadulnunk egyetlen komoly vagyonunktól – az ingatlanunktól, és beköltöztünk albérlőként a belváros egy régi polgári lakásába.

A lakás eléggé elhanyagolt, de egészében mégis csak elfogadható állapotban volt, magas mennyezetű, ódon szobái csendes utcára nyíltak, hűvös előszobájának ajtaja pedig egy kis belső udvar régi időket idéző, intim idilljére. Bútoraink zsúfolásig megtöltötték, de hangulatosan, és miután oly sokáig éreztük magunkat tehetetlen fogolynak egy rosszul megválasztott házban, most mindannyian – a gyerekek is! – nap mint nap boldogan ébredtünk az ingatlan nélküli lét szabadságára.

Apám olvasatában viszont földönfutók voltunk egy lakásban, ahonnan az unokáit bármikor kirakhatták. Kétségbe volt esve, s nehezen szánta rá magát, hogy egy ILYEN lakásban megnézzen minket. Aztán csak rászánta magát.

...Amikor belépett az ajtón, először is leroskadt az előszobában álló díványra, és viszonylag hosszan próbált levegőhöz jutni. Hogy az az egy emeletnyi lépcsőzés, amellyel feljutottak a lakásba, ennyire kifulladásztotta, szíven ütött. Először gondoltam arra, hogy apám egészsége talán tényleg hanyatlóban van. Ahogy meglazította a nyakán a sálát, és levegő után kapkodott, a torkom hirtelen elszorult, és valami olyasmi villant az agyamba, hogy „Hát még ő is?”... Aztán persze magához tért, és pont úgy bántotta meg bíráló megjegyzéseivel a férjemet, ahogy erre számítottam, én meg pont úgy igyekeztem elsimítani köztük a dolgot, ahogy máskor is szoktam. A gyerekek a füzeiket, játékaikat mutogatták apámnak, aki valahogy kívül volt mindenén, még Magdival sem vitatkozott.

Furcsa, nyugtalan érzéssel integettem a kocsijuk után...

Legközelebb nem sokkal karácsony előtt láttam: végzős gimnáziumi osztállyal Fehérvárra kirándultunk. A nagy diákok – kész felnőttek! – szabad programra vágytak, hát adtam nekik belőle: boldogan rajzoltak szét a város középkori hangulatú utcácskáin, én meg elugrottam „haza”, találkozni apámmal és Magdival...

Így, hogy a férjem meg az unokák jelenléte sem fékezte, apám hagyta, hogy rányissak az igazságra aznap délelőtt. Már Magdinak sem volt ereje, kedve a látszatot fenntartani: valósággal jeges szél süvített a lakásukban. Apám külsőben úgy-ahogy összeszedte magát, de fel sem kelt jöttömre – a díványon feküdt a nagyszobában. A tárgyak, a függöny valami bénult, várakozó csöndben álltak – mintha egy gonosz varázslat közepébe csöppentem volna, és talán elég csak hozzáérem apámhoz, a dolgokhoz, hogy lerázzam róluk a reménytelenség dermedt porát. De hiába beszéltem apámhoz, ő már csak egyetlen dologgal folytatott párbeszédet, szemeiben a félelem táguló örületével. Magdi fásultan válaszolt, ette a cigarettát. Érdeklődtem a karácsony felől, hogy s mint legyen, mire szinte haragosan megvonta a vállát: „Mit bánom én...”

Elszaladtam a nővéremhez is – jó volt náluk, szerető otthonukban konyakot inni, és bevallani: halálosan meg vagyok döbbenne! Őket nem tudtam ezzel meglepni, szinte minden nap ezt látják – mesélték... Apámon annyira elhatalmasodott a halálfélelem, hogy már az öngyilkosság is megfordult a fejében – és nyomorúságunkban is el kellett mosolyodnunk azon az ördögi paradoxonon, hogy valaki a halálfélelemtől való megszabadulás okán fontolgassa az önkéntes halált. Őket is kérdeztem a karácsonyról, de nem tudtak mit mondani. Hát persze, át fogják hívni apámat és Magdit, de nem biztos, hogy át is jönnek. Már Gábor unokája, a nagy

kedvenc sem tudja őt felvidítani, mondta Ancsa, és a lelkekre kötötte, hogy feltétlenül jöjjünk el karácsonykor.

Mégse mentünk el: az influenza letelepedt a gyerekeket mind Kecskeméten, mind Fehérváron, s Ancsa is betegen feküdt. Szenteste felhívtam, és kértem, adja át a telefonkagylót a többieknek. Kis csönd után azt mondta: nincsenek többiek. Csak ő van itthon a gyerekekkel. És Gábor? – kérdeztem. Ő éppen apáméknál, így Ancsa, átvitt egy kis halászlét kóstolóba, s próbál beszélni apánkkal, aki reggel óta nem szól egy szót sem, fel sem kelt az ágyból. Magdi ugyan főzött töltött káposztát, de még magának sem melegített, ül a tévé előtt, egyik cigarettáról a másikra gyújt, és már majdnem olyan közönyös minden iránt, mint apánk...

Megígértettem Ancsával, hogy visszahív a fejleményekkel...

Két óra múlva csörgött újra a telefon.

„Ilyen sokáig tartott, míg Gábor visszaért?”

Igen, felelte Acsa, és elmondta, miért...

Gábor teljes sötétségre érkezett apámék lakásába – csak a televízió fényei villóztak. Magdi felrezenve elnyomta a cigarettáját, amikor Gábor benézett ijedten a nappaliba, aztán kinyitotta az ablakot, mert nagy volt a füst. A kis asztalon, ahol máskor a karácsonyfa állt, hónapok óta el nem mozdított tárgyak.

„Hoztam egy kis halászlét”, mondta Gábor és felkapcsolta a villanyt a konyhában; patikarend fogadta és szívszorító üresség az asztalon. „Apósom?” – kérdezte Magdit, aki fejével a sötét háló felé bökött. Sógorom elszántan benyitott. Apám az ágyon feküdt – Magdi a cipőjét sem tudta róla leimádkozni. Az ablak szokás szerint sarkig tárva, a decemberi éles, tiszta levegőben néha megvillant apám meg-megszívott cigarettájának fénye. Nehezen lélegzett, de nem a légszomjtól, hanem a szünni nem akaró sírhatnéktől.

– Doktor úr – próbálkozott a régi tréfás hangon Gábor –, mit csinálsz itt a sötétben?

Apám nem felelt.

– Megfázol – mozdult Gábor, hogy becsukja az ablakot. Apámon egyáltalán nem volt takaró.

– Bárcsak... – suttogta alig hallhatóan a vejének anélkül, hogy befejezte volna a mondatot.

– Felkapcsolhatom a kis villanyt? – kérdezte Gábor, és apám csak a fejét rázta meg, azt is csak egyszer, bár elég határozottan.

– Nem maradhatsz így magadban az ágyon – ült le mellé a sógorom. Lázasan gondolkodott, mit is tehetne ebben a helyzetben, mert nem hagyhatja itt ezt az embert ebben az örvénylő, sötét, fagyos magányban.

– Miért nem? – hallotta később az ágy felől.

– Mert karácsony van.

– Kinek?... Nekem biztos nem...

– Mindenkinek karácsony van.

– Ezt ki mondja?... Egyébként lehet... lehet... csak hogy én már nem vagyok a mindenki... én már senki... semmi vagyok.

Hallgattak egy kicsit. Gábor szeme kezdett hozzászokni a sötéthez: az éjjeliszekrényen kis vodkás üveget látott. Valami kommersz, olcsó utánzat.

– Hiányoztatok a vacsoránál – mondta.

Valóban így volt. A gyerekek nem értették, hol van a nagypapa és a nagy, és Gáborka bekötött torokkal bömbölt, mert szerinte igazán jól csak nagy tud a torkára „dunsztkötést” csinálni... Egy szó mint száz: árvák voltak az árvák nélkül...

– Képzem – jött újra apám megkésett válasza.

– Hát képzelheted is... hiszen... nincs rajtatok kívül senkijük...

Gábor hallotta, hogy apám mocorogni kezd, köhög, zsebkendőt keres, és megtörli a szemét.

– Persze könnyebb itt sajnálni magad, mint megnézni az unokákat, akik annyira vártak – folytatta, mert érezte, hogy sikerült apám félelemtől lyukacsos szívét eltalálni. – Azt hiszed, ilyen nagypapára vágnak? Aki karácsony este a sötétben siratja a nem-tudom-mit, ahelyett, hogy velük kártyázna és krémesezne?

– Krémest is csináltál? – kérdezte hirtelen apám teljesen logikátlanul.

– Vettem... de házit. Jó lesz, ha összekapod magad, mert nem marad semmi...

Apám hirtelen felült az ágyon, nagyokat sóhajtott, aztán visszahanyatlott, mintha megint leterítette volna a csüggedés.

– Nem megy – lehelte szinte –, nem megy.

És felzokogott. Gábor az ágya szélére ült, és apám megragadta a kezét.

– Segíts – zokogta.

– Azért jöttem – mondta a veje. – Gyere. Borotválkozz meg, én megeresztem neked a fürdővizet.

– Nem bírok borotválkozni, remeg a kezem, nézd – és a régről ismert, teátrális túlzással elkezdte remegtetni a kezét a vejének...

– Gyere – mondta –, gyere, doktor úr. Meg tudlak én is borotválni, ha félsz.

Nagy nehezen feltámogatta az ágyról apámat. Amikor Gábor elővette a borotvát, apám meggondolta magát:

– Majd én – aztán becsukta a fürdőszobaajtót. Néhány pillanat múlva újra kinyitotta, és megint elsírta magát.

– Nem megy, tényleg nem megy... – és hagyta, hogy Gábor megborotválja.

Magdi fásult arccal állt a szobaajtóban, majd tiszta fehérneműt hozott ki a szobából. Apám a forró víztől sziszegve épp szállt be a kádba, és hirtelen felkiáltott:

– Jaj, megsédültem, jöjjön valaki!

Ismertük ezeket a kiáltásokat: közepes amatőr szintársulatoknál sem nyerne felvételt vele senki. Magdi nem mozdult, Gábor viszont beszaladt a fürdőszobába, próbálta apámat megnyugtatni, aki nagy nehezen elhelyezkedett a meleg vízben. A villanyfényes, párás, fürdőhabtól illatos fürdőszoba kicsit ellazította.

– Jó gyerek vagy, nagyon jó gyerek vagy – mondta Gábornak, és megint sírt. – Én meg egy szar...

– Ugyan... Mindjárt kicsíped magad, és ezt az egészet elfelejted nálunk. Remek konyakom van...

– Nem tudok átmenni... Szédülök.

– Majd a séta közben kitisztul a fejed – erősködött Gábor nem sok meggyőződéssel. Épp elég erőfeszítés volt apámnak eljutnia a fürdőkádig, utána úgy-ahogy felöltözni; amint benyitott a hálóba, lecsapott rá újra az ott köröző, telhetetlen bánat. Próbált fegyelmezett maradni a veje előtt, ránézett az ágyról, és Gábor évek múlva is látta hirtelen ijesztően szelíddé váló arcát, ahogy azt mondta:

– Nem megyek, Gábor. Te viszont menj... látod... most már rendben vagyok... és mondd meg az Anikónak is, hogy én... tudod, mit...

– Nem tudom...

– Nem baj... Az se baj...

A falnak fordult. Lehunyta a szemét.

– Ha kimész, kapszold le a kis villanyt – és Gábor hallotta, ahogy újra rázza a zokogás.

Kint Magdi elnyomta a ki tudja hányadik cigarettáját, és keserű arccal vállat vont, amikor Gábor búcsú közben azt mondta:

– Ez... nem maradhat így.

– Nem tudom elrángatni azt orvoshoz... – jött a válasz.

– Valahogy rá kell vennünk... Ancsára talán majd hallgat. Ünnepek után ráuszítom...

Magdi megadóan bólintott...

Mikor Gábor hazaért, otthon a gyerekek már elaludtak a tévé előtt, Anca az orrát fújta, köhögött. Gábor készített neki egy forró teát, s az ágy szélére ülve elmesélte, mi volt „odaát”.

Anca felkelt, felhívta apámékat..

Nagy sokára vette csak fel a telefont Magdi és azt mondta, apámat már nem tudja adni – közben ugyanis bevette a nyugtatóját, és végre elaludt. Igen, végül megkóstolta a halászlét, és utána még evett egy kis töltött káposztát is. Ne aggódjanak Ancsáék, kicsit magához tért. De arra, hogy másnap délelőtt akkor átsétálnak-e egy koccintásra, kitérő válasz érkezett.

Nem is sétáltak át: másnap apám még kétségbeesettebb volt, és ünnepek után Anca, akitől talán egyedül tartott, már-már parancsszóval kényszerítette, hogy beleüljön a kocsijukba, és elvitték a pszichiátriára. Apámat bent tartották, egy hétig altatták, ha meglátogatta valaki, elnehezült pillákkal és nyelvvel fogadta, aztán kicsit megszeliidítve és benyugtatózva kiengedték... Bánata nem oldódott, csupán féken tartották a gyógyszerek. Sokat szédelgett, s mi rutinosan és türelmetlenül azt gondoltuk, amikor egy-egy színpadias jajdulással a falnak dőlt: „Micsoda ripacs!”...

Eljött a tavasz, március végén pedig a húsvét. Még nem lehetett Velencén aludni, de már ki lehetett menni oda napközben, kicsit beszívni a közelgő nyár ígérését. Mi is hazajöttünk Kecskemétről, együtt volt a család, s ez az utolsó „civil” emlékem apámról.

A többiben már a kórházi ágy halálos ölelésében fekszik.

Aranyős

A hosszú tél után talán első alkalommal mentek ki apámék is Velencére; a ház tárt ablakokkal szellőzködött, mi a teraszon ültünk a nap kissé még megbízhatatlan melegében. Apám kivitte a kisszékét a kertnek abba a zugába, ahová a leginkább és a szélről legvédezetesebben sütött a nap. Ott sóhajtozott, cigarettázott, nagyon küzdött, hogy ha már nem tud közénk „vegyülni”, ne akarjon minket is az egész valóját uraló bánatba lehúzni. Elnéztem a teraszlól: annyira árva volt és olyan nagyon bizonytalan! Kedvenc, kikönyökölt pulóverében és kitérdesedett nadrágjában ült ott, öregségtől megalázott arcát és testét hiába fordítva a „pogány napvilág” felé – már abban sem lelt vigaszt, ahhoz sem volt köze. Titokban azt remélhette, hogy majd odamegyünk hozzá, s ő beszélhet kicsit ARRÓL, de nem volt se kedvünk, se erőnk abban a virágillatú délelőttben, a kora tavasz zsongító reménykedésében ismét körbejárni vele azt, aminek fényében ez az évente újrászülető ábránd értelmét veszti.

Nevetgélünk, munkahelyi dolgokról fecsegtünk, a gyerekek fel-le rohangáltak, Zsuzsi mesekönyvért nyaggatott, Nóri meg ott körözött körülöttem, venném már le róla az ünneplős ruháját.

Élvezni szeretnénk volna ezt a tavaszi napot.

Csak hogy apánk csüggedt alakja zavarta a „kilátást” a tavaszra – mint amikor nem tud az ember elaludni, mert nem emlékszik, bezárta-e az ajtót. Azt hiszem, Anca is így érzett: felállt, és azt javasolta, sétáljunk egyet. A gyerekek kártyáztak az asztalnál, Magdi bent főzött, a férjeink a fákat vizsgálgatták szakértő szemmel...

Szóval, nem akart senki velünk jönni. Senki – kivéve apámat.

Mondani nem mondta, de azért TUDTAM.

Anca gyorsan elindult a kapu felé, de én ezt nem tudtam megtenni, s messziről odaszóltam apámnak:

– Eljössz velünk egy kicsit sétálni?

Elmosolyodott: nem szívfacsaróan, inkább szívfacsarónak szánva:

– Nem, babám, csak menjetek – ingatta a fejét azzal a természetellenes mosollyal az arcán, amit akkor erőltetett magára, valahányszor azt akarta, hogy észrevegyük: lám, küzdök, próbálok vidám lenni, és ugye, ti sajnáltok érte, hogy bár mindent megteszek, mégse sikerül?

Tudtam: csak arra vár, hogy tovább győzködjem, aztán belecsúszok a kérdésbe: miért nem akar sétálni? Mire ő majd elmondhatja újra: mert minek, és amúgy se vagyunk őrás kíváncsiak, a fiatalok sosem kíváncsiak az öregekre, már egyáltalán nem bírja a tempót velünk, és egyébként is szédül...

Nem, ebbe akkor ott, a márciusi kert közepén semmiképpen sem akartam belefutni, nem kértem őt újra, s igazság szerint megkönnyebbültünk, hogy nem tartott velünk.

Járkáltunk a még nagyrészt üres nyaralók között, a családias hangulatú utcácskákon, róla beszélgettünk. Aggódva, de azért tele ingerültséggel is – egész gyerekkorunk ilyen érzelmi hullámvasútnban telt.

Aztán valamiért hátranéztem, s megláttam, hogy apám ott jön mögöttünk – igaz, messze volt még. Megálltunk bevárni – kedvetlenül, bosszankodva, hogy még sétálni sem lehet dráma nélkül.

Ő is megállt.

– Most meg mit csinál? – kérdezte Ancsa.

A séta el volt rontva.

– Gyere! – kiáltottam oda, de ő csak állt tétován.

Fárasztott minket ez a jól ismert forgatókönyv.

Várt még egy kicsit, hogy elindulunk-e felé, vagy újra odaszólítjuk – de nem tettük; jól láthatóan legyintett, visszafordult.

És mi hagytuk...

(Tudom: ez a pillanat azok közé tartozik az életemben, amelyekért el kell majd számolnom az Úristennel...)

Aztán vége lett ennek a fakó és elég kedvetlen húsvétnek, s a hétköznapiak nagylelkűen elmosták nyomasztó emlékét. Az osztályom ballagott, így aztán nyakig benne voltam az érettségi dolgozatok javításában.

Egy délután csörgött a telefon. Ancsa volt: apu leesett a bicikliről, kórházban van, műteni kell – hadarta.

Kérdésemre, hogy mért siet annyira, elsírta magát:

– Rohanok be, pizsamát vinni neki... Meztelenül ült az ágyon, amikor beszaladtam hozzá...

Még azt is elmondta, hogy mikor felvették apám adatait, egyszerűen csak „papának” nevezték. Lehet, hogy neki ez már nem számított, hiszen zavarodottságát mutatta, hogy a József keresztnév helyett Mihályt emlegetett – nyilván összekeveredett benne a név- és születésnapja, merthogy Mihály napján született. De nekem nagyon is számított és számít. És sosem fogok már bízni egy olyan ország gyógyító erejében, ahol egy idős emberről levágják a véres ruhát, aztán anyaszült meztelenül beültetik egy ágyra a többi beteg mellé, akik pizsamájuk és paplanjuk takarásából figyelik közszemlére tett pórságát...

Ancsa még aznap este újra felhívott, már kissé nyugodtabban, és elmondta: apámat meg is műtötték. Maga a sérülés súlyos volt, de semmilyen módon nem életveszélyes – nyílt törés az egyik karjában. Hosszadalmasan fog gyógyulni, de fog.

Jó, mondtam, és ránéztem a naptárra. Csütörtök volt. Akkor péntek este hazamegyek vonattal. Egyetértettünk, hogy most felesleges lenne a gyerekeknek vagy akár a férjemnek lejönni, látogatáskor valószínűleg ez fárasztaná apámat.

A vonatban arra gondoltam, hogy ez az egész nagyon is benne volt a levegőben, következett a korábbi elnyújtott, halmozódó feszültségből. Éreztem, hogy az a pillanat, amikor apám, állítólag megszédülve, a betonra zuhant, a kezével védve magát, volt az a bizonyos tetőpont, de azt nem tudtam, mi lesz a feloldás.

Az állomáson Gábor gondterhelt arccal fogadott: apámnál komplikációk léptek fel, egy időre összeomlott a keringése, épp hogy vissza tudták hozni, most az intenzíven fekszik, lélegeztető gépen.

Eljött hát az igazság pillanata, és nem apámra gondoltam, hanem magamra – most majd elválik, mennyit bírok el... és ki is vagyok valójában. Annyira féltem így látni azt, aki a legfontosabb ember volt az életemben, és aki mindig attól rettegett, hogy ez majd megtörténik vele. „Bátorság”, suttogtam magamban, de nem sok kurázsiz volt bennem, ahogy az intenzív osztály felé vitt bennünket a lift. A folyosón szinte éreztem a halál fémes, édeskés szagát.

Ancsa ott várt, szótlánul léptünk bele a kék nejlonokba a cipőnkkel, és húztunk köpenyt, maszkot magunkra. Továbbra is szűkölt bennem a félelem, az ágyhoz közeledvén, ahol apám feküdt, torkában egy csővel, kifesztve a műszerek tökéletesen működő cellarácsaira.

Apám nem tudott beszélni, s ez megkönnyítette kicsit a helyzetet. Tágra nyílt szemeiben nem láttam – nem akartam látni? – félelmet, csak koncentrációt, és miután nem tudott beszélni, nem tudta megcáfolni azt az önvédelemből épülő reményemet, hogy nem is retteg annyira. A magam sokkal szabadabb kommunikációjával szerettem volna azt sugallni neki, hogy ez nem AZ, hanem csak valami, ami MEGESIK, ami MEG SZOKOTT TÖRTÉNNI.

Komoly erőfeszítések árán sikerült az ágyig vezető rövid kis sóhajok hídján letörölnöm a vonásaimról a pánikot, és mosolyogva leülni az ágy mellé.

Apám mellett egy motoros baleset sérültje feküdt, feje búbjáig szinte bepólyálva, és elég nagy volt körülötte a forgalom. Apámnál nem igazán – ezt jó jelnek gondoltam. Az ágya melletti monitort lestem a szívgörbéjével és vérnyomásával, s mivel ő nem látott oda, s forgatni sem tudta a fejét, percenként biztosítottam arról, hogy teljesen megnyugtatóak az eredményei. Egyfolytában beszéltem, mosolyogtam. A hátamon patakokban folyt az izzadság... Ancsa csak néha szólt közbe, s egy időre ki is ment elcsípni a nővéreket és orvosokat az elmaradhatatlan borítékokkal.

Lassan elfogytak a szavaim, a hamisak is, meg a monitorra vonatkozóak is, és csak simogattam apám hideg kezét, s mosolyogtam rá hazug bizakodással.

Kint tombolt a nyár, szerettem volna elmenni innen, nem voltam biztos benne, apám felfog-e bármit abból, amit mondtam neki, tudja-e egyáltalán, hogy mellette vagyok, van-e egyáltalán értelme itt lennem. Végtelennek tűnő háromnegyedóra telt el így, apám csak nézett maga elé, az volt az érzésem, oly mértékig lefoglalja a testi állapota, hogy nem jutnak el hozzá a szavaim, a simogatásaim, a jelenlétem...

Amikor az orvosi vizsgálat miatt mennünk kellett – végre! –, akkor sem láttam az arcán nyomát annak, hogy sajnálná...

Kint a kora június nyárfapihéket lebegtető, fojtó virágillatában ott várt minket Gábor, és hazavitt kocsival.

Magdi, aki délután volt a kórházi soros, ebédet főzött, s a gyerekekkel együtt asztalhoz ültünk.

Csendes, gondterhelt ebéd volt: apámról beszélgettünk, aki nélkül ez a családi együttlét most hirtelen valahogy nagyon kockázatmentesnek, könnyűnek tűnt. Nem értettem, hogy egy nyílt törés miként járhatott ilyen súlyos következményekkel. Ancsával valamilyen orvosi mulasztásra gyanakodtunk. Magdi csak hallgatott – akkor azt gondoltuk, az egészségügyiek jól ismert összezárása okán, de talán már akkor is többet tudott vagy sejtett nálunk. Persze, nem tudtunk kihúzni belőle semmit. Azt viszont mindketten észrevettük, hogy ebéd után, ahogy kiült a kis belső kertbe cigarettázni, remegett a keze és a szája széle is...

Másnap délelőtt már összeszedettebben ültem apám mellett, aki nem nyitotta ki a szemét, csak amikor föléje hajoltam, hogy búcsúzóul megcsókoljam. Szeme továbbra is szótlán volt, befelé nézett, engem is csak azért „látott meg” egy pillanatra, mert jelezni akarta: érti, hogy elmegyek.

Kecskeméten aztán beszippantott a sok tennivaló. Apám állapota közben stabilizálódott, kivették a csövet a szájából. Ancsa és Magdi bementek hozzá, s összefüggéstelenül elhadart, nehezen érthető szidalmaiból – ezekben a „két nő” összeesküvéséről beszélt és arról, hogy

meg akarták ölni –, nővérem rádöbbsent, hogy valami nagy baj történt. Apám vagy szidta vagy meg sem ismerte őket, aztán egyszer csak hirtelen azt mondta:

– Találkoztam anyámmal, és már nem félek a haláltól.

Mire Ancsa odahajolt hozzá, már újra zavaros, logikátlan kijelentéseket tett a két nőről, akik most is azért vannak jelen, hogy ellenőrizték, tényleg beadják-e neki a mérgeket.

Fájó szívvel hallgattam az én okosnak ismert apámat. Kedvem lett volna szólni a nővéremnek, mondja meg az orvosoknak: akit látnak, az nem is olyan rég még verseket olvasott és helyesírási könyvet írt, és el tudtak volna beszélgetni vele szinte mindenről. Persze hallgattam, s hallgatott Ancsa is, helyette aggódva felhívta egy régi orvosismerősét, néznie apánk valódi baja után.

Pár nap múlva jelentkezett:

– Sajnálom, úgy sajnálom, Ancsa. Agylágyulás, visszafordíthatatlan folyamat.

Úgy éreztem, hogy ez a diagnózis egyszerűen nem illik a képbe. Úgy tudtuk, az ő IGAZI betegsége a betegségtől való félelem volt, s miután azt szoktuk meg, hogy annak semmi alapja, most majdnem úgy véltük: „De hát nem erről volt szó”. Idő kellett, amíg megértettük, hogy az igazi gond nem a karjában lévő szegecsekkel van, amelyek mentén a széthulló test már nem volt hajlandó regenerálódni, és csontot összeforrasztani.

Az igazi bajnak mindez csak következménye volt...

Apám testi-szellemi hanyatlásának hátterét már csak a kórház adhatta meg, az ott töltött pontosan 100 napjából ugyanis egyszer sem volt olyan állapot közelében, hogy haza lehetett volna vinni, hogy méltóbb körülmények között haldokoljon.

Mert haldokolt..., és minden kis javulást visszaesés követett. Én legalábbis mindig arra értem oda Kecskemérről. Ha úgy indultam Fehérvárra, hogy előző nap a szobatársaknak tiszta fejjel még azzal dicsekedett, jön a tanárlánya látogatóba, én már úgy nyitottam be hozzá, hogy nem ismert meg, és a maga távoli világával folytatott motyogó párbeszédet. Néha még jóízűen is evett, rántott húst, és egy kivételesen jó napon Ancsával még egy tévés vetélkedőt is végignézték, megfejtve valamennyi kérdést. De én csak joghurtot tudtam beleparancsolni, a szája sarkában lefolyó maradékot kiskanállal felfogva... Az intenzív osztályról lekerült, és mert kellett a hely, átvitték az ápolási osztályra. Sem a Magdi egészségügyben eltöltött harminc éve, sem Ancsáék vastagon bélelt borítékjai nem tudták megakadályozni ezt a végső nyomorúságot.

Akkoriban éppen otthon voltam, Velencére mentünk a gyerekekkel, hogy legalább ők nyaralhassanak egy kicsit, én naponta bejártam a kórházba. Istenem, ó, istenem, csak ezt ne, kérlek! – kiáltottam fel égő szégyennel az arcomon, ahogy a vizeletszagú, sötét folyosón a végső elhagyatottság cellái mellett elhaladva, az apámét kerestem. Egymaga feküdt egy szinte teljesen bútorozatlan szobában, amit olyan betegeknek tartottak fenn, akik már nem tudtak felkelni, s ezért nem is igazán kényeztették el őket az ágyon kívül egyéb berendezéssel. Apám fölött egy műanyag kötél szerűség volt kifeszítve, hogy ép kezével abba kapaszkodva próbáljon néha felülni – a felfekvést elkerülendő, bár nyilvánvalóan képtelen volt rá és nem is akart.

A nővér épp a „tatát” leckéztette, amikor megérkeztem; szerinte a „tata” valamiért makacskodik ezt a gyakorlatot megcsinálni.

„Nem jól viselkedik a papa” – mondta aztán felém fordulva, a fejét rázva, s megfeszülő arcom, gyilkos pillantásom csöppet sem zavarta, és kimenőben, mint egy engedetlen kisdíákot, még egyszer arra kérte apámat, ne makacskodjék, próbálgassa azt a felülést.

„Nem hagyhatjuk ott” – zokogtam Ancsának este, de arra a kérdésre már nem volt válaszem, hogy mit is tegyünk. Hazahozni nem lehetett... Bezárult a kör – de nem tudok szabadulni a gondolattól: túl könnyen elfogadtuk azt, hogy nem lehet mit tenni, és meg kellett volna tennünk a lehetetlent.

Végül apám visszakerült a kórház „élő” részlegébe, s bár állapota nem javult, emberibb lett a sorsa. Így telt el a nyár. Apám húsz kilót fogyott és már nem voltak kitisztult pillanatai.

Szeptember elsején este Ancsa így szólt a telefonba:

– Holnap mindenképp gyere haza – és hangján nem éreztem a szokásos aggodalmat valami aktuális „fejlemény” miatt...

Megértettem: nincs fejlemény...

Sokáig ültem az előszoba díványán, a kora őszi este parlagfűtől fullasztó, száraz illatában – tüsszögve, bénultan, gyáván.

Kora délután indultam: zajos, bonyolult hetem volt, ahogy az már a nyár utáni első iskola-héten lenni szokott, az emberek élénken beszélgettek a vonatban, én pedig bedugult orral, egy százas papír zsebkendővel a kezemben ültem, és néztem a tájat.

Csak nem gondolni rá – mintha erre igyekeztem volna minden erőmmel koncentrálni. Bedobtam a táskámba egy olyan könyvet, ami elég érdekes és felületes volt a helyzethez – Casanova életét. Miközben a vonatozás hétköznapi helyzetében az olvasás hétköznapi tevékenységével fékeztem páni rémületesemet amiatt, hogy nemsokára hallani fogom, amint lassú, távoli morajlással közeledik valami éjsötét áradás, hogy átcsapjon apám ágya felett, és én majd moccanni sem bírok, nem tudom kitépni az örvényből rimánkodó tekintete dacára sem, a vonat megállt, és azt vettem észre, hogy mindenki leszáll. A metróban aztán kiderült, hogy nem ártott volna hallgatnom a híreket, vagy legalább a hangosbemondóra jobban odafigyelnem.

A Délit átépítés miatt lezárták, a vonatok Kelenföldről indultak Fehérvárra, el kellett jutnom oda, s vidéki voltom miatt ez nem bizonyult sem egyszerű, sem gyors műveletnek... A csatlakozást lekéstem, s az újabbra majd másfél órát kellett várni. Másfél óra haladék...

Felhívtam Ancsát. Csak Gábort találtam otthon, nővérem és Magdi épp bent voltak a kórházban. Majd kijön értem, mondta a sógorom, és arra a kérdésre, mi van apámmal, azt felelte: „Semmi új.”

A vonat végül megérkezett, bár reméltem, nem érkezik meg soha. Már sötét este volt. A gyomrom összeugrott, ahogy leszálltam, és megláttam Gábort, aki percek alatt elvisz a kórházig... Szorongva néztem a sógoromra.

– Oda megyünk egyenesen?

– Késő van – válaszolta. – Jobb lesz, ha reggel...

Ó, micsoda végtelen könnyebbség, megint haladékot kaptam s ráadásul majdnem nyolc órát!

– Ancsáék mit mondanak?

– Gyengül... egyre gyengébb – felelte Gábor.

Korán lefeküdtünk. Ancsa nagyon kimerült volt. Éjszaka nem igen tudtam aludni az allergiámtól, tüsszögtem, néztem az ablakon át a feltámadó szélben a levelek mozgását, véresre vakartam a szememet. Hajnalban aztán megjött az eső, s túl a pollenek széllel megerősödő rohamán, mégiscsak elaludtam.

Telefoncsöngésre ébredtem, Ancsa felsírt, és tudtam, hogy nem kell már látnom azt, amihez olyan gyáva és parányi voltam, és éppen azért nem kell, mert gyáva és kevés voltam...

Aztán néztük az esőt, kávéfőztünk, és arra gondoltunk, hogy ő már TUDJA. Igen: hogy végre szabad.

Szétrobbantak az anyag bilincsei, s már ott van, ahol a génekbe oltott rettegés lebírhatatlannak hitt kódjelét egy pillanat alatt megfejti és feloldja valami végső nagylelkűség. Kinyújtóznak végre szorongásban meggémberedett molekulái, beleolvadnak a teremtés örök vizébe, hogy bátorságot kapjanak újra – talán egy újabb élethez. Bár ebben azért nem voltam annyira biztos.

Aranyőszben temettük, és miután elcsendesedett a ház Ancsáéknál, elővettük apám fényképeit.

Az egyikén apám még fiatal apuka, fekete garbóban néz hátra valakire, aki fényképezi, előtte a pici, óvodás Ancsa – aki épp a télapó szakállát huzigálja az óvodai Mikuláson. Mindenki nevet, a háttérben anyám is, annyira, hogy a szemét törli, én meg vadul cumizok az ölében – egyéves lehetek. Apám láthatóan nagyon büszke az ő cserfes, talpraesett kislányára, aki olyan bátor, és nem fél a télapótól – és akkor, abban a pillanatban, azt hiszem, ő sem félt...

Letettem egy percre a képet a kerti asztalra, a kora őszi estében. Ancsa felvette, fölé hajolt, felsőhajtott.

„De szépek!”

Így néztük csöndben a mi a fiatal szüleinket, miközben apám porai kezdtek elvegyülni anyáméival a szeptemberi ég reszkető csillagai alatt.

Vége